

Хомуян онордо
Соколов Андрей Петрович

Название книги / [хомуян онордо А.П. Соколов]. — Дьокуускай
: Сахаада, 2011. — 192 с.

Агентство СІР НБР Саха

// аннотация //

УДК
ББК

© Соколов А.П., 2011
© Оформление. Издательство «Сахаада», 2011

ХИИРИИ ТЫЛ

Хамаа Өлөксөй, кэргэнэ Аана XIX-XX үйэлэргэ олорон ааспыттар. Үһүээннэргэ, кырдыаҥастар ахтыларыгар олобуран Хамаа аймаҥа Саалаахтан төрүттэнэн Догдомо аҕатын ууһугар киирэр. «Хамаа» диэн тыл суолтата түрк тыллаах норуоттар (монголлар, буряттар) тылдыттарыгар манньк быһаарыллар: «родство, отношение, касательство, принадлежность» диэн.

Хамаалар олорбут өтөхтөрө — Сээйэ от үрэхтэрэ Сизэн үрэбин кытта холбоһор сирдэрэ — Орто Көлүйэ алаас. Орто Көлүйэ алаас барахсан үрэбин, күөлүн балыгынан, халын тыатын куобаҕынан, мас көтөрүнэн маанылаан Хамаалар сүөһү ииттэн, бурдук ыһан Саалаахтан сабалаан хойукка диэри быр-бааччы олорбуттара биллэр.

Сыл-хонук ааһан истэбин аайы Хамаа аймаҥа тэнийэр, кэнгиир. Аймахпыт Давид Дмитриевич Васильев этиитинэн, кини баҕа санаатын толорон Хамаа сиэннэрэ Петр Николаевич Соколов, Михаил Дмитриевич Васильев уонна Михаил Егорович Васильев 1995 с. Хамаа аймах аҕа ууһун быһытынан бастакы түмсүүтүн төрөөбүт-үөскээбит сирдэригэр Аканаҕа тэрийэн ыппыттар. Онон билинҥи кэмнэ Хамаа аймах аҕа ууһун ыччаттарын билиһиннэрии 1995 с. буолбута.

Хамаа аймаҕынан көрсүһүү 3 күн ытыллыбыта. Бастакы күннэ, аҕа ууһунан билсиги күнүгэр, ырыа-тойук, үнкүү-битии аргыстаах удьуор утума концерт дэриэбинэ дьонун-сэргэтин сүргэтин көтөхпүтэ.

Иккис күн төрүттэрибит олорбут өтөхтөрүгэр, Орто Көлүйэбэ тийиэн, сиэри-туому тутуһан, өйдөбүннүк сэргэни туруорбуппут. Сэргэбэ Хамаа Өлөксөй кэргэнэ Аананы кытта 11 оболорун букабарыларын ааттара суруллубута.

Үһүс күнүгэр Дьонкүүдэ эбэ кытылыгар аймах ыһыабын тэрийбиппит. Бу ыһыахха Аканабыт кырдыаҥастарыттан, олохтоохторуттан үгүс киһи ыалдыттаабыта. Саха киһитин сиэринэн төрүт аҕа ууһун өйдөбүлүн кэнэбэски кэнчээри ыччакка ингэрээри ытыллыбыт үс күннээх тэрээһини Ньурба телевидениета устан улуус иһигэр көрдөрбүтэ.

Ити кэмтэн сабалаан төрүччүбүтүн саһардан онордубут. Аймах

иккис көрсүһүүтэ Дьокуускай куоракка 2010 сыл бэс ыйын 27 күнүгэр буолбута. Билигин Хамаа аймах ахсаана — 400-чэ киһи. Аймах төрөөн-ууһаан тэнийэн иһэригэр сүдү суолталаах биһиги олохпут аргыстара, оҕолорбут ийэлэрэ, аҕалара — күтүөттэр уонна кийииттэр буолаллар. Онон биһиги кинилэргэ барҕа махталбытын тиэрдэбит.

Биһиги аймах үксүн Ньурбанан, Дьокуускайынан тарбанан олоҕорбут. Саха сиригэр атын оройуоннарыгар аҕыйах киһи баар.

Алексей Васильев — Хамаа кэргэнинээн Анна Кононовналыын олоҕорбут олохторугар 25 оҕоттон 11 оҕону тыыннаах хаалларан иитэн таһаарбыт үтүө дьоммут. Оччолорго элбэх оҕолонуу олох сокуона этэ. Ол гынан баран үгүс ыалга элбэх оҕоттон 1-2 эрэ оҕо ордон тыыннаах хаалаллара.

Төһө да ыарахан бириэмэҕэ олорон аасталлар (олох уларыыйыта, аччыктааһын, сэрии), бэйэлэрэ үлэһит, доруобай, кыахтаах дьон буоланнар, дьылҕа-хаан тосхойон, итиччэ элбэх оҕону атахтарыгар туруоран Хамаа аҕа ууһун төрүттээбит ытык дьоннорбут. 11 оҕоттон 3 оҕолорун атын ыалга ииттэрэ биэрбиттэр. Ити кэмнэ дьон үксэ оҕолорун аймахтарыгар, чугас дьонноругар иитиэх биэрэллэрэ. Баҕар, дьаданьытык олорон тийиммэккэ буолуо, эбэтэр сыллата аайы оҕолонон үлэҕэ, түбүккэ баттатан буолуо, билигин кэлэн биричиинэтин билбэппит. Төһө да улаатыахтарыгар диэри атын ыалга иитилибиттэрин иһин, оҕолор, аймаҕымсах хааннаах буоланнар, бэйэлэрин дьонноруттан тэйбэттэр эбит.

Былаас уларыыйытын кэмигэр Хамаа оҕолоро, олоххо активнай позициялаах, сытыы-хотуу буоланнар, санга олоҕу тэрийсэн араас салайар үлэлэргэ үлэлээбиттэрэ. 4 уоллара Аҕа дойду Улуу сэриитин кыттыылааҕа, олортон 1 уол кыргыһы хонуутугар хаалбыта. Бу уолаттартан Баһылай сэрииттэн 1943 с. бааһыран эргиллэн кэлэн баран, 1944 с. иккиһин, бэйэтэ тылланан, сэриигэ баран тыыннаах эргийэн кэлбит хорсун киһи. Акана нэһилиэгэр соботох Хамаалар эрэ 4 уоллара сэриигэ барбыт. Биир ыалтан 4 уол сэриигэ барыыта Саха сиригэр да аҕыйах буолуо. Олортон үстэрэ тыыннаах эргиллэн кэлэннэр төрөөбүт нэһиликтэригэр үлэ үөһүгэр түспүттэр.

Хамаа оҕолоруттан иккиэлэрэ эрэ ыал буолбакка, оҕо-уруу хаалларбакка эдэр саастарыгар барбыттар. Атын оҕолор бары кэргэн-нэнэн, оҕолонон-урууланан, оҕолорун киһи гынан, үөрэхтээн, оҕо-уруу төрөтөн билинни көлүөнэни үөскэттэхтэрэ.

1939-1945 сс. сут-кураан, аччыктааһын уонна сэрии Акана нэһилиэгин дьонугар улахан охсууну онорбута. Ыал-ыалынан эстибитэ. Сүтүгэ суох ыал диэн суох буолбута. Бу сылларга Хамаалартан 7 киһи (ийэлэрэ Анна Кононовна, оҕолоро Николай, Анна, Андрей, Прасковья, Иван, Петр) суох буолбут. Ити биир ыалга улахан охсуу. Дьылҕа-хаан тосхойон уонна үөскүүр, тэнийэр төлкөлөөх буолан бүгүн Хамаа аймаҕа үүнэбит, сайдабыт.

Аңардас бу биир ыал олоҕунан, оччотооҕу тыа сиригэр нэһилиэгин исторياتын арылхайдык көрдөрүүххэ сөп дии саныыбын.

Бу кинигэ сыала-соруга — Хамаа бастакы көлүөнэ ыччаттара кимнээх буолалларын, хайдах олорон ааспыттарын туһунан итии-истинг тылынан ахтан-санаан ааһыы буолар. Биһиги кэскилбит — эдэр көлүөнэ биллин диэн аймах төрдүн-ууһун дьон ахтыларыттан, архив матырыйаалларыттан хомуйан тангылынна.

Андрей Соколов

ÓÑĖÎĀÍÛÉ
ĐÀÇĀĀĖĖÒĀĖÛ

**Первая всеобщая перепись населения Российской империи
Аканинского наслега Мархинского улуса 1895 года
НА ф.343 оп.2 д.3
Урочище Орто Колюйэ**

А РХИВ МАТЫРЫЙААЛЛАРА

Биллэрин курдук, Хамаалар 11 оҕолоохтор. Олорбут-үөскээбит өтөхтөрүгэр — Орто Көлүйэҕэ 1995 с. туруоруллубут өйдөбүннүк сэргэҕэ ааттара суруллан турар:

Хамаалар:

*аҕалара Алексей Васильев — 1856-1937 гг.
ийэлэрэ Анна Кононовна — 1866-1942 гг.
Васильев Николай Алексеевич — 1886-1943 гг.
Васильева Анна Алексеевна — 1887-1942 гг.
Васильев Андрей Алексеевич — 1894-1939 гг.
Васильев Егор Алексеевич — 1900-1962 гг.
Васильева Прасковья Алексеевна — 1908-1941 гг.
Васильев Игнатий Алексеевич — 1910-1985 гг.
Васильев Дмитрий Акимович — 1914-1991 гг.
Васильев Иван Алексеевич — 1916-1943 гг.
Васильев Василий Алексеевич — 1917-1970 гг.
Алексеева Елена Васильевна — 1919-1967 гг.
Васильев Петр Алексеевич — 1922-1941 гг.*

Сиэннэриттэн, 1995 с.

Саха сириҥ Национальнай уонна Ньурба улуһун архивын дааннайдарынан саастарыгар бутуур баар. Төһөнөн сааһыраллар да, соччонон саастарын халбаннааһына улаатан иһэр. Хамаа Алексей кэргэнэ Аннаһын саастара 10-12 сыл араастаах. Оҕолорун да саастара халбаннааһына улахан.

Перепись оҥоһуллубут сыллара:

1895 г. — первая всеобщая перепись населения Российской империи.

1917 г. — сельскохозяйственная перепись населения.

1927, 1928 гг. — посемейный список по наслегам того периода.

1936, 1937 гг. — похозяйственная книга, колхозный архив наслега.

ФИО	Родство	Лет	Примечание
Васильев Алексей	Хозяин	30	
Васильева Анна Кононова	Жена	20	
Васильев Николай Алексеев	Сын	3	
Васильев Евсей Алексеев	Сын	2	

Бу Хамаа Алексей кэргэнэ Аннаһын уонна оҕолорунаан перепискэ бастакы суруллуулар. Манна көстөрүнэн, кинилэр аҕыйах сыллаабыта ыал буолбуттар. Николай диэн Хамаалар улахан уоллара, дьонго биллибит аатынан — Ленин Николай. Евсей диэн уол кэнники перепистэргэ суох.

Бу перепискэ көстөрүнэн, оҕолоро Анна уонна Андрей төрүү иликтэр, онон кинилэр 1895 сыл кэнниттэн төрөөбүттэр. Хамаа Алексей уонна кэргэнэ Анна Кононова, 1895 с. перепиһинэн төрөөбүт сыллара — 1865 уонна 1875 сыллар тахсаллар. 30 уонна 20 саастаах эдэр дьон саастарын сыыспатах буолуохтаахтар.

1917 сылга сельскохозяйственной перепись ытыллыбыт, онно төһө сүөһүлээхтэрэ, оттуур сирдээхтэрэ уонна бурдук ыһар бааһыналаахтара суруллубут. Оҕолорун ааттара суох, хас саастаахтарын эрэ киллэрбиттэр.

**Сельскохозяйственная перепись 1917 года
НА ф.343 оп.4 д.170**

ФИО	Возраст	Рогатый скот	Конный скот	Пашни (дес)	Сенокосные угодья (дес)
Хамаа Васильев Алексей	53	4	-	0,7	12
Жена	45				
Сын	25				
Сын	17				
Дочь	13				
Сын	13				
Сын	3				

22 сүл иһигэр саастара 2-3 сүл араастаммыт. Оттуур сирдэрэ кыра буолан сүөһүлэрин ахсаана аһыйах: 2 ыанар ынах, 2 тарбыйах, көлүнэр аттара суох.

**Раскладная ведомость по мясному налогу на 1921-1922 года
НА ф.251 оп.1 д.291**

ФИО	Число членов семьи	Коровы от 5 лет и выше	Дойные коровы	Быков от 3 лет	Молодняк до 3 лет	Телят до 1 года	Лошадей	Налог на мясо, масло, сало	Кол. скота подлежащего налогообложению
Алексей Васильев	8	3	1	1	1	1	-	-	-

Председатель Совнаркома Петр Нехруков. 10.11.1921 г.

Бу кэмнэ, сүөһү ахсаана ыал дууһатын ахсааньттан элбэх буолабына нолуок төлөнөр эбит. Хамаалар сүөһүлэрэ аһыйах буолан нолуок төлөөбөккө олорбуттар.

**Сельскохозяйственная перепись 1926-1927 года
НА ф.70 оп.38 д.871**

ФИО	Посевы, дес.	Ячмень, пуд.	Лошади до 4 лет	Лошади старше 4 лет	Коровы	Молодняк	Покос, дес.	Копен, шт.	Пашни, дес.	Зерно, пуд.
Алексей Васильев	0,5	5	0	2	2	3	5	100	0,6	8

Сир дууһа ахсаанынан түнгэтиллэр буолан сирдэрэ улааппыт, онон сүөһүлэрин ахсаана эбиллибит. Бааһынатын хорутарыгар 2 көлүнэр аттаммат. Онон бурдугу элбэхтик ыһар буолбут.

Советскай былаас олохтоммутун кэннэ, Саха сиригэр 1927 уонна 1928 сылларга, дьон ахсаанын ааһарга, бастакы перепись онгоһуллубут. Бу перепискэргэ Акана нэһилиэгин дьонун аҕа ууһунан суруйбуттар. Акана нэһилиэгэр барыта 10 аҕа ууһа суруллубут: Хардабас, Моисей, Мохсоҕол, Догдомо, Александров, Сергеев, Петров, Гаври-

ловскай, Быһах, Иһэх. Хамаалар Догдомо аҕа ууһугар киирэллэр. Бу аҕа ууһугар барыта 11 ыал киирбит.

**Посемейный список Аканинского наслега Мархинского улуса
1927 года и 1928 года
НА ф.343 оп.2 д.3; ф.343 оп.2 д.552**

Род Догдомо

ФИО	Родст	1927 год		1928 год	
		Лет	Примечание	Лет	Примечание
Хамаа Алексей Васильев	Хоз.	63		63	
Анна Кононова	Жена	49		49	
Николай	Сын	33		33	Находится в прииске
Андрей	Сын	25		25	Нанимается на заработки
Егор	Сын	20	Грамотный, говорит по русски	20	Нанимается на заработки
Прасковья	Дочь	22		22	Нанимается на заработки
Василий	Сын	11		11	
Елена	Дочь	8		8	
Петр	Сын	5		5	
Николай	Внук	-	-	1	

Бу испииһэктэ оҕолоруттан: Игнатий (Кыһаа), Дмитрий (Дьэр-гэстэй) уонна Иван (Ампас) — атын ыалга иитиэххэ сылдьар буолан суохтар. Николай кэнниттэн кэлэр Анна диэн кыыстара бу иннинэби перепискэ дьонун кытта киирбэтэх, эрдэ кэргэн тахсыбыт буолуон сөп.

1928 с. перепискэ Николай диэн сиэн уол киирбит — бу Прасковья Алексеевна уола П.Н. Соколов

Егор (Сулбурук) Прасковьяттан (Соколов ийэтэ) балыс эбит. Дьонноро оҕолоруттан хайалара аҕа саастаабын сыыспатахтара буолуо.

Род Догдомо

		1927 год		1928 год	
ФИО	Родст	Лет	Примечание	Лет	Примечание
Антонов Моисей Ив.	Хоз.	60		60	
Парасковья Мих.	Жена	56		56	
Николай Никол.	Восп.	17	Грамотный, русский, якутский	19	Грамотный, русский, якутский
Афанасий Иван.	Восп.	26		26	
Игнатий Алекс.	Восп.	15		18	Женился, разделился
Меланья	Сноха	-	-	17	
Ульяна Васил.	Восп.	10		13	
Александра Констант.	Восп.	15		-	
Христина	Сестра	-		42	
Христина Никол.	Восп.	3		5	

Догдомо аҕа ууһугар киирэр Антонов Моисейдаахха: Игнатий Алекс. — Игнатий Алексеевич (Кыһаа). Николай Никол. — Н.Н. Егоров (Хатыы) — П.Н. Соколов аҕата.

Бу кэмнэргэ, үөрэхтээх киһи аҕыйах буолан, 6-7 кылаас үөрэхтээх киһи улахан үөрэхтээбинэн аабыллара. Хатыы 6 кылаас үөрэхтээх буолан, 1928 с. сэбиэккэ секретарынан үлэлээбит. 1928 сыллааҕы перепись испииһэгин кини суруйбут.

Игнатий (Кыһаа), 1928 с., Меланья диэн кэргэннэнэн дьонуттан туспа барбыт.

Моисейдаах олорбут сирдэрэ — эбэ кытыытыгар, Ханаачыйа баһыгар, Ынах Сыһыта диэн сир.

Александровский род

		1927 год		1928 год	
ФИО	Родст	Лет	Примечание	Лет	Примечание
Дмитриев Аким.	Хоз.	56		56	
Мария Алекс.	Жена	54		54	
Дмитрий Ак.	Восп.	14		16	

Дмитрий Акимович (Дьэргэстэй) иитилибит дьоно. Ииппит аҕа-тын аатынан Акимович диэн суруллубут.

Олорбут сирдэрэ — Хамаалар олохторуттан, Орто Көлүйөттөн чугас, билигин Романов олоҕо диэн ааттанар өтөх. Акыымнаах өлбүт-тэрин кэnnэ И.Р. Романов олорбут, ол иһин итинник ааттаабыттар. Билигин Марха нэһилиэк сирэ.

Петровский род

		1927 год		1928 год	
ФИО	Родст	Лет	Примечание	Лет	Примечание
Ампас Алексей Сем.	Хоз.	46		46	
Елена Дмитр.	Жена	45		45	
Матрена Алекс.	Дочь	17		17	
Иван Алекс.	Сын	15		15	
Анна Алекс.	Дочь	15		16	
Ирина Алекс.	Дочь	14		14	
Мавра Алекс.	Дочь	10		10	
Варвара Алекс.	Дочь	7		7	

Манна Иван Алекс. диэн — Хамаа уола Иван Алексеевич. Иитилибит дьонунан кинини Ампас Уйбаана диэн ааттыллар эбит. Оҕолоро бары кыргыттар буолан Иванны үлэһит онҕостоору ылбыттар.

Олорбут сирдэрэ — Булгунньахтаах диэн Ботунуос таһыгар баар алаас.

Посемейный список 1 Кангаласского наслега

Мархинского улуса

НА ф.70 оп.38 д.202; ф.70 оп.38 д.560

		1927 год		1928 год	
ФИО	Родст	Лет	Примечание	Лет	Примечание
Иванов Василий Вас.	Хоз.	40		41	
Анна	Жена	35		36	
Николай	Сын	1		2	

Хамаа кыыһа Анна туһунан бу иннинээҕи перепистэргэ суруллубатах. Манна, Анна диэн — Хамаалар 2-с оҕолоро, улахан кыыстара, Анна Алексеевна. Кини I Хаңалас кинигигэр Василий Иванович Иванов (Ньаачыс) уолугар — Василий Васильевич Ивановка (Матааччах Баһылайга) кэргэн тахсыбыт. Олорбут сирдэрэ — Ханаачыйа баһыгар, Сиэн төрдүнэн баар, оччолорго I Хаңалас сиригэр. Аттыларыгар Дьаххаалар, Майыһыйадаах (Кыһаа иитилибит дьоно) олорбуттар.

1930-с сыллартан колхозтар тэриллэн аҕа уустарынан олоруу сүтэн барбыт. Ханна колхозка киирэн олорбуттарынан колхознай перепискэ суруллар буолбуттар. Ньурба архивыгар баар колхознай перепискэ көстөрүнэн, Хамаа оҕолоро кэргэннэнэн, оҕолонон туспа олорбуттар. Бу перепискэ хас сүөһүлээхтэрин, төһө бааһыналаахтарын уонна оттуур сирдээхтэрин киллэрбиттэр.

**Похозяйственная книга Аканинского наслега за 1936 г.
(Ньурба улуһун архива ф.3 оп.3 д.13)**

ФИО	Родство	Год рождения	Рогатый скот	Конный скот	Пашни (дес)	Картошка (дес)	Сенокосные угодья (дес)
Васильев Василий	Хоз	1916	1	-	1,07	0,06	2,6
Прасковья	Сестра	1911					
Петр	Брат	1921					
Алексей Хамаа	Отец	1856					
Анна Кононовна	Мать	1866					

Хамаалар уоллара Василий (Дьүлэй Баһылай) хаһаайын быһыытынан суруллубут. Манна төрөөбүт сылларыгар буккуур тахсыбыт.

Кинилэр бу кэмгэ «Конституция» колхоз чилиэннэрэ.

ФИО	Родство	Год рождения	Рогатый скот	Конный скот	Пашни	Картошка	Сенокосные угодья
Васильев Ник. Ал.	Хоз	1886	2	-	0,07	-	-
Ефросиния	Жена	1896					
Петр	Сын	1927					

Николай Алексеевич Васильев (Ленин Ньюкулай) Хамаалар улахан уоллара. Ефросиния — Николай Алексеевич кэргэнэ, Федот Борисов диэн I Хаңалас баай кинигин кыһын 1930-31 сс. кэргэн ылбыт.

Петр — Петр Николаевич Соколов. Оскуолаҕа киирэригэр таайа Николай Алексеевич бэйэтин аннынан суруттаран Петр Николаевич буолбут. Араспаанньатын Мохсобол диэн хос эһэлэрин аатын нууччалаан Соколов дэппит. 1936 сылга таайыгар олорон 3-с кылааска үөрэнэр эбит.

ФИО	Родство	Год рождения	Рогатый скот	Конный скот	Пашни	Картошка	Сенокосные угодья
Васильев Дмитрий	Хоз	1904	4	-	0,9	0,07	6
Анна	Жена	1904					
Мария	Дочь	1933					
Елена	Дочь	1935					
Давид	Сын	1932					

Дмитрий Акимович (Дьэргэстэй) бэйэтэ тэрийсибит «Конституция» колхозун председателинэн үлэлиир.

Дьэргэстэй ииппит дьонун, Акыымнаах, өтөхтөрүгэр туспа дьиэ туттан олорбут.

ФИО	Родство	Год рождения	Рогатый скот	Конный скот	Пашни	Картошка	Сенокосные угодья
Дмитриев Аким.	Хоз	1868	6	9	1,07	0,02	0,5
Марья	Жена	1875					

Дмитрий Акимович ииппит дьоно Акыымнаах. «Конституция» колхоз чилиэннэрэ, туспа хаһаайыстыбанан суруллубуттар.

Похозяйственная книга Аканинского наслега за 1937 г.

ФИО	Родство	Год рождения	Рогатый скот	Конный скот	Пашни	Картошка	Сенокосные угодья
Васильев Андрей	Хоз	1896	14	5	0,84	0,02	2,5
Анна	Жена	1900					
Иван	Брат	1916					
Мария	Дочь	1935					

Хамаалар иккис уоллара Андрей Алексеевич Васильев (Хабыатай) кэргэннэнэн баран дьонун таһыгар дьиэ туттан туспа хаһаайыстыбанан олорбут. Кэргэнэ Анна Мархаттан сылдыар. Иван Ампастан араҕан убайыгар олорбут. «Конституция» колхоз чилиэннэрэ.

ФИО	Родство	Год рождения	Рогатый скот	Конный скот	Пашни	Картошка	Сенокосные угодья
Васильев Дм. Акимович	Хоз	1913	17	11	0,76		3
Анна Петровна	Жена	1912					
Мария	Дочь	5.06.1933					
Елена	Дочь	15.05.1934					
Дмитр. Мария	Мать	1871					
Давид Дм.	Сын	1.07.1932					

1936 с. ииппит аҕата Акыым өлбүтүн кэннэ Дмитрий ииппит ийэтин бэйэтигэр олордубут. Бу сылга оҕолорун төрөөбүт күннэрэ, ыйдара перепискэ суруллубуттар.

ФИО	Родство	Год рождения	Рогатый скот	Конный скот	Пашни	Картошка	Сенокосные угодья
Васильев Николай	Хоз	1886	10	8	0,76		

Ефросиния	Жена	1896					
Петр	Сын	1926					
Анна	Дочь	1936					

Бу испииһэктэ Анна диэн — Анна Николаевна Борисова, Николай Алексеевич улахан кыһа. Корнил диэн уола кэлин төрөөбүт буолан суох.

ФИО	Родство	Год рождения	Рогатый скот	Конный скот	Пашни	Картошка	Сенокосные угодья
Васильев Игнатий	Хоз	1910	6	-	0,07		
Акулина	Жена	1910					
Клавдия	Дочь	1936					

Игнатий Алексеевич (Кыһаа) «Ленин суола» колхозка биригэдьиirinэн үлэтиир кэмэ. Кэргэнэ Акулина Аһыкайтан төрүттээх.

Похозяйственная книга Тюмюкского (2 Кангаласс) с/совета за 1938-39 гг.

ФИО	Родство	Год рождения	Рогатый скот	Конный скот	Пашни	Картошка	Сенокосные угодья
Васильеа Анна Ал.	Хоз	1883	1	2			
Тихон	Сын	1928					
Егор	Сын	1933					
Никита	Сын	1937					

Хамаалар улахан кыыстара Анна Алексеевналаах олорбут сирдэрэ бу кэмнэ 2 Хангалас сирэ буолбут. «Кыһыл сиэн» диэн колхозка дояркалыыр кэмэ.

Николай диэн бастаан оҕолоно сылдыбыттара кэлин өлбүт. Тихон диэн оҕолоро Дьокуускайга Рыбнай техникумга үөрэнэ сылдьан 1946 с. ыалдьан өлбүт. Егор диэн — Егор Васильевич (Хаххан) билигин Дьокуускай куоракка олорор.

Анна Алексеевна, кэргэнэ Матааччах Баһылай 1934 с. ыалдын өлбүтүн кэннэ, Кирилл Васильевич Иванов (Матааччах Баһылай убайа) кэргэнин убайыгар, Чиллэ киһитигэр — Ефрем Диряховка иккиһин кэргэн тахсыбыт. Киниттэн Никита диэн уол төрөөбүт. Никита араас детдомнарынан иитиллэн аймахтарын 1980-с сылларга булбута. Көрүнгүнэн Василий Алексеевичка (Дьүлэй Баһылайга) майгынныыр. Дьокуускай куоракка олорон тутууга үлэлээбитэ. 1996 с. ыалдын өлбүтэ.

Анна Алексеевна аччыктаан уонна ыалдын 1941 с. өлбүт. Ийэлэрэ суох буолбутун кэннэ оҕолорун Егору Марха интернатыгар, Никитаны детдомна биэрбиттэр. Оҕолор араас детдомунан, интернатынан иитиллэн суоллара арахсан баран, үөһэ ахтыллыбытын курдук, улаатан баран булсубуттара.

ÓÑĖĬÂĬÛÉ
ĐÀÇĂĖĖÒĂËÛ

ХАМАКОВЫ

Я родился в далеком 1937 году в глухом наслеге Акана Нюрбинского района Якутии. Даже не в самой Акане, а в местности Толон, где проживали всего-то 2-3 семьи крестьян-скотоводов бедняков. Дед Алексей Васильев, по прозвищу Хамаа, был беден, имел две дойных коровы и небольшую пашню где-то в 1 гектар, и при этой бедности народил двадцать пять детей. В семье была беспросветная бедность. От голодной смерти их спасали тяжелый крестьянский труд деда, речушка Сиэн, богатая карасями и гольянами, и тайга, где можно было изредка добыть зайцев и боровую дичь. У бедняков не было ружей, а тем более боеприпасов. Уток и зайцев они ловили силками и петлями, сделанными из конских волос или самодельными ловушками, а более крупного зверя — самострелами. Разумеется, при таких допотопных средствах охоты редко когда можно было похвалиться богатой добычей.

Дедушка и бабушка вырастили семерых, как на подбор, здоровых и красивых сыновей и троих дочерей. Правда, троих: Игнатия, Дмитрия и Ивана воспитывали более богатые дальние родственники Моисей Антонов, Аким Дмитриев и Алексей Семенов. Все они воспитывались на тяжелом крестьянском труде, познали нужду и неравенство среди людей с ранних лет. Игнатий, Дмитрий и Иван росли в сравнительно благополучных условиях, но и они отрабатывали свой хлеб нелегким трудом по содержанию большого хозяйства своих благодетелей. Старшие сыновья Николай, Андрей и Егор нередко нанимались на работу к более состоятельным крестьянам на сенокос и другие хозяйственные работы. Заработки были незначительные, оплату, в основном, получали зерном. Состоятельные крестьяне, имеющие большой надел земли, выращивали ячмень не только на пропитание, но и для продажи. Иногда ребятам перепадала удача, когда кто-то из бывалых обозников брал их подручными на поездку в «тайгу». «Тайгой» якуты почему-то называли Алданские и Бодойбинские золотые прииски, куда обозники возили на продажу продукцию крестьян —

мясо, масло, молоко, рыбу и пушнину. Поездки были дальние и нередко рискованные. На таежных дорогах могли встретиться и лихие люди. На ямских станциях, особенно в местах ночевки, обозников, бывало, поджидали картежные шулеры, которые щедро угощали пришедший с мороза деревенский люд водкой из четвертных бутылей. Ужин проходил в непринужденной, дружеской обстановке, вели беседу обо всем, о чем знали и не знали, по ходу беседы находили общих друзей и знакомых. Когда горячительное в достаточной степени ударяло в голову, гостям предлагалось перекинуться в карты. Обычно игра начиналась с безобидно малых ставок и почти всегда выигрывал гость. Хмельной гость в азарте игры сам не замечал, как оказывался втянутым в смертельный для него проигрыш. Бывало так, что к утру некоторые обозники оставались в одном нижнем белье. Одному богу ведомо, сколько человеческих судеб обернулось трагедией, сколько людских грез и планов потерпело фиаско на «таежных» обозных дорогах. Кое-кто и из наших «таежников» возвращался без столь желанных продуктов и тканей для пошива одежды. Зная все это, бывалые «таежники» подбирали себе в подручные молодых здоровых ребят.

Жизнь в деревне с ее феодально-родовым укладом текла размеренно, словно по кем-то составленному на века расписанию. Короткое якутское лето менялось на долгую холодную суровую зиму. Крестьяне не знали, что такое отдых, об этом им некогда было и думать. Летом для всех был уготован тяжкий ручной труд по посеву и уборке зерна, заготовке сена, дров и продуктов на зиму. Беднякам помимо хлопот своего хозяйства, надо было отрабатывать долги перед богатыми. Зимой женщинам короткого дня не хватало, чтобы привести в порядок хотон и накормить, напоить скот. Мужчины еще задолго до рассвета на лошадях и волах ехали за многие версты за сеном или дровами. В якутских избах с ледяными окошками единственным источником тепла и света был камелек, который надо было топить круглые сутки. Человек становился рабом прожорливого камелька. Мужикам редко когда удавалось ходить в лес на охоту, проверять петли, поставленные на зайцев или на озера каюрить карася. Возвращение главы семьи с добычей превращалось в огромный семейный праздник. Редко когда выпадали такие торжества. Жизнь текла своим чередом. Богатые с годами еще богатели, а бедные кое-как сводили концы с концами.

Бурные революционные события в России на жизнь глухих якутских деревушек и их обитателей практически не отражались, разве только время от времени доходил до них слух о прибытии в ту или иную деревню нового поселенца нучча — ссыльного. Местные крестьяне не знали, за что их ссылали, кто они: политические или уголовники. Да их этот вопрос особо и не интересовал, им хватало своих житейских хлопот. Ссылные, как правило, были люди грамотные, к тому же часть из них хорошо разбирались в землепашестве и ого-

родничестве. Оказавшись вдали от родины, среди другого народа, не знающего русского языка, культуры и традиций, они вынуждены были быстро освоить местный язык, традиции и обычаи. Большинство из них женились на якутских девушках, народили детей и наш суровый край стал их второй родиной навсегда. Аканинский наслег не стал исключением в этом отношении. Сюда на поселение были отправлены поляки Пасенковский и Маяровский, Протопович, русский Соколов. Их потомки поныне живут и здравствуют на этой суровой, но благословенной земле. Известие о свержении белого царя (якуты его иначе не называли) и об установлении советской власти — народной власти всколыхнуло дремавшую веками якутскую глухомань и ее обитателей. Большинство безграмотных бедняков растерялось, не понимая, как будет налажена жизнь без царя-батюшки. Потеряв хотя и беспросветную, но привычную для них жизнь, они стали похожи на слепца, не знающего куда идти. Деревенская знать, разумеется, новую власть встретила враждебно. Как это его вчерашний хамначит будет вершить дела, в том числе, их судьбы. Но были и те, которые с первых дней радостно восприняли Советскую власть. В основном это была молодежь — дети бедняков, хамначитов. Они в новой власти видели свое лучшее будущее. Среди них были и сыновья старика Хамаа или, как их звали земляки, Хамааковы. Тем не менее, в этих местах открытого противостояния людей еще не было, пока не сформировались белые банды Конона Никифорова и Павлова, орудовавшие в Вилюйских улусах. Отряды бандитов рыскали по наслегам, сея страх и неуверенность среди населения. Они были желанными гостями богатей и попов. Приняв за чистую правду полупьяную болтовню бандитов о скором свержении Советской власти, деревенские богачи воспряли духом в надежде вернуть утерянную власть над людьми и богатство, часть из них пошла на открытое пособничество им. Бандиты обирали население, мужиков насильно зачисляли в свои банды. Они у богатых выводывали тех, кто поддерживает Советы и зверски расправлялись с ними. В Акане богачи выдали бандитам ревкомовца Бучукара, и они его расстреляли. В назидание потомкам об этой трагедии перед школой стоит небольшойobelisk с пятиконечной звездой. Проходили через эти места и отряды красных. Рассказывают, что с одним из них уехала навсегда старшая дочь Пасенковских. Банда Никифорова пыталась захватить Нюрбу. Жители поселка создали красную дружину и организовали оборону Нюрбы, ею руководил красный партизан Василий Наумов. Плохо организованные и слабо вооруженные банды, встретив ожесточенное, грамотно организованное сопротивление жителей Нюрбы, и узнав о приближении красного отряда, вооруженного одним пулеметом, пустились наутек. Попытка бандитов завладеть городом Вилюйск встретила хорошо организованную оборону красных и в свя-

зи с поражением белых по всей Якутии, провалилась. Отряд Строда практически без боя добился капитуляции банды Павлова в Сунтаре.

Установилась мирная жизнь, люди перестали прятаться из-за каждого скрипа саней или топота приближающихся коней. Но дыхание новой жизни все активнее доходило до самых отдаленных, богом забытых мест, где проживал хоть один человек. Началась, как и по всей стране, кампания по образованию коллективных форм хозяйствования — товариществ по совместной обработке земли (ТОЗ), коллективных хозяйств — колхозов. Предстояло провести кампанию более справедливого перераспределения земли между крестьянами. Наряду с экономической реформой молодая Советская власть наметила проведение культурной революции. А эти новшества кто-то должен был организовывать. На местах власть князцев, улусных голов была ликвидирована, вместо них были организованы наслежные и районные (улусные) советы трудящихся. На них и были возложены эти задачи. Грамотных людей в деревнях не было, но были отдельные люди, прошедшие школу обозников-таежников, умевшие немного разговаривать, писать, читать по-русски. Они были в какой-то степени осведомлены о происходивших в России событиях. В силу этих обстоятельств они были наиболее прогрессивно, боевито настроенной частью населения и к их мнению беднота прислушивалась. Одним из таких людей в Акане был старший сын Хамаа — Николай. Николай, как и другие его братья, был высокого роста, сухощавый, жилистый, энергичный, решительного характера, молодой, но уже выдавший превратности жизни человек. В формировании его характера сыграли роль, видимо, не только его поездки на золотодобывающие прииски и знакомство с жизнью рабочих, но и унаследованные от предков человеческие качества. Его отец Ёрбют, рассказывают, был человек вспыльчивый, нетерпящий несправедливость, способный на отчаянные поступки, не задумываясь о последствиях. Однажды при уборке урожая ячменя у местного князца произошло событие, которое своей дерзостью, ошеломило покорных власти богачей крестьян. В один из жарких августовских дней крестьяне отработывали у князца свои повинности. Женщины убирали хлеб, вязали снопы ячменя, укладывали их в кучу, а мужики не-вдалеке косили сено. День выдался невыносимо жаркий и женщины сели передохнуть в тени. Вдруг неожиданно-негаданно из леса выскочил на гнедом скакуне князец и, резко подхлестнув нагайкой своего разгоряченного коня, направил его с криком и грубой бранью на отдыхающих женщин. Конь князца, фыркая носом, как бы передавая грозное настроение своего хозяина, с залитыми кровью глазами стремительно приближался к отдыхающим от изнурительной жары женщинам. Перепуганные женщины, зная безжалостный, жестокий нрав хозяина, разбежались в разные стороны. Однако не всем уда-

лось избежать «угощения» его кнутом, над полем вознесся вопль и плач женщин. Мужчины, привыкшие к своему бесправью, покорно притупили глаза и продолжали работать. Потяжелевшая из-за беременности и уставшая от тяжелой работы, жена Ёрбюта не успела убежать, и князец выместил на ней весь свой гнев, нещадно бил ее кнутом. Несчастная женщина от невыносимой боли рыдала громче всех и звала на помощь своего мужа. Муж ее косил сено на расстоянии с полверсты, но тем не менее Ёрбют отчетливо слышал плач жены и как она, бедняжка, звала его на помощь. «Разбогатевший на нашем рабском труде, разжиревший подлый баай, еще не хватало тебе измываться над нашими женами, сколько можно терпеть твое самодурство?! На этот раз пришел твой конец, срублю твою дурную голову, распорю твой вонючий живот», — с такими полной ярости и ненависти мыслями, высоко подняв над головой косу, он решительно ринулся в сторону князца. Баай оторопел от такой выходки Ёрбюта, никто раньше себе не позволял даже громко разговаривать с ним, с князем. А ведь все было, каждое лето заставлял их на себя работать, платил мало, загонял при любой возможности в долги, а потом их обирал, бывало и бил кое-кого из них, с женами и дочерьми их мог баловаться. Все проходило, как будто так в жизни и должно было быть. А тут какой-то Ёрбют грозит его убить, видишь ли, его жену-лентяйку пару раз огрел кнутом! Он весь побагровел от гнева, пытался своим громким окриком, которого в округе все боялись, остановить зарвавшегося хамначита, грозился ему всевозможными карами. Ёрбют, подобно раненному медведю, с залитыми кровью глазами, не слушая никаких угроз, с диким нечеловеческим ревом стремительно приближался к нему, готовый с ходу срубить острой косой ему голову. Баай, который привык всю жизнь повелевать бедными бесправными людьми, впервые почувствовал реальную угрозу своей жизни от своего батрака и к своему стыду вынужден был убежать. «Ну, проклятый голодранец, погоди, я тебе устрою веселую жизнь. Посажу тебя в тюрьму, запомнишь на всю оставшуюся жизнь, что власть надо уважать. Умрешь со своими вырожденками с голоду!» — с такими думами и срамом мчался он домой, как будто его настигал пеший Ёрбют. Времени прошло достаточно много, но никаких своих угроз баай не исполнил. С того времени баай за версту стал обходить Ёрбюта и перестал поднимать руки на людей. Люди воспрянули духом, оказывается, можно найти управу и на бая. С тех пор Ёрбют стал для бедняков опорой и защитой. Вот так Хамаа еще в материнской утробе встретился с существовавшей в обществе несправедливостью. Но несмотря на это, Хамаа был человек умеренного характера, а вот его дети и внуки стали людьми нетерпящими несправедливость, неравнодушными ко всему, что происходит вокруг них.

Во всех начинаниях Советской власти в наслеге самое активное

участие приняли сыновья Хамаа. Старший из них, Николай, обладал ораторскими и организаторскими способностями. Далеко не каждый мог похвалиться способностью убеждать людей, в наследие люди хотя и были безграмотные, но якуты от природы народ, одаренный способностью философствовать. Так, что убедить их в чем-нибудь, тем более в том, о чем ни разу и не слышали, было очень трудно. Николай умел говорить убедительно, доходчиво, красиво. Он мог говорить часами, нередко разгоревшись своим выступлением, вскакивал на стоявший рядом стул или стол и продолжал убеждать сельчан в необходимости выполнения тех или других задач, выдвигаемых советской властью. Несмотря на свою бедность, Николай всегда одевался аккуратно, носил наглаженную белую сорочку и жилет, а на голове картуз. Он в своих выступлениях, в манере одеваться, держаться старался подражать вождю пролетариата Владимиру Ильичу Ленину. О Ленине он несколько раз слышал на районных совещаниях и видел портрет вождя на плакатах и в газетах. Он очень хотел походить на вождя. За все это безграмотного бедняка Николая Хамаакова прозвали Лениным. Стремление его и друзей даром не прошло, агитация молодых ребят, одержимых идеей социальной справедливости и прогресса, встретило благодатную среду. Темный, безграмотный, забитый бесправной жизнью и безжалостной эксплуатацией баев якутский крестьянин стал просыпаться от многовековой спячки и приобрел в лице советской власти свою надежду на счастливое будущее. Жизнь заблистала новыми гранями, бедняков уравнивали в правах с богатыми, молодежь и старики сели за парты, чтобы учиться читать и писать, наконец, сбылась мечта большинства бедняков — открылась школа для их детей. Люди перестали гнуть спину на баев, стали распоряжаться своей судьбой сами. Появилась у них своя земля. Люди стали активно выступать на собраниях, участвовать в выборах, выборы превращались во всенародные праздники, на собраниях выступал каждый желающий со своим мнением, собрания нередко проходили по несколько дней. Это были ростки зарождающейся советской демократии. Вся жизнь в наслеге организовывалась и управлялась Советом депутатов наслеге, председателем которого был избран Николай Ленин. Ему и его соратникам суждено было организовать новую жизнь со всеми ее прогрессивными идеями и противоречиями впервые, опыта не было не только у них, но и у тех, кто сверху спускал им различные указания и директивы. По этой причине были победы и поражения, допускались перегибы. Так, путем проб и ошибок, шаг за шагом строилась новая жизнь в деревне. В начале 30-х годов началась коллективизация крестьянских хозяйств, организация первых колхозов, добровольно-принудительное обобществление скота и другого имущества крестьян. Процесс был болезненный и противоречивый. С одной стороны, деревенской голытьбе терять было нечего, а баи и со-

стоятельные середняки теряли все нажитое многими поколениями их предков. Начались недовольства, брожения, кое-где открытое сопротивление властям или саботаж крестьян. Но власть оказалась непоколебимой и она ответила вызову крестьян раскулачиванием не только баев, но и крестьян-середняков с насильственным присоединением их имущества к колхозному и лишением их гражданских прав. В деле организации колхозов и раскулачивания активное участие принимала бедняцкая молодежь, вступившая в комсомол, среди которых были и сыновья старика Хамаа — Николай, Дмитрий, Игнатий. Шла беспощадная ломка сложившихся столетиями устоев жизни народов и судеб многих людей и их детей, внуков. В Акане и в других близлежащих наслеге подверглись раскулачиванию несколько семей. Среди которых была и семья Федота Борисова, на дочери которого по иронии судьбы женился Николай Хамааков. Борисовых было восемь родных братьев, семеро из них зажиточные крестьяне. Только один из них был беден, но его братья не оставляли в беде. Один из братьев, Павел Борисов, стал купцом с гильдией. Люди, знавшие его, считали, что он был человек продвинутый, занимался меценатством, помогал беднякам. У Федота была дочь Ефросинья, которую отец по непонятным причинам выдал замуж за своего хамначита Захара. Как-то, будучи по делам у Борисовых, Николай Хамааков заметил молодую красивую женщину. Она была веселая, общительная, нарядно одетая, привлекательная в своей манере держаться, разговаривать. С тех пор наш Николай потерял покой: днем и ночью ему мерещился ее тонкий стан, веселый задорный смех и ее игривый взгляд. Несмотря на свою внешнюю строгость и деловитость, тем более на обостренное классовое самосознание, доморощенный «Ленин» окончательно потерял разум. Каждый раз, когда садился на коня для поездки по делам службы, сам того не сознавая, направлял коня в сторону заимки Федота Борисова. Под различным предлогом Николай все чаще и чаще стал появляться у Борисовых и увозить Ефросинью на различные мероприятия, которых в то время, слава богу, было предостаточно. Муж ее Захар, видимо, побаивался новоиспеченного «комиссара» и каждый раз отпускал жену с ним. Ефросинью тянуло к высокому, красивому, решительному, более грамотному, чем другие, Николаю. Все это не могло нравиться ее родителям, тем более что к раскулачиванию братьев Борисовых приложил руку и он, Хамааков. Все эти поездки не могли просто так кончиться, Ефросинья ушла от своего мужа и вышла замуж за Николая. С тех пор род Борисовых испытывал к своему зятю если не вражду, то неприязнь. Жизнь в бедной семье Хамаа для никогда не знавшей нужды Ефросиньи нередко становилась невыносимой, но с любимым, как говорится, жизнь и в шалаше казалась раем. Родились дети — Аня и Корнил. Но жизнь одного из первых большевиков, основателей Советской власти в наслеге оказалась не-

милостивой к нему. Видимо, его родство с раскулаченными Борисовыми не понравилось районному начальству, и он был смещен с должности председателя Совета и в дальнейшем работал почти на рядовых должностях. С началом войны наступили долгие годы тяжелых испытаний. Справедливо говорят, что беда одна не приходит. На фронте положение было скверное, слабо вооруженная Красная Армия героически сражаясь с вооруженной до зубов новейшей военной техникой немецкой армией, была вынуждена отступать, оставляя врагу город за городом. И конца этому отступлению не было видно. Вся страна жила одной мыслью — победить коварного врага, отстоять свою независимость и свободу. Все было настроено на поддержку сражающейся армии. 124 аканинца было призвано на войну, остались одни старики, женщины и дети. На их плечи легли все тяготы колхозной работы и содержания домашних хозяйств. Первые годы войны сопровождались страшной засухой, урожай, как зерновых, так и сена для скота, был очень низкий. Вся продукция, полученная тяжелым самоотверженным трудом колхозников и скромного их подворья, полностью забиралась для нужд фронта. Наступил страшный голод, которого якуты никогда не испытывали, 114 людей умерли с голоду, часть из них смерть наступала на дорогах или на улице. Зимой хоронить их, особенно тех, у кого не было родственников, зачастую бывало некому. Голод и болезни беспощадно косили людей. Ослабленные голодом, тяжелым трудом и плохо одетые дети болели туберкулезом, рахитом, трахомой и другими присущими подобной жизненной ситуации болезнями. Государство даже в самые тяжелые годы войны не забывало о детях и об их образовании. Детские дома, интернаты спасли десяткам тысяч осиротевших, обездоленных детей военных лет жизнь, дали образование. Из них после войны выросли прекрасные специалисты, крупные хозяйственные и государственные руководители. Тяготы войны не обошли стороной и Николая Хамаакова, его семью. Мать, сестра и один из братьев умерли с голоду, четверо братьев ушли на войну. А сам он, оказавшись не в состоянии прокормить семью, вынужден был отвезти жену и детей в Верхневилуйский район к дальней родне. Его тянуло к жене, детям, а когда становилось совсем невмоготу, он приезжал к ним навещаться, но помочь им ничем не мог. Вскоре от голода и постоянной, изнуряющей душу тоски по семье он слег окончательно и скончался. Так трагически завершилась жизнь одного из тысяч рядовых верных сторонников советской власти в Якутии — Николая «Ленина». Но память о нем живет в их детях, внуках и правнуках, в их характерах и делах.

М.Е. Васильев, «Отличник Аэрофлота»,
«Почетный работник транспорта РФ»,
«Заслуженный работник транспорта РС(Я)»

ХАМАА АҢА УУҢА

Өтөх төнгүргэстээх, сурт кэриэстээх

«Өтөх төнгүргэстээх, сурт кэриэстээх» — өбүгэлэрбит дириг, философскай өйдөбүллээх өс хоһоонноро мээнэбэ этиллибэтэх. Бу өйдөбүл ыал буруота салбанан бара туруохтаах, умуллуо суохтаах, үүнэ-үөдүйэ туруохтаах диэн суолталаах. Оччоҕо аҕа ууһа тэнийиэбэ, ураанхай саха ууһуоҕа, омук быһыытынан үөскүү-тэнийэ туруоҕа диэн өйдөбүлү үөскэтэр. Бу өйдөбүл туоһутунан Хамаа аҕатын ууһун бүгүһүнү түмсүүтүн — бырааһынньыгын ааттыахха сөп.

Хамаа — Алексей Васильев хантан хааннаах, кимтэн кииннээх, ханнык омук удьуора этэй? Кини 1856-1935 сс. олорон ааспыт киһи. Хамаа удьуорун билээри Акана нэһилиэгин историятын кыратык сэгэтэ түһэн ылыабын.

Акана нэһилиэгин билингҥи территориятыгар, бэрт былыргыттан, араас омук биистэрэ олорон ааспыттар. Ону кэрэхэлиир — сирдэр-дойдулар ааттара. Бааллар эбэнки, тумат уонна саами тыллара. Холобур: Дьөһкүүдэ, Сээйэ, Муоһааны, Бэрэ диэн эбэнки тыллара. Үрэн, Кучакы, Сыратта, Эрики, Мудан уо.д.а. тумат тыллара. Тибигийээн, Сибигийээн, Дьугудьаан, Дибдигийээн — саами тылларыттан төрүттээхтэр эбит диэн тыл үөрэхтээхтэр быһаараллар. Уккаачаак диэн тылы Багдаарын Сүлбэ Урхо диэн Монгол тылыттан төрүттээх (туһахтыыр сир) диэбиттээх. Онон Акана сиригэр араас омук биистэрэ олорон ааспыттар. Ол омуктар олорон ааспыт бэлиэлэрэ сирдэр ааттарыгар эрэ буолбатах, олобут бэлиэлэрэ: ураһа оннулара, буор холомолор ақылааттара билингнэ диэри элбэх сиргэ көстүтэлииллэр. Ити биистэртэн биирдэрэ олорор кэмигэр XV-XVI үйэлэргэ сахалар кэлэн олохсуйан барбыттар. Сахалар, тонустар булкуһан олорор кэмнэригэр XVII үйэбэ Дьокуускайтан Саалаах диэн киһи кэлэн Аканаҕа олохсуйбут. Кини соботобун кэлбит, бастаан ханна олохсуйбута биллибэт. Кэлээт кэргэннэммит. Кэнники тобус ойохтоммут. Кэлэн баран ох саа онгоһуутунан дыарыктаммыт. Ох саатын биир саастаах тыһаҕаска эбэтэр кыстаан тахсыбыт убаһаҕа атыылыыр эбит. Оннук атыылаан биир сыл иһигэр сүүсчэ сүөһүлэммит. Бэйэтэ алтан биһилэхтээх тимир саалаах эбит.

Саалаабын уонна ох саа онгоруон атыылыырын иһин Саалаах диэн ааттаммыт. Кини сотору кэмминэн олус байбыт. Тыһыынча кэрингэ ынах сүөһүлэммит, сылгытын ахсаана биллибэт үһү. Сүөһүтүн-аһын дыһайтараары тобус ойобун тобус сиргэ олохтообут. Олус байан-тайан баран, үүнэр көлүөнэбэр уолбат үүт күөлү хаалларыахтаахпын диэн, ыанар ынабын, биэтин Күбэйиндэ күөлүн тула баайтаран баран, биир сайыны быһа, үүтүн күөлгэ куттарбыт. Күөлэ күһүнүгэр тураах харабын үрүнүн курдук туртайбыт үһү.

Биир саас муус сүт буолбут. Хаар түһэн баран уулан иһэн хам тонмут (бу улуу Куданса сабанаабы кэм быһыылаах), онон сүөһүтэ сутуан барбыт. Ону Саалаах: «Олус байан сэтим-сэлээним туолан, Үөһээ дойдулар муус суту түһэрдилэр», — диэбит. Ол иһин үс төгүл тобус биир өнгөөх-түүлээх сылгылары хомуйтаран албаан, алгыс этиттэрэн баран Үөһээ дойдуга муус урабаһынан кыйдаппыта үһү. Ол кыйдаппыт сылгыларын унуоҕа Сэбиэскэй буолуор диэри Сээйэ үрэбин устун даркылана сытара диэн кырдыабастар кэпсириллэр. Саалаах тобус ойохтообун кини олорбут өтөхтөрө бигэргэтэллэр:

Үөһээ толоон,

Бөргөмдө,

Күбэйиндэ,

Арбаа эбэ (Кыталыктаах),

Чкалов Муоһааныта (билигин Кырдал фермата турар),

Хоро Үнкүр күөлэ (Хоро эбэтэ),

Сахса Сымалыыра,

Дьаарбан (Быччахай олоҕо),

Сата (Дьугудьяан).

Дьугудьяан уонна Сымалыыра ууга тимирбиттэрэ. Ити сирдэргэ, кураан буолтун кэннэ, хотонун муостата, сорох бааналара тахсан кэлбиттэр. Кыталыктаах бааһынатын кэнэтээри колхоз сири тиздэрибитигэр Саалаах сүөһүтүн киитэ тизриллэн тахсыбыт. Саалаах алтан боккуоптаах (ырааҕа хайдыбатын диэн онотторбут) ааттаах аллаах оҕустааҕа үһү. Ол оҕуһун сыарбалаан баран кыһыннары-сайыннары олорсо сылдара үһү. Оҕуһа түргэн айаннаах буолан Дьокуускайга сэттэ хонугунан тийэрэ үһү. Кини ууһатар органын харыстаан, үйэтигэр аты мийиммэтэх.

Арбаа эбэ аатыран олордобуна Акана үс быраатты уолаттара тийэн кэлэн, Уккаачакка олохсуйбуттар. Үс быраатты буолалларын биллэрэн оһохторун ураатын үс үөлэстээбиттэр. Киэн Үрэби хорон түһэрэн баран үс мас бүтэй күрүө туппуттар. Ону Саалаах хамначчыттарын кигэн биир түүн иһигэр суулаттаран кэбиспит. Ол кэмнэ Саалаах убайа Тойон уол диэн киһи Дьокуускай диэки-тэн тийэн кэлбит. Быраатын Саалаабы буойбут: «Ыалын Аканалар туспа айдарыылаах, төрүт-уус дьон эбиттэр, туттан-онгостон олоруу-лара оннук. Оһохторун буруота добун халлааны тобулу көтөн үөһээ

тахсарыттан көрдөххө, халын дьон төрдө-ууһа буолсуктар, онон иирсээнэ суох эйэлээхтик олоҕор», — диэн сүбэлээбит. Онтон ыла Саалаахтар уонна Аканалар эйэлээхтик олорбуттар, нэһилиэк төрдө-ууһа буолан тэнийбиттэр.

Саалаах хас оҕолооҕо биллибэт. Арай Бүкүмээн диэн сэттэ ойохтоох уоллааҕа үһүйээннэ ахтыллар. Ол гынан Саалаахтан төрүттээхпит диэччи элбэх аҕа ууһа баар: Догдомо, Быһах, Сергеев, Петров (Марфа), Иһэх, Лэнкэйи, Төнкөйө. Кинилэр элбэх ахсааннаах удьуордара Акананан, Таркаайынан, Маарынан, Дьаарханынан тарбанан олоролор. Ыһыллан олоорор уонна сэбиэскэй кэмнэ аҕа ууһунан олоруу үрэллэбит буолан тэйсибиттэр, төрдүлэрин-уустарын диригинник билбэт билигин күөлүнэ хаалбыт.

Дьэ, онон Саалаах туох-ханнык киһи эбитий? Кини сылгыны-ынабы иитэри билэр, ходуһаны сатаан бэрийэр (мелиорациялыыр) улахан сатабыллаах, сайдыылаах, эргитиилээх, хоһуун, диригин-киэн өйдөөх-санаалаах киһи буоларын үһүйээннэр, олорон ааспыт кэмэ, байыыта-тайыыта бигэргэтэллэр. Саалаах кэлиэн иннинэ Акана сиригэр сүөһү иитиитинэн дьарыктаммыт сахалар, монголтан төрүттээх хоролор олорбуттар. Саалаах кэлээт онорбут ох саатын ынахха-сылгыга эргиммитэ ону бигэргэтэр. Сылгынан, ынабынан байарга санаммыт киһи сүөһүнү-аһы көрөр кыахтаах дьахталлары ойох ылбыта саарбахтаммат. Олобун сиэринэн-туомунан сылыктаахтаах кини саха. Итэбэлэ, быһыыта-майгыта XVII үйэтээҕи сана үөскээн эрэр саха феодала. Сатабыла бэрт буолан улуу Кудансаны кытта саамылаһардыы байбыт киһи. Ньурба улууһун очотообу үһүйээннэрин көрдөххө Саалаах курдук ыҕа байбыт киһи баара биллибэт. Үгүстэр кыргыспыттарын туһунан сэлээннэр бааллар, оттон Саалаах кыргыспыта кэпсэммит. Кини иллээх-эйэлээх олоҕу сөбүлүүр, үлэлээн байан олоорор өйдөбүллээх киһи эбит. Кини үтө майгыта, кэнэбэски туһугар олоруута үүт күөлү онгоро сатаабытыттан биллэр. «Үөскүүр, үүнэр көлүөнэм уолбат үүт күөлэнниннэр, бэлэми аһаатыннар», — диэн өйдөбүлэ, кини хайдах киһитин этэр эбээт. Саалаах кими эмэ баттаабыта-атабаастаабыта биллибэт. Уохтааҕа, кырыктааҕа буоллар үс эр эр киһилээх Аканалары биир түүн иһигэр кырган кэбиһиэ этэ. Дыгынтан төрүттээх Улуу Омолдоон чугастаабыларын кытта кыргыһан кыайталаан баран бырааттарын кытта кыргыспыта элбэхтик сэлэн буолан кэпсэнэр. Онон Саалаах уордаах-кылыннаах Дыгынтан төрүтэ суох, номоххо, көннөрү, Дьокуускай диэки-тэн киһи дэнэр. Онон кини төрдүн-ууһун бу диэн этэр кыаллыбат. Ол гынан баран манньк сабаҕалыахха сөп. Кини татаардар сиэрдэринэн-туомнарынан тобус ойохтооҕо уонна уолун Бүкүмээни сэттэ ойохтообута татаардартан төрүттээбин туоһулуон сөп. Оҕуһу көлө онгостуута эмиэ татаар, монгол сиэрэ-туома. Саалаах удьуордарын дьүһүннэрэ-бодолоро Аканалартан олох атыннар.

Кинилэр уһун унуохтаах, көнө, чинэгэр буолаллар. Холобур, догдомолор ыраас хааннаах, сорохторо сиэнчэрдинги көрүгүнээх, кугас бытыктаах уонна харахтаах буолаллар эбит. Ити курдук, Сергеев аҕатын ууһа эмиэ кыһыл манган, уһун көнө унуохтаах бааһынайдыгы дьонно. Марфа, Быһах, Лэнкэйи аҕатын уустарыгар итинник дьон үгүстүк көстүтэлиллэр.

Ыраас хааннаах, уһун унуохтаах, кугас бытыктаах, кугас харахтаах татаар омуктар Тобольскайга олорон ааспыттара биллэр. Швед ученайа Линденау сылдыан аһар кэмигэр 30-ча тыһыынча ахсааннаах итинник омук олорор эбит. Оттон Саха сиригэр Тобольскайтан элбэх ахсааннаах татаар төрүттээх сахалар көспүттэрин бары историктар бигэргэтэллэр. Онон Саалаабы дьүһүнүнэн-бодотунан, майгытынан, удьуордарын хааннарынан татаар төрүттээх саха диэн сабаҕалыахха сөп.

Мин итини билингҥи Хамаа аҕатын ууһа дириг сиистээбин этээри кэпсээтим. Дьэ, онон Хамаа Өлөксөй Саалаах удьуора диэн быһаардыбыт. Ону быһаччы быһаардахха манньык тахсар: Саалаах — Догдомо — Мохсобол — Өрбөхтөөх — Үөрбүт — Хамаа Өлөксөй — оҕолор.

Хамаа сиэннэрэ, хос сиэннэрэ Саалаахтан 8-9-с көлүөнэлэр. Акана удьуордара эмиэ 8-9-с көлүөнэлэрэ билигин олохтоолор. Онон Саалаах уонна Акана уолаттара биир кэмҥэ олорон ааспыттара саарбахтаммат. Марфа, Сергеев аҕатын уустара Саалаах уола Бүкүмээнтэн төрүттээхпит дэнэллэр. Быччаххай Сергеев Марфалардыын хойукка диэри уруурбаһара. Оттон Догдомолорго кимнээх киирэллэр эбитий?

1894 с. балаһан ыйын 21-26 күннэригэр аҕа ууһун ыалларын сүөһүлэрин, сирдэрин быыбарынай кулуба Степан Алексеев — Боһуут уоппустаабыт, улуус кулубата Н.Г.Попов алтынньы ый 10 күнүгэр бигэргэспит докумуона баар. Онон Догдомо аҕатын ууһугар суруллубуттар: Николай Иванов (старшина), Константин Иванов, Захар-Ката оҕо, Софрон Иванов, Иван Спиридонов, Егор Григорьев, Алексей Васильев (Хамаа). Догдомолортон араарыллан, туспа Иһэх аҕатын ууһугар суруллубуттар Егор Иванов, Федот Иванов, Спиридон Исаков.

Ити кэбниттэн 1927 с. «Сельскохозяйственные сведения» диэн перепись докумуонугар Догдомо аҕатын ууһугар киллэриллибиттэр:

1. Николай Спиридонович Иванов
2. Александр Александрович Оппооронг
3. Алексей Васильевич Хамаа
4. Александр Боруков
5. Егор Николаевич Чыппан
6. Яков Константинович Ялхан (Дьаххаа)
7. Ечен Константинов

8. Моисей Иванович Антонов

9. Филипп Петрович Чускун

10. Федот Александрович Чоччун (Чөөччүн)

11. Никита Филиппович Чускун.

Иһэх аҕатын ууһа сүппүт. Ол оннугар Александров аҕатын ууһа баар буолбут. Онон киирбиттэр:

1. Афанасий Афанасьевич Сыччый
2. Роман Гаврильевич Мойоччу
3. Василий Николаевич Таяс
4. Афанасий Николаевич Тутах
5. Иван Дмитриевич Холхох
6. Иван Варфоломей.

Спиридоновтар аны Төнгөйө аҕатын ууһугар киллэриллибиттэр.

Суруйуулартан көрдөххө, Догдомолор үрэллилэрэ XIX-XX үйэлэр киирбиттэригэр буолбут. Олох чугастыылар эрэ хаалбыттар:

Хамаалар,
Оппооронгор,
Чуускуттар,
Боруукаптар,
Чыыппааннар,
Мойуһуойдар,
Дьаххаалар,
Чөөччүннэр,

Хаппычыктар (Николай Спиридонович Иванов).

Суруйуулартан көрдөххө, Хамаа Өлөксөй Догдомолортон хаһан да араарыллыбатах, онон кини Догдомо дьингээх удьуора эбит. Урукку, билингҥи да саха абыычыйынан дьии-уот ыал кыра оҕотугар бэриллэн иһэр. Онон Хамаа Үөрбүт кыра уола буолуон сөп. Баҕар Хамаа өтөҕө Догдомоттон саҕалаан бэриллэн кэлбит буолуон сөп. Ол иһин кини өтөҕө киэн тэлгэхэлээх, элбэх өтөх оннулаах.

Хамаа Өлөксөй 1856-1935 сс. олорон ааспыт. Хамаа бэйэтэ — уһун унуохтаах, кыһаан хааннаах, кугастыгы бытыктаах төрөл киһи эбит. Бааһынайдыгы көрүгүнээх буолан буоллаҕа буолуо, I Хангаластан Заболоцкай суруксут кыһа Татыйаас кыһынын Аананы ойох ыллаҕа.

Аана 1866 с. төрөөбүт, 1942 с. өлбүт. Хамаа бэйэтиттэн 10 сыл балыс, нуучча дуу, поляк дуу, бааһынай кыһынын ойох ылбыт. Татыйаас Хангалас Миитэкэ биригэ төрөөбүт эдьийэ эбит. Онон Хамаа сиэттэрэ Миитэкэлэрдийин, Аппыыннардыын чугас уруулулар буолаллар. Заболоцкай суруксут ссылынай киһи эбит, кини туохтан сыылкаламыта биллибэт. XIX үйэ ортото поляктар нуучча ыраахтааҕытын утары өрө тура сылдыбыттара. Ол өрө туруу кыттыылаахтара Саха сиригэр дьии көскө кэлэн олохтооттара биллэр. Холобур, Аканаҕа Пасенковскайдар, Морганнар, Протоповичтар кэлбиттэрэ биллэр. Хамаа оҕолоро ийэлэрэ, аҕалара бааһынай буолан нууччатын кыһааннаахтар.

Онон Хамаалар билингги удьуордара элбэх омуктан буккаастаммыт сахалар буолаллар. Ол иһин сорохторо уолусханнар, баһыгырастар, чийһинэйдэр, көнөлөр, аһыныгастар уонна кылаабынайа үлэһиттэр. Бэйэлэрин олохторун тутатына онгостубаттар, байбаттар, бастаан дьонно-норуокка туһалыы сатыыллар. Хойутаан баран олохторун чуумпутук тэринэн бараллар. Дьонно-сэргэбэ өһө-сааһа суохтар, хомойдохторуна тутта аһараллар. Билигин кэпсиэхтээх Хамаабыт олобо хайдах этэй диэн өгөйө түһэн ааһыаха.

Хамаа Аанатынаан биир олоххо олорбуттар, ийэлэрэ барыта 25-тэ оҕоломмут. Соһуйуллубат. Оччотооҕу саха дьахтарын үгэһэ итинник этэ. Ити оҕолоруттан 11 оҕо тыыннаах хаалбыт. Сорох ыалга итиччэ оҕоттон 2-3 оҕо эрэ ордон киһи буоларын билэбит. Онон 11 оҕону иитэн таһаарыы, бастакынан, төлкө, дьылба буолар, кылаабынайа Хамаа Өлөксөй уонна Аана чахчы үлэһиттэрин көрдөрөр. Кинилэр үлэһиттэрин олорон ааспыт өтөхтөрө көрдөрөр. Көрөргүт курдук, ып-ыраас, биир да чөнгөчөгө суох киэн тэлгэһэ — уһаайба. Оттон сорох өтөхтөр кып-кыралар, чөнгөчөктөрүнэн көрөн олорор буолаллар. Оннук өтөхтөр кэнэбэски удьуордара абыайабын, суох да буолалларын олохтон билэбит.

Хамаа элбэх сүөһүтэ суох, бурдук ыһыытынан кыратык дьарыктаммыт эбит. 1927 с. ытыллыбыт биэрэпис көрдөрүүтүнэн 5 дэһээтинэ ходуһалаах эбит (1 дэһээтинэ 1,20 габа тэнгэнэр), эбии 2 дэһээтинэ сири арендаба ылбыт, онтуттан холбоон 100 бугул оту хомуйбут. 1 бугул 3 буут окко тэнгэнэр, онон 300 буут оттоммут, билинггинэн 5 тонна от. 0,8 дэһээтинэй бааһыналаах эбит, онтугар 8 буут бурдугу үүннэрбит. Итиччэ кыра оттоох киһи хайдах элбэх сүөһүнү иитиэбэй, 2 ыанар ынахтаах, 2 кыра сүөһүлээх, 1 көлүүр оҕустаах, 2 көлүүр аттаах диэн суруллубут. Элбэх иитимнүүлээх буолан сельхоз-нолуок түспэт, льготалаах ыһыылаах. Атын дьоннорго, элбэх сүөһүлээхтэргэ нолуок баар эбит. Хамаа сир түнгэтигин кэнниттэн элбэх оҕолоох буолан балачча ходуһаламмыт, онон арыый элбэх сүөһүлэммит. Нэһилиэк үрдүнэн биир дууһаба дэһээтинэни кыайбат сир тиксэрэ. 1929 с. кэнниттэн 2 биэлэммит, ыанар ынаба эбиллибит. Кини байбатах биричиинэтэ диэн сирэ абыайа эбит. Хамаа олорон ааспыт кэмигэр сир чааһынай бас билиигэ баара. Хамаа сорох оҕолорун чугас дьонугар иитимнүүлэ биэртэлиир, Кыһааны — Мойуһуойга, Дьэргэстэйи — Акыымна, Уйбааны — Ампаска. Сахалар оҕону иитиэххэ үлүбээй ыалга биэрбэт этилэр. Урууларын чугаһатаары, баай, билэр ыалларыгар ньамааттаһан аймах буолаары биэрэллэрэ. Хамаа Өлөксөй дьадангы буолан Советскай былааһы айхаллаан көрсүбүт. Ол гынан баран, чугас оскуола суох буолан, оҕолорун кыайан үөрэттэрбэтэх. Марха оскуолата Оттоохтон Мархаба көһөн кэлбитин кэннэ кыра оҕолорун үөрэттэрэ сатаабыт. Олорор сиригэр колхоз тэриллибэтэх буолан колхозтам-

матах. Икки уола кэлин бэйэлэрэ тэрийсибит колхозтарыгар бэрэс-сэдээтэллээбиттэр.

Онон Хамаа Өлөксөй сырдык олох аартыгын өгөйөн баран оҕолорун инники дьылбаларыгар эрэллээх сылдыан 79 сааһыгар 1935 с. ыалдыан өлбүт. Көмүс унуоҕа Толоонно көтөбүллүбүт. Таарыччы абыннааха, Саалаах унуоҕа Күбэйиндэбэ Борууну кытары быысаһар үрдүк тумулга баара биллэр.

Хамаа удьуордарын Аканалар былыргыттан дьон буолуохтара диэн төлкөлүүллэр эбит. Эмиэ кинилэр курдук элбэх уолаттардаах Тыкаары диэн киһи Акана Сататыгар олорбута. Ол Тыкаары сэттэ уоллааба, бары төрөл, уһун, модьу-таба, күүстээх уолаттар этилэр. Кинилэр күүстэрин холостохторуна, охсустахтарына хайалара кыайыа этэй диэн күүстэрин-уохтарын, сымсаларын ытыктаан ахтан аһаллар этэ.

Былыр-былыргыттан элбэх уоллаах ыал сахаба өрө тутулла-ра, буруо салбааччы уолаттар буолаллар диэн өйдөбүллээхтэрэ. Хамаа аҕатын ууһа билигин элбээтэ. Ахсааннарын бэйэлэрэ да чуолкай билбэттэр. Быһа холуйан 350-ча буоллубут дэһэллэр. Кэнники көлүөнэлэрэ үөрэхтэннилэр, араас идэлээх үлэһит буоллулар. Хамаа сиэннэрэ, Дьэргэстэй Миитэрэй кыргытара, Маайа — Герой ийэ, Дьэлиэнэ — республика биллиилээх ньирэй көрөөччүтэ, Ленин уонна Үлэ Кыһыл знамята орденнар кавалердара, ССКП XXIV съёһин кыттыылааба.

Хамаа удьуордара үөскээн-тэнийэн иһэллэр. Төрүттэрин утумнаан сайаба, аһыныгас, дьэллэм хаачыстыбалара симэлийбэт. Үлэһиттэр. Ол гынан баран куһаҥан хаачыстыба сүтэн биэрбэт. Уолускан, кыһырымтабай хаан арахан биэрбэт, ол түмүгэр охсуһан-сотуһан да турдахтарына көңүл. Аканаттан төрүттээхпит диэн билинэллэр. Ол сиеринэн, бүгүн өбүгэлэргит сирдэригэр-уоттарыгар кэлэн түмсэн үөрэ-көтө олоробут. Хамаа өтөбөр өйдөбүннүк сэргэ туруордугут, тимир плитаба Хамаа оҕолорун ааттарын суруйан хаалларбыккытын нэһилиэк дьоно-сэргэтэ биһирээтэ.

Хамаалар биир уратылары — аймабымсахтар, ол иһин бэйэ-бэйэлэрин сүтэрсибэттэр. Хардары-таары көмөлөсүһэллэр. Итинник үгэс Саха омук үөскүбүттэн баар. Хамаалар атын уратыларынан добордоспут, табаарыстаспыт дьонноруттан, ыалларыттан хаһан да, куһаҥан да түгэннэ тэйэн хаалбаттар. Бэйэлэригэр баар ордуктары хардата, төлөбүрү суох биэрэн кэбиһэллэр. Дэлэбэ, Егор Васильев, булар-талар эрэри бэйэтигэр ингэриммэтин, ыһан-тоҕон кэбиһэрин, булбутун сулбуруйан кэбиһэрин иһин Сулбурук диэн хос ааттаммыт үһү? Өлөөнө сэрии кэнниттэн ыһааха кэтиэм диэн былааччыа тиктээри мун бөһөнөн үп мунньуһан ылбыт 3 миэтэрэ крепдешин солко тангаһын, табаарыс кыһа ыал буолбутугар бэлэх биэрэн кэбиһэн баран ыһааха эргэ тангаһынан сылдыа дуо?

Игнатий Алексеевич сэрииттэн эргиллэн кэлэн иһэн бэйэтин нэһилиэгин икки быстыбыт уолун Дьокуускайтан сылгылаан бэйэтин күүһүнэн илдьэ кэлиэ дуо. Итинник чохчылары үгүһү ааба туруохха сөп. Ити хаачыстыбалар баар буоланнар Хамаа удьуордара элбэх дьонноохтор-сэргэлээхтэр, табаарыстаахтар.

Бу бүгүн, эһиги аба ууһун үгэһин чөлүгэр түһэрэн муһуннугут. Ол эрэри эһиги бүгүнгү түмсүүгүт санга аба ууһун үөскэттэ — Хамаа аба ууһун. Ону эһиги Хамаа өтөбөр сэргэ туруоран бигэргэттигит. Билигин суруккутугар-бичиккитигэр киллэрэн кэбиһинг диэн сүбэлиибин. Саалаахтан төрүттээх, Догдомоттон удьуордаах Хамаа аба ууһа үөскэтилиннэ диэн. Эһиги абабыт ууһа мунура суох элбии, үөскүү, тэнийэ турдун диэн нэһилиэк аатыттан алгыспытын тиэрдэбит. Эһиги абабыт ууһун үөһээ өттүттэн үргүөр үргүйбэтин, аллараа өттүттэн аргыар аргыйбатын. Хамааттан сиэмэлэммит Аал-луук мас аарыма ааты-суолу үйэлэргэ сүктүн, силиһэ-мутуга түөрэннээбэтин, сэбирдэхтэрэ мэлдьи күүбүнэн чэлгийдин! Уруй-айхал, уруй-айхал, уруй-айхал!!!

*Краевед Василий Николаевич Николаев
Акана. 1995 сыл, бэс ыйын 16 күнэ*

ÓÑĖĬĀĬŮĖ
ĐĀÇĀĖĖŌĀĖŮ

ВАСИЛЬЕВ НИКОЛАЙ АЛЕКСЕЕВИЧ

кэргэнэ Ефросинья Федотовна Борисова

	Оболоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ	Хос хос сиэннэрэ
1	Анна Николаевна	Валерий	Люба	Вероника
			Саша	Адриана
		Гена	Петя	
			Аня	
		Алеша	Женя	
			Максим	
2	Корнил Николаевич	Лена	Алена	
			Сеня	
		Гоша	Коля	
			Сардаана	Вероника

Үлэтин суола кылгастык

1927 с. дылы бириискэбэ наймылаһан үлэлээбит.
1927-29 сс. Акана нэһилиэгин Советын председателин солбу-йааччы.
1929-34 сс. Акана нэһилиэгин Советын председателэ.
1934 сылтан нэһилиэгэр общественной суут председателинэн үлэлээбит.
1938-39 сс. нэһилиэк Советын председателэ.

НИКОЛАЙ АЛЕКСЕЕВИЧ

Николай Алексеевич Васильев — Ленин. Хамаа улахан уола. 1886-1944 сс. олорон ааспыт. Советскай былаас туруутун сабана тайбажа

сылдыбыт. Бодойбо бириискэлэригэр үлэлээбит, Өлүөхүмэбэ, Маа-чаба сылдыбыт. Онно сылдьан суруйар-аабар буолбут. Нууччалыы үчүгэйдик кэпсэтэр, мааны танастаах, сайдыылаах киһи тийиэн кэлбит. Нэһилиэгин үлэтигэр-хамнаһыгар кыттыһан, санга олобу тутуһан барбыт. Сотору буолаат нэһилиэгэр кинээһинэн талыллыбыт. Билигин Хамаакабы үчүгэйдик көрбүт-билбит Кондакова Анастасия Тимофеевна ахтытыһы уларытыта суох биэрэбин. «Князь Васильев Н.А. — (Ленин Хамаакап) 1927 сылтан 1933 сылга диэри үлэлээбит. (Архыып докумуона этэринэн дынэ 1927-1929 сс. солбу-йааччынан, 1929-1934 сс. сирэй председателинэн үлэлээбит). Бэйэтэ 1944 с. сайын Кыһааларга сытан өлбүтэ. Онно этэрэ «сэттэ сметэбэ кинээс буолтум», — диэн. Бу чакчы эриирдээх сылларга үлэлээбит. Сир түнэтиитэ, кулаактааһыны ытыгы, көмөлтө обществотын тэрийи, эргэ олох хаалынньаннарын утары охсуһуу, оскуоланы астары, санга оскуоланы туттары, улахан дьону үөрэхтээһин, нолуок бэлиитикэтин олоххо киллэри, бастакы артыаллары тэрийи — барыта кини периодугар барбыта. Уонна общественной суут сэтээтэлэ этэ. Хойукка диэри сэтээтэллээн сууттуур буолара. Араас үнсүү-харсыы, арахсыы дыалаларын Акана учаастагар көрөөччү кини этэ. Очотообу дьон чакчы толлор, оҕо-уруу куттанан ыраактан көрөр киһитэ этэ. Сайын нэһилиэк мунньагар олоппос эбэтэр хоппо үөһэ тахсан Ленин курдук туттан дакылааттыыр идэлээбэ. Мэлдьи манан сорочкалаах, сэлэччиктээх, улахан, бөдөн, ыраас сангалаах, үрдүк унуохтаах, кэтит сарыннаах, олус кытаанахтык эриличчи көрбүт киэн харахтааба, сырдык хааннаах киһи этэ. Биир сиргэ таба олорбот, сизэбигэр уктан дьаарбайа сылдьар, сүрдээх куолуһут киһи этэ. Чэйин иһэригэр табан олорбот. Мин күтүөм Иван Николаев налоговый агент этэ. Онон кырабыттан көрөр этим. Чэйдииргэ күтүөм тохотооччу, түксү, аһаахха диэн. Үөрэбэ суох да буоллар тас көрүнгэр тойоно өтө көстөр, биллэр, дьон толлор киһитэ этэ. Былаас бастакы сылыгар харанга дьону, соробун күһэйэн, социализм суолугар киллэри кэмигэр үлэлээбитэ. Онон киниэхэ сыһыны-табыы кэмэ суоҕа чуолкай. Бэйэтэ дьадангы киһи уола, кэргэннэнэн да баран туга да суоҕа, эбиитин бардам, ыгым майгылаах этэ. Өһүөмдүтэ суоҕа үһү. Ити кэмнэ Марха учаастагар (улуунугар) кооператив председателэ Иван Николаевич Подкодом этэ. Бу Ленин Хамаакапка Сэбиэт секретара Н.Н. Егоров — Хатыы, Афанасий Николаевич Николаев (Киэскэ уола) буолуон сөп. Куруук сэбиэккэ буолааччылар» — бу ахтыы кэннэ эбэн этэр суох.

Кырдык, Николай Васильев кэмигэр 1929 с. айдааннаах сир түнэтигэ ытыллыбыта. 1930 с. Чиннээнигэ начальнай оскуола аһыллыбыта. 1931 с. Арбаа эбэбэ санга оскуола тутуллубута. 1929-30 сс. кулаактааһын ытыллыбыта. 1929 сылтан көмөлтө общество тэриллитэ. Кини бурдук ыһар бааһыналардааба (коп бааһыната

диэн хойукка дылы ааттыллара), бурдук уурап манхааһайдааба. Сельсовет Киэн үрэх ойбоһуттан Бэс Арыыга көспүтэ. Конан Иннокентьев кэриэс биэрбит бэйэтин улахан дьийэтэ Бэс Арыыга көһөрүллэн Кыһыл мундук аһыллыбыта. Онно улахан дьону үөрэхтээһин саҕаламмыта, араас культурнай, сырдатар мероприятиелар, нэһилиэк мунньахтара ытыллалара. Нэһилиэк сэбиэтэ Кыһыл мундукка үлэлирэ. 1930 с. «Кыһыл Томтор», «Кыһыл титиик» колхозтар тэриллиттэрэ. Отутус сылларга ытыллыбыт культурнай революция саҕаламмыта.

1934 с. кулаактааһынга токурутууну таһаарбытын уонна тардыллыбыт эт-үүт итэтиллибитин иһин үлэтиттэн босхоломмота. Үлэтиттэн уурайан да баран нэһилиэк үлэтигэр-хамнаһыгар кыттарын уураппатаба. Общественнай суут бэрэссэдээтэлинэн сэрии буолуор дылы үлэлээбитэ. Николай Васильев сырдык аата нэһилиэк историятыгар киллэриллитэ.

Николай Васильевка тоҕо Ленин аата норуотунан ингэриллбитэй? Анардас Ленин курдук танна-сапта сатыырын, кинини үтүктэн араатардыырын иһин буолбатаба чакчы. Сэбиэт ытар политикатын чийинэйдик өйдөтөн, сырдатан ыта сатыырын иһин, бары быһыытыннан-майгытыннан Лениннэ холуйа көрөн, таптаан, ытыгылаан Улуу киһи аатын ингэрдэхтэрэ, биһиги Ленимит диэтэхтэрэ. Николай Васильевтан икки оҕо хаалбыта, үөрэхтэммиттэрэ. Эбэтин аатын сүкпүт кыыс, Аана — медик, уола Корнил историк буолбутара. Үтүө суобастаахтык үлэлээн иккиэн пенсияба тахсыбытара. Кини икки оҕотуттан 16 сиэннээх. Торбо буруота Якутскайга, Үөһээ Бүлүүгэ салҕанар.

В.Н. Николаев, 1995 с.

МОЕ ДЕТСТВО

Я, Анна Николаевна Борисова, родилась в с. Акана Нюрбинского улуса в 1936 году в семье Николая Алексеевича Васильева — старшего сына Алексея Васильева (Хамаа)

Мой отец был женат на средней дочери Федота Егоровича Борисова — зажиточного крестьянина из поселка «Ынахсыт» Кангаласского наслега — Ефросинии Федотовне.

Впоследствии семья деда была раскулачена. У них было 4 девочки и 1 единственный сын Прокопий Федотович Борисов и кроме того, они еще воспитывали детей своих род-

ственников — двоих мальчиков Елисея Михайлова и Германа Алексеева. Дед сумел двоих сыновей, Прокопия и Германа, устроить у родственников в городе Виллойске, и они окончили Виллойское педагогическое училище. По окончании учебы Герман был мобилизован и погиб в 1943 г. под г. Харьков, а Прокопий погиб в Чехословакии в декабре 1944 г. Он был командиром минометной роты. Елисей воевал на Ленинградском фронте и вернулся живым в 1945 году.

Свою Аканинскую жизнь я совсем не помню. В 1942 г. мой отец увез свою семью в Верхневиллойский район к Рожиным — дальним родственникам моей бабушки по матери Федоры Николаевны Самсоновой, уроженки Одея. Потом бабушка моя забрала меня к себе в с. Дюллюкю, где она устроилась смотреть за хозяйством охотника Павлова (Дуораан). Там мы жили до весны 1943 г. Весной мы с бабушкой пешком добрались до поселка Верхневиллойск, где работали моя тетя Харитина Федотовна продавцом и моя мать Ефросинья Федотовна санитаркой в больнице. Когда мы жили в с. Дюллюкю, к нам с бабушкой часто приезжал мой дядя Прокопий Федотович, который был назначен преподавателем военного дела, он даже закончил курсы военруков в г. Якутске. Работал он в Оросунской школе и в 1943 г., имея бронь на руках, отправился на фронт. Видимо, чтоб сохранить свою фамилию, меня записал в колхозной книге под своей фамилией. Так я стала Борисовой и думаю, что мечту своего дяди сохранить фамилию своего отца я выполнила. Нас сейчас 17 Борисовых, из них 7 мужского пола — это продолжатели родовой фамилии. У моего деда было много братьев, но когда началось раскулачивание, почти все приняли фамилию своих матерей. Знаю только, что у Егора Борисова — брата дедушки, есть несколько внуков, имеющих нашу родовую фамилию.

В 1944 г. я поступила в 1 класс, а бабушка устроилась дояркой в подсобное хозяйство детского дома. Дядю убили в Чехословакии в декабре 1944 г. После этого недолго прожила и моя бабушка. И я осталась совсем сиротой. Мать с сыном сами голодали. После долгих мытарств по разным семьям, где я проживала по нескольку дней, помогая по домашним делам, в 1946 г. осенью меня, как сироту войны, беспризорницу, взяли в недавно открывшийся детский дом. Потом летом 1947 года приехала из г. Виллойска моя старшая тетя — мамина сестра с разрешением моей мамы забрать меня из детского дома. В то время в поселке было очень много сирот войны, больных, голодных, нуждающихся в помощи государства. И руководство детского дома легко меня отдало на воспитание моей тете.

Тот единственный год, проведенный в детском доме среди своих сверстников, воспитателей, со ставшим нам действительно вторым отцом директором Иваном Ивановичем Седалищевым, оставил в моей жизни глубокий след. Этот год в моей жизни стал единствен-

ным годом моего детства, когда я чувствовала себя человеком. А в остальные годы я хлебнула столько горя, обид, унижений, что без слез не могу вспоминать.

Директор нашего детского дома Иван Иванович подбирал воспитателей очень талантливых. Молодой будущий известный этнопедагог Константин Чиряев, композитор-самородок Мария Игнатьевна Константинова, прекрасный скульптор, художник Андрей Васильевич Николаев, под руководством которого ребята делали из стекла люстры, различные деревянные украшения, скульптуры Ленина, Павлика Морозова, Зои Космодемьянской. Петь, танцевать, вышивать, вязать учили нас Илья Евсеевич Давыдов, Мария Винокурова, Анна Давыдова и другие прекрасные люди. Ничем незанятых детей не было. Жили, конечно, бедновато, но дружно, весело и творчески. Даже между собой не ссорились, потому что каждая ссора становилась предметом обсуждения ученического комитета и его бессменного председателя Миши Егорова.

По сравнению с такой дружной веселой жизнью в детском доме, моя жизнь в г. Виллойске у родственников превратилась в ад. Из города они переехали в с. Угуляты. День мой начинался в 6 часов утра с тетей работой в хотоне: заносить сено, чистить и вытаскивать навоз. Ночью заставляли смотреть за новорожденной девочкой: укачивать, менять пеленки, поить водичкой. Вот так, не выспавшись, не выучив уроки, я бежала в школу. Училась я в 6 классе. Придя со школы домой, надо было вести коров на водопой на озеро. Кроме этого, нужно натаскать снег, намолоть муку из зерна на тяжелой зернодавилке. Так у меня заканчивался день. Совсем не оставалось времени на уроки, на отдых. 2 раза убежала, но меня ловили. За эту провинность меня «хорошенько» били. За малейшую провинность крепко попадало от моей тети. В марте 1950 г. у меня случился аппендицит. Меня увезли на операцию в г. Виллойск. Когда дядя завывал коня, я через хотоны убежала, пробежала по всем магазинам и нашла младшую сестру матери, которая работала продавцом. Обрато она меня Буслаевым не отдала. Немножко погода, отдохнув, я пошла пешком в село Верхневиллойск. Около поселка Кыаданда, это почти в 20 км от г. Виллойска, меня нашли лежащую в снегу люди, которые ехали в Верхневиллойск. Так я попала в свой родной детский дом. Какое же счастье было видеть окружившие меня родные лица! Обрато принять меня в детский дом, видимо, было нельзя, и директор Иван Иванович взял меня в свою семью, хотя семья у него была большая — четверо детей. Все помещались в одной комнате, по двое на кровати. Я спала с Агой, с которой мы были очень дружны всю жизнь.

Матрена Дмитриевна — жена Иван Ивановича — была человеком добрейшей души. Помню, однажды к ним зашел киномеханик

Жураковский и попросил у Ивана Ивановича, чтобы я помогала им по хозяйству. Иван Иванович весь покраснел, занервничал и стал кричать, что «он хочет меня, сироту, сделать домработницей, оставить без образования, сделать рабыней», — и выгнал его. Потом я заболела корью и ночью убежала к матери. Видимо, мне не хотелось заразить детей и стать обузой для так тепло принявших меня людей.

Связь со своим детским домом я не теряла до окончания средней школы. Встречая меня во дворе, Иван Иванович всегда интересовался, как я живу, покормили ли меня.

В 1953 г. от тяжелой болезни умер наш Иван Иванович. Ему всего-то было 43 года. Это было страшное горе для всех воспитанников и работников детского дома. Мы осиротели повторно. Когда он болел, я каждый день ходила к нему и рассказывала свои новости. Сейчас думаю, наверное, ему, умирающему человеку, было тяжело слушать мою болтовню. Но он всегда выслушивал меня, давал оценки, замечания моим действиям. Оказывается, он и тогда меня воспитывал. И он, и мои воспитатели Константин Спиридонович, Мария Игнатьевна и другие учили меня быть активным членом общества. И потому, наверно, я всегда была человеком с активной жизненной позицией. Была заместителем секретаря комсомольской организации средней школы. Среднюю школу закончила в 1955 году. До 1957 года работала воспитателем детского сада и заведующим сельским клубом в Оросунцах. В 1957 году поступила учиться в медучилище. Сразу была избрана секретарем комсомольской организации училища. По комсомольской работе мне очень помогал директор училища Михаил Павлович Барбанель и наш руководитель курса Александр Иванович Шеповальников. У нас была интересная комсомольская жизнь. Кроме своих мероприятий, принимали активное участие в городских комсомольских делах. Закончила медучилище в 1959 году. Была назначена трахоматозным фельдшером в Далырскую участковую больницу Верхневилуйского района. Коллектив был молодой, активный. Там же и стала первым ударником коммунистического труда, кандидатом в члены компартии. В 1960 г. меня перевели в районный центр. Стала работать помощником эпидемиолога в санэпидстанции.

В 1961 г. стала членом КПСС и в тот же год была избрана председателем районного комитета профсоюза медицинских работников. И до 1970 г. то председатель, то заместитель одновременно. 8 лет работала секретарем партбюро районной больницы. Избиралась депутатом поселкового совета. Так что на личную жизнь почти не было времени.

С первым мужем Василием Николаевым учились вместе с 8-го класса. Закончили школу, стали дружить, потом он ушел служить в армию. А через 2 года, когда он вернулся с армии, мы поженились.

Но вскоре наш брак распался. В 1960 г. родился старший сын Валерий.

Второй раз вышла замуж за Семена Михайлова, родились трое детей. Но возможно от того, что мало внимания уделяла своей семье, в связи с общественной нагрузкой, муж ушел к другой.

В 1970 г. всей семьей переехали в г. Якутск. Стала работать лаборантом-бактериологом в городской СЭС. Была назначена парторгом СЭС, затем замсекретаря партбюро объединенной с парторганизацией РСЭС.

В 1987 г. вышла на заслуженный отдых. Из-за состояния здоровья не работаю, хотя в городской СЭС я стала лаборантом-бактериологом 1-ой категории.

Учитывая мою безупречную 30-летнюю работу, активную общественную жизнь, по ходатайству Якутского городского комитета КПСС и просьбе лично Гавриила Иосифовича Чиряева, 1 секретаря обкома КПСС, Якутский городской совет депутатов выделил мне 4-хкомнатную квартиру.

Вообще, в те времена постоянно чувствовала поддержку властей, руководства санитарной службы республики, и даже школа помогала моим детям материально и морально. И все это мне помогло поднять на ноги моих четверых детей.

Старший сын Валерий после армии закончил милицейскую школу, юридический институт. Работал с 1982 г. по линии Министерства внутренних дел в ОБЭП, ОБХСС. С 1996 года заместитель начальника валютного управления при МВД ЯАССР. После окончания Академии МВД РФ в 1999 г. был назначен в ГУВД Московской области в Управление «Р». Работал до выхода на пенсию в 2001 г. В 1977 г. Указом президента РФ награжден медалью ордена «За заслуги перед Отечеством 2-й степени», подполковник милиции.

Жена Александра, уроженка Малыкая Нюрбинского района, закончила факультет иностранных языков. Работала в Якутском подразделении объединенных наций — переводчиком. С 1998 г. живут в Москве. В настоящее время работает в туристической фирме. Имеют двоих детей.

Дочь Люба закончила Якутский международный университет, по специальности — экономист. Её муж Иван — горный инженер. Имеют дочь Веронику 5 лет.

Сын Александр закончил университет управления, в настоящее время аспирант. Его жена Александра закончила медицинский институт, в настоящее время проходит ординатуру по педиатрии. Имеют дочь Адриану-1,5 г.

Средний сын Геннадий окончил педагогический факультет ЯГУ. После одного года работы в школе пошел служить в милицию. Много лет проработал в уголовном розыске МВД, Наркоконтроле

по РС(Я). Подполковник полиции в отставке. В настоящее время генеральный директор частного охранного предприятия. Жена Мария — учитель начальных классов. В настоящее время индивидуальный предприниматель. Имеют двоих детей. Сын Петр — выпускник Арктического института культуры. Дочь Анна — студентка 4 курса юридического факультета СВФУ.

Дочь Ефросинья, закончила кооперативный техникум и Якутский филиал Московского Института государственного администрирования. Работает главным бухгалтером. Муж Константин — водитель. Дочь Елена-студентка 5 курса Института математики и информатики СВФУ. Отличница учебы, занимается большой общественной работой, заочно учится в финансовом колледже. Сын Семен студент 3 курса Инженерно-технического факультета СВФУ, второй сын Вадим — учащийся 10 класса.

Младший сын Алексей закончил строительное училище по специальности столяр-паркетчик. Кроме того, курсы крановщиков, водителей, оператора, охранника. Имеет двух детей. Дочь Евгения поступила в финансово-экономический институт, отделение мировой экономики. Сыну Максиму 4 года.

На склоне лет, прожив 74 года, анализируя свою жизнь, думаю, что жизнь меня проверяла на прочность много раз. Бывали минуты отчаяния, но я эти испытания выдержала и не сдалась. Конечно, бывали ошибки в жизни, но ничего стыдного и позорного я себе не позволяла. Так что оправдываться ни перед детьми, внуками, правнуками не в чем. Долг женщины, матери перед ними я выполнила.

В настоящее время у меня единственное и большое желание — чтобы дети мои были очень дружны между собой, поддерживали бы друг друга в трудные минуты, помогали друг другу. Тогда и их дети будут дружны между собой. Имели бы чувство ответственности между собой, близкими и дальними родственниками. Самое главное: уметь прощать, думать только о добром, о других.

г. Якутск, 2010 г.

БИИРГЭ ҮЛЭЛЭЭБИППИТ

Мин сааһым 89 буолла. Аҕам Иннокентий Николаев — Тыһыйап диэн. Акана нэһилиэгэр Бөтүрүөп аҕатын ууһугар киирэбит. Михаил Семенович Николаев ийэтинэн уруубут буолар. Кини ийэтэ мин аҕабын кытта бииргэ төрөөбүт киһи кыыһа. Олохпут Дьахтар Маара диэн Ботунуос таһыгар баара. Аттыбытыгар Арсыыннаах өтөбө баар. Аҕам Бодойбоҕо букатын эдэр сылдьан барбыт уонна сааһыран баран кэлбит киһи. Бодойбоҕо сылдыбыттар ол саҕана элбэхтэр

этэ. Арсыыннаах, Марха Омолдоонугар олорбут Лохурук, Чингээни диэки Арыылаахха олорбут Киччэккэй, Сис киһи уола, Ньахарааскы да дииллэр, алдьархай кытыгырас, Бодойбоҕо улахан суоллаах киһи диэн кэпсээччилэр. Өссө Үөдэйгэ — Хохоон, Ханаласка — Туһах Маайка диэн дьон олорбуттар. Олор бары дойдуларыгар сааһыран баран кэлбиттэр, бэйэ-бэйэлэрин билсэллэр эбит. Араастык сылдьан кэлбит дьон. Арсыыннаах олох ороспуой бэрдэ үһү. Киччэккэй биһигиттэн чугас олорбута. Эмиэ харанга суоллаах киһи этэ диэн кэпсииллэрэ.

Арсыыннааҕы кытта мин аҕам биллэхтиилэр. Кэргэннэрэ аҕас-балыс дьахталлар. Арсыыннаахха чугас буолан сылдыааччыбыт.

Хамаа улахан убайдаах үһү, ол киһи эдэригэр Бодойбоҕо баран тэрээһиннээх киһи буолан шайка тэрийэн улахан ороспуой буолбут диэн кэпсээччилэр. Ол дойдуттан эргилибэтэх.

Хамаа Өлөксөйдөөбү уонна кини оҕолорун билэттиир этим. Кыралара Бүөтүр миигин кытта эт саастыы. Марха оскуолатыгар барарбар-кэлэрбэр суолум Хамааларынан ааһара. Оскуолам биһиги олохпуттан — Дьахтар Маарыттан, «баара-суоҕа» балтараа көс этэ. Онон дьиэбэр өрөбүллэргэ эрэ барааччыбын.

Хамаа Өлөксөй букатын Акана киһитэ быһыылаах. Саалаах удьуора Догдомо аҕа ууһугар киирэр. Саалаах диэн историческай, чахчы Акана сиригэр олоро сылдыбыт киһи. Оччолорго Күбэйиндэ, Бөргөмдө анара Акана сирдэрэ. Саалаах Күбэйиндэ кытыгыгар, Хатын Сыһыыга кириигэ көмүллэ сытар диэн кэпсээннэ баар. Онон Хамаа Өлөксөй өбүгэлэрэ олорбут сирдэригэр олохтонон олорбут буолуон сөп. Кини олох саха буолбатах, тупсарыллыбыт, ыраас хааннаах бааһынайдыны, бөдөн холоруйбут киһи этэ.

Кэргэнэ Аана манхайан эрэр кугас баттахтаах, кыһыллынгы бааһынай улахан унуохтаах эмээхсин этэ.

Хамаа оҕолорун үөрэттэрбэтэх. Оскуола ыраабыттан буолуо (Аканаҕа оскуола 1931 с. Бэс Арыыга аһыллыбыта) уонна оччолорго булгуччу үөрэттэрээһин диэн суох буоллаҕа. Сорох оҕолоро оскуола аһыллыыта саастара ааһан хааллаҕа. Оҕолоруттан Игнатий, Баһылай, Иван ликбезкэ үөрэнэн ааҕар-суруйар буолбуттара, Өлөөнө уонна Бүөтүр эрэ оскуолаҕа үөрэммиттэрэ. Үс уола ыалга иитиэххэ сылдыбыттара.

1938 сыллаахха Хамаа улахан уола, Николай Алексеевич, Аканаҕа сэбиэт председателинэн үлэлиир этэ. Василий Николаевич кинигэтигэр ону киллэрбэтэх. Миигин, алтыһы бүтэрбит уолу, сэбиэккэ секретарь онорбуттара. Оччолорго хонтуорабыт Бэс Арыыга Софрон олоҕор турбута, былыргы Акана бастакы оскуолатын таһыгар, урукку Куонаан суруксут дьиэтэ этэ. Онно иккиэйэбин үлэлээбиппит. Ол дьиэ кэлин Аканаҕа көһөрүллэн киирэн хонтуора буолан турбута.

Николай Алексеевич сааһа 40 ааһан 50-гар чугаһаабыт быһыы-

лааба. Төхө да үөрэжэ суох буоллар, үлэтигэр бэриниилээх, улахан өйдөөх, тыллаах-өстөөх араатар киһи. Сурукпут латинскай алфавитынан сахалыы буолара. Оройуонтан дыһал нууччалыы кэлэрин мин ааҕан тылбаастаан биэрэбин. Онтон эппиэтин латинскай алфавитынан суруйан, сахалыы биэрэбит.

Нэдиэлэ аайы үлэ хайдах баран иһэрин туһунан сведениелары түмэн, онгортон оройуонуга ытабыт. Акана нэһилиэгэр ол кэмнэ 4 колхоз уонна бытархай хаһаайыстыбалар бааллара. Төхө гектар от охсуллубутун уонна мунньуллубутун, кээһилибитин мин этэн биэрэбин, оҕонньор суокка охсон лаһырҕатан начаас бачча буолар диэн этэн иһэр. Кини суоҕар мин хаһыакка суругунан эбэн суоттаан таһаарабын. Кэлин суокка тардарга үөрэппитэ.

Сэбиэт киһи, кини үксүн хаһаайыстыбалары кэрийэ барар. Сороҕор хонон да баран кэлээччи. Телефон сэбиэт дьэтигэр эрэ баара. Күнүс телефонограммалар кэлэллэрин мин сурунан иһэбин. От оттоһунун, бурдук хомуурун, эт-арыы нолуогун хомуурун уонна сүөһү перепиһин туһунан сведениета бачча чыһылаба ыта охсун диэн оройуонтан дыһал кэлэр. Кизһэ: «Туох «циркуляр» кэллэ?» — диэн аахтаран истэр, уонна: «Бу үөрэх салаата, бу сир салаата, бу үп салаата эбит», — диэн тус-туска хаһыатынан тастаан тиктэрэн иһэр. Ону паапка диэн ааттыыр. Бу дыһаллары барытын умнубакка төбөтүгэр тутта сылдыра. Ол дыһалларбыт бары сроктаахтар. Сороҕор умнан кэбиһэбин. Сотору оройуонтан звонок кэлэр: «Того сведение биэрбэккэ олоробут?» — диэн. Оччоҕо: «Сир салаатын паапкатыгар кыһыл кумааҕы баар буолуохтаах, ону көрүүххэ эрэ», — диэччи. Оччолорго кумааҕы кэмчи буолан араас кумааҕыга барытыгар суруйуллааччы. Ылан көрбүшпүт срога ааспыт буолар. «Дьэ, доҕор, сатамматахпыт, маны бу түүн оноруохха», — диэн түүннэри онтубутун оноробут.

Оннук үлэлээн син бэркэ сайылаабыппыт. Өктөөп бырааһынньыгар дылы үлэлээн баран 7-с кылааспар үөрэнэ бардабым дии. 1939 сылга, кыһын, сэбиэккэ маннайгы быыбар буолбута, онно атын киһи сэбиэт буолбута. Мин ол сыл 7-с кылаасын бүтэрэн дойдубуттан араҕан Бүлүүгэ букатыннаахтык барбытым.

Николай Алексеевич унуобунан улахан, үчүгэйдик таннар-саптар, бэйэтин көрүнэр киһи этэ. Федот Васильевич Егоровтаахха (Гоша уолугар), Бэс Арыыга дьукаах олороро. Кэргэнэ Ефросинья диэн Федот Борисов кыһа.

Хамаалар Аана диэн улахан бааһынай кыыстара Ньаачыс уола Баһылайга кэргэн тахсан кинилэргэ олороро. Андрейдарын бу диэн өйдөөбөппүн. Тыла суох кыыстара Борускуо эмиэ бөдөн, кыраһыабай, бааһынайдыны дьахтар этэ. Киниэхэ Николай Николаевич Егоров — Хатыы оҕо онгортон кэбиспит. Онтон Петр Николаевич Соколов төрөөбүт.

Егор Алексеевич-Сулбурук бааһынайдыны уһун холодуйбут киһи этэ. Үөрэммитин туһунан билбэппин, ол гынан баран кини суруйара, ааҕара уонна нууччалыы билэрэ.

Игнатий Алексеевич — Кыһаа Моисейга иитилибит киһи. Моисей бэйэтэ оҕоломмотох, онон элбэх оҕону иитиэх туталлара. Моисей Егор Михайловка — Быскыныга күтүөт. Хатыы-Н.Н. Егоров Быскыны сиэнэ буолан Моисейдаахха иитилибит. Хатыыны үөрэттэрбиттэр. 6 кылааһы Куочай оскулатыгар бүтэрбит.

Урут оҕолору баайдарын, сүөһүлэрин көрдөрөн, хамначчыт гынаары ылаллар. Кыһааны ииппит дьоно үөрэттэрбэтэхтэр. Кэлин, дьонноруттан арахсан баран, бэйэтэ ликбезкэ үөрэнэн ааҕар-суруйар буолбут.

Кыһаа кэлин Аканатыгар колхоз, сэбиэт председателлэринэн үлэлээбитэ. Ол кэмнэргэ Кыһаа, дьону хоргуйартан өрүһүйээри, бурдук уонна эт түнэппитин үнсэnnэр «Ленин суола» колхоз председателин дуоһунаһыттан уонна партиятыттан усталлар. Колхоз бааһын ыста диэн сууттуулар. Онтон устунан 1943 сыллаахха Кыһаа сэриигэ барар, уонна бааһыран, атаҕа суох буолан 1946 с. кэлэр. Хамаа уолаттарыттан тустубут Кыһаа эрэ. Үчүгэйдик туста сылдыбыт. Күүстээх Хабыкканы кытта тустубут киһи.

Дмитрий Акимович — Дьэргэстэй Акыымга иитилибитин эрэ билэбин. Акыым кулубалыы сылдыбыт. Уордаах, сүрдээх куһаҕан майгылаах киһи этэ диэн кэлсииллэрэ.

Иван Алексеевич — Ампаска иитилибит уол. Биһигиттэн чугас Булгуннахтаах диэн сиргэ олорбуттара. Ампас бэйэтэ уола суох буолан Уйбааны иитэ ылбыт уонна эмиэ хамначчыт курдук туппута. Уйбаан саната-ингэтэ суох киһи этэ. Кини ликбезкэ үөрэнэн ааҕар-суруйар буолбута.

Василий Алексеевич — Дьүлэй Баһылай сангалаах-ингэлээх киһи этэ. «Конституция» колхозка биригэдьирирдирэ.

Хамаа оҕолоруттан Өлөөнөнү уонна Бүөтүрү кытары Марха оскулатыгар бииргэ үөрэммитим. Өлөөнө биир кылаас үөһэ, Бүөтүр биир кылаас аллара үөрэммиттэрэ. Өлөөнө оччоттон улахан, модьутаҕа кыыс этэ. Марха оскулатыгар саас сылгы саабынан бырахсыы буолара. Онно Өлөөнө, Бүөтүр, Ньаах Баһылай, Чуускуннар (Петровтар) кыыстара уонна мин биир хамаанда буолааччыбыт. Мархаттан, оскуолабытыттан дьизэлээн иһэн, Хамаалар олохторугар чугаһаан баран, Бүөтүр биһикки тустаммыт хаар бөҕө буолабыт. Онно Өлөөнөбүт: «Уолаттар, тохтоон, хаар бөҕө буоллугут. Күн хойутаата, дьизээр хаһан тийэбин?» — диэн буойар. Онуоха биһиги киксэн баран икки атаҕар түһэбит. Биирдии бэйэбитин киһилээбэт. Икки буолан син соһулламмыт охторобут, ону: «Бу уолаттар иирдилэр дуу?» — диэн баран биһигини илгитэлээн кэбиһэр. Хаарбытын тэбэнэн Хамааларга киирэн чэйдээн баран дьизээр барабын. Мин

дьиэм, Дьахтар Маара, Хамаалартан өссө көс курдук сир. Акыым күүргэтинэн үрэби туораан Күүлэтинэн, Кэнэнинэн Дьахтар Маа-рыгар тийэбин. Ити 4-5 кылаастарга 1935-36 сылларга буолуо.

Хамаалар дьаданытык олобут буоланнар уолаттара дьонно күннэһэн от оттуулара, бурдук быһаллара. Егор (Сулбурук) Дьах-хаа бааһынатыгар бурдук быһа сылдыарын көрөр этим.

Уопсайынан, Хамаалар туох да куһаҕана суох, бары үчүгэйгэ тар-дыспыт көнө, чиеһинэй дьон этилэр. Үөрөбү суох эрэри дьиннээх сахалыы өйдөрүнэн уонна сытыы-хотуу, тыллаах буоланнар тахсы-быт дьоннор.

Афанасий Иннокентьевич Николаев,
*Бүлүү куорат бочуоттаах гражданина,
 СР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ,
 сэрии бэтэрээнэ
 08.12.10 с., Дьокуускай к.*

ÓÑĖĬÂĬÛÉ
 ÐÀÇÄĖĖËÏÛ

ВАСИЛЬЕВА АННА АЛЕКСЕЕВНА

кэргэнэ Василий Иванович Васильев

	Оболоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ	Хос хос сиэннэрэ
1	Тихон Васильевич			
2	Егор Васильевич	Алик	Павел	
			Егор	
		Альбина	Женя	
			Марк	
		Виктория	Эвлина	
			Ирина	Клавдия
			Наташа	
		Саша	Аня	
			Айклан	
			Настя	
			Роза	
		Рая	Света	
3	Никита			

АННА АЛЕКСЕЕВНА

Анна Алексеевна Васильева 1987—1942 сс. олорон ааспыт. Хамаа иккис оҕото. Матааччах Баһылай диэн II Ханалас кинитигэр кэр-гэн тахсыбыт. Аҕыйах сыл ыал буолан баран иккиэн өлбүттэр. Ки-ниттэн Тихон диэн уол төрөөбүт. Марха 7 кылаастаах оскуолатын үөрэнэн бүтэрэн баран речной училищеҕа үөрэнэ сылдьан ыалдьан өлбүт. Иккис уола Егор Васильев интернакка олорон үөрэнэн орто үөрэби бүтэрбит. Салгыы үөрэнэн Москватааҕы Тимирязевскай Академияны бүтэрэн ветврач идэтин ылбыта. Бастаан Өлөөннө үлэ-

лээбитэ. Кэлин «Марха» совхозка өр сылларга главнай ветвраһынан үлэлээбитэ. Онно үлэли сылдьан «Бочуот знага» орденынан наҕараадаламмыта. Кэлин Ньурбаҕа хаачыстыба уонна заготовка инспекциятыгар үлэли олорон пенсияҕа тахсыбыта.

Аана Никита диэн уола эрдэ өлбүтэ. Онон кини үс оҕоломмота биллэр. Аанаттан билигин 4 сиэн, хас да хос сиэн бааллар. Кийиитэ эмиэ Аана диэн. Онон Хамааларга хайдах эрэ Аана диэн диэн аат өрө тутулар. Аана буруота Ньурбаҕа салҕанар.

В.Н. Николаев, 1995 с.

ИЙЭМ ТУҢУНАН

Мин ийэм, Анна Алексеевна Васильева, иккис оҕонон 1886 с. төрөөбүт. Уһун унгухтаах, бэйэтигэр сөп эттээх, бааһынайдыгы соҕус көрүннээх дьахтар этэ. Иккитэ кэргэннэнэ сылдыбыт. Маннайгы кэргэнэ, мин аҕам, Василий Васильев 1934 с. ыалдьан өлбүт. Киниттэн икки оҕо хаалбыппыт: убайым Тихон Васильевич Васильев уонна мин. Убайым 1946 с. Дьокуускайга балык техникумугар үөрэнэ сылдьан ыалдьан өлбүтэ. Аҕам баарына сылгылаах, сүөһүлээх орто баайыылаах ыал этибит. Ынах ахсаана — 20-чэ, сылгы — 10-ча быһыылаах этэ. Мин өйдүүрбүнэн, дьонум сибиинньэ уонна көтөр иитэр этилэр. Икки ампаар дьиэлээх этибит: биригэр кыһынын, биригэр сайынын олорорбут. Ону таһынан хотон, ампаар, күрүө-хаһаа элбэх этэ.

Ийэм иккис кэргэнэ Ефрем Диряхов Акана Чиллэтиттэн төрүттээх киһи этэ. Киниттэн биир Никита диэн уол хаалбыта. Бу уол Дьокуускайга ыалдьан өлбүтэ. Кини куорат тутуутун тэрилтэлэригэр үлэлээбитэ.

Тихон уонна Никита кэргэннэмэтэхтэрэ, онон кинилэртэн оҕо хаалбатаҕа.

Абаларбыт өлбүттэрин кэннэ биһиги дьадаһан барбыппыт, сүөһү-сылгы эстибитэ. Ийэм II Хаҥалас нэһилиэгэр «Кыһыл Сиэн» диэн колхозка дайааркалаабыта, үүт эрийэр этэ. Ол саҕана үлэлэрин түмүгэр тугу да ылбат этилэр, дохуот диэн суоҕа. 1940 с. уот кураан сатыылаабыта, аһыҥа былыт курдук көтөрө. Онно эбии сэрии саҕаламмыта. Хоргуйуу дойдуга үрдүнэн саҕаламмыта, дьон өлүүтэ элбээбитэ. Биһиги дьиэ кэргэни ол алдьархай тумнубатаҕа, ийэбит 1942 с. сэттинньи ыйга хоргуйан кэриэтэ өлбүтэ. Хоргуйбут киһини

туох ыарыыта тумнуой, ол эмиэ эбиилик буолбута. Мин интернаттары, детдомнары кэрийэ сылдьан үөрэнэн киһи буолбутум.

Билигин сааһым 80-м. Доробуйам кырдыаҕас киһи тэннинэн. 5 оҕолоохпун, 12 сиэннээхпин, 1 хос сиэннээхпин. Кэргэмминэн Анна Спиридоновналыын Дьокуускай куоракка олоробут.

Егор Васильевич Васильев,
Ньурба улуусун бочуоттаах олохтооҕо,
Түмүк нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо,
«Бочуот Знага» орден кавалера,
Дьокуускай к., муус устар ый, 2010 с.

СОЛБУЛЛУБАТ СОЛБУЙААЧЧЫ

Игнатий Алексеевичтаах Аканаҕа олорбуттара. Аҕа дойдуга Улуу сэриитин кыттыылааҕа, бастакы группалаах инвалид буолан, 1946 сыллаахха, анар атахтаах киһи, хас да мэтээллээх, Аканатыгар кэлбит этэ. Протез атахтааҕа. Массыынабар хаста да олорсон айаннаспыта. Сытыы, хомойой тыллаах, коммунист, колхозчугар улахан үлэһит, авторитеттаах киһи быһыылаах этэ. Колхозчугар председателлээн сылдыбыт, хоргуйуу-кураан сылларга, колхозтаахтарыгар бурдук атабын, сүөһү буотарагын түнгүтэн улахан өлүү-сүтүү тахсыбатабын туһунан Василий Николаевич кинигэтигэр суруйбут. Өссө колхоз баайын ыскайдаата диэн Бүлүү түрмэтигэр илдьэн хаайа сылдыбыттар. Буруйа суобун суут дакаастаан дойдутугар төнүннөрбүттэр. Кини кэнниттэн Акана колхозчугар Бэстээх киһитэ Гаврил Долбуров үлэлирин саҕана элбэх киһи хоргуйан өлбүтүн туһунан кинигэҕэ сурулла сылдьар.

Убайа Егор Алексеевич Васильев Ынахсыкка атыһыттыы сылдыбыт. Кыра оҕо эрдэхпинэ, лааппыга киирэн ытыспын тоһуйдахпына кэмпиегэр биэрэр этэ, диэн кэргэним Марфа Кутанова кэпсир.

Мин иккис уолум, Владимир Молюков, Дьокуускайга үөрэнэ сылдьан, Аканаҕа олорор Федор Никитич Тартакынов кыһын Люданы кэргэн ылан, 1982 сыллаахха Дьокуускайга санга дьыл саҕана сыбаайбалаабыттара. Федор Никитич кэргэнэ Марыыналыын эмиэ кэлбиттэрэ. Ити кыһын Саха сиригэр наһаа тымныы буолбута. Нэдиэлэ кэринэ хаайтаран олорбуспут. Онтон Михаил Егорович Васильев кабинетыгар киирэн көрдөспүспүт: көтөрбүтүгэр көмөлөс диэн. Хата ону Михаил Егорович кэпсэппит быһыылааҕа, самолет Ньурбаҕа көтөрүгэр көнүллээбиттэрэ. Михаил Егоровичка махтанан билиннэ диэри кэпсэл гына сылдыбыт. Ону, эһилигэр телевидениенан эппиттэрэ: Ньурбаҕа температура 66 кыраадыска тийэ сырытта диэн. Кистээн бириэмэтигэр эппэтэхтэр. Онон Егор Алексее-

вич Васильев оёото Михаил Егорович абыраан турар. Кини билигин даҕаны портка профсоюз председателинэн үлэли олорор.

Биһиги 1952-55 сылларга Куочай дэриэбинэтигэр олоро сылдыбыппыт. Кэргэним Марфа ааҕар балаҕанга, мин детдомна уонна интернакка үлэлээбиппит. Дмитрий Акимович Васильевы көрөрбүт, элбэх саналаах, сытыы тыллаах киһи. Куочайга сэбиэт председателинэн үлэлээн сылдыбыта дииллэрэ. Оччолорго Антоновкаба ололлоро. Уола Михаил Дмитриевич «Ньурба» совхозка кылаабынай инженеринэн дуу, механигынан дуу үлэли олордобуна, Прокопий Слепцов оннугар, оройуонга ГАИ начальнигынан үлэлэтэ ылбытара. Мин племстанцияга суоппардыырым. Сүүрдэр массыынабын списаниега таһааран баран санга ГАЗ-66 массыынанан аҕалбыттара. Массыынам Николай Иевич дьиэтин таһыгар турара, киһим бэйэтэ дьиэтигэр суох этэ, ол иһин күлүүһүн кэргэнигэр ыламмын массыынабын собуоттуу сатыы олодохпуна ГАИ начальнига тийэн кэлбитэ. Күлүүһүм олох эргийбэт этэ. Ону Михаил Дмитриевич хайдах эрэ тулланнатан эрийэн собуоттаан биэрбитэ. Көр, оннук үтүө-мааны санаалаах киһи этэ.

Егор Васильевич Васильевы (Хахханы) үчүгэйдик билэбин, сороҕор биһиэхэ олоро сылдыбыта. Аранастаах детдомугар 1945-46 сыллардаахха воспитателлиирим саҕана детдомна иитилибитэ. 1959 сылга Марха өрүс унуоргу 5 колхоз холбоһоннор, Маарга кииннэнэн Ленин аатынан колхоз буолбуттара. Председателинэн Афанасий Иванович Николаев этэ. Онтон «Коммунизм» колхоз председателинэн И.П. Гаврильев, П.М. Герасимов, онтон С.Н. Романов үлэлээбиттэрэ. Егор Васильевич солбуллубат солбуйааччы председателинэн, кэлин 1967 с. «Марха» совхоз буолбутугар солбуйааччы директорынан үлэлээбитэ. Кини үлэлиир кэмигэр саһыл, сүөһү ыарыытын бруцеллеһу эмтээн суох онгорбута. Бөдөнсүйбүт колхозу уонна совхозу экономика өттүнэн сайыннарыыга, бородууксуйаны батарыыга, араас тутуулары ытыгыга улахан кылаатын киллэрбит киһинэн буолар.

Үчүгэй үлэ түмүгүнэн, биир сыл куоталаһы кыайыылаабын быһыытынан Российской Федерация көһө сылдыр знамятын ылбыттара. Егор Васильевич Анна Спиридоновналыын холбоһоннор Акаҕа улахан уруу тэрийбиттэрэ. Хас даҕаны оҕолоохтор, бары ыаллар, үлэһиттэр.

Игнатий Алексеевич оёото Виктор Игнатьевич Маарга олоор. Мин улахан уолум табаарыһа. Урукку Маардаабы уот маастара И.Н. Лосоров пенсияга тахсыбытын кэннэ Виктор Игнатьевич маастарынан кэлэн үлэлээбитэ. Марха өрүс унуор 4-5 нэһилиэккэ бэрриллэр уот линияларын көрөллөр, алдьаныы табыстабына өрөмүөннүүлэр. Ханна эмит авария буолан уот бардабына түүнүн, күнүһүн аахсыбакка баран онгороллор. Тонгон иһэннэр, биһиги Хангаласка

олордохпутуна, киирэн итии чэй иһэн абыранан бараллара. Пенсияга тахсан баран санга дьиэ туттубутум, онно дьиэм уотун тардан биэрэн улаханлык абыраан турар. Виктор наһаа кутугунаһ үлэһит, наһаа чизэһинэй. Пенсияга тахсан баран билингэ дылы үтүө суобастаахтык үлэли сылдыр. Үчүгэй үлэтин иһин араас грамоталарынан, мэтээлинэн наҕараадалааммыта.

Дмитрий Акимович Васильев бастагы кэргэнигэр кыһа Елена Дмитриевна Егорова Акаҕа отделениетыгар ньирэй, субан сүөһү көрөөччүнэн пенсияга тахсыр дээр туох баар күүһүн-күдэбин биэрэн туран үлэлээбитэ. Ол түмүгэр Ленин орденынан наҕараадалааммыта, Партия 24-с съездин делегата. Хаста да райком, райсовет мунһаҕар массыынанан таспытым.

Хамаалар тустарынан төһө билэрбин суруйа сатаатым. Баҕарабын кэлэр көлүөнэ ыччаттаргыт үөрэхтээх, үчүгэй үлэһит буолалларыгар.

Аҕа дойдуга улуу сэриитин бэтэрээннэрэ

Николай Иванович Молуков,

Марфа Павловна Кутанова.

Ньурба куората, 2011 сыл

ОҢҮӨИ АҢҮӨ
ДАҢААЭЭОАЭУ

ВАСИЛЬЕВ АНДРЕЙ АЛЕКСЕЕВИЧ - ХАМАА ӨНДӨРӨЙӨ

кэргэнэ Анна Дмитриевна Васильева

	Оболоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ	Хос хос сиэннэрэ
1	Мария Андреевна	Валя	Алена	Марина
				Кирилл
			Алиса	Миша
				Юра
		Андрей	Никандр	
			Николай	
2	Евдокия Андреевна	Володя		
		Надя	Изабелла	Алена
			Самуил	
		Августина	Василий	
			Владислав	
			Вова	
			Валера	
		Анна	Толя	
			Афоня	
		Николай	Александра	
			Вася	

АНДРЕЙ АЛЕКСЕЕВИЧ

Андрей Алексеевич Васильев-Хабыатай 1894-1939 сылларга оло-
рон ааспыт. Кэргэннэнэн баран кэлин сылларга Хатын Сыһыыга

олохсуйбут. Үөрэммэтэх, «Коллективист» колхозка чилиэн буолбут. Киниттэн икки кыыс төрөөбүт, Маайа уонна Дуня диэннэр. Иккиэн «Марха», «Таркаайы» совхозтарга рабочайдаан, өр сылларга сүөһү иитиитигэр үлэлээн бараннар пенсияҕа олоролор. Андрей Васи-
льев 9 сиэннээх, элбэх хос сиэннэрдээх. Олус сытыгытын иһин Ха-
быатай диэн хос ааттаабыттар. Кини буруота Таркаайыга тарбанан
унаарыйар, удьуора салбанар.

В.Н. Николаев, 1995 с.

ЭБЭМ УОННА ЭБЭМ ТУСТАРЫНАН

Биһиги эһэбитин, Андрей Алексеевич Ва-
сильевы, көрбөтөхпүт. Кинини ийэбит эмиэ
өйдөөбөт, онон эбэбит Анна Дмитриевна
уонна дьон кэпсээнииттэн, краеведтар кини-
гэлэриттэн эрэ ааҕан билэбит. Кини төһө да
эдэригэр олохтон туораатар, аатын ааттатар
сыдыааннара сылтан сылын аайы элбии, ай-
махтара ханыы тураллар.

Өндөрөй 1939 сыллаахха ыалдьан өлбүт.
Биһиги эбэбит Анна Дмитриевна Васильева-
Төгүрүк Аана 16 саастааҕар, таайа Мойуор
кэпсэтиитинэн, киниэхэ кэргэн тахсыбыт.

Оччолорго Өндөрөй саастааҕа эбитэ үһү. Барыта биэс оҕоломмуттар.
Икки улаханнара — сыллата төрөөбүт кыргыттар, хаамар буолан ба-
ран, ыалдьан өлбүттэр. Ол кэннэ 1937 сыллаахха Мария төрүүр,
1938 сыл тохсунньутугар биһиги ийэбит — Евдокия. Эбэм кэргэнэ
өлбүтүн кэннэ, икки кыыһын илдьэ дьонугар көһөн кэлэн Муоһааны
кытылыгар олоҕорбут. Ийэм кэнниттэн төрөөбүт уолу эбэм Аканаҕа
аҕатын аймахтарыгар хаалларбыта аччыктааһын саҕана өлбүт. Ил-
дьэ кэлбитим буоллар, баҕар тыыннаах хаалыа эбитэ буолуо диэн
кэмсинэн кэпсиирин өйдүүбүн. Эбэм барахсан киһи киэнэ үтүөтэ,
кэрэмэхэ, олус уйан, сэмэй, нарын, сырдык киһи этэ. Олоххо олус
мындыр, уу сахалыы көрүүлээбэ. Ыраабы, киэни-куону толкуйдуу-
ра. Итини таһынан атын киһи билбэт биир дыкти, киһи аайы бэ-
рилибэт дьобурдааҕа. Мин студенныыр сылларбар Дьокуускайтан
самолетунан эрэ көтөр этибит. Каникулбар кэлэрбэр хаһан да дьом-
мор телеграмма ыыппат этим. Эбэм: «Били кыыс көтөн кэлэр, кии-
рэн көрүс», — диэн аҕабын Ньурбаҕа порка киллэрбит буолааччы.
Ону мин тоҕо эрэ буолуохтаабын курдук ылынарбын сөҕө саныы-
бын. Билигин да түүлбэр киирэн туох эрэ куһаҕан буолуобун сэрэ-
тэр, тугу гынахтаахпын сүбэлиир-амалыыр. Эбэбит сиэннэригэр

күн курдук күндү киhibит этэ. Төрөппүттэрбитигэр, биһиэхэ эрэ буолбакка, нэһилиэк олохтоохторугар барыларыгар даҕаны авторитеттаах этэ. Кини баар буолан, биһиги Эбээ диэн дыкти иэйиилээх киһини билэн улааппыһыт, сүрэхпитигэр-быарбытыгар кини сылаас тыһын ингэринэн сылдьабыт. Олоххо бэйэбит суолбутун булан ситиһиилэнэрбитигэр, дьалхааннаах олох суолунан бигэтик үктэнэн хаамарбытыгар кини сабыдыала баарын бигэтик эрэнэбин.

Сизэн Анна Кириллина-Антонова, 2010 сыл.

ӨНДҮРЭЙ УЛАХАН КЫЫҤА МАРИЯ АНДРЕЕВНА ВАСИЛЬЕВА (1937—2004)

Мария Андреевна Васильева 1937 сыллаахха Аканаҕа Нуучча күөлэ диэн сиргэ төрөөбүт. Үлэ ветерана, үйэтин тухары фермаҕа үлэлээбитэ. Бастын ыанныксыт, үлэһит чулуута этэ. Пенсияҕа тахсан да баран ыанныксыттаабыта. Кэлин, совхоз ыһыллыытын саҕана, эдэрдэргэ наставниктаабыта, сайын ыһыах иннинэ биэ ыыр, кымыс кутар этэ. Кыайыылаах үлэтин иһин элбэх Грамоталардаах. Кини бэйэтин харыстаммакка үлэлээбитэ ситэри сыаналамматаҕа дии саныыбын. Эдьийбит Маайа лэппиэскэтэ минньигэһин туһунан билигин да дьон кэпсэтэллэрин астына истэбит.

Кини Антоновкаттан төрүттээх Николай Павлович Антонов диэн тракторист киһиэхэ кэргэн тахсан икки оҕолоох: Валентина уонна Андрей. Валентина Николаевна 1957 сыллаахха төрөөбүтэ. Андрей 1970 сыллааҕы төрүүх. Кэргэнэ Николай Павлович эдэригэр ыарахан ыарыыттан, уола төрүүн аҕай иннинэ өлбүт. Онтон оҕустаран уола Андрей ыараханлык төрөөбүт. Өлүүх оҕону акушерка Мария Кирилловна Корякина быһыабыт туохха да тэннэммэт үтүү өнгөлөөх. Мария кыһыттан түөрт сизэннээх, түөрт хос сизэннээх.

Мария Андреевна ыарахан ыарыыттан 2004 сыллаахха олохтон туораабыта.

Мария Андреевна оҕолоро, сизэннэрэ:

Валентина Николаевна Борис Никандрович Тимофеев диэн Ньурба Убайаанын уолугар кэргэн тахсан түөрт оҕолоохтор: Алена, Алиса, Никандр, Николай. Валентина Николаевна Мархатааҕы сельпо бастын биэкэрэ. Кини астаабыт килиэбэ минньигэһинэн, сымнаҕаһынан биллэр. Нэһилиэк дьоно, ордук хото, кини үлэлиир күнүн сөп түбэһиннэрэн килиэп атыылаһаллара элбэҕи этэр. Валентина Николаевна хомуска оонньуур, араас культурнай тэрээһиннэргэ үөрэ-көтө кыттар. Борис Никандрович Марха орто оскулатыгар куруһуок салайааччыта, спорт уонна сцена ветерана, дьон таттаран

истэр иһирэх куоластаах ырыаһыт, бары музыкальнай инструменнарга иннибэккэ оонньуур дэгиттэр талааннаах киһи.

Алена Дьокуускайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын техникумун бүтэрбитэ, эт аһылыктарын технолога идэлээх. Василий Александрович Борисовка (Ханалас улуунун Дьөппөнүн уола) кэргэн тахсан Марина, Кирилл диэн оҕолордоох, Покровская куоракка олорор. Марина иккис кылааска үөрэнэр, Кирилл детсадка сылдьар. Алена Борисовна межевой тэрилтэҕэ специалистыыр, кэргэнэ Василий Александрович Ханалас улуунун земельнай-кадастровой палататын салайааччыта.

Алиса кэргэнэ Виталий Михайлович Нестерович. Михаил, Юрий диэн уолаттардаахтар, Ньурба куорат олохтоохторо. Мишутка иккис кылааһы бүтүрдэ, Юрий детсад иитиллээччитэ. Алиса Борисовна «Надежда» маҕаһыын атыһыта, Виталий Михайлович милиция ветерана, охрاناҕа үлэлиир.

Валентина Николаевна уолаттара Никандр уонна Николай кэргэннэнэ иликтэр. Никандр тутууга үлэлиир, оскуолаҕа үөрэнэр кэмнэригэр көңүл тустууга элбэх ситиһиилэрдээх, Хатын Сыһыыга олорор. Николай водитель, Покровскаяга олорор.

Мария Андреевна уола Андрей Николаевич олус үчүгэйдик уруһуйдуур этэ, художник да буолар чинчилээбэ. Хомойуох иһин, талаанын ситэри арыыбатаҕа. Оскуоланы бүтэрээт, «Таркаайы» совхозка сүөһү биригээдэтигэр үлэлээбитэ. Кэлин, совхоз ыһыллыбытыгар, «Бодох» ХЭТ-бэ киирэн сылгыһыттаабыта. Хамнас төлөммөтүттэн кыһарыйтаран, нэһилиэк дьаһалтатын гараһыгар кочегарынан үлэли сылдьан, 2006 сыллаахха эдэр сааһыгар олохтон туораабыта.

ӨНДӨРӨЙ КЫРА КЫЫҤА ЕВДОКИЯ АНДРЕЕВНА ВАСИЛЬЕВА

Евдокия Андреевна Васильева 1938 сыллаахха Аканаҕа Нуучча күөлүгэр төрөөбүтэ. Кэргэнэ Василий Николаевич Антонов-Турбут Баһылай (1935—1992). Биэс оҕолоохтор: Владимир, Надежда, Августина, Анна, Николай. Евдокия Андреевна — үлэ ветерана, норуот маастара, көмүс тарбахтаах истэһинньэ. Оҕолорун, сизэннэрин, хос сизэнин көрөр-харайар, сүбэ-ама биэрэр, күннээҕи олохторун түбүктэрин чэпчэтэ сатыыр күндү киһи. Кэнники кэмнэ сахалыы таһас, истиэнэ көбүөрдэрин, паннолары тигэринэн үлүһүйэр. Араас таһымнаах быыстапкаларга ситиһиилээхтик кыттар, нэһилиэгин культурнай олохун үөһүгэр сылдьар Далбар хотун.

Евдокия Андреевна оѳолоро, сизиннэрэ, хос сизнэ:

Владимир Васильевич «Региональное развитие» ХЭТ тракториһа, Хатын Сынһы олохтооѳо. Суоппар-тракторист идэлээх. Булт абыла-нар ылларан айылѳаѳа сылдыарын туохтааѳар да ордорор. Төрөөбүт нэһилиэгин биир бастын общественнига. Уус-уран самодеятельность көхтөөх кыттааччыта, ордук табыллан сценкаларга кыттар. «Хатынчаана» олохтоох телестудия уус-уран киинэлэригэр үгүстүк уһуллар. Нэһилиэккэ ытыллар кылгас кээмэйдээх киинэлэр телефестивалларыгар 2007, 2008 сылларга «Бастын эр киһи оруола» номинация хаһаайына.

Надежда Васильевна Чуукаарга олорор, Биробиджаннааѳы культура техникумун бүтэрэн методист идэлээх. Билигин Чуукаар учаастактааѳы балыһһатыгар младшай медсестралыыр. Кэргэнэ Александр Самуилович Иванов Чуукаар төрүт олохтооѳо, участковой балыһһа водителэ. Икки оѳолоохтор: Изабелла уонна Самуил. Биир сиэннээхтэр. Изабелла үрдүк үөрэхтээх, алын кылаастар учууталлара идэлээх, Бүлүүгэ олорор уонна үлэлиир. Кыһһа Аленушка биир саастаах. Самуил Санкт-Петербурга Герцен аатынан хотугу но-руоттар университеттарын омук тылын факультетын иккис курсун студена. Ивановтар Чуукаар нэһилиэгин биир түмүс туттар ыаллара.

Августина Васильевна кэргэнэ Валерий Михайлович Васильев. Васильевтар түөрт уоллаахтар, Хатын Сынһы олохтоохторо. Августина Васильевна сахаѳа сэдэх идэлээх — тимир суол информационнай технологияларын электригэ. Билигин Марха орто оскуолатыгар физика уонна химия лаборанынан үлэлиир. Валерий Михайлович ЖКХ-ѳа слесарь. Улахан уоллара Василий ДВГУПС тимир суол техникумун 3 курсун туйгун студена. Иккис уоллара Владислав Покровскайдааѳы бизнес-технологиялар техникумнарын «Информатика» отделениетын 1 курсун туйгуннук бүтэрэн, Российскай армияѳа сулууспалыы барда. Техникум бастын общественнига, Хангалас улууһун «Мистер стиль — 2010» номинация хаһаайына. Кыра уолаттар: Вова — сэттис, Валерик — бэһис кылаастары бүтэрдилэр. Васильевтар Таркаайы нэһилиэгин биир бастын дьиэ кэргэнин быһыытынан улууска биллэллэр, холобурга сылдыар дьиэ кэргэннэртэн биирдэстэрэ буолаллар.

Анна Васильевна Акана Чкаловыттан төрүттээх Афанасий Васильевич Кириллингэ кэргэн тахсан икки уол оѳолоохтор: Толя, Афоня. Анна үрдүк үөрэхтээх, ветеринарнай врач идэлээх. Чкаловка, онтон Марха орто оскуолатыгар химия учууталынан үлэлии сылдыан Таркаайы нэһилиэгин дьаһалтатыгар кылаабынай специалиһһынан көспүтэ. Билигин кэргэнин чааһынай тэрилтэтигэр дизайнер-редактор. Кэргэнэ Афанасий Васильевич индивидуальной предприниматель, «Региональное развитие» ХЭТ биир тутаах үлэһитэ. Уолаттара Толя — алтыс, Афоня үһүс кылаастары бүтэрдилэр. Кириллин-

нэр Хатын Сынһыга олороллор. Нэһилиэк общественной олоѳун көбүлээччилэрэ, көхтөөх кыттааччыллара. Уолаттара, төрөппүттэрин холобурдарын өрө тутан, бэйэлэрин сэмэй ситиһиилэринэн дьонно-рун үөрдэллэр.

Николай Васильевич суоппар идэлээх. Билигин чааһынай тутуу биригээдэтигэр болуотунньуктуур. Светлана Геннадьевна диэн Маа-лыкай кыһһа кэргэннээх, икки оѳолоох. Кыыстара Сашуля төрдүс, уоллара Василек иккис кылаастары ситиһиилээхтик бүтэрдилэр. Светлана Геннадьевна «Н.В. Махатыров» ИП товароведа. Кыра Ан-тоновтар Ньурба куорат олохтоохторо.

ÓÑĖÎĀÍÛÉ
ÐÀÇĀĀĖĖÐĀĖÛ

ВАСИЛЬЕВА ПРАСКОВЬЯ АЛЕКСЕЕВНА

	Оболоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ	Хос хос сиэннэрэ
1	Соколов Петр Николаевич	Андрей	Лиана	Кирилл
			Ян	Кира Мира
			Настя	
			Айсен	
		Саша	Надя	
			Сардаана	Павлик Ангелина
			Саргы	
			Саня	Владик
			Маша	
		Наташа	Катя	
			Женя	
		Таня	Виталя	
			Кристина	
		Елена	Саша	Айыллаана
			Петя	

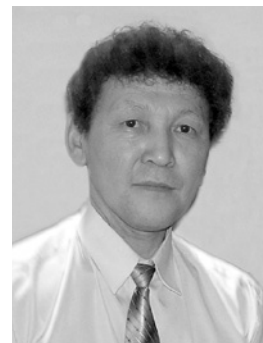
ПРАСКОВЬЯ АЛЕКСЕЕВНА

Борускуо Васильева 1908-1941 сс. олон ааспыт. Хамаа тыла суох кыһа. «Конституция» колхозка 1936 с. чилиэн буолбут, ити иннинэ баай Майыһайга үлэһитинэн сырыттабына, кыраһыабай дьүүннээх кыыска оччотообу нэһилиэк суруксута Н.Н. Егоров-Хатыы,

баай киһи уола, оҕо онорон кэбиспит. Онтон уол оҕо төрөөбүтүн Бүтүр диэн ааттаабыттар, Мохсобо диэн эһэтин аатын нуучча-лаан Соколов диэн фамилиялаан сурукка киллэрбиттэр. Борускуо сөтөл ыарытыттан бастакы аччыкка 1941 с. олохтон туораабыт. Уола Петр Соколов ыалы кэрийэ аңардаах улааппыт уонна Марха 7 кылаастаах оскуолатын үөрэнэн бүтэрэн баран учуутал институттар Дьокуускайга үөрэммит, университет аһыллытыгар үөрэбин салжаан математик идэтин баһылаабыт. Хаҥалас, Акана, Далыр, Күндээдэ, Дьокуускай оскуолаларыгар математигынан, завучунан, директорынан өр сылларга үлэлээн баран пенсияҥа тахсыбыт, билигин Аканаҥа олорор. Борускуо эдэригэр сөпкө санаммыт, тыла суох, дьаданы ыал кыһа эргэ тахсара уустуга. Онон кэмигэр оҕолонон хаан удьуорун салгыыр дьоннордонно, түмүгэр буруота умуллубата. Борускуоттан билигин 5 сиэн, 12 хос сиэн бааллар. Сиэттэрэ бары үрдүк үөрэхтээхтэр, хос сиэттэр сорохторо үөрэнэн эрэллэр. Онон Борускуоттан Хамаа үөрэхтээх удьуордара тэнийэр чинчилээх.

В.Н. Николаев

ХАМААЛАР БАСТАКЫ СИЭННЭРЭ

Петр Николаевич Соколов Хамаалар бастакы сиэннэрэ буолар. Хамаалар тыла суох кыыстарыттан, Прасковья Алексеевнаттан, 1927 сылга төрөөбүт. Эһэтин-эбэтин кыра уоллара Петр Алексеевичтан 5 эрэ сылынан балыс. Петр Николаевич оҕо сааһа эһэтэ-эбэтэ тыыннаахтарыгар ааспыт.

Биһиги эбэбит Прасковья эрдэ олохтон туораабыт буолан, биһиги кинини билбэппит, кинини өйдүүр, билэр киһи билигин суох. Онон кини соботоһ уолун, мин аҕам, Петр Николаевич туһунан ахтан аастахпына сөп буолуо.

Аканаҥа, Ханаачыһа баһыгар, Моисей Антонов диэн сэниэ ыал, бэйэлэрэ оболоро суох буолан, алта оҕону ииттэн олорубуттар. Олор истэригэр — Хамаа уолун Игнатий Алексеевичы (Кыһааны) уонна Николай Николаевич Егоровы (Хатыыны). Моисей Антонов диэн, оччолорго Аканаҥа олорбут баай киһи Егор Михайлов (Быскайна) күтүөтэ буолар, онон Быскайна сиэнин, Н.Н. Егоровы (Хатыыны), иитэ ылбыт.

1927 сыллааҕы перепискэ, Хатыы Ньюкулайа уонна Игнатий 17-18 саастаах уолаттар. Хамаа кыһа Прасковья ити кэмнэргэ, 22

саастаабар, Моисейдаахха бурдук тардааччынан үлэлээбит. Моисейдаах өтөхтөрө — Сиэн үрэх төрдүгэр, Акана эбэтин олох кытыгыгар Ынах сыһыгыта диэн сиргэ баар. Хамаалар өтөхтөрүттэн, Орто Көлүйэттэн, син тэйиччи — 5-6 км. Ити кэмнэргэ Хатыы Ньюкулайа кыраһыабай бааһынай кыска, Прасковьяба, оҕо онгоруон кэбиспит. Киниттэн биһиги аҕабыт П.Н. Соколов төрөөбүт. Онон Николай Николаевич Егоровы (Хатыы) биһиги эһэбит буолар.

Моисей Хатыы Ньюкулайы үөрэттэрбит. Марха оскуолатыгар 4 кылааһы бүтэрбитин кэннэ Куочайга киллэрэн үөрэттэрэн 6 кылааһы бүтэттэрэр. Онон Хатыы, сахалыы, нууччалыы суруйар уол, 1928 сылга сэбиэскэ суруксутунан үлэлээбит. 1930-32 сс. — I Хангалас НасПо-тун атыыһытынан, 1932-34 сс. — Акана «Ленин суола» колхозугар суоччутунан, 1935 с. — колхоз председателинэн үлэлээбит. Николай Николаевич Егоров кэлин Ньурбаҕа киирэн райкомна үлэлээбит. Сэрии ветерана. Кэргэннэнэн икки оҕолоох. Кыһа Екатерина Николаевна Егорова Дьокуускай куоракка олоһор, икки кыыстаах. Уола Виталий Николаевич Егоров Мирнэй куоракка олоһор. Екатерина Николаевна кыра кыһа, Айтилина Афанасьевна Захарова, Саха сиригэр Национальнай Архивыгын начальнигынан үлэлиир.

Петр Николаевич ыалга бастакы сиэн буолан кыратыгар атаах собуустук иитилибит. Таайа — улахан Бүөтүр уонна эдьийэ Олоһо көмөлөрүнэн оскуолаҕа кириэн иннинэ буукубаны барытын билэр, ахсааны 100-кэ дылы уонна онтон таннары тохтообокко аҕар буолбут. Эһэтин-эбэтин кытта син дьон тэнинэн, бэйэлэрин хааччынан, аччыктаабакка ньири-бааччы олоһбуттар. Оннук туох да кыһалҕата суох 1934 сылга оскуолаҕа киирэн үөрэнэн 1939 сылга Акана 4 кылаастаах оскуолатын бүтэрэр. Бу сылтан сут-кураан сыллара сабаланаллар. Бири уһаайбаҕа олоһор, кэргэннээх, оҕолордоох таайа Өндүрэй (Хабыатай) 1939 сылга эмискэ ыалдьан өлөр. Өндүрэй кэргэнэ, Аана, оҕолорун илдьэ Мархаҕа бэйэтин дьонугар баран хаалар. Онтон 1941 с. сэрии сабаланар. Үс таайа (Дмитрий, Василий, Иван) сэриигэ бастакы ынҕырыкка бараллар. Аҕам ийэтин уонна эбэтин кытта хаалаллар. Сүөһүлэрэ эстэн, аһыыр астары суох буолан кинилэр олохторо сатарыйан барар. Аканаҕа улахан уот кураан буолар, от үүммэт, нэһилиэккэ дьон сүөһүтэ үксэ эстэр, аччыктааһын сабаланар.

«...Ыаллар бэйэлэрэ хоргуяаннар уонна отторо суох буоланнар сааскы ыйдарга кэтэх сүөһүлэрин үгүстүк өлөрбүттэр. Ол саас ынах, сылгы өлүгэ сыһыгыта тэлгэнэ сытар буолта...»

...Дыктитэ баар, уу анныгар кыстаабыт балык ыран атан тахсыбыта күөлэр кытыыларыгар хардырҕаччы кэһиллэр буолбута. Куобах өлүгэ ыарҕа быһыгыгар хонгурах курдук ыһыллан сытара. Ыалыкы,

бөчүгүрэс, куртуйах кылаастыы эстибитэ. Саас уу көтөрө кэлбэтэбин кэриэтэ этэ. Аҕыйах кэлбит өттө уута суох буолан хоту аһан хаалбыта...»

(В.Н. Николаев «Акана нэһилиэгэ сэрии суоһар сылларыгар» кинигэтигиттэн)

Ити кэмнэ Аканаҕа дьон үксэ бистаран, ыал-ыалынан хоргуяан өлүтэлээн барбыттара. Киһи-киһиэхэ, аймах-аймахха сыһыана тосту уларыттыта. Бары бэйэлэрин эрэ иннилэрин көрүнэр кэмнэр кэлбитэ. 1941 с. ийэтэ аччыктаан, ыалдьан өлөр. Эбэтин кытта иккиэйэбин хаалан ыалы кэрийэргэ тийиэллэр.

Ол сырыттаһына, аҕар-суруйар, суоттуур уолу Майаһа Намун уола Дьухха колхоз ферматыгар табельщигынан ылан үлэлэтэр. Ферма сэбиэдиссэйинэн сотору Анастасия Тимофеевна Кондакова аһаммыт. Манна киирэн үлэлээн ити аччык кэмнэ кини тыыннаах хаалар. А.Т. Кондакова аһыныгас, амарах сүрэхтээх буолан ол кэмнэргэ элбэх Акана дьонун хоргуяуттан быһаабыт, онон Аканаҕа улахан ытыктанар киһи. Түгэнинэн туһанан, Петр Николаевич оҕолоро, ол ыарахан кэмнэ биһиги аҕабытын фермаҕа үлэлэтэн, хоргуяан өлүүттэн быһаабытын иһин дириг махталытын кини дьонноругар, аймахтарыгар тиэрдэбит.

Ити кэмнэргэ эбэтин кыра уола Бүөтүр хаайыттан ыарыһах буолан кэлэн ийэтин кытта олоһбуттар. Иккиэн үлэни кыайбат, тута да суох дьон уһаабатахтар — 1942 с. утуу-субуу маннай Бүөтүр, онтон ийэтэ Аана хоргуяан өлүтэлээн хаалбыттар.

Онон аҕабыт 14 сааһыгар тулаайах хаалан хаалар. Оҕо сааһа аастаҕа ити. Ити кэмнэргэ киниэхэ элбэх оҕону төрөтөн, бэйэтинээбэр ордук дьоннору иитэн таһаарар санаа кирибит буолуохтаах.

1942 с. тулаайах хаалбыт уолу Марха сэбиэтин председателэ Моисей Тарасов кэргэнэ Ааналыын: «биһиэхэ уол буол», — диэн олоһоннор Марха оскуолатын 5-с кылааһыгар үөрэттэрэ киллэрэллэр. Кинилэр Вера Моисеевна Тарасова диэн иитэр кыыстаахтара. Аҕам Вера Моисеевнаны балтым диэн олус үчүгэйдик сыһыаннаһара, I Хангалас оскуолатыгар биригэ үлэлээбиттэрэ.

1943 с., 6-с кылааска үөрэнэ сырыттаһына, аҕалара Моисей ыарахан ыалдьан өлөн хаалар. Дьон бэйэлэрэ кыаммат буоланнар аҕам Бүөтүр Марха интернатыгар киирэн салгыы үөрэнэр. Итинник үөрэнэн 1945 с. Марха 7 кылаастаах оскуолатын бүтэрэр. Кини кытта Аканаттан Василий Николаевич Николаев уонна Екатерина Николаевна Егорова бүтэрэллэр (Н.Н. Егоров-Хатыы кыһа).

1945 сылга аҕабын, Петр Николаевичы, Дьокуускай куоракка Рабфакка үөрэххэ ытталлар. Дьокуускайга барарыгар Василий Николаевич Николаев эмиз барар буолар. Ол туһунан Василий Николаевич «Олобум онкуллара» диэн кинигэтигэр ахтан ааспытттан:

«...Кыайы буолан, өрөгөй үрдээн, дьон майгыта-сигилитэ уларыан хаалбыта. Бары колхозтарын бөбөргөтөн, олохторун тупсарга туруммуттара. Соколов Бүөтүр кучуйан уонна убайым Сэбиэт бэрэссэдээтэлэ Чоростуун (итинник ааттыылара) көбүлээн, көмөлөһөн, колхозтан түөрт киһи арыы нэрээттэтэн, икки лэппиэскэ ыһыктаах, биир мөһөөк харчылаах Бүөтүрдүүн Дьокуускайдаары Ньурбалаатыбыт. Мин сельхозтехникумга направилаахпын. Ньурбага тийибиппит борокуоппут кэлэр графига олох ыраах эбит. Ол иһин холтууралаан харчы булунарга сүбэлэстибит. Хас даҕаны күн кэрийэн көрдүбүт да, үлэ булбатыбыт. Ол сылдьан биллэриигэ оһохчут наада диэн тахсыбытын булан аахтыбыт. Амбулатория түөрт халаанкы оһоҕо, төрдүөн көтүллэн баран, сагалыы тутуллуохтаах эбит. Биһиги хаһан да оһох туппатах дьон түөрт оһоҕу 1200 солк. көтүрэн саҥа тутан биэрэргэ дуогабардастыбыт. Дуогабарбыт бэрт олуурдаах, сыл аңаарын иһигэр алдыаннабына, харчыта суох босхо тутан биэриэхтээхпит. Хамнаспытын оһохпутун оттон, куурдан баран ылаахтаахпыт. Соколов хантан эрэ оһох тутар инструменнары булла. Көтүрэрбитигэр оһох ис буруттууларга хайдах оҥолууларын кичэйэн үөрэттибит. Сатаабат буоламмыт биир оһоҕу бизс күн тутан бүтэрдибит. Таңаспыт дуома бүтүннүү буор, оһох тиэстэтэ буолла. Кирпииччэ силимниир хааһыбытын иккис күнүгэр сатаатыбыт. Бадаҕа, Наачыс Хабырыллата (Васильев Гаврил Кириллович) кэлэн үөрэппитэ. Соколов ологго хоно сылдьара. Мин Аканаттан төрүттээх ыраабынан ийэбинэн аймаҕым Сүүтүк Уйбааннаахха хоно сылдьарым. Ол киһи эмиэ кэлэн сүбэлээн, ыйан-кэрдэн барара. Оһохпутун бүтэрэн отуннубут, буруолаабата. Кэлинги оһохторбутугар илиибит-атахпыт тахсан, үстүү күн тутан бүтэрэн истибит. Борохуоппут кэлэрэ чугаһаан сарсыарда эрдэттэн киһэ күн кириэр диэри үлэлиирбит. Оһохторбутун тутан, дьыэ бөҕүн-сыһын ыраастаан туттардыбыт. Амбулатория сэбиэдиссэйэ хайбаан, 200 солк. бириэмийэ быһыытынан биэрэн элбэх харчыланан атахпыт сири билбэт буолла. Үөрэххэ барааччыларга рейсбэй диэн ааттаах килиэп талонун биэрэллэрэ, ый аңаардааҕы. Күннэбүтэ 700 гр. буолара. Ону атыылаһа-атыылаһа, суухара хатарынныбыт. Борокуоппутугар үөрэх оҕолоро диэн ааттаан проездыт аңаарын көбүрэтэн төлөттүлэр. Борокуоппут «Саха АССР 15 сыла» диэн, 1-2 баржаны соһор бытаан баҕайытык лабытар борокуот этэ. Үчүгэйдик айаннаатабына, сэттэ хонон баран тийиэхтээх үһү. Борокуоппут баржалара каюталара суох грузовой аңардаах. Аллараа лүүккэ икки дьаарыстаах хантаһын таптаан ороннордоох. Хата утуйар таңас биэрэн абырыылар уонна буфеттаах. Онно бүтүннүү хаппыыста миһини — ыи диэн ааттаан биэрэллэр уонна кыра торуй, хара чэй. Күнгэ биһрдэ эбиэккэ эрэ атыылыылар. Пассажирдарбыт барытын кэриэтэ оскуола оҕолоро. Аҕыйах улахан дьоннор бааллар. Иннибитигэр хаайылаахтар баржаларын сэттиһэнэн иһэр. Баржалар

уонна борохуот ыраах-ыраах ханаатынан сэттиһэнэллэр эбит. Биһиги, саха тэҥэ суох айаннаан иһэн, 4-үс күммүтүгэр Бүлүү төрдүгэр кулаахха чаардаан олонор хаалыбыт. Олус долгуйбакка 3-4 хоннубут. Ыһыкпыт баар. Онон кыһалҕа суох. Улахан дьон хаартылыылар, очколуулар. Соколов ону кэрийэн очколаһа сырытта. Биһрдэ 200 солк. сүүйэн үөрэн-көтөн кэллэ. Итиэннэ хаартылаабаппын диэтэ. 200 солк. мин халтан сонум ис сизбигэр уган баран хам тигэн кэбистибит. Соколовум син биир арааһа кыра очкоһуттарга оонньоу сырытта. Ол сылдьан сизбин бүтүннүү тэбээтэ. Хаарты биэрбэт буолла, саҥа киһи эн киһирис диэтэ. Мин үөрэтиэм уонна сүбэлиэм диэтэ. Бэйэм да бэркэ көбүө сылдьар киһи, элбэх харчыланаары очколаһан бардым. Биһрдэ мөһөөхпүн бүтүннүү ыытан кэбистим. Кыһыта сүрдээх этэ. Итиэннэ оонньообоппун диэн akkaастаным. Ол түүн уонна хас да хонукка оонньообокко сырыттыбыт. Борохуоппут олоббутун курдук олоорор. Эбиэккэ убаҕас миһини эрэ атыылыыр буоллулар. Орҕуйбут чэй мэлдьи баар. Онон абыранабыт. Биһиги икки куул хортуюскалаах этибит. Кыра баҕайы этэ. Онтубутун арыыга буһаран сиһир буоллубут. Суухарабыт бүттэ. Аһынаммыт атын оҕолору эмиэ сизһиннэрэр буоллубут. Хортуюскабыт сотору элэс гынна. Били мин сизһиннэр тигиллибит харчы бүттэ, Соколов кыһыа-кыһыа барытын сүүттэрэн кэбистэ. Дьон бары ыксаата. Күнүс тыаҕа тахсан уңуохтаах отону сиһир идэлэннибит, сорохтор күөгүлүү сатаатылар. Хантан да көмө кэлбэтэ. Билингги курдук вертолет да, катер да суох, сибээс да баара биллибэт. Уу кэлбэтэҕинэ бары хорҕуйан өлөр дьылҕаланныбыт. Тымныһан барда. Олоббутун 21 хоммутун кэһнэ, уу кэлэн, борохуоппут дьэ, көтөҕүлүннэ, аа-дьуо хонуннубут. Бүлүүгэ холооттоххо Лена муора курдук эбит. Ыраах Верхоянской хайата көбөрөн, төбөтө туртайан көһүннэ. Ленаны сылай күн быһаҕаһа айаннаан туораатыбыт. Тыала суох эрэри долгуна сүрдээх. Борохуоппутун хантаһын сыһын тамныыр курдук ыла-ыла быраҕаттаата. Уңуор тахсан арыы уоскуйду-бут. Нөҕүө күнүгэр сарсыарда Сангаарга кэлибит. Тоһуйан тураллар эбит. Телегалаах атынан килиэп тизэйн аҕалан биһрдии бухаанкыны атыылаатылар. Борокуоппут эбиэккэ диэри тохтуур буолла. Биһиги рейсбэй хаартыскабыт тобоһунан икки бухаанка килиэби уонна талона суох 4 киһи үрүн бурдугу атыыластыбыт. Эбиэттэн киһэ хонуннубут буолан баран, сүүрүгү өрө өксөйөр буолан, нэһиһлэ устан лаппайар. Биһиги дьобойон курупчаакы алаадытынан аһыыр дьон буоллубут. Алдан төрдүн киһэлик аастыбыт. Хараната бэрт буолан биэрэккэ тохтоон хоннубут. Сарсыныгар саһаан тизэннибит, туюх баар эр киһи бары тахсан тастыбыт. Ыкса киһэ хонуннубут. Киһэ Соколов алаады буһара сылдьан, Сунтаар киһитиниин көрсүһэннэр палуба ойоһоһугар оонньоон тустубуттар. Ол туста сылдьан палуба күрүөтүн аанын көтүрү түһэннэр иккиэн ууга түстүлэр. Соколов аанын арааматыгар олорсон, иккиэн аллараа уста турдулар. Күһүгүгү

алтынны ый ортотун диэки алыс тымныыта. Дьон бүтүннүү кэриэтэ палубаҕа тоҕо анһан тахсан үгүлэстилэр. Хортуустарынан, соннорунан далбаатаатылар. Хаайыылаахтар эмиэ хаһыытаатылар. Борохуонпут дьэ, көрдө быһыылаах, тыа диэки устан тахсан дьаакырын дьэ, түһэрдэ. Ол ыккардыгар хаайыылаахтар баржаларыгар сэттиилэнэн испит онгоcho баржа тохтообутугар өрө күөрэс гынан табыста. Хаайыылаах эдэр нуучча уола ойон түстэ, онгоcho уутун солуурунан баһа-баһа эһэн кэбистэ, сыабын төлө тардан ууга барбыт дьоннору сырсан элээрдэ турда. Биһиги үгүлэһэбит, айманабыт эрэ. Сорохтор ити хаайыылаахха күрүүрүгэр бэрт сылтах буолла дэстилэр. Баржалар бэйэ-бэйэлэригэр сыстыһа түстүлэр. Ыас хараҥа буолла. Туох да биллибэт. Уу чуумпу буолла. Семенов Василий Алексеевич-Күүстээх Бааска үһүн лоцман нуучча уолун ууга быраҕаары киэп-хаан буолбутун дьоннор чуут ааттаһан тохтоотулар. Ууга түһүүгэ лоцман туох да буруйа суох диэн көмүскэстилэр. Ол курдук айманан баран тохтоотулар...

...Арай аллараа диэкиттэн элбэх баҕайы уотунан күндээрэн күтүр улахан борохуот устан иһэрэ көһүннэ. Билэр дьон «Лермонтов» борохуот диэтилэр. Борохуоттар сотору буолаат сигналлаһан хаһыытас-тылар. Кыраһыабай көрүнгээх, манган кырааскалаах икки этээстээх аарыма борохуот биһиги баржабытыгар кэлэн сыһынна. Арай орто холочук биһиги дьоммут күлэ-күлэ, кубус-кураанах тырааптан бу түһэн кэллилэр. Кэлин истибиппит хаайыылаах бэркэ ырааппыттарын адьас бөҕүөрбүттэрин кэnnэ сиппит. Онгоchотугар ылан быраҕаттаабыт, таҥастарын устан ыкпыт, бэйэлэрин үнтү имиппит уонна күһэйэн туран эрдии эттэрбит. Борохуоттарын диэки өксөйөн истэхтэринэ сигналынан кэпсэтэн «Лермонтов» борохуот сиппитигэр онно олордуталаабыт. Капитан арыгы иһэрдитэлээбит уонна борохуот оһоҕор киирэн иттэллэрин көнүллээбит. Дьоммут куурдуммуттар, хойуу кофены испиттэр. Дьон үөрүүтэ улаатта, хаайыылаахха махтаннылар. Биһиги 200 солк. биэрэ сатаабыппытын ылбакка бэйэбитигэр махтана-махтана бэйэтин баржатыгар барда. Интеллигент көрүнгээх, хатыҥыр, эдэр нуучча уола этэ...

...Айдаан кэnnиттэн сарсыарда хонуннубут. Умнуллан хобордооххо хоруорбут алаадыбытын хачыгыраттыбыт. Ким эрэ тыаҕа таһааран кээспит. Тизэстэбит тобоҕо ханпыт. Ыраас, сылаас соҕус күн үүннэ...

...Киһэ хараҥаҕа Даркылаах биэрэгин булан сүөкэnnибит. Оҕолор бары аҥыы-аҥыы тарҕастылар. Арааһа, билэр дьоннордоохтор быһыылаах. Мин Соколовун батыстым, икки Ньурба оҕото эмиэ биһигини батыстылар. Биир маҕаһыҥна киирэн килиэп атыылаһаары, рейсэбэй хаартыскабытын ууннубут. «Биһиги рейсэбэй хаартыскаҕа килиэп биэрээччибит суох», — диэн атыыһыт нуучча кыһа аккаастаан кэбистэ. Ханна эрэ куорат хайа эрэ муннугар рейсэбэйгэ биэрэр атын маҕаһыын баар диэн ыйда.

Соколубум албыннаһан, ньымааттаһан, кыыс ол маҕаһынтан биһиги биэрбит таломмутунан килиэби бэйэтэ атыылаһаах буолан, үс таломмутугар килиэп биэрдэ. Онтубут икки бухаанкы килиэп буолла. Икки оҕобут талоннара суох эбиттэр, атыыһыт нуучча дьахтара аһынна быһыылаах, биир бухаанка килиэби босхо биэрдэ. Арааһа, биһиги үөрэх оҕолоро ыраахтан айаннаан, аара мэллээн бэркэ эрэйдэнэн кэлбиппитин Соколовунт кэпсээн аһыннарда быһыылаах. Нууччалар аһыныгас, гуманный өйдөөхтөрүн аан бастаан онно биллим. Мин уонна Лосоров Петр диэн уол үөрэниэхтээх сельхозтехникуммут уопсайыгар хоно тийдибит. Уонча уол олоppор киэн хосторугар киирдибит. Биир ойоҕоһо, түөһэ бэрэбээскилээх хаан-билик буолбут ырбаахы сыгыннаах уол бүүр баттанан баран дьаарбайан киэптии үөхсэ сылдьар. Биһиги саллан таһырдыа куоттубут. Ол түүн Рабфак дьэтин тэрасатыгар ыттыы титирээн таһырдыа хоннубут. Мин эрэ буолуо дуо, били кэлбит оҕолор бары үөрэххэ ылылыбатыбыт. Барытыгар миэстэ туолбут үһү. Бэл урут Соколов үөрэммит Рабфага бэйэтин студенын ылбата. Биһиги бары иннибит-кэnnибит бүөлэnnэ, ыксал буолла. Хоргуйан, тоҥон өлөр дьылҕа өнгөйдө. Нэдиэлэ кэрингэ онно-манна кыбыллан хоно-хоно үөрэх тэрилтэлэрин аанын барытын кэрийдибит. Ким эрэ сүбэтинэн Наркомпрос (Үөрэх министерствота) дьэтин буллубут. Барыта уонча уол субуруһа сылдьабыт. Телефонунан өр кэпсэтии кэnnиттэн, Үөрэх министирэ учуутал техникумугар бэлэмнэнии курска киирэн үөрэнэргэ миэстэ булан, онно сурук суруйан ыталаата. Хомойуох иһин, ол абыраабыт киһибит аатын умнан кэбиспиппин.

Директорга киирдибит. Ньурбанан, Сунтаарынан учууталааабыт, бэйэбит киһибит Парфений Никитич Самсонов олоppор эбит. Нууччалыы хааннаах буолан баран адьас сахалыы саҥарар. Биһигини сүрдээгин аһынна. Кимнээҕи эрэ ыҥыран кэпсэттэ, сүбэлэстэ. Киһэлик училище уопсайыгар, уруккута семинария буолан турбут дьэбэ, олохтоотулар. Соколов биһикки үөһэ тахсар кирилиз анныгар миэстэ булан кыбыллыныбыт. Барыбытыгар стипендия 120 солк. уонна килиэп хаартыска-тын биэрдилэр. Килиэппит талона сууккаҕа 400 гр., ыйга киилэ аҥаара саахар, эмиэ оччо арыы, 100 гр. чэй, 4 хаа бөппүрүөскэ буолла. Куорат олоҕо олус ыарахана. Баһаарга биир бухаанка килиэп 100 солк., киилэ арыы 300 солк., киилэ саахар 150 солк., 1 сото бөппүрүөскэ 1,5 солк. буолара. Аас-туор, олус кырымчык олох саҕаланна. Килиэппит сиккэй оруос килиэбэ быыкаайык ыйанара. Ырыы-дүдүдэи, быкка ыстарыы эмиэ саҕаланна. Халлаан тымныыта бэрт буолан биһиги таһырдыа быкпаппыт. Кыһыҥгы таҥас мэлиир дьонобут. Бастакы чииппэр кэnnиттэн уонча уолу киирэр аан таһыгар биир хоско көһөрдүлэр. Бары бэлэмнэнии курска үөрэнэр уолаттарбыт, сүннүүнэн, ньурбалар, сунтаардар, уус-алданнар, мэгэлэр түмүлүннүбүт. Мин бырыбыыскабын эмиэ туһанан оһох таһыгар тапчааммын туруоруннум. Мин таспар Игнатьев Кеша диэн уол сыппыта. Кини салгыы үөрэнэн улахан үлэһит

буолта. Дьокуускайга Горкомол 1-й сэкирэтээринэн, Саха АССР Совминин бэрэссэдээтэлин бастагы солбуйааччынан, саха правительствотын Москвааҕы представителинэн уһуннук үлэлээн баран пенсияҕа тахсыбыта. Мин кинилиин ыкса добордоспутум, кинини судургутук Кынааска диэн ааттыбырым. Кини миигин Сылгы Баһылай диирэ. Кыһыны быһа тимир иһэхтээх американскай солдатскай бачыыгканын сылдыбытым. Атаҕым тыаһа сылгы туйаҕын тыаһын курдук этэ. Сайынгы халтан сонунан кыстаабытым. Онон сылгы курдук тонмот киһи диирэ. Чугас буолан, өрөбүл аайы дьиэтигэр тахсан киирэрэ. Лэппиэскэлээх, буспут эттээх киирэрэ. Кыанар соҕус ыал уола быһыылааҕа. Таҥаһа-саба хоп курдуга. Кэһиититтэн мэлдьи ирээттээн бэрсэрэ. Мин, нууччалыы билбэтим эмиэ атаһыттан ылбыта. Биһиги дойдуга Дыбдык диэн сэбэрэһит оҕонньор баара. Биир цыган дыахтара сэбэрэһи кэлбитигэр, Степанов Николай Тарасович диэн үһүс курска үөрэнэр, сиппит, мааны таҥастаах уол учуутал буолан кубулунан киирэн, хаартытын тутан ылла. Акт онгоруон илии баттапта. Хаһан да аны кэлэн оҕолору албынныа суох буолан тылын ылан баран үүрэн кэбистэ. Хаартытын Соколов көрдөөн ылла. Онтон ыла мин «сэбэрэһит» буолан турдум. Соколов училищеҕа үөрэнэр кыргыттары үспүйүүннээн дьоннорун, дойдularын, тугунан ыалдьалларын билэр. Миэхэ киирэн кэпсиир. Оннук таҥастаах, дьүүһүннээх кыыс киирдэбинэ сэбэрэлээр диир. Киэхэ кини эппит кыһа киирэн кэлэр. Мин ыараан-чэпчээн баран Дындыгы үтүктэн, араастаан артыыстаан сэбэрэ кээһибин. Дьоннорун-сэргэлэрин, олохторун-дыахтарын, туоһунан ыалдьалларын эгин «кэпсээн» биэрэбин. Соколовум кизниттэн арыый тупсаран, уларытан, эбэн-сабан кыргыттарым харахтарын тиэрэ көрөн кэбиһэллэр, сирэйдэрэ кытарар. Инникилэрин үчүгэй өттүнэн, биир эмэ түбэлтэҕэ куһаҕанга түбэһизтээхтэрин сэрэтэн, соробор «таптыыр уоллааҕын кытта тапсыбатын» эгин кэпсиибин. Барыларын үөрэхтэрин бүтэртэрэбин, улахан үлэһит онгоруубун. Онон «улахан сэбэрэһит» аатын сүгэн олордум. Собоһонум диэн биир күннээҕи килиэп талона. Аны Соколовум кыргыттар кыайан ылбакка хаалбыт талоннарын хомуйар идэлэннэ. Ону мин ыйын, чыһылатын уларытар идэлэнним. Орто тарбаҕым сүһүбүнэн силимнээн бараммын алгебра кинигэтииттэн хонгорон ылан баран, таломмар биллибэт гына сыһыаран кэбиһибин. Лоһуорап диэн Ньурба, Чаппанда уола ол талону 2 нүмэрдээх остолобуойга илдьэн атыылыыр идэлэннэ. Биир күн мин килиэп ылар уочаратым тирээн кэллэ. Хос үрдүнэн хас да буолан уларсыһан кэтэр бэргэһэлээх этибит. Мин оҕолортон истээх сон уларсан, ол бэргэһэни кэтэн үс киһиэхэ килиэп ылаары хаартыскабын бүтүннүүтүн, харчыбын илиибэр бобо тутан турдахпына үс уол тиийэн кэллилэр.

— Субу турар, кини, кини. Куобах бэргэһэлээх этэ, — дэстилэр. Уолукпуттан соһон таһаардылар. Таломмун, харчыбын бүтүннүүтүн суйдаан ыллылар. Үлтү сыстылар. Биир эмэ киһи быһаабата.

«Балдьаакка талонунан атыылаан албынныыргын аны тохтотуохпут» дэһэн хаһытаһаллар. Мин утарылаһар кыаҕым суох, сирэйбин саба туттан көмүскэнэ сатыыбын. Астыыр хос аана аһаҕас турарын көрөн, онно куотан киирдим. Биир повар кэлэн ааны хатаан кэбистэ. Миигин түгэххэ илдьэн олорто. Мин саната суох ытаан ыгданныбын. Билигин тахсыма, таһырдыа тоһуйан тураллара буолуо диэн таһаарбатылар. Миин иһэттилэр, гуляштаах торуой биэрди-лэр, килиэп сиэттилэр. Тотуохнар диэри аһаатым. Кэтэх ааны аһан олбуор улаҕатынан дьиэбэр барарбар сүбэлээтилэр. Аһаппыттарыгар эмиэ харчы ылбатылар. Ол быһааччыларым эмиэ нуучча дыахталлара этилэр. Хоргуйар быһыы биһиэхэ тирээтэ. Иккиһин хаартысканы хайа да албаһынан ылбаккын. Училищебыт директора көрдөспүппүтүгэр биир куул хортуппуйу суруйан биэрдэ. Училищеттан ат уларсан хайа эрэ подвалтан биир куул кыра баҕайы хортуюсканы ылан кэллибит. Арааһа, ол училище бэйэтин хортуюската быһыылааҕа. Биһиги харчыта суох олох издэйдит. Сэбэрэһи илдьит сэкирэтэ биллэн, ким да сэбэрэлэппэт буолла. Аһаардас хортуюска аһылыктанныбыт. Куулбут быһаҕаһын баһаарга илдьэн атыылаан кыра харчыланныбыт. Остолобуойга харчыбытын ылан баран, кумаахыга суруйан биэрэллэр. Атын остолобуойдар курдук нүмэрдээх тимир бииркэлэр суохтар. Харчынан остолобуойга аһыы табыстыбыт. Иккилии порцияны суруттардыбыт. Онтубутунан аһабатыбыт. Соколов хайдах ылбыта буолла, суруйан биэрэр кумаабыларыттан уорбут. Анал халыг соҕус кумааҕы этэ. Кинилэр буочардарын үтүктэн суруйарга эрчиллибит. Биир тэтэрээт бүттэ. Миэнэ Соколов кизнинээбэр үчүгэйдик табыста. Нөҕүө күнүгэр анал кумаахыларыгар онгостон олорон суруйан биэрдим. Соколов ыла табыста. Мин кэннигэр турдум. Куттанан мэктиэтигэр көлөһүнүм ыгылынна. Билбэтилэр. Үөрүү бөҕө. Онтон эр ылан аны килиэп тасыһар буоллубут. Килиэп таһааччы саха оҕонньоругар илэмэ-салама түһэн көмөлөһөбүт. Тимир бункердаах телегаҕа күн аайы килиэп тиэйэн аҕалара. Килиэбин биһиэхэ манатар буолла. Соколов биирдэ килиэп көтөҕөн аһан иһэн көрүдүөргө турар халаанка оһох иһигэр биир килиэби уган кэбистэ. Оҕонньор биир килиэбэ итээн айдаан бөҕө буолла. Анарааттан алҕас ааһан ылаҕа диэн буолла. Хас да күн килиэбэ итээбэтэ. Биир күн икки килиэбэ итээтэ. Эмиэ балыһы, айдаан. Оҕонньорбут нөҕүө күнүгэр биһигини үүртэлээн кэбистэ, атын оҕолору булла. Таломмут кумааҕыта итээтэ. Хантан эр нүмэрдээх тимир бииркэни аҕаллылар. Биһиги бары хайаҕаспыт бүөлэннэ. Ол сордоһон ыйбытын син олус ыбакка-дүдэйдэҕкэ туораатыбыт...

...Килиэппит талона 700 гр. буолла. Онон испит арыый көппөйөр.

Мин цынгаҕа ыалдьан бардым. Сааһыары адьас сытан хааллым. Уруокпар кыайан сылдыбат буоллум. Адьас быстарар кыахха киирдим. Атаҕым соҕох курдук сүүлэ иһэн хаалла. Этэрбэһим да баппат буолла. Миһлэм көбөрөн хаалла, тиистэрим тулангалыыр буоллулар.

Балыыһаҥа мизэстэ суох диэн ылбатылар. Ханнык эрэ таблеткалары биэрдилэр. Хаар уулан, өрүс мууһа барда. Мин арыый буолан турдум. Атабым испитэ тардан барда. Төһө да элбэх көтүтүүлээбим үрдүнэн кэлэр күһүңгэ I курска киирэбин диэн сурук биэрдилэр. Сэрииттэн дьон бөҕө кутуллан кэллилэр. Мин убайбын Михаил Семеновиһы кэтэһэбин да суох. Соколов борохуот хас кэллэбин аайы киирэр, Акана дьонун көрсө сатыыр. Биирдэ үөрэн-көтөн кэллэ. Таайым Кыһаа кэлбит, кынынаан иһэллэр диэтэ. Миигин уонна эйигин хайдах эмэ кыбытан илдьиэхпит диэтилэр, икки хонон баран бараллар үһү. Биһиги тэринэн борохуокка киирэ-тахса сырыттыбыт. Мин американскай бачыыҥкабын кэтэ сылдыабын, нэһиһлэ хаамабын. Соколовка уонна мизэхэ биир шинели, пилотканы, Кыһаа икки балтыһах тайабын биэрдилэр. Хахха сиргэ баран таҥынныбыт. Мин шинели, пилотканы кэтэн кэбистим. Атахпын собохтуу соһон кэбистим. Балтыһабынан тайахтанан, Соколовум өйөөн тыраабы нэһиһлэ табыстым. Ким да билиэт ыйыппата. Билиэт хонтуруоллааччы бэйэтинэн өйөөһөн, көмөлөһөн тыраабы таһаарыста. Биһиги кубулунуубут табыллан, иккиэн киирэн хааллыбыт. Аара бэрэбиэркэлээбэтэхтэринэ босхо айанныыр буоллубут. Наараларга бары кэккэлэһэ сыттыбыт. Тэллэх уонна суорҕан эрэ биэрдилэр. Саллааттар паетарыттан тото аһаан сэттэ күн айаннаан Ньурбаҕа кэлибит. Мин атабым арыый хаамтарар буолла. Куочайга тахсан Кыһаа быраатыгар Дьэргэстэй Миитэрэйгэ хоннубут. Кыһаа кынна Үөһээ-Бүлүү Аһыкайын киһитэ эбит. Дьэргэстэй биир ыҥыырдаах аты биэрдэ. Убайа аҥаар атаҕа бүтүннүү суоҕа. Мас атахтааҕа. Бэйэтин кыанар киһи буолан атаҕа суоҕуттан иннибэтэ. Балтыһабынан иннибэккэ бэркэ хаамара. Соколов биһикки уларса сылдьан акка мэнэстэн абыранныбыт. Аканаҕа күн кириитэ тиийэн кэлибит...»

Дьэ, итинник, Дьокуускай куоракка үөрэниэхпит этэ диэн бараннар тыыннаах эрэ кэлбиттэр.

1946 сылга Ньурба интернатыгар 8-с кылааска үөрэнэ киирэр. Ньурба оскуолатыгар үөрэммиттэрин Василий Николаевич «Олобум онкуллара» диэн кинигэтигэр ахтан ааспытыттан:

«...Интернакка (Ньурба интернатыгар) билэр буоламмын бэйэм тиийдим. Улахан көрүдүөрдээх түөрт утуйар хостоох, ас астыыр куукуналаах, сарайа суох. Квадратнай, балтаҕар дыһа, элбэх сүүрүүлээх-көтүүлээх, көрдөөх олобунан көрүстэ. Оҕолору кытта билсэхпэр диэри, чунгук соҕус олох саҕаланна. Үөрэх аһыллыбыта уонча хоммутун кэннэ, биһиги нэһиликтэн сэттиһи бииргэ бүтэрбит оҕолорум, төгүрүк тулаайах Соколов Петр, аҕата сэриигэ барбыт Егорова Катя интернакка киирдилэр. Мин Бүөтүрдүүн, мэлдьи Сокол диэн ааттыырым, кэккэлэһэ бииргэ утуйар буоллубут. Мин өрүү оһох таһын былдьаһан, оһоххо сыстан турар тапчаанҥа олохсуйбутум.

Аан чанчыгар, мин таспар кэнгэс мизэстэ баарыгар, Соколов оронун мин таспар онгоһунна. Марха интернатыгар эмиэ оннук сыппыппыт. Аһылыкпытыгар топпоппут, хааһы буһарыллыбыт чаан кэһиэбин кэтээн, уолаттар күнү быһа кээки буоларбыт. Олус былдьаһан тахсарбыт иһин поварбыт чааны сууйууну күннээҕи дьуһуурустубаҕа биэрэр буолла. Онтубут ыйга биирдэ тиксэр...

...Нууччалыы үөрэтэр буоланнар үөрэхпин өйдөөбөппүн...

...Чизпэр түмүгэр саамай элбэх куһаҥаннаах мин буолан табыстым. Оҕолор ортолоругар саакка киирбитим. Онон буолаҕа буолуо, мин адьас маалгы буолбатахпын көрдөрөөрү, кизһэ утуйуохпун иннигэр сахалыы тахсар кинигэлэри аахпыппыттан кэпсиир идэлэммитим. Үгүс кинигэлэри аахпатах буолан иһэллэрэ. Кэпсэтээри соруйан билбэтэҕэ буолаллар быһыылаах. Арсеньев «Дерсу Узалатын», Авраам Лурия «Индия устун» кинигэтин чахчы аахпатахтарын билбитим. Н. Островскай «Встаал хайдах хатарыллыбытын» үгүс оҕо аахпатаҕа биллибитэ. Онон кинигэни аахпыппынан уонна ааҕарбынан оҕолортон чорбойбуппун билбитим. Кинигэм кэпсээниттэн уларытан аны остуоруйалыыр идэлэммитим. Биир кизһэ Соколов: «Остуоруйалыыр да сылаалаах», — диэн турда.

— Онон, оҕолоор, остуоруйаһыппытыгар сарсыарда аайы иккилии луоска хааһыны эбэтэр биирдии тооромос саахары хамнаһыгар биэриэбин, ким сөбүлүүр илиигитин уунун. Уонтан тахса илии сөбүлэһэн адаарыс гынна. Дьэ, мин дьэттэн туран остуоруйалыыр идэлэнним. Үксүн бэйэм айан остуоруйалыыр буоллум...

...Соколов остуоруйа бүттэ да, ким истибитин-истибэтэбин бэрэбиэркэлиирэ уонна сарсыарда аайы «нолуогун» хомуйан ылара. Ону иккиэн үлэстэн сиирбит. Ол курдук кыһыммытын этэнгэ, көрдөөхтүк түмүктээбиппит...»

Онон, 1946-47 үөрэх сылыгар Ньурбаҕа интернакка олорон 8 кылааһы бүтэрэр. Ол кэнниттэн Дьокуускай куоракка баран Рабфакка 2-с курска үөрэнэ киирэр. Бу сырыыга онно-манна аралдьыйбакка кыһанан туран үөрэнэр. Стипендията кыра, тийиммэт буолан, колхознай оскуолаҕа математика учууталынан Рабфагы бүтэриэр диэри үлэлиир. Онтон устунан пединститутка киирэн I курсу бүтэрэр. I курсу бүтэрбитин кэннэ тыҥатыгар сэллик очага үөскээн дойдутугар ытталлар. Ол кэлэн, 1950 сылга I Хаҥалас оскуолатыгар математика учууталынан үлэлиир. Нөнгүө сылыгар Евдокия Федотовна Алексеева диэн учууталыын холбоһон ыал буолаллар. Оҕолонуон олустук баҕарар эбит, ону кэргэнэ кыайан оҕоломмот. Оҕото иитэ ылыах диэтэҕинэ сөбүлэммит эбит. Онон 5 сыл олорон баран, 1955 с. арахсыбыттар.

Биһиги төрүүр аналбытыгар, 1959 с. Далыр оскуолатыгар директорды сылдьан, эмиэ Аканаттан төрүттээх, Семен Семенович Пе-

тров (Сэмэйкэ) кыһын, биһиги ийэбитин — Екатерина Семеновна Петрованы кэргэн ылар. Онтон утуу-субуу биһиги — 2 уол, 3 кыыс төрүүбүт. Ийэбит, Екатерина Семеновна, медсиэстэрэ идэлээх. Ол идэтинэн пенсияҕа тахсыар диэри үлэлээбитэ.

Аҕабыт, Петр Николаевич, бастакы ылбыт идэтинэн, учууталынан 50-ча сыл үлэлээбитэ.

Үлэтин суола:

1948-50 сс. — Дьокуускай куорат колхознай оскуолатыгар математика учуутала;

1951-55 сс. — I Хангалас, Акана оскуолаларыгар математика учуутала;

1955-56 сс.- Дьокуускай куорат колхознай оскуолатыгар математика учуутала;

1957-58 сс. — Ньурба РайОНО-тун инспектора;

1959-60 сс. — Далыр оскуолатын директора;

1960-72 сс. — Акана оскуолатыгар завуч, математика учуутала;

1973-76 сс. — I Хангалас оскуолатын директора;

1976-85 сс. — Күндээдэ оскуолатыгар математика учуутала;

1985-91 сс. — Дьокуускай куоракка мөлтөхтүк көрөр оҕолор интернат-оскуолаларыгар воспитатель;

1991-93 сс. — Муома Улахан Чыыстайын оскуолатыгар математика учуутала;

1993-97 сс. — Акана оскуолатыгар математика учуутала.

1995 с., Аканаҕа үлэлиир кэмигэр, Чкалов малокомплектнай оскуолатын өрөмүөннэтэн, 1997 с. пенсияҕа тахсыар диэри директорунан үлэлээбитэ.

Пенсияҕа олорон «Саха Сирэ», «Туймаада» уо.д.а. хаһыаттарга штаты таһынан корреспондент быһыытынан, үксүн үөрэхтээһингэ сыһыаннах араас ыстатыйалары суруйан таһаартарара. Кэлин Дьокуускай куоракка олорор Аканаттан төрүттээх дьоннорун түмэн, Акана нэһилиэгин түмсүүтүн тэрийбитэ. Ол кэмтэн ыла, Дьокуускай куоракка олорор, Аканаттан төрүттээх дьон түмсэн ыһахтыыр буолбуттара.

Эһэлэрин-эбэлэрин сырдык кэриэстэригэр анаан, уонна ыччат дьон бэйэ-бэйэлэрин билистиннэр диэн, 1995 с. Хамаалар сиэннэрэ П.Н. Соколов, Михаил Егорович Васильев уонна Михаил Дмитриевич Васильев Хамаа аймах бастакы көрсүһүүтүн тэрийэннэр Хамаа аҕа ууһун үөскэппиттэрэ.

Биһиги, Петр Николаевич уонна Екатерина Семеновна оҕолоро, бары Дьокуускай куоракка олоробут, үлэлиибит.

Мин — Андрей Петрович, СГУ-ну бүтэрэн физик үөрэхтээхпин. ГУП ЖКХ тэрилтэҕэ үлэлиибин. Түөрт оҕолоохпун. Улахан кыһым

Лиана, СГУ ФИЯ-н илингини тыл факультетыгар корейскай тыл үөрэбин бүтэрбитэ. Арбитражнай управляющей көмөлөһөөччүтүнэн үлэлиир. Кэргэнэ Алексей Горохов — дорожник үөрэхтээх, тимир суол тутар тэрилтэҕэ үлэлиир. Кирилл диэн уоллаахтар. Иккис оҕом Ян ограничик үөрэхтээх, полиграфической тэрилтэҕэ үлэлиир. Кира уонна Мира диэн икки кыыстаах. Кэргэнэ Настя биолог үөрэхтээх, Главпочтамтга үлэлиир. Кыра кыһым Настя I кылааска үөрэнэр. Кыра уолум Айсен детсадка сылдьар.

Иккис уол, Александр Петрович, Казань авиационнай институтун бүтэрэн авиаэлектрик үөрэхтээх. Кэргэнэ Марина Николаевна I Хангаластан төрүттээх, үөрэбинэн экономист. Александр ГУП ЖКХ тэрилтэҕэ управление начальнигынан үлэлиир. 5 оҕолоох, 3 сиэннээх. Улахан кыһа Надя. Иккис кыһа Сардаана кэргэнэ Алешалыын Новосибирскай куоракка олороллор. Павлик, Ангелина диэн икки оҕолоохтор. Саргы землеустроитель үөрэхтээх, ГУ ДРСО МЖКХ и Э РС(Я) тэрилтэҕэ үлэлиир. Уола Саша ХИФУ техническэй институтугар кэтэхтэн үөрэнэр. ГРЭС-кэ электригинэн үлэлиир. Кэргэнэ Надя медик үөрэхтээх. Владик диэн уоллаахтар. Кыра кыыс Маша Москва куоракка үөрэнэр.

Наталья Петровна — врач идэлээх. Кэргэнэ Андрей Антонович Егоров Мэнэ-Хангалас, идэтинэн врач. Наташа бэйэтин идэтинэн чааһынай тэрилтэ тэринэн үлэлиир. Улахан кыһа Катя ас-үөл технолога үөрэхтээх. Санкт-Петербург куоракка ООО «Невские сыры» тэрилтэҕэ микробиологынан үлэлиир. Быйыл кэргэннэммитэ. Кыра кыһа Жения эдьиийигэр Катяҕа олорон СПГУ экономист идэтигэр үөрэнэр.

Татьяна Петровна — горнай инженер үөрэхтээх, билигин ЯПТА (Якутское предприятие по торговле алмазами) тэрилтэ тутуох үлэһитэ. Икки оҕолоох. Уола Виталий ЯЭПИ үп-харчы уонна кредит факультетыгар 4-с курска үөрэнэр. Кыһа Кристина Гуманитарнай лицей 6-с кылааһыгар үөрэнэр.

Кыра кыыс Елена Петровна — математик уонна экономист үөрэхтээх. Арбитражнай управляющаынан үлэлиир. Кэргэнэ Попов Александр Кононович, Сунтаартан төрүттээх, орган үлэһитэ. 2 уоллаахтар, 1 сиэннээхтэр. Улахан уоллара Саша СГУ техфагын бүтэрэн, тутуу үөрэхтээх. Кыра тэрилтэ директорунан үлэлиир. Кэргэнэ Ира стоматолог-врач, ординатуратын бара сылдьар. Айыллаана диэн кыыстаахтар. Кыра уоллара Петя — Чехияҕа Прагатаабы экономика үрдүкү оскуолатыгар үөрэнэр.

Билигин Хамаалар кыыстара Прасковья Алексеевна соботох уолуттан оҕолоро, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ — 27 буоллубут. Өссө да эбиллэн иһэбит.

Андрей Петрович Соколов

БЫЫБАР БЫРАЧЫАХАЛАРА

Кандидаты өйөөччү

Кини обургу	Былыргыны түөһөн ылла,
Киһи аайы бэрт буолан	Үлэһит киһи дэтээри
Дуоһунас туһунан	Үксү кэпсээтэ,
Толкуйдаабыта ыраатта.	Олохтоох омуктары
Үп-харчы хантан кэлэрин	Олус таптыырын эттэ.
Үксүн үөрэттэ,	Атыы-эргиэн дыалатыгар
Ханнык хандытаат	Ааттаах киһибин дэннэ,
Хантан төрүттээбин	Тутуу үлэтигэр
Хасыһан булла,	Толлон турара суох үһү,
Кимтэн кииннээбин	Кандидат, доктор буоларга
Ким да иннинэ биллэ,	Хаһан баҕарар бэлэммин диэтэ.
Туох сибээстээбин	
Тугу да ордорбокко үөрэттэ,	Кыайан-хотон
Ким өйүүрүн	«Сууйан-тараан»
Киһи эрэ иннинэ биллэ.	Үчүгэй соҕус
Сыһа туттуо баара дуо,	Үлэ ылан үлэлээн барда.
Сыста түстэ.	Министри солбуйан
Дорооболоһон тонхох гынна,	Миинэ барбата,
Доруобуйатын туоһуласта.	Тутууга анаабыттара
Өйдөөх киһи дэтээри	Тохто турар үлэ буолла,
Үөрэх туһунан кэпсэттэ,	Аска анаабыттара
Билиилээх киһи дэтээри	Амтаннаабы булбата.
Бэлиитикэни эргиттэ,	Атах-балай барар
Билсиилээх киһи дэтээри	Алдьархайа тирээтэ
Билэр дьонун ааттаталаата,	Быһаарыта суох
Мындыр киһи дэтээри	Мырааны эрэ одуулуу олордо.

Улуус баһылыгын быыбара

Быыбар буолар	Урут билэр уоллара
Быһаарылаах күннэрэ—	Устугас соҕус үлэһит
Күн аайы көрсүһүү,	Уйбаан Тиитэбис
Күрэхтэһии күүстээбэ.	Күлэн мичилийэн
Хоп-сип хоһоонноох	Көстөр сиргэ ыйаммыт.
Хойох тыллар хостонолор.	Оҕонньор-эмээхсин
Быыс биэрбэккэ	Ону көрсөргө
Бырааһыннык курдук	Олус көхтөөх дьон—
үҥкүү-битии	Оронго да сытар
Бэртириэттэр, былакааттар	Олус сылаалаах.
Бэркэ кэккэлээбиттэр.	Ону-маны сонуну истэр
Олор истэригэр	Олус наадалаах дьоно.

Оннук биир киэһэ
Уйбаан уолу
Тылын-өһүн истээри
Охоһоос эмээхсинин
илдэ кэлэн,
Олохторун булунан
Олорунан кээстилэр.
«Доботторум-атастарым,
Дорооболорун», — дии-дии,
Дабыдалын далланнатын,
Салгыны саба тардынан,
Сүрэбин туһунан
Сүр күүскэ туттуммахтаата.
Төрдүн-уһун түөрэн,
Үлэтин туһунан
Үгүһү кэпсээтилэр.
Онтон бэйэтэ
Олоппоһуттан туран,
Уус тылын сааһылаан
Уһун соҕустук эттэ.
Хомуньуустар холкуоска холбоон
Хотугу хоһуун дьон
Хоргуйаллара буолбут.
Баартыйа баар буолан,
Бар дьону баалкылаан
Баһын билиммэт
Балай акаары гыммыт.
Үрдэр антах,
Үтүрүйдэр бэттэх
Үчүгэйи-куһаҕаны араарбат
Үөдүгэн дьоно онортообут.
Таһаарылаах үлэ таннастыбыт,
Өрөгөйдөөх өй өһүллүбүт,
Талаан-талба татымырбыт
Туох да туһата суох
Туняецтар буолбут үһүбүт.
Онтон сылтаан.
Олох уустугуран,
Онорон таһаарарбыт
Олох эстэн
Союзпут ыһыллан
Соҕотох бэйэбит хаалан,
Арҕаангы ааттаахтар
Аҕаан-суоттаан биэрдэхтэринэ

Ас-танас дэлэйиэ үһү.
Арҕаа судаарыстыбалар,
Аатырар Амыарка
Предприниматель диэн
Бэрт өйдөбүлү булан
Бэккэ байан олороллор.
Ол аата,
Отой кими да билиммэккэ,
Бэйэн эрэ
Байа-тайа сытыахтааххын.
Ким өйдөөх,
Ким киитэрэй,
Ким күүстээх
Киһилии олоруохтаах.
Бука бары куоталастахпытана
Букатын сытыа байыахпыт.
Аан Ийэ дойдуну айбыт
Айыы Тойон танара
Айылҕатын сокуонуттан
Атына суох буолбат дуо?
Урукку олобу умнуохха,
Хаппыталыыс буоларга
Хап-сабар киирэн иһиэххэ.
Бэйэм туспунан эттэххэ,
Бирисидьин миигин
бэркэ билэр,
Бииргэ эрэ утуя иликпит,
Министирдэри кытары
Бииргэ кэриэтэ сылдыабын.
Талылар күммэр
Талбыккытын көрдөөрүн
Билсии-көрсүү
Бэйэм киэнэ.
Суолгутун онороргут
Сулбу буолуо этэ,
Өрүскүтүн муосталыырга
Үп-харчы көстүөбэ,
Газкыт даҕаны
Харгыстаныа суоҕа,
Уоккут линията
Уһаабакка туруоҕа,
Онтон атын үлэлэр
Оннун-туойун булуохтара.
Фермердэри бэлэмниэххэ,

Брокердары булаттыяхха,
 Менеджердэр да элбээтэллэр
 Бэрт буолуох этилэр.
 Офонньор, эмээхсин
 Омук тылын
 Олох өйдөөбөтүлэр,
 Уустаан-ураннаан
 Уһуннук сангарда,
 Уоскуйаары уу истэ.
 Эһин араас
 Элбэх боппуруоһу
 Иннибэккэ-толлубакка
 Эппиэттэһэн истэ.
 «Фермер, брокер, менеджер
 Билбэт тылларбыт,
 Быһаарбаккын ээ», — диэтилэр.
 Фермер — ферма
 диэнтэн үөскээбитин
 Билбэккит дуо?

«Бырааһыннык»

Хармааныгар
 Хаһан да
 Халыҥ харчыны туппатах
 Халы-мааргы майгылаах,
 Харса-хабыра суох көрүннээх,
 Олох туһунан
 Оройугар оҕустарбатах уолчаан
 Ойох ылан,
 Оҕо төрөтөн,
 Оройунан көрөн
 Орто дойдуга
 Ордук киһи суобун курдук туттан
 Онтон-мантан өйөттөрөн
 Олорорун өйдөөбөккө,
 Арыгыга ылларан
 Аһынар санаата
 Адьаһын сүтэн сырыттабына,
 Айдааннаах быыбардар
 Аангаан кэлбиттэр:
 Туох туһунан туойалларын
 Толкуйдуу сатаабакка,
 Обуруктаах өйдөрүн

Үүт-арыы үөскүүр
 Үтүө сирэ этэ дии.
 Брокер диэн, быһата,
 Баайы баайга тиксиһиннэрэн,
 Барыһыра сатааччы,
 Менеджер...менеджер диэн
 Мэнээк киһи буолбат,
 Үрдүк үөрэхтээх
 Үп-харчы үөскүүрүн
 Үчүгэйдик билэр киһи...
 Манан бүтүүххэ,
 Баһыбаларын! — диэн буолла.
 Барбытын кэннэ:
 «Тугу да өйдөөбөт
 Туос акаарылар диэн
 Туойан барда.
 Туох да иһин талыман» — диэн
 Туочука туруордулар.

Оройугар туппакка,
 Албын тылларын
 Арааран өйдөөбөккө,
 Сэрэтэр тылларын
 Сирэ санаан,
 Өйдөтөр тылларын
 Өһүргэнэ истэн.
 Ойобун, оҕотун
 Олох умнан сырыттабына,
 Бюллетень биэрбиттэригэр
 Бөбүөрбүт илиитинэн
 Бүлүүс (+) бэлиэни
 Биир киһиэхэ
 Бэлиэтээн тахсыбытыгар:
 «Кимиэхэ биэрдин,
 Кистээмэ», — диэтилэр.
 «Билбэппин.
 Биир киһиэхэ.
 Былыр быыбар
 Бырааһыннык буолара,
 Туохтааххытый?
 Барыахха», — диэн турбут.

Олох уларыһыылара

Урукку өттүгэр
 Улахан тойотторбут,
 Ааспыт өттүгэр
 Атыыр хомуньуустарбыт,
 Олох уларыһытыгар
 Улаҕалаах өйдөөхтөрбүт
 Аны кэлэн
 Атыны туойан бардылар:
 Ырыынак сокуона —
 Ыал экономикатыгар.
 Хомуунанан озорбуһпут
 Хормоньулаах буолла.
 Алааһынан арахсар
 Абыраллаах суол баар.
 Өбүгэлэрбит өтөхтөрө
 Өйбүл буолуоҕа.
 Үүт-сүөгэй
 Үрүйэли сүүрүгүрүө,
 Үп-харчы
 Үтүгэн буолуоҕа.
 Байтаһын этин батаран
 Байан-тайан барыахпыт.
 Омуктар курдук
 Отон утабынан олоруохпут,
 Халбаһыны хабыалыахпыт,
 Сыры сытан эрэн кэбийиэхпит,
 Сникерси сиэхпит.
 Көнүл олох кэллэ,
 Көр-күүлэй дэлэйиэ,
 Тугу гынарбыт
 Тойон буолуо —
 Сыгыннаах аңардаах
 сырсыахпыт,
 Саатар сири да
 Сабыннаахха сөп буолуо.
 Ким да буоллун
 Кириитикэлиэхпит,

Тойон-хотун да буоллун
 Тос мааскатын биэриэхпит.
 Өр-өтөр буолбата
 Үөйбэтэх үйэ эргийдэ.
 Үлэ суох буолан
 Үрэллии буолла,
 Ураа муостаах
 Уостан барда,
 Адаар муостаах
 Ахсаана абыһаата,
 Сыспай сиэллээхпит
 Сыта быстаары гынна.
 Тыа дьонун
 Тыыннара кылгаата,
 Куораттарга куоттулар,
 Киин сирдэргэ киирдилэр.
 Үлэ булбакка
 Үлүгэр буолла,
 Ас булбакка
 Алдьархай буолла,
 Утуйар сир
 Улахан дьыэ анна,
 Тотор сир
 Тобох тохтор дьааһыга буолла.
 Кыралаан «кып» гыннарда,
 Устунан уорар идэлэннэ.
 Түлүрбэх курдук
 Түүн сырыланна,
 Хаххан курдук
 Харанаҕа «бултаста».
 Уруу-аймах умнулунна,
 Ойох-оҕо бырабылынна,
 Кэскил туһунан кэпсэтии
 Киниэхэ кэмчи буолла.
 Хаайыыга хандытаат,
 Турмэбэ дьокутаат буолла.

П.Н. Соколов
 «Кыым» 14.11.02 с.

УБАЙЫМ БҮӨТҮР БАРАХСАН

Биһиги Мархаба, балыыһа тиэргэнигэр, элбэх ыал буолан дьукаахтаһан олорбуппут. Биһигини кытары балыыһа биэлсэрэ Роман Афанасьевич Гоголев кэргэнэ Марфалыын олороллоро. Аҕам Моисей Васильевич Тарасов Совет председателинэн үлэлиир этэ, ийэм Анна Спиридоновна балыыһаба санитарканан үлэлиирэ. Бүөтүр биһиэхэ сайын кэлбитэ. Тулаайах сылдыар уолу дьонум аһынан олордон, үөрэттэрэн бэйэлэрин уолларын курдук сыһыаннаспытара. Ийэм кэпсииринэн, тугу эппиттэрин эбирийиэх бэтэрээ өттүнэ онгоро, аҕала, толоро охсоро үһү. Оннук оҕону ким таптаабат буолуой.

Ити сыл санга дьиэбэ көһөн киирэбит. Онно кыстаан олордохпутуна аҕам улаханлык ыалдыан Ньурбаба балыыһаба, онтон Дегтярева Агашалаахха өр баҕайы сыппыта. Дьиэтигэр олох мөлтөөбүт киһини аҕалбытара. Аны санаатахха инсультаабыт эбит. Саас, 1942 сыл муус устар ый 2-гэр, Бүөтүр мунхаба сырыттабына, аҕабыт өлбүтэ. Онтон сылтаан Бүөтүр интернакка олорон үөрэммитэ. Биһиэхэ кэлэ-бара дьиэ ис-тас үлэтигэр көмөлөһөр этэ. Ол сайын Бүөтүр, саарбыт куһу уонна кус оҕото бөбөнү моонньуларын булгу тутан өлөрөн, аһына ханаабатын толоро сыспыт этэ. Оччолорго булуус диэн суоҕа, онон оччо элбэх куһу дьиэ онгучабар уура сытан, хас да күн ийэм араастык астаан, аһаан-сиэн күннээбиһпит. Онон Бүөтүр биһиэхэ ас да булааччы, дьиэ ис-тас үлэтин да үмүрүтээччи этэ.

Марха оскуолатын бүтэрэн баран Ньурбаба эдьийбэр олорон үөрэммитим. Бүөтүр интернакка олорон үөрэнэрэ. Ол үөрэнэ сылдьан Бүөтүр балыыһаба киирбитэ. Мин баран көрсөр этим. Биллэн турар, тугу да илдьибэтим буолуо. Хата бэйэм, нууччалыы үөрэтэр буоланнар, үөрэхпин өйдөөбөт этим, онтубун өйдөттөрөн, быһаартаран кэлэrim.

Онус кылааһы бүтэрэн Дьокуускайга пединститутка туттарса тийибитим. Бүөтүр дойдутугар төннөөрү тэринэ сылдьара. Электрическэй өтүүгүн, тагас сууйар баалынайын уонна да атын студент киһи туттар малларын мизэх кээспитэ. Ол кэмнэ бу улахан көмө этэ. Убайым ити курдук көрүстэбин ахсын көмөлөһөр, сүбэ-ама биэрэр буолааччы.

Үөрэхпин бүтэрэн, I Хангалас оскуолатыгар нуучча тылын, литературатын учууталынан үлэли кэлбитим. Биир сайын Ньурба ыһыаҕар киирэ сылдьан, пааркаба Бүөтүрдүүн көрсө түстүм. Кэпсэтиипсэти бөҕө буоллубут. Бүөтүр Катя диэн кыыстаабын, холбоһоору

сылдыбалларын туһунан кэпсээбитэ. Бүөтүрдүүн Ньурбаба Мичурин аатынан уулуссаба олорор эдьийбэр тахсан испиппит, арай утары сырдык, үтүө-мааны сөбөрүлээх кыыс иһэрэ, Бүөтүрүм Катя иһэр диэн утары кэлэн дорооболоһон баран билиһиннэрдэ. Мин аап-пын эппиппэр Катям: «Мин Агаша диэммин», — диэт, аһа турда. Бүөтүргэ эттим: «Катя мизэх күнүүлээтэ, онон ыал буоллааххытына сылдыһа суоҕа», — диэтим. Ол иһин ыаллыы дэриэбинэбэ олорон мин да сылдыһабатым, кинилэр да биллибэтэхтэрэ. Тэйсэн хаалбыппыт.

Биирдэ Акана ыһыаҕар барбытым уонна Мария Михайловна-лаахха түспүтүм. Ыһыах түһүлгэтигэр турдахпына Бүөтүр уолун Андрейы көтөхпүтүнэн тийэн кэлбитэ. Катя баар этэ да чугаһаабатаба. Маннайгы оҕом диэн кэлэн көрдөрөн үөрдүбүтэ. Онно эмиэ кэпсэ-тэн-ипсэтен арахсыбыппыт.

Биһиги, учуутал дьахталлар, сайын сабаланыыта Аканаба бара сылдыар идэлээх этибит. Киһи эрэ буолларбын, убайым аахха, Катя-лаах Бүөтүргэ сылдыар буолбутум. Сынныанан, аһаан-сиэн, уруккуну-хойуккуну ахтыһан, кэпсэтен тириим тэнийэн, өссө дьиэбэр кус дуу, анды дуу кэһиилээн ыталлара. Катя көрүнүн курдук ыраас дууһалаах, көрсүө-көнө майгылаах, киһини бырастыы гынары сатыыр этэ. Катябынаан бүтэһик көрсүһүүбүтүгэр дылы чугастыы, добордуу сылдьан арахсыбыппыт.

Бүөтүр Андрейын илдьэ биһиэхэ Ынахсыкка кэлэ сылдыһыттаах. «Сиэнин кэһиитэ» диэн ийэбэр ырбаахы таһаа аҕалбыта. Ийэм бу таһаһынан бэйэтэ сөбүлүүрүнэн былааччыа тиктэрбитэ уонна киэргэннэбинэ эрэ кэтэрэ. Бүтэһик суолугар аттанытыгар бу ырбаахытын кэтэрдэн ыппыппыт. Уола Бүөтүр кэлэн ийэтин тигэх суолугар атаарсыбыта. Ийэм эрэйдээх үөрбүтэ буолуохтаах, киһи үс лаппаахы буор түһүөр дылы истэр-билэр диэччилэр.

Бүөтүр I Хангаласка икки үөрэх дьылыгар директордаабыта. Коллектив иллээх, үлэһит учууталлартан турара. Олорго тирэнэн араас хайысхалаах мунньахтары, тэрээһиннэри, куруһуоктары ыттарара. Оҕолор сайынны лаабырдарын, элбэх оҕону хаптаран, күүскэ үлэлэппитэ. Методическай үлэбэ улахан болжомтотун уурара. Эдэр учууталларга уопуттаах учууталлары сыһыартаан, урокка сылдыһы барара. Урок ырытытыгар бэйэтэ булгуччу баар буолара, онон ким хайдах үлэлирин билэр этэ. Дифференцированной, проблемнай үөрэтиилэри кытаанахтык ирдирэ. Ирдэбиллээх, элбэх идеялардаах директор этэ. Ол курдук, биһиэхэ санга оскуола туутун туруорсубута кыаллыбатаба. Дьонно биирдэ да куолаһын сонноптун, кыһырысыбытын истибэтэбим, онон буолуо — дьон кини тылын, этиитин ылынар этэ.

Бу сылларга Соколовтардыын ыкса ыаллыы, Катябынаан добордуу буолбуппут. Убайым барахсан бүтүн убаһа атабын сүгэн аҕалан

биэрэрэ. Кинилэр эмиз атыылаһан ыллахтара дии, ону мин ыла үөрэнэн ону өйдөөбөт, төлөбүр биэрбэт эбиппин. Ити эрэ буолуо дуо көрө-харайа, көмөлөһө олорбуттара.

Ханаластан Күндээдэбэ көспүттэрэ. Оччолорго автобус Маарынан, 2-с Хангалаһынан, Акананан, Марханан сылдьара. Биирдэ кыһын Катя Маарга наадатыгар кэлэ сылдьан миэхэ Хангаласка тийээн кэлбитэ. Сибиинньэ этэ кэһиилээх. Чаайды-чаайды тириибит тэнийиэр диэри кэпсэппиһит. Кизһэтигэр Катябын атаара кулуупка киирсибитим. Катям илиибин тутан баран баһыыбалаата. Мин: «Туохха?» — диэтим. Ону: «Үчүгэйдик олорорун иһин», — диэн эттэ. Соҕотобун хайдах эрэ олороохтоото диэн билэ-көрө кэллэбэ. Билигин манньк киһи туһугар кыһанар дьон суобун кэриэтэ.

Петр Алексеев аатынан уулуссаҕа олодохторуна республиканскай балыыһаҕа бэрэбиэркэлэнэ барар буолбутум. Телефонунан кэпсэтэрбэр Катя түбэспитэ. Истээт, биһиэхэ кэл, биһигиттэн балыыһан чугас диэн, кинилэргэ тийибитим. Бүөтүр киирэн аэропортка көрсүбүтэ. Дьиэлэрин иһигэр сиэннэрэ толору этэ. Хата оҕолору кытта оонньоон бөбө буолбутум. «Вераа, кэлий», — диэн үгүлүүр уол сиэн арааһа Саша диэн ааттааҕа. Бүөтүр балыыһаҕа киллэрбитэ, балыыһаттан таһаарбыта уонна дойдубар атааран биэрбитэ.

Лонгинов аатынан уулуссаҕа олодохторуна маннайгы барыбар ахсыс автобус Киров аатынан уулуссаттан барара буолуо диэн өр кэтэһэн турбутум. Өй ылан Ленин проспектар тийээн маҕаһынтан звоннаабыппар, тайахтаах сылдьар, харабынан соччо көрбөт убайым Бүөтүр миигин көрсө кэлэн үөрүү бөбө буолбутум. Наһаа үчүгэй, 3 хостоох дьиэбэ олоролор эбит. Катябын, Надябын көрсөн үөрүүкөтүү. Надя П. Алексеев аатынан уулуссаҕа олорон хайдах оонньообутун, Аканаҕа хайдах бара сылдыбытын барытын өйдүүр эбит этэ. Дьэ итинтэн салгыы муммакка бэйэм сылдьар буолбутум. Соторусотору бара сылдыарым.

Бүөтүр кэпсэтэн гериатрической балыыһаҕа сытан эмтэммитим. Убайым ип-итии күннэргэ передача аҕала кэлэр этэ. «Бу айылаах куйаастарга кэлиэ да суох этин», — диэтэхпинэ, «Санаам батарбат», — диирэ. Биир сырытыгар Аканалар ыһахтарыгар ыңгырыы аҕалбыта. Ыһах кэнниттэн телефонунан кэпсэппитим. Күөмэйэ кэһиэбирэн хаалбыт этэ. Балыыһаттан тахсаат тийэ сылдыбытым, республиканскай балыыһаттан субуоталаах өрөбүлгэ дьиэтигэр тахса сылдьара. «Күөмэйим манньк бүтэр буолбута 3 сыл буолла. Аһыырбын мэхэйдээбэт», — диэбитэ. Хас да төгүл: «Дойдубар баран хаалыам ээ, балыктаан, кустаан аһааммын үтүө буолуом этэ», — дэтэлээбитэ.

Ким билбитэ баарай, бу бүтэһик көрсүһүү буоларын. Хайа сатыырбынан үчүгэйи эрэ баҕаран бакаалаһан бардабым дии.

Ол кэнниттэн уһаабатаҕа. Медиктэр операцията үчүгэйдик бар-

да, туруга үчүгэй, өссө ванналана дьиэтигэр тахса сылдыа диебиттэрэ, түргэн үлүгэрдик суох буолбута.

Катя барахсан хайдах тулуйбута буолла. Наташалаах эппиттэригэр, «Оттон бэйэтэ ханнаһыт?» — диехтээбит этэ. Мин эмиз убайбыттан Игорь Матвеевичтан: «Ити дьиэлээх киһи бүтэһик суолугар барарыгар тоҕо бэйэтин дьиэтигэр сыппатый?» — диэн ыйыппыппар, «Куоракка дьиэтигэр кими да сытыарбаттар», — диэн быһаарбыта.

Тахсар күнүгэр аймахтара, үөрэппит оҕолоро, табаарыстара, дойдутун дьоно кэлэн бырастыыласпыттара. Аттыгар олорон убайым үтүө-мааны сөбөрлөбүтүн, кыраһыабайын дьэ өйдөөн көрбүтүм. Баҕар, хаалар кэнчээри ыччаттара олох көнө суолун тутуһан киһи-аймах сэргиир үөрэхтээх, үлэлээх, чөл олохтоох буолуохтарын биллэрэн тупсан көстүбүтэ буолуо. Эдэригэр элбэх кыыс «атаҕа тос-туор» диэри сырсыбыт киһилэрэ этэ. Олортон саамай ордуктарын, бэйэтин курдук кыраһыабай, көнө-үтүө майгылаах Катятын талан ыал буолан, олох дьолун биллэхтэрэ, оҕо-уруу төрөттөхтөрө, сиэн миннигэс сытын биллэхтэрэ.

Оҕолор, сиэннэр, хос сиэннэр аҕаларын, эһэлэрин дьыалатын, олобун чиэстээхтик салгыы туруохтара диэн эрэнэбин.

Убайым Бүөтүр 70 сааһын туолар юбилейыгар анаабыт хоһоонунан эбүрдэбин кини юбилейыгар сылдьан кыайан эппэтэҕим, ону киллэрэбин:

Убайым оҕонньор 70 сааһыгар

Эриирдээх эрэий
Эт түөһүнэн силэйэн,
Мускуурдаах муну
Уу муннунан тыыран,
Уустук олобу
Ураннык олорон,
Убайым оҕонньор
Сэттэ уон хаары ууларда.
Дьон-сэргэ киэн туттар
Дьохуннаах олобу олордо!
Оҕо аймагы,
Ыллам ыччаты
Үтүөбэ үөрэтэн,
Сырдыкка салайан
«Бири», «Биэһи» биэртэлээн
Билии суолугар таһаарда.
Олох оломноруттан
Олоччу толлубат,
Эрдээх санаалаах,

Күүстээх быччыннаах,
«Соколовтуу» тустар
Дьохун уолаттары
Олоххо такайда.
Аналлаабын булан
Аал уоту оттуһан,
Алаһа дьиэни тэринэн,
Аатын ааттатар
Көмүс чыычаахтарын
Атахтарыгар туруорда,
Былдыһыкка сылдьар
Эйэбэс ийиһилээх
Эһээ аатырда.
Сэттэ уоннаах дириэктэр
Сырдык санаата,
Олоххо дьулуура
Аны да абырымнаабатын,
Саҕан кээспит кыымнара
Үйэ тухары

Сандаара турдуннар,
Сүүс саастанар кэмигэр
Сүһүбүн үрдүгэр

Сүүрэ сырыттын!
Уруй! Туску буолуохтун!

В.М. Тарасова

УЧУУТАЛЫМ ПЕТР НИКОЛАЕВИЧ

Петр Николаевич — мин биир дэриэбинэбэ, биир кэмнэ улааппыт, оскуолаба математикаба үөрэппит, онтон Бүлүү педучилищетыгар такайан ыппыт убайым тэнэ саныыр ытыктыыр учууталым. Оттон 60-с сыллартан дойдубар Акана оскуолатыгар бииргэ үлэлээбит аба табаарыһым, коллегам буолбута.

Билигин сааһыран олорон санаатахха, олох кылгас да эбит. Биир үйэ устатыгар үс көлүөнэ дьон солбуһа үлэлээн-хамнаан олох олорон ааһар эбит. Биһиги XX үйэбэ төрөөн (советскай кэмнэ булгуччу үөрэхтээһиннэ хабыллан) үөрэнэн, үлэлээн XXI үйэбэ үктэннибит.

Петр Николаевич эһэтэ Алексей Васильев — Хамаа XIX үйэ иккис, XX үйэ бастакы аһарыгар оҕонньор 81, эмээхсинэ 76 сыл олорон ааспыттар. Бу орто дойдуга олохтоо бэлиэлэрин — күн ааттарын кэнэбэс үйэлэргэ ааттатыах-сурабырдыах айылбаларыттан туруу бөбө дьону — ханыылаах Хамаа аба уһун тэниппиттэр.

Бу дьон — Хамаа оҕолоро, сиэннэрэ — киһи буолар дуу, кии буолар дуу айылба, сэрии ыарахан тургутууларын туораабыттар. XX үйэ 30-с, 40-с сылларынаабы улахан кураан дьыллар, ону аргыстаһа ааннаабыт аһына сутун алдьархайдарын, 1939-45 сылларга иккис аан дойду сэриитин миэлинсэтин иэдээннэрин ааспыттара.

Хамаа ыччаттара

Мин ийэм да, аҕам да өттүнэн олохтоох Аканабын. Учууталым оҕо эрдэбинэ тулаайах хаалан баран, дьулуһан туран үөрэнэн үлэһит буолбут, олоххо тардыһан ыал буолан оҕолонон-урууланан тыла суох ийэтэ Борускуо, эһэтэ Хамаа оҕонньор утумнарын салбаан — олох бары эрдэһинин, сыанатын лаппа билбит киһи буоллаба. Кырдьан баран эдэрдэр инники олорон ааспыт төрүт дьоннорун туһунан билиэхтээхтэр диэн, бэйэ-бэйэлэрин билсэн, өйөһөн түмсүүлээх, хардарыта убаастаһар үтүө сабыдыаллаах буолалларыгар туһаайан, аймах ыһыабын тэрийэ сылдьыбыта. Аканаба 1995 с. сайын, онно мин эмиэ сылдьыбытым. Аҕатын баба санаатын сайыннаран, уола Андрей Петрович төрүттэрин туһунан балачча элбэх ахтыны хомуйбут. Архив чаччыларынан бигэргэтэн сыаналаах үлэни толорбут. Андрей сыратын хайбаан, кырабыттан көрө, алтыһа улааппыт аба дьон-

норум — Хамаа оҕолорун тустарынан төһө өйдүүрбүнэн одон-додон да буоллар ахтан ааһыам. Сиэн дьон өйдөбүл ылалларыгар кыратык да буоллар ситэрээйибиний диэн үтүө санаанан. Киһи туһунан, олохтоо обществотыттан, үлэтитэн-дьарыгыттан ойуччу тутан сааһаан өйдөбүл ылбаккын диэн дэриэбинэбит олохтоон санатар эмиэ наадалаах. Манньык быһааран, Петр Николаевич бииргэ алтыһан улааппыт табаарыһа Василий Николаевич Николаев төрөөбүт нэһилиэгин историятын суруйбутуттан сэгэтэн, ааспыт кэмнэ айаммытын саҕалыахха.

Ыраахтаабылаах Россияба, дойдуга барытыгар курдук, тыа дьонно (Аканалар) кинилэргэ анаммыт кыракий өлбүгэ сирдэринэн — алаас аайы тарбанан бур-буруо таһааран олохтооттар.

Онтон 1917 сылтан саҕа олох саҕаланан сири түнэтии, сири кытыһан оноруу, нэһилиэнньэбэ үөрэби уонна культураны олохтоохун туһунан дьаһаллар кэлбиттэрэ. Ити курдук Акана ыаллара 30-с сыллартан артыалларынан холбоһон 1942 сылга бары түмүллэн нэһилиэк үрдүнэн биир «Ленин суола» колхоз тэрииммиттэр. Бу иннинэ 3 колхоз баар буола сылдьыбыт: Томтор, Эбэ ыаллара — «Ленин суола», 1942 с. диэри Арбаа эбэ түбэтигэр — «Кыһыл бэрэ» колхоз, 1939 с. диэри Толоон, Нуучча күөлүн түбэтигэр — «Конституция» колхоз. Бу курдук саҕа кэм ирдэбилинэн тэринэн, нэһилиэккэ үлэни-хамнаһы кииннээһин — бөһүөлэги тутуу 1939 сылтан саҕаланар. Сэрии кэмигэр олох ыараан ити үлэ тохтуур. 1947 с. оскуолаба саҕа үөрэнэ киирэрбэр бөһүөлэккэ уонча эрэ дьиэ баара. Хоту дэриэбинэбэ Ньуккайдар, Атах Турааба аах, Майаһа Наума, Сулустар, Хабырыллалаах, Чыыралар, Бөтөрөн Биэйэ, Таттакыаптар, Чыырайдар. Дэриэбинэ ортотугар Соппуруон туруорбах балабана. Онтон эбэ өттүгэр, ойуур иһигэр, Өгдөнкө ампаар дьиэтэ (Семен Петрович Гаврильев эһэтэ). Собуруу дэриэбинэ ыаллара — Кыһаалар, Хансайдар, Көмүстэр. Көмүстэр дьиэлэрин аһара маһаһын этэ.

Сэрии кэнниттэн нэһилиэк колхозун бөһөргөтүү салгыы барар. 1949 сылга Сататтан «Молодой большевик», 1950 сылга Үөдэйтэн араҕан Чкалов аатынан колхозтар уонна I Хангаластан «II пятилетка» колхоз (Сахса түбэтэ) холбоһон, 1951 сылга нэһилиэк үрдүнэн биир Ленин аатынан колхоз буолаллар. Колхоз киинигэр — Аканаба Сататтан, Сахсаттан ыаллар көһөн киирэллэр. Чкаловка производственной биригээдэни олохтоон, бөһүөлэгин сайдар былаана онотуллар, салгыы 50-70-с сылларга үлэһиттэр олохтор дьиэлэрэ, типовой хотоннор, оскуола, кулууп, медпункт тутуллубуттара.

Кыайы кэнниттэн нэһилиэк сирэ кэнээн, колхоз киинигэр Аканаба бөһүөлэги тутуу тэтимнээхтик барар. 1946 сылга Арбаа эбэттэн көһөрөн, эргэ дьиэни эбэн-салбаан, типовойдуу көрүннээн оскуола тутан ол күһүнтэн начальнай (малокомплектнай) оскуола үлэлиир. Онтон нөнгүө сылыгар ситинник кулууп тутулан библио-

тека, нэһилиэк Советын хонтуората үлэлиллэр. Кулууп — нэһилиэк дьонун үлэбэ көбүлүүр, сынньалангы тэрийэр киин буолар. Манна дьыл түмүгүнэн, колхоһу бөдөнсүтүү туһунан күннүктээх, уоттаах-күөстээх уһун мунньахтар буолаллар. Ыччаттар комсомольскай тэрээһиннэрэ, сынньаланг кизһэлэрэ ытыллылар, улахан спектакллар тураллара. 50-с сылларга колхозтаахтар дьиэлэрин көһөрүү (көмүлүк оһохтон кирпиччэ оһоххо көһүү), ыраас олох иһин охсуһуу далааһыннаахтык барбыта. Нэһилиэнньэ олоһун социальнай таһымын тупсарыыга күүстээх үлэ тэриллэбитэ. 1952 с. оскуола 7 кылаастанар, радиоүзөл үлэлиир, оҥо дьааһылата аһыллар. Бөһүөлэккэ медпункт санга аһыллан тигинэччи үлэлиир. Туберкулез, трахома бу сылларга сүтэрин ситиһэллэр. Марха энэригэр МТС (машинно-тракторнай станция) тэриллэн элбэх тыа хаһаайыстыбатын техника Маарга кииннээн үлэлээн, бу энээр колхозтарга ыһыы-хомуур үлэлэрэ оһус-ат көлөттөн араһсан, аны трактор-массыына солбуһар. Колхозтарга ыһыы сирэ кэнэтиллэр. Ньэчимиэн, сэлэһинэй, оруос үрдүк үүнүүлэрэ хомуллара. Урут моркуоп, луук оҥото, эриэппэ, турнепс үүннэриллэр буоллабына, иккис килиэп — хортуска колхоз оһуруотугар, ыал уһаайбатыгар киэнник үүннэриллэр буолбута. 1954 сылга Акана сэлэһиннэтигэр локомобиль үлэлэтэр электростанцията тутуллубута: ыһырынныыктан-кыраһыын лаампаттан уурайан, Ильич лаампатынан сырдатынар буолбуппут. 1956 сылга бөһүөлэк уулуссалара сырдатыллыбыттара. Иккис курска кыһынгы каникулга (1957 с.) дойдубар кэлбитим. Акана бөһүөлэгэ эбэбит Дьөһүкүдэ хоту биэрэгэр, сэлэһи кэккэлэспит үөттэрдээх хойуутук үүммүт хатын, тиит мас булкаастаах чараас ойуур иһинэн үрдүк сиргэ турара. Киэһэ этэ. Биһиги айанньыттар Хангаластыыр аартык тумул ойууруттан тахсаапытын — дэриэбинэбит бүтүннүү күндээрен томтойон көстүбүтэ! Ону соһуйа, олус үөрэ, киэн тутта көрбүппүн билингнэ диэри умнубаппын.

60-70-с сылларга колхоз, нэһилиэк кыабыран санга маһынан типовой тутуулар (оскуола, кулууп, маһаһын, детсад, хонтуора, производственной объектар) тутуллубуттара. Бу — нэһилиэкпит историята, бөһүөлэкпит ыалларын олорон ааспыт олохторо. Барыта аҕа көлүөнэ төрөппүттэрибит кыттыыларынан тутуллубут, оттон биһиги оҥо сааспытыттан көрбүт, үлэһит буолан баран үлэлээн билбит-тэриспит Совет былааһын кэмигэр олохпут көстүүтэ. Капиталисты тутултан социалистическай тутулга көһүүгэ тыа сиригэр олохпут хайдах уларыһан испитин чахчылар.

Киһи билиитинэн, өйүнэн-санаатынан бэйэтин кэмин бэрэстэ-биитэлэ буолар.

Хамаа уолаттара нэһилиэктэригэр советскай олоһу тутуспут дьон.

Николай Алексеевич — Ленин. Биир дойдулаахтара дэлэбэ сирдэит аатын инэриэхтэрэ дуо. Кини 1929-1933 сс. нэһилиэк советын

председателэ. Аканаҕа культурнай революцияны олохтоһунга, сир түнгэтигин, холбоһуктааһыны, үөрэхтээһини тэрийиигэ үлэлээбит киһи. Нэһилиэккэ бастакы оскуоланы аһан үлэлэтиигэ үөрэх суолтатын билэ илик нэһилиэнньэни кытта элбэхтик сыралаһан, мөлтөх таһаастаах оҥолорун оскуолаҕа ыттан элбэх биэрэстэлээх сиртэн түмсэн үөрэнэллэрин ситистэбэ. Бастакы колхоһу тэриһи, кыһыл муннугу аһы (Арҕаа эбэбэ) — бу барыта Совет председателэ дьону кытта күннэтэ, биирдиилээн даһаны, уопсай мунньабынан быһаартаран, нэһилиэк атын салайааччыларын, учууталларын кытта ыкса сибээстээх үлэлиирин эрэйэрэ.

Ньукулай Хамаакап, эһэм аах Хондолор, дьонум да ахталларыттан өйдөөтөхпүнэ, оччотооһуга санга олоһу тутууга эрчимнээхтик үлэлээбит сытыы-хотуу, чиэһинэйинэн, көнөтүнэн дьонно бэйэтин туһунан сырдык өйдөбүлү хаалларбыт киһи.

Игнатий Алексеевич Васильев-Кыһаа 1938-39 сс., 1941-42 сс. «Ленин суола» колхозка; 1940-41 сс., 1946-50 сс., 1957-59 сс. нэһилиэк Советын председателинэн — нэһилиэккэ уонча сыл устата салайар үлэбэ үлэлээбит. Японияны кытта сэрии кыттылааба. Коммунист.

Игнатий Алексеевич эдэриттэн кэлбит-барбыт, турбут-олорбут кутугунаһ, сүрдээх общественник этэ. Араас тэрээһин боппуруостарынан ферма үлэһиттэригэр элбэхтик сылдыра. Дьонум мин кырабыттан, оскуолаҕа 2-с кылааска үөрэниэхпэр диэри — ийэм ыанньыксыттан, арыһыттан, аҕам от-мас тизээн 7-8 сыл фермаҕа олорбуттара. Саха АССР Верховнай Советын быыбарыгар Ньурба оройуонуттан Спиридон Иванович Сосины депутатка кандидатынан туруорбуттарын үлэ коллективыгар билиһиннэрэн, кинини кытары көрсүһүүгэ аатын умнааларын иһин — ыйыттаһтарына санатарга «эбээһинэстээн», 6-лаахпар «агитатордатан» турар. Кэлин үлэһит буолбутум кэһнэ оскуолаҕа үөрэнээччилэри, пионердары кытта көрсүһүүлэргэ көхтөөхтүк кыттара, олохтоох Совет сессиятын мунньахтарыгар, нэһилиэк иһигэр ытыллар бары үлэбэ тыл этэрэ — үлэбэ ситиһини хайбыра, итэбэһи-быһаһы сытытык критикалыра.

Елена Васильевна Алексеева — Куолай Өлөөнө оскуолаҕа киирэригэр аҕатын аатын араспаанньа гынан сыһа суруйбуттар быһыылаах. Ити кэмнэ нэһилиэккэ үөрэхтээх киһи суоҕа. Өлөөнө оскуолаҕа убайа, биэс уончалаах Ньукулай Хамаакап, советтыырын саһана киирбит буолуохтаах. Кини иннигэр Киэскэ совекка үлэлииригэр суруксуттаабыт Николай Николаевич Егоров (Хатыы) атын сиргэ үлэһи сылдыбыта буолуо. Сэбиэт улаханньык кыһаллан оскуола оҥотун ыһыран суруксуттатара. Билигин тоһус уоннаах сэрии ветерана Афанасий Иннокентьевич Николаев 6-с кылааска үөрэнэ сылдьан Совекка ыһырыллан сылтан ордук суруксуттаабытын туһунан ахтар.

Эппитим курдук, кырабар дьонум фермаба оморбуттара. Сэри сылларыгар ферма кыстыга дэриэбинэттэн чугас Ханаачыйа тыа өттүгэр, Мөскөлөй өтөбөр буолара. Кыайыы кэнниттэн бөһүөлөктөн 5-6 биэрэстэлээх Моонньообукка көспүтэ. Биир дьибэ биһигинниин дыкутаат Маапша оботунуун, Ураа ошонньор дыкуахтаһан оморбуһут. Өлөөнө биһиэхэ олорон дуу, уунан сылдьан дуу, ветсанитардыра. Биирдэ дэриэбинэттэн кэлэригэр тобутун үлүтэн тиритэ бүтүннүү иһэлийэн, хабыллан тахсыбытын көмүлүөк оһох айаһар көрүнэн бэринэрин салла көрбүппүн умнубаппын. Онтон ыла санга тылламмыт бырааппын Юраны дьээбэлээн «Таһырдыа тахсыан дуо?» диэтэххэ: «Түһүм түһүө» диэн, кута сылдыар буолбута. Оччотооһу кураан сылларга улахан тоһуттаһас тымныылар түһэллэрэ. Дьонно таһас-сап да мөлтөбө. Үлэһиттэр: «Өлөөнө, дэриэбинэбэ хаһан көһөбүн?» диэн ыйыттаһарына мэлдьи: «Көлө буллаһына» диэн хардарарын: «Дэлэгэй тыллаах кыыс. Иннигэр үтүөнү барбаһыар» диэн хайгыы хаалалларын өйдүүбүн. Кэргэн тахсыар диэри убайа Баһылайга түмсэн оморбуттара. 1953 с. оройуон биир туттаах үлэһитигэр Прокопий Афанасьевич Чымыровка кэргэн тахсыбыта. Чымыровтар элбэх оһолонон Ньурбаба дьоллоохтук оморбуттара.

Дмитрий Акимович Васильев-Дьэргэстэй 1936 с. Нуучча күөлүн, Толоон ыалларын оттуур, бурдук үүннэрэр сирдэрин холбоон тэриллибит «Конституция» колхозка председателинэн талыллан 3 сыл үлэлээбитэ. Колхозка ынах сүөһү холбоммотох. Колхоз өнүйбэтэх. Онон салалта 1939 сылга «Ленин суола» колхозка холбообут.

Дмитрий Акимович сэриигэ бастакы ынгырыкка баран, Арбаа фронтта сэриилэспит. Бааһыран 1943 сыл саас дойдутугар эргиллибит. Акаһаба тохтооботох. Куочайга олохсуйбут. Онон Сталин аатынан колхозка салайар үлэбэ, кэлин «Ньурба» совхозка үлэлээбит. Кэргэннэнэн элбэх оһоломмут.

Бастакы кэргэниттэн оһолорун — ийэлэрэ Куолуһут Ааныска иитэн, атаһарыгар туруоран дьон онортуур. Улаһанын, Давыды, үөрэттэрбит. 1955 с. Давыд Дьокуускайга пединститут ИФФ бүтэрэн история учууталын идэтин ылбыт. Хангаласка (1955-57 сс.), Акаһаба (1957-61 сс.), Чаппандаба (1961-63 сс.) учууталынан, онтон завуһунан, директорынан үчүгэйдик үлэлии сылдьан аҕа кыһна, кырдыаһас учуутал И. Колесников ыалдьан эдэр ыал Сунтаарга — кийиит дойдутугар көспүттэрэ. Онон тийээн Сунтаар 1 нүөмэрдээх оскуолатыгар история учууталынан анаһар. Нөһүө сылыгар Сунтаар 8 кылаастаах оскуолатын ситэттэрэн баран директорынан аныыллар. Манна үчүгэйдик үлэлии сырыттаһына, ССКП райкомун пропагандаба инструкторынан ылаллар. Кэлин оройуон тыа хаһаайыстыбатын профсоюзун председателинэн үлэлии сылдьан, 44 сааһыгар ыарахан ыарыыттан олохтон барбыта. Кинилэр биир

кыыс, түөрт уол оһоломмуттара. Оһолоро билигин эһээ-эбээ буолбут дьон. Онон, Давыд Дмитриевич ситэртэтин оһолоро ситэриэхтэрэ, үтүө дьыалаларынан аһаларын аатын үйэтиэхтэрэ.

Кыргыттарын аһардас хаалбыт ийэ кыайан үөрэттэрбэтэх. Улаһан кыыс Маайа Ханалас 7 кылаастаах оскуолатыгар үөрэнэ сылдыбыт. Эдэригэр ыал буолан 5 уоллаһ, 6 кыыстаах Герой Ийэ. Оскуолаба 4 оботун начальнай кылаастарга үөрэппитим. Билигин оһолоро бары ыаллар, үлэ дьонно.

Кыра кыыс Дьэлиэнэ Чиннээнигэ аһылла сылдыбыт оскуолаба үөрэнэ сылдыбыт, ол кэнниттэн үөрэммэтэх. Елена Дмитриевна дьолун үлэттэн булбута. Советскай тутул биир чабылхай сулуһа! Тыа хаһаайыстыбатын аһы-үөлү дэлэтиигэ программатын олоххо киллэриигэ таһаарылаахтык үлэлээбит аһаналар киэн туттар хоһуун-хoduот киһибит. Хорсун, кыайылаах үлэтинэн оройуонна, республикаба биһирэнэн, улуу Москваба съезтэр дыбарыастарыгар тийэ сылдыбыта. Күн бүгүнгэ диэри коммунист партия чилиэнэ. Ийэтэ, Аһа, кырдыан да баран бу кыра кыһыгар тыыла, тирэбэ буолан оморбута. Дьэлиэнэ эдэр сааһыттан колхоз, совхоз үлэтин саамай ыараһаныгар сылдыбыта. Ньирэйи ийэтиттэн араарыыга, көрүүгэ, кэлин субан сүөһүнү төлөһүтүүгэ. Сыллата үрдүк көрдөрүүнү ситиһэрэ. Бу тохтоло суох сыралаах ыарахан үлэтэ бириэмэтигэр сыаналанан Ленин (1966 с.), «Үлэ Кыһыл Знамята» (1971 с.) орденнарынан, В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылыгар юбилейнай «Үлэбэ килбиэнин иһин» медалынан, ССРС, САССР элбэх знаһтарынан наһараадалаһмыта. Саха республикатын салайааччылар Г.И. Чиряевы, А.Я. Овчинникованы кытта республика нуруотун хаһаайыстыбатын бастыһ салаа үлэһиттэриниин саха делегациятын састаабыгар киирэн Москваба ССКП XXIV съёһин (1971 с.) үлэтигэр кыттан кэлбитэ. Аһаһа нэһилиэгин, Ньурба оройуонун Бочуоттаах олохтооһо. Уола, икки кыһа эһээ, эбээ буолбут дьон. Оһолоро орто үөрэхтээх буоллаһтарына, сиэннэргэ үрдүк үөрэхтээх үтүс. Онон Елена Дмитриевна үтүс ыччаттаах дьоллоох эбэ, хос эбэ.

Дмитрий Акимович иккис кэргэнэ Аһаһа Соппуруон кыһа Борускуо. Антоновкаба оморбуттара. Улаһан оһолоро Миша (Михаил Дмитриевич Васильев) Акаһаба кыратыгар таайын ааһа, Петр Софроновичтааһа сайылыы кэлээччи. Аһаһаны, төрүттэрин дойдутун, чугастык саныһа. Олус эйэбэс, дьонно аһараһ киһи. Сулууспатыгар ГАИ-га эппиэттээхтик үлэлээбит чабылхай үлэһит ыарахан ыарыыттан кылгас сырдык олоһу олорон аһспыта. Биһиги, Аһаналар, оройуонтан таһарга суол булбаһа, Михаил Дмитриевичкэ үгүстүк сылдыбыһпыт буолуо. Ону кыалларынан транспорт ыйыталаһан, көмөлөһөртөн хаһан да аһаастаабата. Аһыаһ сыл Со-векка үлэһирибэр кыаһынан куруук өйүүрэ, көмөлөһөрө. Антоновкаба төрөөбүт оһолортон билэрим Миша этэ, кыраларын кытта ал-

тыспатахпын. Дмитрий Акимовичтаах удьуордарын ухатан, аатгарын кэнэбэс ааттатыах үгүс ыччаттаах Антоновка бочуоттаах дьонно — интэриэһинэй, толору дьоллоох олобу олобуттара.

Василий Алексеевич Васильев-Дьүлэй Баһылай Хамаа тохсус оҕото. Бииргэ төрөөбүттэриттэн улахаттара, эдьийэ уонна 5 убайа кэргэннэнэн эрдэ туспа хаһаайыстыба буолбуттар. Убайа Уйбаан сэриитэ толоонугар хаалбыт.

Кини дьонунуун бииргэ олорон баран сэриигэ бастакы ыңгырыкка 24 сааһыгар барбыт. Дьиэтигэр ийэтин кытта тыла суох эдьийэ Борускуо, балта Өлөөнө, кыра быраата Бүөтүр атаара хаалбыттар. Баһылай сэрииттэн бааһыран 1943 с. тохсунньуга дойдутугар кэлэр.

Тыылга балаһыанньа фронтан итэбэһэ суох уустуга, ыарахана. Кураан, аһыҥа сута, ойуур баһаардара. Кыра күөллэр уолан-хатан балык, тыаҕа булт эстибитэ. От, бурдук үүммэккэ аһыыр ас эстибитэ. 1941 сылтан өҥ буордаах үрдүк сирдээх Акаҥаа хоргууу саҕаламмыта. Баһылайы иччитэх дьиэтэ көрсүбүтэ, арай балта Өлөөнө, тыла суох эдьийин уола кыра Бүөтүр ханна эрэ ыал устун сырыттаһа, ким аһынан сылаастык-сымнаастык көрбүт дьонно тохтоон, хонон...

Фронтовик бу уустук балаһыанньаттан улаханлык хараастан, дойдутугар уһундук тохтообокко, оройуон военкоматыгар киирэн фронтка ытарга тылланар. 1944 сыл бэс ыйыгар, баҕатын хоту иккинин повестка тутан арбааны фронтка тийэр, Таманская Краснознаменная полка 5-с гвардейской кавалериятын рядовойунан. Ленинград оборонатыгар кыттар. Венгрияны, Чехословакияны босхолоһор. Берлини ылыыга сэриилэһэр. Сэрииттэн 1945 с. демобилизацияланар.

Баһылай дойдутугар кэлэн, колхозка абыах сыл үлэлээн баран олобун тэринэргэ быһаарынар. Чаппандаттан Ылдьаана диэн бэйэтиттэн аҕа, сүөһүлээх-астаах дьахтары кэргэн ылан аҕалбыта. Икки хостоох дьиэ туттубута. Балта Өлөөнө, убайа Егор (уола Миша сайынҥы каникулугар) уонна кыра Бүөтүр (Соколов) куруук кэлэн тохтоон олорор, сайылыыр дьиэлэммиттэрэ.

Мин 7-с кылааска үөрэнэрдэр, дьонум 1951 сылтан кулуупка остуорастаан уонча сыл дьиэ тастыы, ыаллыы олорбуппут. Баһылайдаахха Ылдьаана аймаҕа уол Ваня Иванов Чаппандаттан кэлэн 5-с кылааска туйгундук үөрэммитэ. 7-с кылааһы бүтэрэн Дьоккускайга педучилищеҕа киирбитэ. 1953 сыл кэҥэ Өлөөнө кэргэнэ Чымыров бастакы кэргэнииттэн оҕолоро Коля Чымыров 6-с кылааска эмиэ туйгундук, быраата Рево начальнай оскуолаҕа үөрэммиттэрэ.

Онон, манна Хамаа оҕолоро, сиэннэрэ ыраахтан кэлэн хонон-өрөөн сынньанар, олорор дьиэлэрэ буолбута. Дьиэлээхтэр ол курдук көнө-сымнааст майгылаах, дьоннорун туох баарынан үөрэ көрсөр, мэлдьи сылаас чэйдээх-астаах ыаллар этилэр.

Баһылай 60-с сылларга бастакы кэргэнэ өлөн, уол оҕолоох, колхозтаах эдэр дьахтары — Христинаны (Түнэ бастакы кэргэнииттэн кыһын) кэргэн киллэрбитэ. Абыс оҕоломмуттара. Оҕолоро кыраларыгар, сэрии ыарахан сылларыттан, кэлинҥи да чэпчэкитэ суох олоҕо таайан Баһылай доруобуйата айгыраабыта. Биэс уонун ааһыта, 1970 с. орто дойдуттан бараахтаабыта.

Христина Тимофеевна — хаһаайыстыбаҕа соботох үлэһит, фермаҕа үлэбэ киирбитэ. Оҕолоро үлэһит, ыал буола иликтэринэ эмиэ эрдэ айаннаабыта. Оҕолор билигин бэйэлэрэ оҕолоох ыаллар. Онон дьоннорун ааттатыах ыччаттар бааллар.

Убайдара Дьөгүөр Хамаакап ханна эрэ атын сиргэ үлэлиирэ. 50-с сылларга Чуукаартан Дьоккускайдаабы медучилищеҕа үөрэнэр студентка кыыстаах, кыра Алеша диэн уоллаах (билигин А.А. Михайлов — физическэй наука кандидата, академик), Өлөксөөн диэн балтын илдьэ Маайа диэн оҕдообо дьахтары кэргэн ылан кэлбитэ. Сана 4 хостоох дьиэ туттан ньир-бааччы олорбуттара.

Петр Николаевич Соколов

Оскуолаҕа үөрэниэхпиттэн учуутал быһыытынан көрөн-билэн, убаастаан ханан баҕарар Петр Николаевич диэн ыңгырар, бэйэ ыккардыгар ахтан кэпсэтэр буоларбыт. Ол курдук элбэх үөрэппит оҕолорун кутун туппут, билиммит учууталбыт.

Мин кыра сылдьан абыахтык көрбүт эбиппин... Сайын этэ, 1945 сылга буолуо, улахан уол, эдьийэ Өлөөнөлүүн эһэм аахтыын (Хондолордуун) Өдөҥкө (Семен Петрович Гаврильев эһэтэ) дьиэтигэр олороллоро. Билигин өйдөөтөххө 7-с кылааһы бүтэрбит эбит. Аһаҕас аанынан дьиэбэ чыычаах киирбитин тутта сатаан күйө-хаһа сылдыаллара. Чыычаах куһаҕанга киирэр диэн бары тутта сатыы сылдыаллара. Ол күһүн эһэм улахан кыһа Мавра оҕолоноору Марха балыһатыгар киирэн быһаамматаҕа. Бу кэмнэ эдьийим Настаа сэбиэдиһсэй, Өлөөнө ветсанитар буолан фермаҕа бииргэ үлэлиилэрэ. Оттон Баһылай демобилизациялана илик этэ.

Оччолорго оскуолаҕа үөрэнэн баран, биһиги, оҕолор, кулуупка ыччат көрүттэн хаалбат этибит. Режим эһин диэн 50-с сыллартан бэттэх (оскуола 7 кылаастаммытын кэҥэ) олохтоммута. Кулууп үлэтин режимэ бэйэтэ да чуолкай бэрээдэктээбэ. Онньуу-көр бүтүтэ 11-12 чаастан хойутаабат этэ.

Дэриэбинэбэ ыччат элбэбэ. Кинилэр субуота күннэргэ сынньалан кизэтин тэрийэллэрэ. Нууччалыы-сахалыы үңкүү бөҕө буолара. Үңкүү быһыһыгар маассабай оонньуулары (Шахты, Телефон, Третий лишний, Миэстэ былдьаһы уо.д.а.), плясовой ыңгыры тэрийэллэрэ. Балалайка тыаһа добуочча улаханлык иһиллэрэ. Араас бальнай үңкүүлэр музыкаларын балалайкаҕа оонньоон добуһуоллааччы уһун

киэһэни быһа Дария Николаевна буолара. Биирдэ эмэ Петр Николаевич уонна өссө ким эмэ солбуйдахтарына оонньууга кыттар. Ити курдук кэрэ эйгэтигэр уйдаран эдэр дыон үнүкүүлэрин батыһа көрөн, үөрэтэн үтүктэ сылдьан эдэрдэр туту үнүкүүлүүлэригэр барытыгар «уһулан» иһэрбит. Арай пляскаҕа эрэ баһытаран көрөрбүтүнэн эрэ дуоһуйарбыт. Ол курдук көхтөөхтүк, тэбэнэттик үнүкүүтэ ынгырсаллара. Учууталларбыт Евдокия Федотовна, Петр Николаевич уонна эмиэ киэн Дьокуускайынан сылдьыбыт убайым Байбал Степана аһара чэпчэкистик, имигэстик — соробор атахтарынан тинилэхтээн «доруоп охсон» киһи эрэ сөбө көрүүн курдук сүр түргэнник, эрчимнээхтик үнүкүүлүүлэрэ, онтон сыыйа тэбэнэттик уу долгуйбатынан устан эрэр курдук аа-дьуо тийэн «даманы» ынгыраллара.

Ыччаттар мустууларыгар Петр Николаевич куруук сылдьара. Ньурбаҕа 8-с кылааска, Дьокуускайга Рабфакка (1946-49 сс.), пединститутка (1949-50 сс.) үөрэнэ сылдьан сайынны каникулларыгар, үлэли да сылдьан Аканаҕа куруук кэлэ турар эбит. 1950-53 сс. — Ханаласка, 1953-55 сс. — Акана сэттэ кылаастаах оскуолатыгар математика учууталынан үлэлээбит.

Кулууп — бөһүөлөк культурнай киинэ, эдэр ыччат тохтоон сылдьар, мустар миэстэлэрэ буолбута. Кулууп үлэтэ өссө ордук Григорий Кынатов Ньурбаттан көһөн кэлэн үлэлиэбиттэн сэргэхсийбитэ. Улахан дьобурдаах, тэрийэр талааннаах киһи этэ. Үчүгэйдик уруһуйдуура, ыллыыра, плакаты бэркэ суруйара, сцена декорациятын иннибэккэ уруһуйдаан онорон кэбиһэрэ. Гармошкаҕа эмиэ оонньуура. Колхоз уһун-киэн, ньиргиэрдээх мунньахтара, көрсүһүүлэрэ, репетициялара, бырааһынныктаабы өрө көтөбүллүүлээх тэрээһиннэр, концерт — барыта манна буолара. Бильярдка эмиэ оонньуулара. Колхозтаахтар дуобат, саахымат турнирдарын ыыталлара. Атын нэһилиэккэ көрсүһэ барыыга ким туох көрүннэ кыттыахтааҕа чуолкай биллэрэ. Кинопредвижка үлэтэ сөргүтүллэн, киэһэтин дыон күргүөмүнэн киинэҕэ сылдьар буолбута. Үчүгэй хартыыналары көрөн баран, көрөөччүлөр тохтоон ырытан, санаа атастаһан тарбастахтарына сатанара. Киинэ иннигэр документальнай — колхоз, завод олобун, сэрии туһунан хартыыналары көрдөрөллөрө. Бастагы кэмнэргэ биир киноаппарат үлэлиир эрдэбинэ, тохтобул кэмигэр учууталлар Николай Давыдович, Дария Николаевна, Петр Николаевич уо.д.а. көрөөччүлэргэ утары тылбаастаан биэрэллэрэ.

Унньуктаах уһундук барбыт ыарахан, санныыр, кыһалҕалаах сэрии сылларын кэнниттэн үлэҕэ да, сынньаланна да дыон көхтөөхтүк тэринэн — олох күөстүү оргуйбута. Дойдуга кадры бөбөргөтүү, сэрииттэн эргиллэн кэлбит үөрэхтээх дыонунан салалтаны тупсары барбыта. Урукку кыра колхозтар холбоһон, нэһилиэк үрдүнэн

биир колхозка түмсүбүттэрэ. Сэрии иннинэ тутуллан испит колхоз бөһүөлэгин тутуу сөргүтүллэр буолбута. Колхозтаах ыаллар урут олохбут сирдэриттэн көһөн, Эбэбит кытытыгар уһаайба сирэ аһаан, ойуурун маһын түөрэн, солоон дьыэ туттан, бааһына онгостон бурдук ыһар буолбуттара. Көмүлүөк оһох уурайан, ыал барыта аһыллар-сабыллар кирпиччэ оһоххо көспүтэ. Акана бөһүөлэгэ кэннээбитэ. Бөһүөлэккэ хааччылар эйгэ тэрилтэлэрэ үөскээбиттэрэ. Бастагынан 1946 с. начальнай оскуола, 1952 с. — 7 кылаастаммытын кэннэ иккис дьыэ, 1947 с. — кулууп, 1950 с. — маһаһын, 1952 с. — радиоузел барыларга эргэ тутуулары сэлбийэн, көһөрөн түргэнник тутуллубуттара. Эмиэ ити кэмнэ дьаһаһыла, медпункт аһыллан үлэлээбиттэрэ. Онон анал бэлэмнээх сана үлэһиттэр кэлитэлээбиттэрэ. Собуруу уобаластартан фельдшер кыргыттар, кэлин Михаил Петрович Иванов фельдшер 50-с сылларга уһундук үлэлээбитэ. Оскуолаҕа Дьокуускай пединститутун сана бүтэрбит: нуучча тылыгар — Э.И. Шадрин, историяҕа — М.А. Луковцева, начальнай кылааска — О.И. Синицина (фельдшер Иванов кэргэнэ), колхозка агрономунан Егинов дьыэ кэргэнинэн уонна алтыс кылааска үөрэнэргэ математигынан — П.Н. Соколов, кэргэнэ Евдокия Федотовна начальнай кылааска кэлбиттэрэ. Онон сана аһыллан үлэлиир семилеткаҕа бары предметтэргэ анал бэлэмнээх опьыттаах учууталларга үөрэнэн барбыппыт. Дэриэбинэҕэ интеллигенция арангата баар буолбута.

Дьэ ити курдук Петр Николаевич алтыс кылааска сана кирибит алгебра, геометрия предметтерин үөрөппит учууталым буолбута. Наһыл куолаһынан налыччы кэпсээн, соробор өйдөөн истэллэр дуу, мэнээк олоролор дуу диэн тохтоон, тургутан көрөр буолааччы. Биһиги хоп курдук үөрэммиппит. 5-7-с кылаастарга, икки дьалбааран хаалбыт уолаттарбытын аахсыбатахха, атын ким да хаалбытын өйдөөбөппүн. Алгебраҕа самостоятельной үлэ сотору-сотору буолара. Учууталбыт оччоттон ачыкылаах этэ. Ачыкытыгар биһигини тыктаран көрөр эбэтэр бритваламмыт, тэниччи тутуллубут хаһыат «кистэлэннэрин» оччотообуга билбэт этибит. Уруокка учуутал остуолуттан тэйэн, дуоска аттыгар эбэтэр өссө тэйэн картаны көрө турар буоллабына, ыйыталаһан эбэтэр үлэбитин көрсөн «абыранаары» кэннигин хайыстахха, эбэтэр дьукааххар чугаһаары гыннахха дьээбэтик «замечание» онороро. Оттон учуутал остуолугар хаһыат тэни-тэн ааһан олохторунан туһанан эмиэ кыратык-эмэтик «кынастаһыы» буолаары гыннабына, учуутал хайдах курдатты өгө билэрин таайа сатаан переменаҕа күлсэр буоларбыт.

Учууталларбыт бары да биир көлүөнэ эдэр дыон оскуолаҕа оҥолору кытта, нэһилиэккэ бары культурнай-маассабай, хаһаайыстыбаннай да үлэлэргэ тэннэ кыттан ньиргиччи үлэлээн барбыттара. Педколлектив нэһилиэнньэни кытта ыкса сибээстээхтик үлэлиир буолан,

оскуола ыытар үлэтин, бары саҕалааһынын нэһилиэнньэ кэрэхсиир, төрөппүт өйүүр этэ. Нэһилиэнньэбэ учуутал авторитета үрдүгэ.

Бэйэлэрин кэмигэр общество олоҥор көхтөөхтүк кыттыбыт, олоххо активнай позициялаах, тустаах үлэлэригэр ирдэбиллээх — биһигини орто дойду түбүктээх олоҥор бигэтик бэлэмнээбит бас-такы учууталларбыт олохтоохтук үлэлээн, сүрүн предметтэргэ сыл-лата ытыллар экзаменнары туттаран, семилетка бастакы выпуһа — 16 оҕо, үгүстэрэ Марха орто оскуолатыгар салгыы үөрэнэ киир-биттэрэ. Варвара Андреева көрбөт ийэтин ыарыһылаан, Марфа Петрова доруобуйатынан хаалан колхозка үлэлээн баран, иккиэн — Варя сельхозтехникумна, Марфа зоотехник идэтигэр үөрэммиттэрэ. Онон биһиги выпуск бары: сорохпут орто, сорохпут үрдүк анал идэ-лээх үлэһиттэр, дьиэлэнэн-оҕолонон ньир-бааччы олохтоох ыаллар, үтүө үлэһиттэр буолбуппут.

Оттон мин учууталларым сүбэлэринэн, дьонум тэрийэн Бүлүү педучилищетыгар үөрэнэ барбытым. Дэриэбинэм эмээхситтэрэ: «Бу оҕо наһаа кыра, кыанан атын сиргэ хараныа дуо?» диэн аһына атаар-быттара. Убайым Николай Давыдович үөрэхпин туһулаһан куруук билсэрэ. Дьонум, учууталларым куруук сибээстэһэ турбуттара. Петр Николаевич комсомолга киирбиппинэн эбэрдэлээн откыртка ыппытыгар соһуччу үөрбүтүм. Учууталым ол кэмнэ Дьокуускайга пед-институтка үөрэбин салҕаан үөрэнэр кэмэ буолуохтаах. Иккис кур-ска сырыттаһына, кыһын учууталым Михаил Семенович шофер Захаров Миитэрэйдиин колхозка Дьокуускайтан бастакы грузовый массынанан аҕалан иһэн таарыйан, хайдах сылдыарбын көрсөн-билсэн ааспыттара. Михаил Семенович оччотообу советскай прави-тельство «Колхозтарга үөрэхтээх кадрдары ыытан бөбүргөтөргө» диэн сэрии кэннинээби иккис ыңырыгыгар эппиэттээн, 1956-59 сс. Аканаҕа Ленин аатынан колхозка председателлээбитэ. Председатель быһыытынан ураты болҕомтотун тутууга уонна колхоһу техниканан хааччыйыыга уурбута. Колхоһун инники күөҥнэ таһааран «милли-онер колхоз» аатын ылбыта. Икки сыл иһигэр саҕа маһынан типо-вой оскуола дьиэтэ тутулан 1958 с. күһүн үлэбэ киирбитэ. Колхоз элбэх техниканы атыыласпытта. Саҕа тутуллубут электростанция ло-комобилынан бөһүөлэги сырдаппыта.

1959 сылга педучилищени бүтэрэн дойдубар үлэлии кэлбитим. Саҕа биэс учуутал кэлбиһит: Г.И. Васильев — директорынан, кэргэ-нэ М.А. Местникова — саха тылыгар уонна кэргэнни Лариса Тара-совна, Егор Николаевич Ивановтар. Начальная кылааска учууталлар Д.Н. Григорьева — киэн-холку киһи, общественной үлэбэ активнайы-нан коллектив төһүү үлэһитэ, Ф.Н. Тартакынов — дэлэй сэхэнинэн, судургу майгытынан оҕо-аймах кутун туппут, куруук кинигэ эбэтэр саахымат кыбына сылдыар буолара, кулуупка драмкуруһоок актыы-бынай чилиэнэ этэ уонна Герой ийэ А.А. Иванова үлэлиир этилэр.

Үрдүкү кылаастарга: завуч, физрук — Д.Д. Васильев, нуучча тыла — Л.И. Колесникова, нуучча тыла — Н.Д. Федоров, мате-матик — М.М. Михайлова, биолог — Т.И. Иванова, физика, үлэ уроога — М.С. Николаев, интернат воспитателинэн кырдыаһас учуу-талым Г.А. Иванов бааллара. Икки сыл буолан баран Д.Д. Васильев Чаппанда 8 кылаастаах оскуолатыгар директорынан ананан, мате-матик М.М. Михайлова Хангалас оскуолатыгар үлэлии көспүттэрэ. Завуһунан, математигынан — П.Н. Соколов, СГУ-ну бүтэрэн, мате-матик Е.А. Николаева кэлбиттэрэ. Итинтэн кэлин хоту оройуонна үлэлээн бараннар 1962 с. начальнай кылааска — А.М. Иннокентье-ва, 1965 с. — А.Ф. Афанасьев, СГУ-ну бүтэрэн олохтоох кыргыттар 1967 с. — Т.Н. Кардашевская, 1968 с. М.И. Романова, Марха оскуо-латыттан А.М. Степанова үлэлии кэлбиттэрэ.

Завуч Петр Николаевич методическай үлэбэ саҕаны, кэскиллээби олоххо киллэриигэ көбүлээччинэн, көмөлөһөөччүнэн буолара. Оҕону үөрэтиигэ-иитиигэ саҕа ньымалары көрдөөһүн урут да куруук бара-ра. Ол иһин советскай оскуолаҕа оҕону үөрэтии, оҕо үөрэбин таһыма тас дойдуларга тэннээтэххэ өрүү үрдүгэ.

60-70-с сылларга РФ Липецкэй уобалаһын учууталларын опытын тарҕатыы, үөрэнээччи өйдүүр, кэпсиир-быһаарар дьобурун, тылын-өһүн сайыннарыыга туһайыһылаах үлэ барара. В.А. Сухомлинскай, Шаталов, Амонашвили уо.д.а. үлэлэрин сүрүн идеяларын туһунан кэпсэтии, санаа атастаһыыта буолара. Бу сылларга оҕо кыабын са-йыннаран, үөрэнээччи оскуолаҕа үөрэнэр кэмин кылгатарга сорок турбута. Киин уобаластарга уонна регионнарда экспериментальной опыттар түмүктэригэр олобуран, тыа оскуолаларыгар 1968-69 үөрэх дьылыттан үс сыл үөрэтиигэ көспүппүт.

Педколлектив үөрэнээччини барытын хабаан кылаас таһыгар араас өрүттээх үлэни ыытара: предметнэй, техническэй куруһуоктарынан хабыы, обществоҕа туһалаах үлэбэ кыттыы, библиотекаҕа кылааһы-нан сылдыы, ааҕааччылар конференцияларыгар кыттыы, самодя-тельноһы көрүүгэ, спортивной куоталаһыыларга кыттан кылаас, оскуола чиеһин көмүскээһин, кыһыл суолдьуттар үлэлэрэ үөрэтэр-иитэр үлэбэ ураты миэстэни ылбыта. Сэрии, үлэ ветераннарын кытта көрсүһүүлэр оҕолорго дьоһун сабыдыаллаахтара, оскуола бу сылларга үлэтин биир сүрүн туһайыыта буолбута. Элбэх активы тардан, бу улахан үлэни историк Г.И. Васильев салайбыта. 1970 с. оскуолабыт «Революционной, Бойобуой уонна үлэбэ Албан аат» музей-оскуолата буолбута. Биһиэхэ ыччаты аҕа көлүөнэ холобуругар патриотическай тыынна иитиигэ оройуон, республика учууталла-рын семинардара, көрсүһүүлэрэ ытыллаллара.

Математиктар Петр Николаевич, эдэр учууталлар Е.А. Нико-лаева, М.И. Романова түмсэн үлэлэппит предметнэй куруһуоктара кэскиллээх түмүктэри биэрбиттэрэ. Оскуола үрдүнэн математикаҕа

дьобурдаах үөрэнээччилэри кылаастарынан бөлөхтөөн математика куруһуоктарыгар сайыннарыылаах дьарыктары ыппыттара, олимпиадаҥа бэлэмнээбиттэрэ. Утумнаах үтүө үлэ түмүгэр оҥолор кустаҥа, оройуонҥа ытыллар олимпиадаларга, республикаҥа тийэ миэстэлэнэр буолбуттара. Саамай кэскиллээбэ, 70-80-с сыллартан отуттан тахса үөрэнээччибит Үөһээ-Бүлүү физмат оскуолатыгар киирэн ситиһиилээхтик үөрэммиттэрэ. Онон дойду киин вузтарыгар киирэн үөрэнэллэригэр, сэдэх идэлэри ыллалларыгар төрүт олохтоммута. Ол үөрэнээччилэр идэлэрин дэгиттэр баһылаабыт специалистар буолбуттара. Билигин республика хаһаайыстыбатын араас салааларыгар ситиһиилээхтик үлэли сылдыаллар.

Оскуолаҥа оҥону дэгиттэр сайыннарыыга, бириэмэни көдьүүс-тээхтик туһана үөрэнэргэ улахан болжомто ууруллара. Ол курдук: математика, нуучча-саха тылларыгар, историяҥа предметнэй куруһуоктары таһынан техническэй айымньы, ИЗО, үнкүү, фотодело, спортивнай куруһуоктар, үөрэнээччи кылаас таһыгар аабыыта — болжомто киинигэр буолара.

Учууталлар ким туохха дьобурдаабынан бары, үөрэнээччилэрбит уус-уран самодеятельностарын сайыннарыыга үлэлиирбит. Лариса Тарасовна, Афанасий Федотович элбэх сыл, хас субуота аайы, 5-8 кылаастартан 50-70 киһилээх хоровой куруһуогу үлэлэппиппит. Репертуарбытын сыллата сангардан санга пионерскай-комсомольскай оҥо хоровой ырыаларын үөрэтэн, икки куолаһынан арааран толорторобут. Бастакы сылларбар музыкаҥа үөрэтиигэ холонон нотанан ааҕан инструменҥа оонньуурга — Лариса Тарасовна скрипкаҥа, мин мандолинаҥа баҕалаах оҥолору кытта дьарыктана сылдыбыппыт. Е.М. Поликарпов баянҥа үөрэппитэ. Сөбүлүүр буоланнар оҥолорбут үөрэхтэрин бэркэ ылынан дьарыктаммыттара. Ол оҥолортон Афанасий Моргусов салгыы үөрэнэн, идэтигэр билигин республикаҥа биллэр музыкант, композитор. Рудольф Иванов радио хоруҥа үлэлээбитэ. Тороховтар сиэннэрэ Светлана Гаврильева детсадка, кулуупка баянист, воспитатель этэ. Үөрэнээччилэр уус-уран самодеятельностарын көрүүгэ хор иннигэр 5-6 оҥо Егор Михайловичтыгын тэннэ баянҥа доҕуһолуу ололорлоо дьохуннук көстөрө. Оттон саха тылын учуутала М.А. Местникова бэлэмнээн туруорар литературнай, уус-уран монтажтара, үөрэнээччилэр сахалыы уус-уран аабыылара концерт сүрүн идеятын чопчу арыян, ис хоһоонун ситэрэн чахчы кизгэтэллэрэ.

Петр Николаевич, 2-с кылаастан саҕалаан, уолаттары кизнэ аайы кэриэтэ оскуола көрүдүөрүгэр аҕыйах мааттаахпытын тэлгэтэн көңүл түстүүга, хапсаҕайга эрчийэрэ. Физзал норуот тутуутунан 1986 с. эрэ үлэлээбитэ. Ол оҥолортон Н.Е. Степанов, Яков уонна Соломон Петровтар, Вячеслав Горбатов, Симон Бойнов, Семен Петров, Макар Гаврильев уо.д.а. араас таһымнаах спорт маастардара

иитиллэн тахсыбыттара. Ити иһигэр олохторун спорду кытта ситимнээбит, спорду сайыннарыыга анаабыт дьонунан Россия, Саха Республикатын үөрэбириитин туйгуннара М.А. Гаврильев, В.И. Горбатов, С.Н. Петров, республиканскай, РФ категориялаах судьуйалар Я.К. Петров, Саха Республикатын үтүөлээх тренерэ Н.Е. Степанов буолаллар.

Учууталлар бары нэһилиэк общественной-культурнай олоҥор активнайдык кыттарбыт. Эдэрдэр нэһилиэк комсомольскай үлэтин көбүлээн элбэх үлэни ытталлара. Саас төрүүх маассабай кэмигэр фермаҥа ыанньыксыттары, ньирэй көрөөччүлэри солбуйан, үлэһит-тэргэ өрөбүл тэрийэрбит. Оҥолорунан унуох күлэ хомуйтаран кылаастарынан бары туттараллара. Кыһын-саас өрөбүл күннэргэ харыйа иннэтин хомуйууга субуотунньук тэрийэн, колхоз сүөһүтүгэр эбии аһылык бэлэмнээн көмөлөһөрбүт. Ириэри иннинэ саас хотоннор хаардарын түһэриигэ тэрилтэ бары субуотунньуктуура. Биригээдэлэргэ, ордук ферма үлэтин туһунан үлэ итэҕэһин-быһаһаһын хонтуруоллаан «Комсомол прожекторын» тыктарыытыгар таһаарарбыт. Сельскай библиотеканы кытта Р.П. Иванова, кулуубу кытта А.М. Александро́ва хардарыта көмөлөсүһэн ыкса сибээстээх үлэлиирбит.

Мин бу сылларга туһааннаах үлэм таһынан общественной соруудабынан пионербаһаатай, хас да сыл нэһилиэк комсомольскай тэрилтэтигэр секретарь, комитет чилиэнин быһыытынан үлэлээбитим. Учууталлар: 50-с сылларга Е.Ф., П.Н. Соколовтар, Э.И. Шадрин, Л.И. Колесникова, Д.Н. Григорьева, Е.М. Поликарпов, 60-с сылларга Ф.Н. Тартақынов, М.А. Местникова, М.С. Николаев, Е.Н. Иванов, А.Ф. Афанасьев, кэлин сылларга Т.Н. Кардашевская, Н.Н. Федоров, С.П. Миронова, М.И. Николаева, А.М. Степанова уо.д.а. (Г. Кынатов саҕаттан Р.Н. Расторгуеваҥа тийэ кулууп салайааччылар) драмкуруһуогу үлэлэтиигэ, бөһүөлэк ыччатын ырыа-үнкүү эйгэтигэр тардыыга элбэх сыраларын биэрбит дьон.

Нэһилиэнньэни, төрөппүттэри кытта араас үлэ бу курдук хардарыта үтүө түмүктэргэ дьулуурдаахтык, үрдүк таһымнаахтык ытыллара. Төрөппүттэр оҥолоругар оскуоланы кытта биир ирдэбили тутуһарга, хас биирдии оҥо дьылҕатыгар бары кыһаллан үлэлиирбит.

Бу кылгас ахтыбар дойдубар Аканаҥа бастакы үлэлээбит сылларбар оскуолабыт ити ааспыт кэмнэ олоҥо педагогическэй коллектив биир сүбэнэн түмсүүлээх үлэтэ — буочара көстөр. Оттон ханнык баҕарар үлэ коллективын түмээччи, үлэбэ тэрийээччи киһинэн салайааччы буолара саарбахтаммат. Акана оскуолатыгар уһуннук тохтоон үлэлээбит директор — олохтоох киһи П.С. Егоров (1952-58 сс., 1964-77 сс.), завучтартан — эмиэ Акана олохтооҥо П.Н. Соколов (1953-55 сс., 1960-73 сс.) буолаллар.

Петр Николаевич үөрэх-иити боппуруостарыгар хасыһан үлэ-

лиирэ, тэрийэрэ. Үөрэх, иити боппуруостарынан быһаччы дырыктанар учууталга көмөлөһөрө, сүбэлиирэ, хонтуруоллуура. Биир тылынан, олохтоох икки Бүөтүрдэр бу кэскиллээх үлэбэ биир өйү-нэн-санаанан үлэлээбиттэрэ. Доруобай өйдөөх-санаалаах хоһуун үлэһити, сэмэй Киһини иитиигэ үлэни оскуолаттан, учууталтан эрэ ыйытар тутар. Хаһан баҕарар маныаха баһылыыр сабыдыал, сүрүннүүр күүс — государство ытар политика, төрөппүт, оҕо тулалыыр эйгэтэ буолар.

Бириэмэ аастабын аайы олус күндүтүк ахтар-саныыр коллегаларым, суохтуур аҕа табаарыстарым бэйэлэрин озорбут кэмнэригэр үлэлээбит үлэлэринэн, олоххо бигэтик миэстэлэрин булунан үлэһит кэккэтигэр киирбит, үтүө майгыларынан дыон ытыктабылын ылбыт оҕолорбутунан астыналлара, сэмэйдик киэн тутталлара.

Мин, Петр Николаевич биир бастакы үөрэнээччигэ, үлэлиэхпиттэн оскуолаҕа бииргэ алтыһан, биир бөһүөлэккэ олорон, табаарыһа Василий Николаевичтаахтыын үһүөн чугастыы ыаллаһан, учууталым харабын далыгар, болҕомтотун ортотугар сылдыбыппын, иккиэннэрин такайыыларынан үлэһит быһыытынан үүммүтүм.

Учууталым Петр Николаевичи, киһи эргиччи хатан хаачыстыбаларын эрийэн-мускуйан таһаарбыт кыһалҕалаах оҕо сааһыттан доҕоро Василий Николаевич, Анна Макаровна бырааһынныыктаабы остуолларыгар үгүстүк көрөрүм. Кинилэр оҕо саастан олохторун араас кэмигэр алтыһыылара ыалынан доҕордоһууга кубулуйбута. Көрүдүөс түгэннэрин ахтыһыы, кэпсээн-ипсээн бөҕө буолаллара...

Дэриэбинэм бу икки интэриэһинэй, бөлүһүөк кырдыбаастарын кытта чугас билсиим эдэрбэр үлэлиир үлэбэр эркээйи, кэнники көрсүбүт санныыр күннэрбэр үтүө сүбэһиттэrim, эрэллээх тирэхтэrim буолбуттара. Ыал буолар үөрүүлээх күммүтүгэр Баһылайдаах Аана Афоням оҕо сааһыгар сүтэрбит ийэлээх аҕатын солбуйбуттара. Бүөтүр истин чугас доҕор, сыбаайбабытын тэрийсэн салайааччы буолбута. Оҕолорбут кырларыгар оҕоҕо сыһыан, уол оҕону иити туһунан сүбэлиирэ, санаа атаһаһарбыт. Өрөбүлгэ Афоняны дыиэтигэр ынҕыран сөбүлээн баттабын кырыйтарара. Кэлин аҕабыт ыараканлык ыалдьан тиһэх күннэригэр сыттабына кырдыбаастарбыт санаатын көтөҕө, билсэ куруук сылдыа турбуттара.

Оскуолаҕа кырдыбаас көлүөнэ баран-кэлэн педколлектив састааба уларыһан испитэ, орто сүһүөх, эдэр учууталлар кэлбиттэрэ.

Петр Николаевич сааһыран баран төрөөбүт Аканатыттан ыраатан, оҕолорун, биэс киһини үөрэттэрэр туһугар Дьокуускайынан, хотунан айаннаан элбэх сиргэ араас оскуолаларга директорынан, учууталынан, иитээччинэн үлэлээбит. Сайылыы дойдутугар кэллэбинэ көрсөн үлэни-хамнаһы туоһулаһара, хайаан да оскуолаҕа сылдыан үлэһиттэри көрсөрө. 1993-97 сс. Аканаҕа төннөн кэлбитэ. Чкалов учаастагар ситэтэ суох орто оскуоланы астаран директордаабыта. Оскуолаҕа капи-

тальной өрөмүөн ыппыта, материальной базатын ханатан үөрэх тэриллэрин, көрдөрөр пособиелары туруорсан ылбыта.

Ити сылларга мин оҕолорум үөрэҕи санга бүтэрэн, үлэлээн эрэр кэмнэрэ этэ. Акана оскуолатыгар ставка анарыгар үлэлиирим. Биир кэмнэ оҕой да үлэтэ суох хаалбыппар, көрдөһөн Чкалов оскуолатыгар толору нобуруускаҕа сыл аһара үлэлээбитим. Онтон Акана оскуолатыгар миэстэ тахсан төттөрү киирбитим. Ол кэнниттэн Петр Николаевич саҕалаабыт дыялатын көмүскээн: «Мин барыахтаахпын, миигин тахсан солбуй!» — диэн хаста да этэ сылдыбытын дыиэбэр табыллыбат буолан тахсыбатабым. Кырдыбаас ийэм көрүүгэ киирэн эрэрэ.

Петр Николаевич 47 сыл оҕону иитиигэ-үөрэтиигэ үлэлээн, 71 сааһыгар сынньанарга быһаарынан куоракка дыиэтигэр олоро барбыта. Пенсияҕа олоруобуттан республика хаһыаттарыгар («Саха Сирэ», «Ил Түмэн», «Коммунист», «Туймаада саната») үөрэх-иити боппуруостарыгар, кадрдар, тыа сирин хоһуун үлэһиттэрин тустарынан элбэх ыстатыйаны суруйан кырдыбаас педагог дууһатын муунтуйуутун, санаатын үллэстэр буолбута.

Үлэлээбит бастакы сылларбыттан, ити курдук, үлэ туһугар түмсүүлээх, иллээх уонна көхтөөх, үлэ-хамнас үөһүгэр сылдыбыт кырдыбаас көлүөнэ учууталларбыттан, аҕа табаарыстарбыттан мин киһи, үлэһит быһыытынан элбэххэ үөрэммитим уонна олоххо, үлэбэ сыһыанна олобум устатыгар тирэх, иити ылбыппар олоххо уһуйбут учууталларым сырдык ааттарыгар истинник махтанабын.

Е.В. Иванова

Үлэ ветерана, СР үөрэҕин туйгуна,

СР учууталларын учуутала,

1959-2003 сс. Акана оскуолатын учуутала

Ыам ыйа, 2011 сыл

КУЙУУР БААЙЫЫТА

Хамаалар-Васильевтар Акана төрүт олохтоохторо этилэр. Кинилэр Акана билиннги бөһүөлэгиттэн 7 бизрээстэлээх «Орто көлүйэ» диэн Сээйэ үрэбэ түһэр сиригэр олорбуттара. Кыра сылдыан өссө сылдыбыттаахпын. Бу сир кус-куобах дэлэйдик үөскүүр сирэ. Күөллэригэр балык арааһа, үрэбин чөмппэтигэр — мунду-күөнэх, ойууругар — куобах дэлэйэ. Онон буоллаҕа буолуо, Хамаа Өлөксөйдөөх 11 оҕону төрөтөн атахтарыгар туруорбуттара.

Хамаакап Ньюкулайы (Элиэннин Ньюкулай) кыра сылдыан көрөр этим. Биһиги Акана кииниттэн ыраах, үрэх баһыгар олорор буоламмыт кинилэри оскуолаҕа үөрэнэр эрдэппинэ көрөр этим. Нью-

кулай Хамаакап Нэһилиэк Советын уонна оччолорго нэһилиэккэ норуот суутугар бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитин туһунан кэпсииллэр этэ. Кини дакылааттырыгар хайаан да туох эмэ үрдүгэр (олоппос, орон) тахсан тыл этэрэ дииллэр. Оччолорго Ленин тыл этэрин үтүктэн тутгарын-хаптарын иһин Элиэнньин Хамаакап дииллэрэ үһү. Кини сэрии сылларын сағана ыалдьан өлбүт. Киниттэн кыыстаах уол баалларын көрөр этим. Арааһа, бу оёолор сэрии сағана атын сиргэ барбыттарынан үчүгэйдик билбэппин. Сураба, үөрэхтээх үчүгэй үлэһит дьон буолбуттар үһү.

Егор Алексеевич Васильев (Сулбурук) туһунан үчүгэйдик улаатан баран билэр этим. Кини атыһытынан үлэлээбитин билэбин. Кэлин кэлэн Аканаба дьиэ туттан олохсуйбута. Маайа диэн Чуукаар дьахтарын кэргэн ылбыта. Маайа икки кыыстаах этэ. Улахан кыыһа Ханаласка кэргэн тахсан барбыта, кырата медтехникуму бүтэрэн Ньурбага үлэлээбитэ уонна Николай Федорович Федоров диэн киһиэхэ кэргэн тахсыбыта. Кэлин Маайа кыра кыыһыгар киирэн олорбута.

Егор Алексеевич Миша диэн уоллаах. Михаил Егорович Васильев кэлин авиаинженер үөрэбин бүтэрэн, Дьокуускай авиапордугар үлэлээбитэ. Кини үксүн салайар үлэбэ үлэлээбитэ. Парткомнаабыта, кэлин республика авиатордарын профсоюзтарын председателэ буола үүммүтэ. Авиатордарга уонна бүтүн республика үрдүнэн улахан убаастабылы ылбыта.

Егор Алексеевич Васильев Аканаба Марха наспотун Сахсаба аҕеһыннан үлэлээбитэ. Аканаба кини туппут дьиэтэ кэлин оскуола учууталларын уопсай дьиэтэ буолбута. Ол дьиэбэ Герасим Ивановичтаах олорбуттара.

Василий Алексеевич (Дьүлэй Баһылай) аҕа дойду сэриитигэр икки төгүл баран сылдыбыт уонна сэриини Берлингэ тийээн түмүктэспит хорсун киһи. Маннай кини фронтан атабар бааһыран дойдутугар кэлбит. Онтон, тылланан туран, иккистээн фронтна барбыта уонна кыайыы кэнниттэн хас да мэтээллээх дойдутугар тыыннаах тийээн кэлбитэ. Аканаба кэлэн баран Омолдоон дьахтарын кэргэн ылбыта. Сотору собуһ кэргэнэ ыалдьан өлбүтэ. Кинилэр оёоломмотохторо. Баһылай кэлин Сахсаттан Христина диэн кыыһы кэргэн ылбыта. Онтон элбэх оёоломмута. Улахан кыыһа Аана Антоновкаба олоорор, 5 уол оёолоох.

Баһылай Аканаба маннай хонуу биригээдэтигэр, онтон уһуннук колхозка кладовщиғынан үлэлээбитэ. Дьиэтигэр сытан ыалдьан өлбүтэ.

Дмитрий Акимович (Дьэргэстэй) аҕа дойду сэриитин кыттыылааба. Илиитигэр бааһыран дойдутугар кэлбитэ. Бастакы кэргэнэ Анна Петровна Егорова этэ. Кинилэр 2 кыыстаммыттара уонна биір уолламмыттара. Фронтан кэлэн баран Анна Петровнаһын арахсыбы-

та. Уола Давид Дмитриевич үрдүк үөрэхтээх история учуутала этэ. Кини Чаппандаба, Сунтаарга оскуола директорынан, Сунтаарга райкомна пропаганда отделын сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Дойдутугар кэлэн доробуйата мөлтөөн ыалдьан өлбүтэ. Кыра кыыһа Елена Дмитриевна Егорова бастын үлэһит буолан, Москва куоракка ССКП 24 съёһигэр делегатынан талыллан сылдыбыта. Кини ыччат сүөһүнү иитиигэ-көрүүгэ ситиһиитинэн республикаба киэнник биллибитэ. Улахан кыыһа Мария Дмитриевна 10 оёолоох герой-ийэ.

Дмитрий Акимович кэлин Петр Софронович балтын Борускуону кэргэн ылбыта. Кинилэр 7 оёоломмуттара. Антоновкаба олоорбут буоланнар үчүгэйдик билэттээбэппин. Улахан уоллара Миша Ньурба оройуонун ГАИ-тын старшай инспекторынан үлэлээбитэ.

Дмитрий Акимович кыра эрдэбинэ Акыым диэн кыанар ыалга иитилибит буолан Акимович буолбут. Бу олус сытыы-хотуу киһи этэ. Ол да иһин кыра үөрэхтээх киһи Куочай бааһынайдарыгар киирэн колхоз председателинэн үлэлээбитэ. Онтон Антоновканы кытта холбоһон оройуонна аан бастаан «Сталин суола» колхоз, кэлин совхоз, буолбутугар совхоз сылгытын сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ. Кинини салайар үлэбэ талааннаах киһи этэ дииллэрэ.

Игнатий Алексеевич Васильев (Кыһаа) Аканаба колхоз председателэ этэ, онтон армияба баран илин фронтна сэриилэспитэ. Онтон аҕар атаба суох инвалид буолан кэлбитэ. Сэрииттэн кэлэн баран Аканаба, Дьаархангга Совет председателинэн үлэлээбитэ. Кэлин Акана нэһилиэгэр леснигинэн үлэлээбитэ. Сэриигэ ылбыт бааһа бэргээн ыалдьан өлбүтэ. Кини 2 оёолоох. Кыыһа Биэрэ фельдшер үөрэхтээх, Дьокуускайга олоорор, 2 оёолоох. Уола Виктор электрик, Маар сэлэһинньэтигэр олоорор, үлэлиир, оёолордоох.

Иван Алексеевич Васильев диэн Ампастарга иитилибит уол баар этэ. Бу уол сэриигэ бастакы ынгырыкка барбыта уонна эргиллибэтэбэ.

Андрей Алексеевич Васильев (Хабыатай) диэн уол Романов өтөбө дэнэр сиргэ баарын билэр этим. Кини кэргэннэнэн Хатын Сыһыыга олоорбута. 2 кыыстаабын билэбин.

Анна Алексеевна Васильева диэн кыыс Акана Балабаннаабын эбэ диэки өттүгэр олоорбуттара. Кэргэнинэн иккиэн эрдэ өлбүттэрэ, онон сэрии сағана 3 уол тулаайах хаалбыттара. Убайдара Тихон речной училищеба үөрэнэ сылдьан тынатынан ыалдьан өлбүтэ. Икки кыра уолаттар тус-туска детдомна иитилибиттэрэ. Егор Васильевич үрдүк үөрэхтэнэн Мархаба ветвраһынан, Ньурбаба заготовка инспекциятыгар үлэлээбитэ. Билигин Дьокуускайга олоорор. Оёолоро улаатан бэйэлэрэ туспа ыаллар. Кыра бырааттара Никита Дьокуускайга олорон тутууга үлэлээбитэ, кэргэнэ суох. Кэлин тынатынан ыалдьан өлбүтэ.

Петр Николаевич Соколов ийэтэ Борускуону хам-түм көрөр эрэ этим. Тыла суох буолан биллибэт-көстүбэт этэ.

Петр Алексеевич Васильев диэн П.Н. Соколовтан эрэ аҕа саастаах этэ. Акана Сататыгар тахса сылдьан табаарыһын саанан дэннээн хаайыыга барбыта. Бэс арыыга, таайым аахха хоно сыттаһпына, тутан иһэн, түүн тохтоон ааспыттара. Кини онно ытыырын өйдүүбүн. Хаайыттан тахсан баран сэрии саҕана ыалдьан, аччыктаан да буолуо, өлбүтэ.

Елена Алексеевна Васильева (Өлөөнө) эмиэ сытыы-хотуу эдэр дыахтар сэрии саҕана эр дыон үлэтин үлэлиир этэ. От-мас тизийи-тигэр, мас кэрдиитигэр. Оччолорго бииргэ үлэлэспиттэр сөбөн кэп-сииллэрэ: Өлөөнө хайдах да тымныыга этэ кытара сылдьар танастаах эрээри тоннум диэбэт үһү. Кэлин Прокопий Чымыров диэн Ньурбаҕа бухгалтер киһиэхэ кэргэн тахсан бэрт үчүгэйдик олорбуттара. Оҕолордоохтор да билэттээбэппин.

Хамаалар Толоон, Нуучча күөлүн ыалларын мунньан «Конституция» диэн туспа колхоз тэриммиттэрэ. Кииннэрэ Нуучча күөлүн үрдүгэр баар этэ. Ити колхоз кэлин Аканаҕа «Ленин суола» колхозка холбоспута.

Хамаалартан ордук Петр Николаевич Соколову чугастык билэбин. Бүөтүрү Акана оскуолатыгар 1 кылааска үөрэнэ кириэхпиттэн ыла билсэбин. Кини сүүрбүт-көппүт, сытыы-хотуу оҕо этэ. Биһигиттэн аҕа саастаахтары кытта билсэрэ. Үчүгэйдик Марха оскуолатыгар интернакка олон билсибиппит. Сүрдээх сытыы өйдөөх уол эбит, бу санаатахха. Кини 7-кэ, мин 5-с кылааска үөрэнэрибит. Хатын Сыһы аҕа саастаах оҕолорун барыларын кытта билсэрэ. Оччолорго интернат оҕолору тананынан хааччыйбат, аһатар эрэ этилэр. Мин өйдөөн хаалбыппынан, Бүөтүргэ америкаанскай куултан тигиллибит ыстаан уонна кыһыл сибэкки ойуулаах ырбаахы, хаатынка биэрбиттэрэ, онон кыстаатаҕа дии.

Арай биирдэ Бүөтүр ыйытта: «Ньукулай, куйууру сатаан баайаҕын дуо?» — диэн. Баайары билэбин диэтим. Сөп. Оччоҕо мин кыл булуом, туһаҕын оҕолорунан хаттарыам, эн бэлэми баайаҕын эрэ — диэтэ. Манна Мүһааныттан куйуурдаан балык бөбөнү сииллэр эбит, онон куйууру ылыахтара диэтэ. Киһим нөнгүө күнүгэр Марха наспотугар туох эрэ мунньах буолбутугар аттаах дыон аттарын наспо олбуоругар баайталаан баран мунньахтыы олодохторуна кутуруктарыттан биллибэт курдук, кыптыыйдаах тахсан, кырыталаан ылан миэхэ биэрэрин мин хоонньубар суулуу тутан, уктан кистээн иһэбин. Интернакка киирэн Бүөтүр оҕолорго түнэтэн: туһахта хатан Ньукулайга биэринг — диэн түнэтэлээтэ. Оҕолор биэрбит туһахтарынан мин куйуур баайабын. Бүөтүр куйуурбутун кыра бурдукка уонна турнепска атастаһар. Онтубутунан хааһы онорон оҕолор өлүү арыыларыгар атастаһабыт. Ылбыт арыыбытын бэйэбит хааһыбытыгар буккуйан, саламаат курдук оностон сиибит. Тото аһаахпыт ол.

Кэлин Бүөтүрдүүн Аканаҕа тилийэ тиэргэннээх кэриэтэ олорбуп-

пут. Арыт бииргэ бултуур этибит, онтон бири аҕыннахха манньк. Саас Эбэҕэ, Сиэн үрэбин төрдүгэр түүнү быһа кус манаан мэлийэн олон утуктаан, тонгон, чэ, тахсыах диэбиппин киһим: бэйи, күн тахсыар диэри олоро түһүөххэ, — диэтэ. Ол олодохпутуна 5 хара анды кэлэн түспүтүн биир ытыынан бэһиэннэрин хааллардыбыт. Онуоха Бүөтүрүм үөрүүтүүттэн миигин кууһан баран сыллаан ылла. Дьэ, кини ити курдук олус үөрүннээн этэ. Кинини кытта олохтон туоруор диэри истинник санаһар табаарыстыы этибит.

Хамаалар бары да бэрт судургу, чиеһинэй, үлэҕэ-хамнаска бэри-ниилээх дыон.

Улахан дьыэ кэргэн олохторо билигин да салҕанан бара турдун. Киэн аймах тэнийэ үүннүн. Ыччаттара күн үүннэбин аайы элбии турдуннар.

Н.П. Иванов

22.05.10 с., Дьокуускай к.

БИЛЛЭР ХАПСАҔАЙДЫТ ЭТЭ

Сэрии кэнниттэн 1947 дуу, 1948 дуу с. Чингээнигэ, билинни Чкалов сиригэр, ыһыах буолбут. Оччолорго Анастасия Ивановна Сергеева аҕатын быраата, Холоо диэн 100-чэ киилэлээх Чингээни киһитэ, нэһиликтэр ыһыахтарыгар кимизэхэ да хотторбокко туста сылдьыбыт. Ыһыахха тустуу буолбутугар Холоо уонна Петр Николаевич Соколов, 20-чэлээх эрэ хатынҕар баҕайы эдэр уол, киирбиттэр. Калинин Иванович Сидоров, ол кэмнэ 10 саастаах уол, ол ыһыахха тустууну көрбүтүн кэпсээбитэ: «Холоо Бүөтүрү, хатынҕар уонна эдэр диэн, сэнии санаабыта буолуо, халҕан саҕа киһи саба тутан хам баттаары утары киирэн истэбинэ Бүөтүр туора халбарыйан баран атахха тэбэн охторон түһэрибитэ көрүөххэ астык этэ», — диэн. Ыһыахтарга тустан хотторботох киһини кыайан Петр Николаевич ити кэмтэн нэһилиэгэр тустуук Соколов аатырбыта.

Петр Николаевич 1960 с. Акана сэттэ кылаастаах оскуолатыгар завучунан уонна математика учууталынан үлэли кэлбитэ. Биһигини математикаҕа үөрэппитэ. Петр Николаевич математикаҕа үчүгэйдик үөрэнэр оҕолору бэлэмнээн оройуонга олимпиадаҕа киирэн кыттааччыбыт. Биһигиттэн математикаҕа Эдик Иванов үчүгэйдик үөрэммитэ. Араас логическай, толкуйдууру эрэйэр суоттары суоттуур этэ. Оройуон олимпиадатыгар миэстэлэнэрэ.

Үлэли кэлээт да, Петр Николаевич оскуолаҕа тустуу секциятын аһан оскуола оҕолорун эрчийэн барбыта. Оччолорго, билинни курдук, оскуолаларга спортивной заллар суох этилэр. Физкультура уруктара оскуола көрдүөрүгэр буолаллара. Тустууга эрчил-

лэрбитигэр кылаастан парталары көрүдүөргө таһааран баран соломо мааты тэлгээн эрчиллэрбит. Петр Николаевич ити курдук араас саастаах оҕолору тустуу секциятыгар эрчийэн, тустуу албастарын үөрэтэн барбыта.

Тустуу секциятыгар бастакыттан сылдыбыт уолаттар — Семен Петров, Валерий Игнатьев, Николай Степанов, Соломон Петров, Василий Егоров, Ким Николаев, Макар Гаврильев этибит. Петр Николаевич Саха республикатыгар биллэр маастардары — Петр Алексеевы уонна Дмитрий Даниловы Аканаҕа ынҕыран аҕалан дырыктанар оҕолорго маастар-кылаас ыыттарыаччы. Кинилэр биһигини араас приемна, албастарга үөрэтээччилэр. Биллиилээх маастардар кэлэн маастар-кылаас ыыталлара кыра дэриэбинэҕэ бүтэн дырыктанар оҕолорго улахан событие буолара, билигин да өйдүү сылдыбыт. Кинилэр үчүгэйдик билсэллэр быһыылааҕа, Петр Николаевичка убайдарын курдук сыһыаннаһаллара. Дмитрий Данилов бэйэтэ Үөдэй киһитэ, көңүл тустууга сахалартан бастакы ССРС спордун маастара, Петр Алексеев — сахалартан бастакы уонна соботох ССРС спордун Бочуоттаах маастара, РСФСР 3 төгүллээх чемпиона.

Биһиги үөрэнэр кэммитигэр Акана оскуолатын интернатыгар чугастаабы эрэ дэриэбинэттэн буолбакка, Ньурбаттан тийэ кэлэн олорон үөрэнэллэрэ. Ол курдук, Дьаархантан Симон Бойнов, Ньурбаттан Вячеслав Горбатов үөрэммиттэрэ. Бу уолаттар тустууга бастакы «оскуолаларын» Аканаҕа Петр Николаевич секциятыгар дырыктанан ылбыттара.

Бу секцияҕа сылдыбыт оҕолортон сорохторо оройуонна эрэ буолбакка, Союзка тийэ тустубуттара. Араас таһымнаах күрэхтэһиилэргэ кыттыбыт, бастаабыт Соломон Кириллович Петров, Николай Егорович Степанов, Вячеслав Иванович Горбатов, Семен Николаевич Петров, Егор Ильич Иванов, Макар Александрович Гаврильев, Николай Николаевич Федоров, Симон Афанасьевич Бойнов, Ким Еремеевич Николаев, Валерий Ильич Игнатьев, Лаврентий Григорьевич Павлов, Павел Прокопьевич Кылыяров, Василий Данилович Егоров, Яков Кириллович Петров у.д.а. дырыктаммыттара.

Күндээдэҕэ өр сылларга тустуу тренеринэн үлэлээбит Ахмет Андреевич Дмитриев, Ньурба оройуонугар үлэлээбит тренердэр уонна тустууктар тустарынан суруйбут «Күөх Ньурба тустууга» кинигэтигэр Петр Николаевич туһунан ахтан ааспыт: «...Петр Николаевич Соколов биллэр хапсаҕайдыт этэ. Дьокуускайга пединститукка үөрэнээри, В.Г. Румянцевка көңүл тустууга уһуйуллубута. 1960 с. Акана оскуолатыгар математик учууталынан ананаат даҕаны, тустуу секциятын тэрийэр. Нэдиэлэҕэ үс күн, сааһынан икки бөлөххө арааран, былааннаахтык дырыктыыр.

Петр Николаевич улахан ирдэбиллээх, сүрэхтээх, киһи быһыыты-

нан бэркэ кэрэхсэтэр буолан, тахсыылаахтык үлэлээбитэ. Ол курдук, Акана оскуолатын кыараҕас көрүдүөрүн соломо маатыттан улахан түһүлгэлэр маастардара үүммүттэрэ кэрэхсэбиллээх. П.Н. Соколов секциятыттан ССРС спордун маастардара: Николай Степанов, Яков Петров, Макар Гаврильев, Вячеслав Горбатов; ССРС спордун маастардарыгар кандидаттар: Симон Бойнов, Соломон Петров, Семен Петров, Василий Петров, о.д.а. тахсыбыттара.

Кинилэртэн Макар Гаврильев «Аан дойду аччыгый чемпионата» дэммит Тбилиси улахан турнирыгар тустубута. Яков Петров Чурапчыттан международной турниры кыайбыта, Симон Бойнов оҕолорго Россия призера, Н.Е. Степанов СР үтүөлээх тренерэ буолбуттара, В.И. Горбатов оройуон спордун тэрийээччинэн биллибитэ.»

Петр Николаевич дырыктаабыт оҕолоро үгүстэрэ олохторугар бигэ туруктаах, үлэлэригэр ситиһиилээх, туруоруммут сыалларын ситиһэр дьон буола улааппыттара.

С.К. Петров — РФ «Бочуоттаах динамовец» буолбута. Үлэтин хайысхатынан Бүтүн Союзтаабы күрэхтэһиилэргэ хас да көрүнгэ кыайыылаабынан буолуталаабыта. Волейболга «Сахава» 3 төгүллээх кыайыылааҕа, спортивной ориентированиеҕа республика чемпиона. Ньурба оройуонун хапсаҕайга уонна көңүл тустууга 2 төгүллээх кыайыылааҕа.

Н.Е. Степанов — Бүлүү зонатын көңүл тустууга 2 төгүллээх призера. Элбэх Бүтүн Союзтаабы турнирдар призердара уонна кыайыылааҕа. Саха республикатын үтүөлээх тренерэ, Аан дойдутаабы катэгориялаах судьуйа, ССРС спордун маастара.

С.А. Бойнов — Саха республикатын хапсаҕайга абсолютнай, көңүл тустууга республика уонна Дальнай Восток чемпионнара. Эдэр ыччаттарга ССРС чемпиона. Хапсаҕайга Саха республикатын маастара, милиция подполковнига.

В.И. Горбатов — оройуон, Бүлүү зонатын уонна республика чемпиона, призера. ССРС спордун маастара. Саха республикатын спортка үтүөлээх үлэһитэ. Улуус бочуоттаах олохтооҕо.

Е.И. Иванов — көңүл тустууга оройуон чемпиона, Саха республикатын тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

Н.Н. Федоров — оройуон хапсаҕайга уонна көңүл тустууга хас да төгүллээх чемпиона уонна призера. Саха республикатын үөрэбириитин туйгуна, «Династия учителей» бэлиэ хаһаайына, Акана нэһилиэгин Бочуоттаах олохтооҕо.

К.Е. Николаев — 1969 с. Манчаары оонньууларын 2-с призера.

Л.Г. Павлов — оройуон хапсаҕайга абсолютнай чемпиона.

Я.К. Петров — Россия «Динамо» обществотын 4 төгүллээх кыайыылааҕа, түөрт Международнай турнир кыайыылааҕа, ССРС норуоттарын Спартакиадатын кыттыылааҕа, Латвийскай, Эстонскай, Литовскай ССР норуоттарын спартакиадаларын кыайыылааҕа.

С.Н. Петров — Марха орто оскуолатыгар уһун кэмнэ физкультура учуутала. ССРС спордун маастарыгар кандидат. Саха республикатын үөрэбириитин туйгуна.

Петр Николаевич оскуолаҕа үлэлиир кэмигэр учууталлар туруорар спектаклларын бастайааннай кыттыылааҕа. Очотообу кэмнэ Акана нэһилиэгин солбуллубат пропагандиһа, лектора этэ. Математикаҕа үөрэппит оболоруттан С.К. Петров, В.Д. Егоров, Н.Н. Петров республика министерстволарын кылаабынай бухгалтердарынан үлэлээбиттэрэ.

Макар Александрович Гаврильев,
көнгүл тустууга *Россия* спордун маастара,
П.С. Егоров аатынан Акана орто оскуолатын
физкультураҕа учуутала

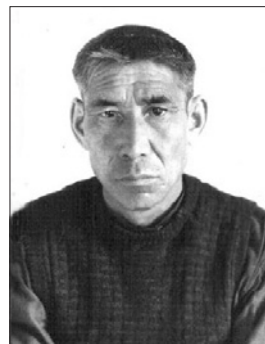
Семен Николаевич Петров,
Дьокуускай к. 7-с оскуолатын физкультураҕа учуутала,
греко-римскэй тустууга маастарга кандидат,
РФ физическэй культураны уонна спордун туйгуна,
СР үөрэбин туйгуна.

ÓÑĖĬÂĬÛÉ
ÐÂÇÄÄĖĖÖÂĖÛ

ВАСИЛЬЕВ ЕГОР АЛЕКСЕЕВИЧ

кэргэнэ Мария Васильевна Кривогорницына

	Оболоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ
1	Коля 1943 с. өлбүт		
2	Михаил Егорович	Виктория Михайловна	Егор
		Егор Михайлович	Юля
			Миша
			Карина

Егор Алексеевич Васильев-Сулбурук 1900 — 1962 сс. олон ааспыт. Перепистэргэ сааһа бутуллубут. Ликбезкэ үөрэнэн ааҕар, суруйар буолбут.

Кини хаһылыттаһас сирэйдээх-харахтаах, улахан муруннаах, ньолбоордуну дьүһүннээх, сирэйэ элбэх мыччыгастардаах, уһун, хатыһыр энкэйбит киһи этэ. Утары тыллаабы умсары этэр сыты-батас тыллааҕа, куолуһут бастыһа этэ.

І Ханаласка сельпо тэриллибитигэр лааппыга атыһыттаабыта, кэлин уларыта сылдьан хас да нэһилиэккэ атыһыттаабыта. Сэрии кэнниттэн өр сылларга упоминзаг аабыһынан үлэлээбитэ.

Чуукаартан Маайа диэн дьахтары кэргэн ылан Аканаҕа 1949 с. көһөрөн аҕалбыта. Аканаҕа оччолорго суох улахан хас даһаны хостоох ампаар дьиэни туттубута. Ити кэргэниттэн оболоммотоҕо. Хас да сыл Акана биир бастыһы ыала буолбута.

Егор Васильев 1962 с. ылдьан өлбүтэ. Киһи билэринэн, киниттэн икки уол оҕо хаалбыта. Бастагы уола Михаил республикаҕа биллэр үлэһит, авиация ветерана, Саха Республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Дьокуускайга олорор. Биир уола

Егор Аканаба олорор, кэргэнэ суох, нэһилиэк бастынг механизатора. Егор Васильев дьон билэринэн 2 сиэннээх, 1 хос сиэннээх.

В.Н. Николаев, 1995 с.

КОРОТКО О РОДОСЛОВНОЙ АЛЕКСЕЯ ХАМАА

Род Хамаа имеет достаточно древние корни. По преданиям старожилов Аканы (Киэскэ — Иннокентия Николаева) в XVII веке в Акане жил богатый якут, которого звали Саалах киһи (человек с ружьем). Брат его, Тойон уол (господин) жил в Якутске и изредка навещал своего брата Саалах киһи. Раз он имел огнестрельное оружие, значит, он приехал в Акану после прибытия казаков на берега Лены. Саалах киһи является первым известным нам, его далеким потомком, жителем, может даже и основателем Аканы.

Согласно тем же преданиям, в XVII веке на берега Вилюя переселилось немало якутов из центральной Якутии. Причины могли быть разными: во-первых, это вражда между предводителями-князьями различных родов — Тыгыном и князьями Намского и Борогонского родов, суровый жестокий нрав самого Тыгына; во-вторых, кровопролитные стычки якутов с хорошо вооруженными пришлыми казаками — служивыми людьми царя Российского. Раньше по берегам Вилюя жили эвенки, туматы, саами, которые с приходом якутско-отоводов переместились на север. С приходом якутов между якутами и этими народами многие годы шли кровопролитные стычки, в результате которых истреблялись целые роды.

В те же годы одним из пришельцев с берегов Лены был человек по прозвищу Эчик Хангалас, поселившийся у горы Сата в местности Кэлтэгэй арыта и женившийся на местной девушке. Эчик Хангалас был человеком небогатым, по преданиям носил шубу из пестрой теллячьей шкуры. У него родилось несколько детей, которые впоследствии стали предками населения I и II Хангаласского и Аканинского наслегов. Некоторые из его потомков стали известными самодельными сталеваарами местности Сата. Эчик Хангалас переправил своего младшего сына на берестяной лодке через огромное озеро Дженкюдэ. Его звали Акана. Он поселился в местности Балаганнах, где родил и вырастил трех сыновей. Впоследствии эти три брата переселились в местность Уркачак и в знак того, что они живут вместе в одной избе, смастерили печь-камелек с тремя дымоходными трубами.

В те же времена неподалеку в местности Арга эбэ (Западное озеро) жил очень богатый Саалах киһи. Однажды ночью братья Акана с целью захвата понравившейся им местности Киэнг Юрях (Широкая речка) построили изгородь, которую на следующий день разобрали

люди Саалах киһи. Назрел конфликт между родом Саалах киһи и родом Аканы. В это время приехал из Якутска брат Саалах киһи Тойон Уол, который по пути заехал в поместье рода Аканы. Ему пришлось по нраву смекалистость, трудолюбие и умение строить жилье братьев Акана. Он запретил своему брату конфликтовать с ними, посоветовал жить в мире и дружбе. Саалах к прибытию братьев Акана был уже очень богат, имея девять жен, которые жили на самых больших и плодородных местностях Кюбеиндя, Бергемде, Толон, Аргэ Эбэ, Кырдал (Чкалов), Хоро, Сымалыр, Джугудан.

Наш богатый пра...прадед был человеком с причудами. Рассказывают, что в одно лето он приказал все стада дойных коров и кобыл собрать в местности Кюбеиндэ и целое лето выливать надоенное молоко в озеро. Так он задумал оставить потомкам, то бишь нам, молочное озеро. К осени вода в озере стала мутной как вороний глаз. Больше экспериментировать он не стал. Имея несметное количество лошадей в своих многочисленных табунах, он ездил и зимой и летом на саних своего знаменитого огненно-красного быка. Утверждают, что он никогда не садился на лошадь из-за боязни ухудшить свои мужские способности. Несмотря на все предосторожности, при наличии девяти покорных жен он родил лишь четырех сыновей: Суор Уол (ворон), Уол (сын), Быһах (нож), Бюкюмэн. Сыновья Саалаха, их дети и внуки стали родоначальниками десятков родов.

У Бюкюмэна было трое детей, у его сына Догдомо — четверо, которые стали родоначальниками родов Чуускун, Холбо, Боруковы и предков Хамаа. Пра...прадед Хамаа имел сына, которого звали Мохсогол (Сокол), от Мохсогола родился сын Ёрбехтеех, а от него — отец Хамаа, выше упомянутый Ербют.

Наш дед Хамаа — Алексей Васильев был женат на Анне Кононовне, говорят, что внешне она была русской. О ее происхождении ходили разные разговоры, что она внучка I Хангаласского наследного писаря ссыльного Заболоцкого, видимо, поляка по национальности, или, что Анну Кононовну мать родила от какого-то священника. В любом случае, царская ссылка имела непосредственное отношение к нашему роду — Хамаковым. Алексей Хамаа, согласно данным первой всеобщей Российской переписи населения по Аканинскому наслегу Мархинского улуса 1895 г., жил в урочище Орто Кёлюя, имел собственный двор из дерева, было ему в ту пору 30 лет (т.е. 1865 г.р.), женат был на Анне Кононовне Васильевой 20 лет от роду (1875 г.р.), они имели двух сыновей Николая Алексеевича Васильева 3-х лет (1892 г.р.) и Евсея Алексеевича Васильева — 2-х лет (1894 г.р.).

К этому времени он владел пашней в 0,5 гектара, 2 коровами, 3 телятами, сенокосными угодьями в 5 гектаров, собирал с них 100 копен сена, с пашни 8 пудов (128 кг) ячменя.

Из всего этого видно, насколько трудно жилось семье Хамаа. Единственным спасением семьи были четверо взрослых детей Николай, Андрей, Егор и Прасковья, которые могли что-то заработать.

Мой отец женился на внучке бывшего головы Мархинского улуса Семена Александровича Кривогорницына. У него отцом был донской казак Александр Сергеевич Кривогорницын. Мой дед Василий Семенович Кривогорницын-Чыычах (Птичка) был женат на дочери зажиточного крестьянина Козьмы (Кузьмы) Михайловича Габышева из села Александровка (Кочай) бывшего Мархинского (Нюрбинского) улуса. Бабушку мою звали Евдокия Кузьминична.

Родословную широко разветвленного рода Габышевых весьма скрупулезно изучила на основе преданий, архивных материалов архивных учреждений нескольких районов и национального архива РС(Я) С.И. Скобелева и выпустила в 2007 г. книгу под названием «Родословная». По данным этого исследования генеалогии рода Габышевых нашими далекими предками оказались три абхазских князя — братья по фамилии Гаивсин или Гавшиния (по данным якутского коменданта от 17.09.1784 г.), а по преданиям родственников, фамилия их должна была быть то ли Габудзе, то ли Габашидзе.

Какой бы ни была их истинная фамилия, эти три брата были государственными преступниками, выступившими против присоединения Грузии к России. Они были сосланы в Якутию, один — в Олекминский улус, второй — в Сунтарский, а третий должен был быть направлен в Зашиверск, но как следует из рапорта коменданта Якутска, был по болезни, до выздоровления, оставлен в Якутске. Впоследствии там и умер. А основатель нашего многочисленного рода, обосновавшийся в Сунтарском улусе, чтобы получить земельный надел, стал Лавром Григорьевичем Габышевым и умер в возрасте 99 лет 20 апреля 1832 года, а прибыл сюда в 1784 г.

Впоследствии часть потомков Лавра Григорьевича обосновалась в Нюрбинском (тогда Мархинском) улусе в местности Кочай, где они построили поселение и занялись скотоводством, земледелием и торговлей. Поселения, построенные ими, назывались Александровка и Аммосовка. Правнук Лавра Григорьевича Козьма Михайлович Габышев имел пятерых детей: Николая, Пелагею, Николая, Степана и Евдокию, которая стала моей бабушкой.

К великому моему сожалению, так сложилось, что я не смог увидеть живыми деда Алексея Хамаа и бабушку Анну Кононовну, не осталось после них и фотографий. Хамааковых я встретил впервые только в 1945 году. Через несколько дней после моего рождения меня отдали на воспитание в семью крестьянина Варфоломея Иванова (Маппылыбай). Его жена — моя приемная мать Катерина (Кэтэ) была дочерью русского ссыльного, мелкого торговца Соколова. И хотя была она чисто славянской внешности, не зна-

ла ни слова по-русски. Семья была бездетной и они имели 5 или 6 приемных детей. Самым младшим был я. Всю свою душу, нежность Кэтэ посвящала моему воспитанию. И я ее очень любил. Она была известной мастерицей по пошиву одежды, имела дорогую по тем временам швейную машинку немецкой фирмы «Зингер» с ножным приводом. Швейному делу обучила она свою приемную дочь Дарью.

Когда началась война, мне было всего 3,5 года. Но даже в глубоком тылу, в далекой Якутии, нам, детям военных лет, пришлось испытать такие трудности, которых, пожалуй, не пожелаешь самому закланному врагу. Голодная смерть, холод, тяжелый труд косили не только взрослых, но и детей. В Аканинском наслеге умерли от голода более 114 человек, в том числе мои родные дед и бабушка. Беда не миновала и самодостаточную семью моих приемных родителей. Отца нашего Варфоломея посадили за то, что собрал оставленные колосья с уже убранного ячменного поля. Он так и сгинул где-то в лагере. Семье стало очень трудно жить. Мне помнится один эпизод. За столом сидим мать, я и Дарья. Мать режет, видимо, последние куски мяса, чтобы накормить нас с сестрой. Неподалеку на кровати лежит умирающий с голоду приемный брат, на другой кровати уже умерший с голоду приемный ребенок постарше меня, а еще один покойник лежит в холодном чулане. В этой весьма трудной жизненной ситуации Кэтэ старалась сохранить жизнь мне и Дарье. Зимой 1942 г. одетого в шубку и шапку из заячьих лапок, меховые торбоза, она отправила меня в Верхневилуйский район к моим родным бабушке и дедушке. Они жили в местности Асыкай. Позднее, уже будучи взрослым, сопоставляя все факты, я понял, что увезти меня туда мог только один человек. Это мой родной дядя Игнатий, который в то время работал председателем колхоза и был призван на войну в 1943 г. Недалеко от Асыкай в деревне Онхой жили родители его жены Акулины. В детской памяти с тех пор остался еще один случай. Приехали мы в деревню Едейцы, зашли в один добротный дом. Сажу я, греюсь у побеленной русской печки, которая была в якутских деревнях редчайшим случаем. Вижу — хозяйка ставит на стол самовар и наливает в стаканы горячую воду без чая с одним молоком. — А где лепешки? — спрашиваю я. — Сынок, сами давно лепешек не видели, — отвечает хозяйка.

Приехав в Асыкай, я впервые увидел своего деда Чыычаха и бабушку Евдокию Кузьминичну. Дед был высокого роста, широкоплечий, одноглазый, молчаливый, неторопливый мужчина лет сорока пяти. Бабушка чисто славянской внешности, властная женщина. Позже, к весне приехала моя мама, которую я тоже видел впервые, она привезла моего старшего брата Колю, больного туберкулезом. Я был среди них чужой, и это понятно, ведь они не воспитывали меня ни одного дня. А Коля был всеобщим любимчиком, да еще и тяжело болел, так что все внимание уделялось ему. Семья Чы-

ычаха жила сытно и это спасло меня от голодной смерти. Весной Коля умер. Я остался с бабушкой и бабушкой один. И даже в этой ситуации моя грозная бабушка могла посадить меня на край широоченной деревянной кровати и скомандовать: — Держись за спинку кровати, сиди и не вставай! В моей памяти она так и осталась грозной Салтычихой. Тем не менее я безгранично благодарен им за то, что в те лихие годы они приютили меня и сохранили мне жизнь.

В 1944 году мать отдала меня в первый класс Верхневилуйской школы. К тому времени она вышла замуж за Николая Николаевича Афонина, родился мой брат Аркадий.

Весной 1945 года в Верхневилуйске появился мой отец Егор Алексеевич Васильев, возвращающийся из Верхоянских лагерей Дальстроя НКВД, где ни за что шесть лет добывал стратегическое сырье — олово на руднике Эге-Хая. Говорят, он очень любил маму, но она не дождалась его. Его жизнь — один из примеров сотен тысяч судеб, покалеченных сталинскими репрессиями. Он не был политическим заключенным, но и как уголовного его судить так строго не было причин. Все эти годы я не забывал мою ласковую приемную мать Кэтэ. Моя родная мама так и не сумела стать мне родной.

Отец нашел ключ к моей душе, хотя я его видел впервые. А ключ этот был простой — отец сказал мне: «Отвезу тебя к твоей маме Кэтэ». Я согласился и приехал с ним в Акану, где никто нас не ждал. Кэти в Акане не было. Все эти годы она с дочерью Дарьей скиталась по деревням и людям, которые давали ей приют за то, что она шила и ремонтировала их одежду.

В Акану мы приехали весной 1945 года где-то в конце марта, и я пошел учиться в Аканинскую начальную школу, которая размещалась в двухкомнатном доме Ивана Романова. Детей было мало, всего два учителя учили нас по два класса в одной комнате.

Когда мы приехали, в Акане других Хамаковых, кроме моего отца, еще не было. Иван, Василий, Игнатий были на войне, а Дмитрий Акимович (Джергестей), демобилизованный по ранению, жил в Кочае и работал председателем сельского совета, в дальнейшем председателем колхоза «Коммуна».

В те годы в Акане было всего 15-16 домов. Мы жили в доме бабы Насти — Анастасии Кононовны, который находился в полутора километрах от деревни. Оттуда я каждое утро ходил в школу. Я приехал в Акану как городской, местные ребята были очень бедно одеты, особенно одноглазый Коля Афанасьев, мать которого работала дояркой в колхозе и одна воспитывала нескольких детей. Лучшее всех был одет и ходил с сафьяновым портфелем Прокопий Гаврильев. И вел себя довольно развязно. В первые дни я побаивался этих двух мальчиков, а они смотрели на меня как на городскую диковинку. Позже они всегда вспоминали мой деревянный писто-

лет. Но очень скоро мы подружились и они — Николай, которого в честь одноглазого адмирала Нельсона прозвали Адмиралом, и Боронг (Серый) — Прокопий, стали моими друзьями по жизни. Близкими друзьями детства были внук ссыльного поляка, немногословный, но талантливый самодеятельный художник Егор Маяровский, сын Сэмэйкэ Николай Петров, Гоша Иванов — сын Тирях Веры и другие. С прибытием в Акану началось мое хождение по людям, как говорил Максим Горький, «мои университеты».

Сегодня я один из немногих представителей второго поколения Хамаа, наиболее близко знавший живших и трудившихся после войны детей Хамаа и их внуков. Представители рода оставили глубокий след в истории Нюрбинского района и родного Аканинского наслега, верой и правдой служили своей большой и малой родине СССР и ЯАССР.

Первыми организаторами коллективных хозяйств, комсомола, ликвидации безграмотности были Николай, Игнатий и Дмитрий Хамааковы — Васильевы. Не так много найдется в республике семей, отправивших на защиту Отечества четверых сыновей, как Хамааковы.

Возвратившиеся израненные Хамааковы Дмитрий, Игнатий, Василий были одними из первых послевоенных руководителей сельских советов и колхозов. Мой отец Егор Алексеевич Васильев (Сулбурук) не занимал руководящих должностей, но многие годы работал инспектором райуполминзага, т.е. налоговым инспектором и работа его была связана с вечными командировками по дальним наслегам. Так как эти поездки осуществлялись гужевым транспортом, они были длительными. Я редко когда его видел. Обучаясь в начальных классах, я несколько лет жил у дяди Василия, который работал завхозом в колхозе. Отец нечасто заезжал в Акану, но материально поддерживал брата. Он дважды женился. Сначала на какой-то Филипповой, одноглазой, злой женщине. Два месяца я прожил с ними в Хоруле, но потом упросил отца отвезти меня обратно в Акану к дяде Василию. Потом он женился на вдове с двумя детьми из Чукара, ее звали Мария. Она была состоятельная, со своим скотом, хозяйственная и добрая женщина. Живя с ней, отец построил два дома и мы жили дружной самодостаточной семьей. Свою неудавшуюся жизнь (лагеря, уход первой любимой жены) отец нередко заливал водкой. Тем не менее, законченным алкоголиком никогда не был. Где бы ни работал отец — инспектором райуполминзага, в райлесхозе или рабочим, не забывал работу, не прогуливал, работал добросовестно, числился хорошим работником. За свою неудавшуюся жизнь он иногда в нетрезвом состоянии отыгрывался на мне, ни за что и крепко. Обучаясь в Нюрбе в 8 классе, я пригрозил ему, что дам отпор. С тех пор он даже не повышал голос на меня.

Семилетняя школа была только в Мархе, в 15 километрах от Ака-

ны, и я три года прожил у учителя Ивана Пантелеймоновича Габышева. Это была многодетная добрая семья. Седьмой класс я закончил в I Кангалассах. Мы ходили в школу за 7 км. от Аканы до Кангалассов. После октябрьских праздников меня взял к себе двоюродный брат Петр Николаевич Соколов, работавший в школе учителем физики и математики. В восьмом классе я начал учиться в Нюрбинской средней школе, живя у своей приемной матери Кэтэ. Дарья работала швеей в промкомбинате и ей дали комнату в общежитии. Осенью я сильно простудился и заболел туберкулезом легких и лимфатических желез. Полмесяца лежал при смерти. Ни мать, ни сестра не догадались позвать врача. Узнав откуда-то о моей болезни, муж тети Елены Прокопий Чымыров повез меня в больницу, где меня прооперировали и лечили в течение двух месяцев, а после больницы отправили в туберкулезный санаторий. Там меня окончательно вылечили. Так как я потратил на лечение около пяти месяцев, я отстал от своих одноклассников на год и снова пошел в восьмой класс в 1954 г. Жил я у своей тети Елены, а в девятом и десятом классе снова у Кэтэ и Дарьи. Я был сиротой при живых родителях и воспитывался у многих своих родственников Хамааковых и у приемной матери. После седьмого класса каждое лето работал на тяжелой взрослой работе — рабочим кирпичного завода Амакинской экспедиции. Целыми днями худющий парень большой совковой лопатой грузил смесь в бункер.

После девятого класса мы, четверо одноклассников, нанялись рабочими в Ленинградскую геологоразведочную экспедицию и полетели в Далдын, что находится в пяти — шести километрах от сегодняшней трубки Удачная, поселка алмазников Полярный. Было очень интересно целое лето ходить по геологическим маршрутам, наша экспедиция открыла три или четыре кимберлитовых трубки. Я загорелся идеей стать геологом — первооткрывателем подземных кладовых.

В десятом классе я жил с этой мечтой и даже приобрел толстую, чисто профессиональную книгу «Коренные месторождения алмазов Якутии». Она стала моей настольной книгой. Но судьба распорядилась по-своему. В 1957 году, после окончания школы, меня призвали на действительную воинскую службу. Мой армейский путь пролегал через Владивосток, Хабаровск и Благовещенск. Спустя год и семь месяцев меня уволили в запас из-за болезни отца. В феврале 1959 года я вернулся в Нюрбу и устроился кочегаром в котельную Амакинской экспедиции. Летом того же года я сдавал вступительные экзамены на геологический факультет ЯГУ. Усердно готовясь к экзаменам по физике и математике, я не уделил должного внимания русскому языку и литературе и получил двойку по сочинению, хотя был уверен, что смогу сдать. На мое счастье, меня нашел представитель Киевского института гражданского воздушного флота Михаил

Федорович Давыденко, заставил пересдать сочинение и зачислил студентом КИГВФ. Так круто изменилась моя судьба.

В детстве я пас коров на берегу несравненного озера Дженкюдэ, в яркие солнечные дни, лежа на зеленой траве, любил подолгу смотреть на голубое небо. Но никогда и в голову не приходила мысль стать авиатором. Должен сказать, что очень доволен тем, что в моей жизни произошел такой крутой поворот. В авиации я добился таких высот, о которых деревенский мальчишка, впервые увидевший велосипед будучи учеником четвертого класса, не мог мечтать даже в самом радужном, розовом сне.

Отец мой умер от тяжелого онкологического заболевания в возрасте 54 лет в 1962 году, когда я только закончил 3-й курс института. В августе я должен был пройти практику на Киевском авиаремонтном заводе, отец настоял на том, чтобы я поехал на практику. Мы тяжело прощались друг с другом потому, что оба понимали — мы единственные родные друг другу люди. Отца похоронили братья Игнатий, Василий, племянник Петр Соколов и все жители села Акана. Несмотря на неудавшуюся жизнь, отец был очень добрым, общительным человеком, селяне любили и уважали его, у него было много друзей. Деревянный памятник на его могиле соорудил его друг, участник войны Павел Акимович Иванов.

1. Дядя Василий Хамаков (Глухой) прибыл с войны летом 1945 г. Он был непризнанным героем войны... Ростом примерно 190 см., человек добрейшей души, трудяга. У него было два недостатка для службы в армии: во-первых, был глуховат; во-вторых, совсем не знал русского языка. Тем не менее, его, рослого, сильного парня, сразу определили в кавалерию. Кавалерия, конечно, была детищем героя гражданской войны маршала Семена Буденного, но в открытом бою с прекрасно технически оснащенными немецкими войсками она не имела того мощного эффекта, как в гражданскую войну. Несмотря на это, кавалерийские соединения генералов Доватора, Белова имели заслуженную боевую славу.

Пройдя первичную боевую подготовку на Урале, Василий попал в кавалерийскую часть, сражавшуюся на Ленинградском фронте. В 1943 г. получив ранение в ожесточенном бою, Василий был списан. Вернувшись в родной наслег, он узнал, что очень много людей умерло от голода, в том числе его мать и сестра, от болезни умер брат. Дети и женщины, заменившие ушедших на войну отцов и братьев, из-за изнурительно трудной работы в колхозе и хронического недоедания, болели, еле держались на ногах. Но призыв партии «Все для фронта» заставлял их трудиться во имя Победы, преодолевая все трудности и болезни. Их вдохновлял разгром фашистских полчищ под Москвой и Сталинградом, продолжающееся наступление наших войск на всех фронтах. Василий, не раз смотревший смерти в гла-

за, посчитал, что его место на фронте, лучше с честью погибнуть в бою, чем бесславно стигнуть в тылу. Недолго раздумывая, всего через несколько дней, он взял солдатский вещмешок на плечо и пешком отправился в Нюрбу в военкомат. Он знал, что его брат Дмитрий вернулся с войны, и работает председателем сельсовета в Коцае, но не встретился с ним, боясь, что тот будет его отговаривать. В военкомате его просьбу удовлетворили (план по призыву нужно было выполнять). И так доброволец Василий Хамааков прошел с боями почти до Берлина, освобождая от фашистов Родину и многие европейские государства. Я помню возвращение моих односельчан с войны. Мало кто из них приехал с высокими боевыми наградами. Среди награжденных боевыми орденами были М.К. Егоров, М.Д. Чиряев, братья Хамааковы Дмитрий и Игнатий. Василий, который добровольно во второй раз ушел на войну, вернулся с одной-единственной медалью «За Победу над Германией». Эта медаль с барельефом И.В. Сталина была в особом почете у фронтовиков, ею удостаивались все участники Отечественной войны. Все же в глубине души Василий Алексеевич был не совсем доволен оценкой его боевого пути. Иногда, выпив, он говорил: «Зато у меня есть благодарность от Сталина» и из расщелины в бревенчатой стене вытаскивал сложенную вчетверо благодарность Верховного главнокомандующего Иосифа Виссарионовича Сталина и показывал нам.

В этом документе был указан весь боевой путь воинской части, в которой он служил. В жестоких, кровавых сражениях, терпя поражения и одерживая победы, начиная с обороны Ленинграда, часть прошла через всю оккупированную территорию страны, большинство европейских государств, Германию до предместий Берлина. Впоследствии героя нашла боевая награда — медаль «За боевые заслуги». Из-за тяжелой болезни он ушел из жизни в 54 года, тогда на его солдатской груди блистали уже 12 медалей. Дядя Василий вернулся с войны летом 1945 года. К тому времени в Акане собралось трое Хамааковых: мой отец, его сестра Елена (Куолай) и прибывший с войны Василий. Жить им было негде и они попросились в дом старика Т.С. Кондакова (Хондо), где были только пустые без постели кровати, одни голые стены да печка камелек. Для обескровленного войной колхоза, державшегося все эти тяжелые военные годы на рабском труде женщин и детей, вернувшиеся с войны солдаты были спасением и возрождением. Елена и Василий сразу же пошли в колхоз. Василия назначили завхозом, отныне вся продукция — зерно, мясо, масло, проходила через него и сдавалась государству. Елена устроилась счетоводом. Отец поехал в Нюрбу на поиски работы и устроился райуполминзага.

В 1946 году Василий получил участок на берегу озера Дженкюдэ, построил небольшой дом и раскорчевал участок для огорода. Жизнь

постепенно стала налаживаться. К зиме он женился на одинокой женщине из Салтанцев. Ее звали Ульяна. Она привела с собой двух коров и телят. Ульяна была женщина безграмотная, замкнутая, привыкшая жить в одиночку, всю жизнь испытывавшая нужду, а потому весьма бережливая. Своих детей у них не было, но постоянно жили и учились в школе чужие дети — я, племянник Ульяны Ваня, ставший впоследствии одним из организаторов спорта в Якутии, а позднее политработником МВД — Иван Афанасьевич Иванов, Коля Васильев — сын Прокопия Афанасьевича Чымырова, мужа Елены. Василий брал меня с собой на работу на колхозную мельницу, на весеннюю посевную, на сенокос и т.д. Вообще, мы, дети войны, были привыкшие к тяжелому колхозному и домашнему труду. Колхозники жили бедно, в основном за счет своего хозяйства, а на трудодни, которые регулярно зачислялись работнику в конце года, им давали по несколько килограммов масла, 15-20 килограммов мяса и мешок, иногда два ячменя. Это был весь годовой доход колхозника.

Но из года в год жизнь в деревне становилась лучше. Местные мастера построили начальную школу, клуб, в котором самодеятельные артисты ставили спектакли, шли бурные, продолжающиеся по несколько дней колхозные собрания, торжественные праздники, посвященные выборам, Дню Победы, 7 ноября и пр. В начале 50-х появились первые трактора, построили баню, а к середине 50-х — электростанцию. На огромных пашнях Ханачыйа, Тосукай выращивали пшеницу, рожь. В августе на этих полях работали два зерноуборочных комбайна. Но первые послевоенные годы были голодные, особенно зима 1947-1948 года. Тогда нас спасло наше родное озеро Дженкюдэ. В декабре колхозники неводили и вытаскивали из-под льда полный невод карасей, наверное, тонн 10 рыбы. Каждой семье разрешили взять сколько нужно. Целую зиму мы кормились карасями, варили уху, жарили на огне и остались живы. После той зимы, я четыре-пять лет не мог смотреть на карасей. Ульяна рано умерла, Василий остался вдовцом и через некоторое время снова женился, на довольно молодой женщине Христине, дочери от первой жены соседа Тимофея Семеновича Николаева (Тюнэ Тимофей). Один за другим родились семеро детей. Василий тогда работал в животноводстве, рабочим совхоза, зарплата была мизерной и жили они очень бедно. Их немного поддерживал отец. Но Василий никогда не унывал. Как ни спросят, у него всего полно, а на самом деле, на столе хоть шаром покати. О дяде Василии у меня остались добрые воспоминания.

2. В 1946 г. с войны против милитаристской Японии вернулся без ноги Игнатий Алексеевич. Игнатий, призванный на фронт в 1943 году, служил на востоке, охраняя восточные рубежи отчизны от возможного нападения прекрасно вооруженной, миллионной квантунской армии.

Игнатий родился в 1910 году пятым ребенком в многодетной бедной семье Хамаа. Его взял на воспитание дальний родственник, зажиточный крестьянин Моисей. Богатые просто так на воспитание не брали, они воспитывали с малых лет работников по хозяйству. Такова была участь и Игнатия, который имел прозвище Кыса. Воспитание трудом дало немало Игнатию в жизни. Он вырос очень ловким и сильным. В близлежащих наслеггах трудно было найти равных ему в хапсагае или национальных прыжках. Он, как и его братья — Николай и Дмитрий Хамааковы, был активным, комсомольцем, целеустремленным строителем новой жизни. В 1939 году его избрали председателем сельсовета, а в 1941 — председателем колхоза им. Ленина. В те годы все, что производилось, отправлялось на фронт. Существовало строгое указание руководства района не расходовать ни грамма мяса, масла, зерна, все предназначалось для фронта. Начался голод. Во все времена были карьеристы и лизоблюды. Были таковые и среди налоговых агентов, которые, пользуясь тем, что они представители райкома партии, за недоимки по налогам могли отобрать у крестьянина единственную корову, последнюю лепешку у семьи. Сажали в тюрьму тех, кто собирал остатки колосьев на убранном поле.

Голод косил людей, и председатели колхозов «Ленинский путь» и «Красный Бэрэ» И.А. Васильев и П.Т. Захаров не полностью выполняли указание руководства района, отпуская понемногу со склада продукты голодающим. Представитель района Егор Денисов провел ревизию и поставил вопрос о снятии с должностей И.А. Васильева и П.Т. Захарова. Дело было передано в суд. В 1942 году Игнатия освободили от исполнения обязанностей председателя колхоза. По данным местных исследователей, в годы войны умерли от голода 114 человек, на самом деле больше, среди них наша бабушка, мать Соколова Парасковья, Петр Хамааков и др. 21 июня 1943 г. Игнатий Васильев был призван в армию и служил на Востоке. По рассказам Иннокентия Ананьевича Павлова, у Игнатия был друг, командир отделения Соколов. Два сильных человека подружились, и командир имел привычку брать Игнатия с собой туда, где трудно, как физически крепкого и надежного солдата. В районе дислокации японских войск находился военный склад, окруженный каналом. Склад усиленно охраняли. По данным разведки, японцы хранили там секретную мину повышенного поражающего действия. Командование поставило задачу — захватить мину и доставить ее в часть. Несколько разведгрупп не вернулись с задания. Однажды Соколов говорит Игнатию: «Игнат, или голова в кустах или грудь в орденах, пошли за злополучной миной!» Тщательно подготовились к операции, и группа двинулась в разведку. Темной ночью дошли до канала, наполненного водой. Там осталась основная часть разведгруппы, а Соколов и Игнатий бесшумно пробрались на территорию склада. Сняв часо-

вых, проникли внутрь, нашли и забрали ящик с минами. Но выйдя из склада, услышали звук тревожной сирены и увидели, как небо осветили сигнальные ракеты. Соколов поставил ящик на плечо друга и сказал: «Донеси до наших, а я придержу японцев». Началась ожесточенная стрельба, за Игнатием рвались мины. Он добежал до канала и вдруг взрыв, больше Игнатий ничего не помнил, как будто куда-то провалился. Пришел в себя через неделю в госпитале и сразу почувствовал, что у него нет одной ноги. Спустя несколько дней в госпиталь пришел командир части и вручил Игнатию награду за проявленный героизм — орден Отечественной войны II степени. Оказалось, разведгруппа доставила мину в часть, а его друг Соколов навсегда остался на чужой земле. За скоротечную войну с Японией Игнатий был награжден еще и медалью «За отвагу». После войны ему дважды вручали Грамоту Президиума Верховного Совета ЯАССР. До 40-летия Победы он не дожил всего девять дней и был посмертно награжден орденом Отечественной войны I степени.

Игнатий вернулся с войны летом 1946 года инвалидом второй группы. Вместе с ним на пароходе из Якутска плыл студент Василий Николаев, как большинство детей военных лет, без денег и голодный. Василий всегда с благодарностью вспоминал, как Игнатий (Кыса) делился с ним солдатским пайком и не дал умереть с голоду.

В Акане у Игнатия был свой дом. Жена Акулина дождалась его с войны и родила ему дочь Веру и сына Виктора. Земляки избрали Игнатия Алексеевича председателем Аканинского нассвета, он проработал в этой должности с 1946 по 1950 годы. Затем он был председателем Жарханского наслега, а с 1957 по 1959 год опять был избран председателем Аканинского наслежного Совета. По окончании деятельности на советской работе работал налоговым агентом и лесником. И так он был председателем Совета в родном наслеге трижды, а один раз, в самое трудное военное время — председателем колхоза. Вопреки указаниям руководства района он пытался помочь голодающему населению. Аканинцы уважали его, всегда прислушивались к его словам. Он действительно был сильным человеком, и не только физически, но и духовно. Я помню, став председателем колхоза, он начал верхом объезжать дальние участки — Молодой, Чкалов, Сата, а это в одну сторону 30-35 км. Думаю, человеку с одной ногой эти поездки давались нелегко, протез до крови натирал культю. Он никогда не подавал виду, что ему тяжело. Игнатий был очень требовательным руководителем, ездил по фермам, сенокосным угодьям и люди, зная о его требовательности, подтягивались. При нем в деревне построили две школы, клуб, баню, первую электростанцию. Он был истинным хозяином, в наслеге без него ни один вопрос не решался. В те годы в колхозе подбирались такие же работоспособные, требовательные организаторы производства — бригадиры, заведующие фер-

мами, отделениями. Я всегда с благодарностью вспоминаю бригадира Николая Семенова (Хабарова), заведующую фермой Татьяну Николаевну Никифорову, секретаря Совета Анастасию Тимофеевну Кондакову, передовых колхозников Николая Ильича Маяровского (Койка), старика Гаврила Ивановича Егорова (Чыра), Михаила Поликарпова, мастеров — плотников Афанасия Софронова (Дары), Семёна Семенова (Кёмюс Уола), Михаила Чиряева, однорукowego фронтовика Илью Кирилловича Дмитриева (Тетьля) и многих, многих других.

Для своего хозяйства Игнатий всегда сам привозил сено, дрова. Если я во время весенних каникул привозил из леса дрова, то это в сравнении с тем, что он, одноногий, привозил, было небо и земля. Он привозил бревна — комелья огромной лиственницы, которую обхватить было трудно. Я, 16-17-летний юноша, кое-как стаскивал с саней эти бревна. Или лежа на кровати, он выставлял выпрямленную руку и предлагал мне согнуть ее. К своему стыду, я ничего не мог сделать. Он, как и все Хамааковы, любил дома выпивать, иногда крепко. Но пьяным я его никогда не видел. Однажды, когда я учился в пятом классе, у дяди Игнатия праздновали День Победы. Взрослые пили разбавленный спирт, а мне дали стакан чая с молоком, такого вкусного, что я попросил и выпил вторую кружку. После этого я ничего не помню. Оказывается, меня угостили брагой, а я тогда еще не знал о существовании такого напитка. Так я получил свое первое алкогольное крещение в 5-м классе благодаря дяде. Он был очень заботливым мужем и отцом. Жена его Акулина была сварливая, а Игнатий только отшучивался. Таким мне запомнился один из достойных сыновей Хамаа — Кыса.

Седьмой ребенок Хамаа Дмитрий, родившийся в 1914 году, воспитывался у зажиточного крестьянина Акима и имел отчество Акимович в отличие от своих братьев и сестер. С ранних лет он познал тяжелый крестьянский труд в большом хозяйстве своего богатого благодетеля. Он вырос сильным, шустрым, активным юношей. Новая власть, ее первые шаги по ликвидации безграмотности, культурная революция, создание товариществ по совместной обработке земель сыну бедного Хамаа пришлись по душе. При его активной жизненной позиции он не мог быть простым созерцателем происходящих перемен, ему непременно надо было быть в центре событий. Первым делом он вступил в ряды коммунистической молодежи. Богатый Аким не воспринял новую власть, не понимал, как это его вчерашние хамначиты будут им командовать, отбирать его земли и накопленные не одним поколением богатства и раздавать бедным. Узнав, что приемный сын стал комсомольцем, он от души отстегал его вожжами. Дмитрий Акимович всегда помнил об этом эпизоде.

Он, как и его родной брат Игнатий, стал пламенным комсомольцем, активным строителем новой жизни, одним из организа-

торов ликвидации безграмотности, проведения культурной революции в селе, коллективизации. И не случайно в возрасте 22-23 лет его выдвинули на должность председателя вновь созданного колхоза «Конституция». Тогда же его избрали депутатом наследного Совета.

3. 1 сентября 1941 года три брата Хамаа: Дмитрий, Василий и Иван были призваны Нюрбинским райвоенкоматом на фронт. Дмитрий служил в 995-м стрелковом полку Северного фронта, участвовал в боевых действиях против фашистской армии, окружившей Ленинград. Был фронтовым разведчиком. В 1943 году после тяжелого ранения был демобилизован. О его ратном подвиге свидетельствовали боевые награды — орден «Славы» III степени, медаль «За Победу над Германией» и другие. После возвращения с войны Дмитрий Акимович работал председателем Кочайского наследного Совета, позднее председателем колхоза. Женится на дочери зажиточного крестьянина Софрона Егорова (Малгатта) тихой, скромной, трудолюбивой Парасковье. Они обосновались в Кочае — в деревне Александровка. Парасковья была большая мастерица по шитью одежды, у нее всегда было много заказов от односельчан. Заказчики платили в основном продуктами, и это было заметным подспорьем для содержания их большой семьи. Парасковья подарила мужу четырех дочерей и трех сыновей. Дети все как на подбор красивые, рослые. Воспитывали их трудом, с малых лет дети были незаменимыми помощниками родителям по хозяйству. Они были воспитаны в духе безоговорочного почитания родителей. Слово отца было законом, даже став самостоятельными взрослыми людьми, они всегда говорили: «Тятя сказал, надо сделать». Они выросли очень дружными, дружили семьями и даже дома для своих семей строили сообща. Зятя Дмитрия Акимовича были мастеровыми, трудолюбивыми людьми, для них он стал отцом и все его слова выполнялись ими беспрекословно. Каждый год отец определял, кому строить дом общими усилиями. Благодаря этому каждая семья обзавелась большим, светлым домом.

К началу 50-х годов после укрепления колхозов семья Дмитрия Акимовича переехала в Антоновку. В те годы я впервые встретился с дядей, они тогда жили недалеко от Антоновки, в местности Кутана в чужом доме. Ему еще не было сорока. Очень деятельный, быстрый человек, который отличался высоким ростом, острым взглядом и громким командным голосом. Те, кто не знал его, могли и обидеться. На самом деле он был очень добрым, имел множество друзей, все шло к нему за советом и помощью. Меня он с первой встречи принял как сына.

В те годы Дмитрий Акимович работал заведующим коневодческой фермой, позднее на других должностях в совхозе. В отличие от своих братьев, он от природы был одарен предпринимательской жилкой. Практически семья содержалась на его небольшую зарпла-

ту и благодаря домашнему хозяйству. Несмотря на это, дети были всегда аккуратно, добротно одеты, в этом, несомненно, была заслуга их матери. У них в числе первых в селе появился велосипед, а потом и мотоцикл. Дмитрий Акимович пользовался огромным деловым авторитетом в районе, его трудовые заслуги в послевоенном восстановлении разрушенного народного хозяйства, в становлении и развитии коллективных хозяйств, совхоза «Нюрбинский» были высоко оценены: ему было присвоено почетное звание «Заслуженный работник народного хозяйства ЯАССР», был награжден Почетными грамотами Президиума Верховного Совета ЯАССР, райкома и исполкома районного Совета народных депутатов.

Дмитрия Акимовича отличала высокая культура, всегда говорил спасибо, целовал женщинам руку, что не принято среди якутов его поколения. Он очень любил свою Парасковью Софроновну. Однажды она тяжело заболела, в районе не смогли поставить диагноз и отправили ее самолетом в Якутск. Он каждый день с утра до вечера проводил в больнице, и только вечером приходил ночевать к нам на дачу. На него было больно смотреть, как он переживал за жену. Когда она стала поправляться, дядя Дмитрий просто расцвел, повеселел и по вечерам мы стали поднимать бокал за ее здоровье.

Когда я учился в Нюрбинской школе и работал после армии, часто посещал ставшую мне родной семью Дмитрия Акимовича. С тех пор их дети стали самыми близкими мне людьми. Старший из них, Михаил Дмитриевич, стал мне больше, чем брат.

Дмитрий Акимович тяжело заболел, у него обнаружили рак и отправили в Якутск, где врачебный консилиум вынес смертельный приговор: «Срочно возьмите домой, пусть пару месяцев пьет чай с бабушкой». Мы боролись за его жизнь, используя и лекарства, и нетрадиционные методы — лечение керосином. Его невестка Олимпиада Трофимовна, врач по специальности, постоянно поддерживала его уколами, системами. Позднее удалось достать несколько ампул препарата из печени черноморской акулы. К нашей радости, ему стало гораздо лучше, он начал кушать и даже ходил на ысыах. Все это продлило ему жизнь на 3-4 года. Весной 1991 года я учился в Москве в высшей коммерческой школе, после этого проходил стажировку за рубежом в крупнейших авиакомпаниях мира. Перед поездкой в ФРГ я съездил в Нюрбу попрощаться с дядей. Он был в очень тяжелом состоянии и умер во время моей командировки. Он ушел из жизни в возрасте 77 лет, последний из первого поколения Хамаа. Он прожил дольше своих братьев. У Дмитрия Акимовича было прозвище Джэргэстэй, что в переводе означает «Сверкающий», и на самом деле он был очень ярким, незаурядным человеком. Я не смог проводить в последний путь дорогого мне человека, но его светлый образ остался в моем сердце навсегда.

4. Призванный в первых рядах на фронт, сын Хамаа Иван Алексеевич Васильев (Ампас), 1916 года рождения, долгое время считался пропавшим без вести. Благодаря юным следопытам Аканинской школы под руководством учителя Герасима Ивановича Васильева было установлено, что Иван Хамаков был тяжело ранен в боях под Старой Руссой и умер в госпитале. Он не был женат, после него не осталось детей, некому было продолжить род безвременно ушедшего из жизни защитника Отечества.

5. Еще одним из детей Хамаа, с кем мне многие годы было суждено жить рядом, была Елена Алексеевна Хамаа-Куолай. В молодости она была боевая, громкоголосая, никому спуска не давала. Прозвище Куолай в переводе означает «Глотка», или как мы иногда говорим, «Луженая глотка». После войны до женитьбы дяди Василия они жили вместе, оба работали в колхозе. Елена родилась в 1919 году, перед войной и в годы войны работала в колхозе. Когда Василий обзавелся семьей, она переехала в Марху. В 1950 или 1951 году она вышла замуж за Прокопия Афанасьевича Чымырова, который к тому времени уже был вдовцом с двумя детьми Николаем и Люцией. Прокопий Афанасьевич был человек среднего возраста, одноглазый, среднего роста. Несмотря на малограмотность, был непревзойденным финансистом и экономистом. Его очень ценили в районе. Когда в 1954 году я поступил в 8-й класс 1-ой Нюрбинской школы, они жили в общежитии машинно-тракторной станции (МТС), где он работал главным бухгалтером, а тетя Елена — в ветеринарной службе района. Позднее они построили дом на улице Ворошилова под горкой, я жил у них, пока учился в 9-м классе.

От них я ходил к приемной матери Кэтэ дров наколоть, в дом занести. Ничто не предвещало беды. Мама казалась здоровой. Но когда на зимние каникулы я уехал в Акану, она скорострительно скончалась, вроде из-за пневмонии. И тут она решила побережь меня, умерла тихо, без меня, добрейшей души человек.

Во второй половине года я переехал жить к сестре Дарье, она осталась одна, надо было ее поддержать. До окончания 10-го класса я жил у Дарьи, но связь с тетей Еленой не терял, время от времени заходил к ним.

У Чымыровых родилось четверо детей. Рево стал врачом-стоматологом, Саша — финансистом, Зина — технологом маслозавода, Гоша — водителем. Елена Алексеевна умерла от рака в довольно молодом возрасте. Она была трудоголиком, хорошей хозяйкой, заботливой женой и матерью, доброй родственницей. У нее, как у всех Хамаковых, было теплое, заботливое отношение ко мне. Я всем им за это бесконечно благодарен.

После смерти в 1991 году Дмитрия Акимовича первое поколение Хамаковых стало достоянием нашей семейной истории. Их место

заняли достойные продолжатели семейной традиции — второе поколение Хамаковых. Их достаточно много, поэтому я остановлюсь только на старших представителях этого поколения. Это мои старшие двоюродные братья и сестры Петр Николаевич Соколов, Давид Дмитриевич, Мария Дмитриевна, Елена Дмитриевна, Егор Васильевич, Никита Васильевич Васильевы, Анна Николаевна и Корнил Николаевич Борисовы.

О П.Н. Соколове

В 1947 году, когда я учился в третьем классе, приехал в Акану ученик 8-го класса Нюрбинской средней школы Петя Соколов и остановился там, где жил я, у Василия и Елены Хамаковых. Он был рослый, красивый юноша. У него были проблемы со зрением и ему дали академический отпуск. После войны с учительскими кадрами на селе были большие проблемы, дипломированных учителей не было, поэтому нас учил человек с семиклассным образованием. Гаврил Акимович Иванов был очень порядочным человеком, но образования ему явно не хватало. Петя решил курировать мою учебу. Однажды, проверив мое домашнее задание по математике, он напустился на меня: «Как это ты так решаешь простые дроби?» «Так нас учил Гаврил Акимович!» Он показал мне, что надо находить общий знаменатель, а не прибавлять числитель к числителю, знаменатель к знаменателю, и сказал: «Покажи учителю, как надо решать простые дроби». В те годы не то что методических пособий, но даже учебников, тетрадей, чернил и ручек не было. Чернила делали, растворяя сажу из печки в воде, писали на старых газетах.

Год 1947 выдался голодным, так называемый доход колхозника за год работы составлял всего несколько килограммов мяса и масла и, может быть, мешок зерна. А у моих дяди и тети не было не то что скота, даже собаки. В магазине муку выдавали по лимиту. Моим досталось два килограмма овсяной муки. Из нее постряпали лепешки, вчетвером за два приема съели их. Помню, Петя напустился на взрослых: «Сами все съели, а ребенку (т.е. мне) ничего не оставили». В тот год нас спасли караси из озера Дженкюде, об этом я уже рассказывал.

Петя был круглым сиротой, мать умерла в 1941 году, в начале войны 1940-1941 гг. ходил по людям и питался тем, что подавали, помочь ему было некому. Он рос сильным и смекалистым. Полтора года работал на ферме, потом жил в Мархе у Калина и Анны Тарасовых, где окончил 7 классов, в 1946-1947 году жил в Нюрбе, в интернате и учился в 8-ом классе. После окончания 8-го класса поехал в Якутск без копейки в кармане, поступил учиться на рабфак. Закончив его, учительствовал, затем поступил в пединститут. Петр учился вместе с Юрием Николаевичем Прокопьевым, будущим первым секретарем обкома партии, Молотом Сергеевичем Слепцовым, в последующем директором педучилища, и другими известными людьми республики.

Их дружба продолжалась много десятилетий. Петя приезжал в Акану каждое лето, так что и между нами связь не прерывалась.

Трудно было найти равных ему в ловкости, поэтому он не раз выходил победителем в состязаниях по хапсагаю на районном и сельском ысыахе. Работая учителем в Аканинской школе, Петр старался увлечь детей спортом, организовав секцию борьбы. Из его воспитанников выросли мастера спорта СССР Макар Александрович Гаврильев, Яков Кириллович Попов, Николай Егорович Степанов, кандидаты в мастера спорта СССР Семен Николаевич Петров, Соломон Кириллович Петров, Василий Николаевич Петров, мастер спорта ЯАССР по национальной борьбе Николай Данилович Егоров.

Петр Николаевич учительствовал во многих школах: в I Кангалассах, в Акане, в Улахан-Чистай Момского района, работал директором Далырской школы Верхневилуйского района и I Кангаласской школы, перед выходом на заслуженный отдых практически без денег построил начальную школу в деревне Чкалов и возглавил ее коллектив. Он был прекрасным учителем физики и математики, увлекался шахматами. Много читал, любил произведения классиков, имел тягу к философии. Приезжая в Якутск, он, бывало, жил у меня по нескольку месяцев и прочитывал практически всю мою довольно солидную библиотеку.

Первая женитьба Петра была не очень удачной, у супругов не было детей и спустя 4-5 лет они развелись. Вторая жена была из нашей деревни Акана. Екатерина Семеновна Петрова отличалась немногословностью, трудолюбием и заботливостью. У них родилось пятеро детей. Родители всем дали высшее образование, обеспечили жильем в городе, что было очень важно для столичной жизни. Все они нашли свое достойное место в жизни.

Петр Николаевич был очень близок мне, его всегда с радостью встречали в моей семье. Взаимная любовь была у брата с моей дочерью Викой. Он любил иногда выпить и ему от меня за это попадало. В такие моменты он жаловался на меня Вике, в то время ученице 4-5 класса. После переезда Соколовых в Якутск, связь наших семей еще больше укрепилась.

Находясь на заслуженном отдыхе, Петр Николаевич сотрудничал с редакциями газет «Якутия» и «Туймада». Здесь раскрылись другие грани его таланта. П.Н. Соколов ушел из жизни в возрасте 76 лет, оставив после себя сотни благодарных учеников, пять детей, более десяти внуков и правнуков.

6. У Дмитрия Акимовича от первой жены Анны Егоровой (Куолусут) родились сын Давид Дмитриевич, дочери Мария Дмитриевна (Джергэ Мария) и Елена Дмитриевна.

Давид в молодости был хорошим спортсменом, веселым, жизнерадостным человеком, заядлым охотником. Работал учителем в Ака-

нинской школе, директором в Чаппандинской школе, на партийной работе в Сунтарском райкоме КПСС. Давид был женат на сунтарской красавице Лии Колесниковой, которая многие десятилетия проработала учителем в Аканинской, Чаппандинской, Сунтарской школах. У них родились сыновья Стас, Владислав, Иннокентий, Николай и дочь Валя. Давид Дмитриевич был прекрасным рассказчиком, веселым компаньоном, шутником, виртуозным игроком в карты. К сожалению, очень короткой оказалась жизнь этого по-настоящему яркого человека. В 43 года от роду он умер от тяжелой болезни.

Его сестра Мария Дмитриевна (Джергэ Мария) всю жизнь проработала в колхозе, потом в совхозе. Вся ее трудовая биография связана с сельским хозяйством. Мария стала матерью-героиней. У нее только внуков 24! В настоящее время она проживает у одной из дочерей в Тулагино.

Вторая сестра Елена Дмитриевна более сорока лет посвятила животноводству. Стала знаменитой в республике телятницей. Она награждена орденами Ленина и Трудового Красного знамени, была избрана делегатом XXIV съезда КПСС, стала почетным гражданином Нюрбинского улуса. Ее муж Михаил Степанов — ветеран Отечественной войны, ветеран труда, охотник-промысловик, орденоносец. У них две дочери Зина и Зоя, сын Валентин, больше 15 внуков и правнуков.

У меня по жизни сложились прекрасные родственные отношения с детьми Дмитрия Акимовича и Парасковьи Софроновны с двоюродными братьями и сестрами Мишей, Сашей, Толей, Зоей, Валей, Светой, Лидой и их семьями. Родители воспитали в них чувство уважения к старшим.

Старший из них, Михаил, был для меня не только братом, но и другом. Когда он был еще юношей, мы, бывало, ходили с ним на охоту, рыбалку. До призыва в армию он, следуя моему примеру, работал в авиации и зарекомендовал себя грамотным, добросовестным, ответственным авиамехаником. После армии Михаил учился в Магадане. Студенческие годы Миши и Зои прошли через нашу семью. Михаил Дмитриевич прошел путь от рядового милиционера до начальника ГАИ Нюрбинского района. Во время каждого моего приезда в Нюрбу он возил меня в Акану. В те годы таких командировок у меня было немало. Михаил Дмитриевич был справедливым, принципиальным начальником ГАИ и пользовался большим авторитетом в районе. Он умер рано из-за врачебной ошибки. Он был в расцвете сил и мог сделать еще много добрых дел. На похоронах его провожала вся шоферская братия Нюрбы автомобильными гудками. Это было никем не организованное выражение чувства благодарности его памяти рядовыми работниками. Он был любящий и любимый муж, отец, прекрасный семьянин и хозяин. После смерти

отца Михаил заменил его. Дело отца продолжила его дочь Василиса, ныне капитан милиции в отставке.

7. Среди моих двоюродных братьев и сестер особое место занимает дочь старшего сына Хамаа Николая Хамакова Анна Николаевна Борисова. Она прошла сложный жизненный путь. Ее мать после смерти мужа, оставшаяся одна с двумя детьми на руках, в суровые, голодные, военные годы сумела сохранить им жизнь. Еще в школьные годы у Ани проявлялись лидерские качества Николая Хамаа по прозвищу Ленин. После окончания Якутского медицинского училища Аня связала свою трудовую деятельность с санитарно-эпидемиологической службой — сначала Верхневилуйского района, а позднее республиканской. Ее человеческие качества — принципиальность, справедливость, человечность в этой службе были востребованы.

Будучи избранной секретарем партийной организации, Анна Николаевна стала непримиримым борцом против всего негативного, что могло проявиться в недрах этого всемогущего надзорного органа. Она, как и ее отец, стала верным солдатом партии.

Муж оставил ее с четырьмя детьми и старой матерью. Ей пришлось одной поднимать детей в нелегких городских условиях Якутска. Она сумела всем им дать достойное образование и воспитание. Она — наш друг, интереснейший собеседник, любимая родственница, всегда желанный гость.

Такие, как Анна Николаевна, не меняют свои жизненные позиции и не предают своих убеждений. Она осталась верной идеалам коммунистической партии. Находясь на пенсии и воспитывая внуков, она всегда живо интересуется тем, что происходит в стране, в республике и имеет четкую позицию. Ее дети: Валерий Васильевич — полковник милиции в отставке, Геннадий Семенович — подполковник милиции в отставке, Алексей Семенович — работник частного предприятия, мастер-золотые руки, Ефросинья Семеновна — главный бухгалтер, воспитаны на традициях деда и матери поборниками справедливости.

С ее братом Корнилом Николаевичем мне редко приходилось встречаться, он жил в Верхневилуйске. Корнил Николаевич всю жизнь проработал рабочим. Они с женой Марией вырастили двух дочерей, дали им образование. Лена Корниловна стала врачом, Сардана Корниловна — полковник милиции, ответственный работник ГИБДД.

У сестры отца Анны Хамаковой родились трое сыновей: Тихон, Егор и Никита. Тихон умер рано. Никита был строителем, не женился. Он был очень добрым, работающим мастеровым человеком. Никита любил и уважал родственников, находился под постоянной опекой Анны Николаевны Борисовой, часто приходил и общался с нашей семьей. Он умер в довольно молодом возрасте, видимо тяже-

лый физический труд, неустроенность в жизни стали причиной его болезни. О Никите у нас осталась добрая память.

8. Егор Васильевич Васильев в детстве воспитывался не у Хамаковых, а у других людей. Детство и юношество у него, как у всех детей войны, прошли в трудных условиях, жил и воспитывался в интернате. После окончания Нюрбинской средней школы №1 поступил в Московскую ветеринарную академию. После успешного окончания академии Егор вернулся на родину и работал ветеринарным врачом в совхозе Мархинском в селе Маар. Я с ним впервые познакомился во время моего приезда на каникулы. Это была незабываемая встреча. Я приехал из Аканы в Маар, с трудом нашел его на работе и мы пошли туда, где он жил. В комнате, которую он снимал, стояли две деревянные кровати, он указал мне на одну из кроватей без постели, без ничего. Я лег, чтобы немного отдохнуть, мы с ним поговорили о том, о сем. Егор принес бутылку водки, разлил по стаканам и предложил мне выпить. Перед кроватью табуретка, на которой два стакана водки и больше ничего. В то время я вообще не пил, я поблагодарил его и отказался.

В один из моих приездов он женился на девушке из Аканы Ане Кырлыковой и справил свадьбу в Акане. После свадьбы они жили в Мааре, позднее переехали в Нюрбу. У них родилось четверо детей — две дочери и два сына, все как на подбор красивые. Егор Васильевич работал главным инспектором района по заготовке, Анна Спиридоновна — во вневедомственной охране. Егор Васильевич был одним из авторитетных руководителей района. За многолетний плодотворный труд он был награжден орденом «Знак Почета». Живя в районе, он пристрастился к охоте и рыбалке. Дети выросли, стали самостоятельными людьми, появились внуки. После выхода на пенсию Егор Васильевич с супругой живут в Якутске, занимаясь воспитанием внуков.

Из второго поколения Хамаковых я первым по воле судьбы стал представителем технической интеллигенции. Всем, чего я добился в жизни, я обязан советской власти и коммунистической партии. Деревенский парень абсолютно бесплатно мог получить образование в Москве, Ленинграде или Киеве, такое сегодняшней молодежи покажется фантазией. Но это не фантазия, такова была реальность жизни советских людей. После окончания Киевского института гражданского воздушного флота в 1965 году я женился на выпускнице Ленинградского педагогического института им. Герцена Розе Бубякиной из г. Вилуйска. Она из многодетной семьи Петра Ивановича и Ефросиньи Алексеевны Бубякиных, семьи, которая дала республике одну из известных учительских династий Якутии. Она не изменила семейной традиции, сорок лет работала по полученной специальности, из них 35 лет готовила учителей начальных классов, в качестве преподавателя педагогики и психологии Якутского педагогиче-

ского училища им. Гоголева. Сотни ее воспитанников продолжают работать на ниве просвещения. Часть из них — на высоких государственных и общественных должностях. Ее труд оценен по достоинству, Розалия Петровна удостоена почетного звания «Заслуженный учитель РФ», «Отличник просвещения РСФСР», награждена Почетной Грамотой Президента РС(Я) и т.д. У нас двое детей: Виктория — преподаватель английского языка колледжа связи, отличник профобразования РС(Я), Георгий — инженер автомобильного транспорта, работает в частном издательстве, четверо внуков: Юля — студентка, Егор — ученик 11-го класса, Миша — 5 лет и Карина — 2 года.

В жизни я многого достиг, пройдя все ступени профессионального роста, работал на таких должностях как заместитель командира Якутского объединенного авиаотряда по политработе, первый заместитель, заместитель по политработе начальника Якутского управления гражданской авиации, председатель территориального комитета профсоюза авиаработников. Являюсь членом Союза журналистов России, автор и соавтор тринадцати книг об авиации Якутии. Награжден орденом Дружбы народов, медалями, грамотами ОК КПСС, министра гражданской авиации СССР, Президента РС(Я), ФНПР, знаками «Отличник Аэрофлота», «Почетный работник транспорта РФ», «Заслуженный работник транспорта РС(Я)» и др. Своими достижениями я обязан многим. В первую очередь старшему поколению Хамаковых — отцу Егору Алексеевичу, дядям Василию, Игнатию, Дмитрию, тете Елене, моей приемной матери Кэтэ, приемной сестре Дарье, которые в голодные, холодные военные и послевоенные годы поддерживали меня, воспитали в лучших семейных традициях, научив трудиться и ценить труд. Я благодарен П.Н. Соколову, А.Н. Борисовой. В моем становлении как специалиста и руководителя огромная заслуга многих руководителей авиации и двадцатитысячного коллектива авиаторов Якутии, одним из руководителей которого я проработал около двадцати лет. Мне посчастливилось работать практически со всеми выдающимися руководителями нашей авиации послевоенных лет: Валерием Ильичем Кузьминым, Сергеем Ивановичем Климаковым, Петром Апполоновичем Кухто, Владимиром Васильевичем Кузаковым, Иннокентием Семеновичем Кычкиным, Михаилом Ильичем Митяшиным, Иваном Сергеевичем Дергилевым, Николаем Николаевичем Терещенко, Николаем Ивановичем Ананьевым, со всеми летными командирами, начальниками авиационно-технических баз, аэропортов и, конечно, с руководителями авиации республики моего поколения и поколения рыночного периода. Список тех, кто помогал моему становлению, можно продолжать до бесконечности.

Особую благодарность за мою удавшуюся жизнь выражаю своей жене Розалии Петровне, которая в любых условиях обеспечивала

надежный тыл, воспитывала детей, поддерживала уют, тепло в доме, с открытой душой принимала моих многочисленных родственников из рода Хамаа. Мой профессиональный рост сопровождался бесчисленными переучиваниями на новую технику, курсами повышения квалификации и переквалификации, без этого обойтись было невозможно. Во всех этих случаях Розалия Петровна оставалась одна с детьми, продолжала свой нелегкий учительский труд. Позже, когда я стал руководителем, особенно в годы работы в управлении гражданской авиации, настал период бесконечных командировок по Якутии, в Москву и даже за границу. И опять все домашние хлопоты ложились на плечи жены. Преклоняюсь перед светлой памятью наших родственников Марии Петровны, Евдокии Петровны Бубякиных, Якова Прокопьевича Кычкина, которые очень поддерживали нас в трудный период становления нашей семьи.

Размышляя о роли двух поколений рода Хамаа в развитии Аканинского наслега и в целом Нюрбинского района, осмелюсь сказать, что они оставили заметный след во многих сферах деятельности общества. Особо хочется отметить заслуги представителей первого поколения Хамаковых, председателей сельских советов, колхозов, комсомольских активистов 20-30-х годов XX века Николая Алексеевича Васильева (Николая «Ленина»), Игнатия Алексеевича Васильева (Кыса), Дмитрия Акимовича Васильева (Джэргэстэя), в становлении Советской власти в деревне, ликвидации безграмотности, в проведении культурной революции, в коллективизации разрозненных крестьянских хозяйств в более крупные коллективные хозяйства — колхозы, которые стали предвестниками совхозов — крупных сельскохозяйственных товарных производств. При всех своих недостатках их преимущества перед сегодняшними малочисленными и слабыми фермерскими хозяйствами очевидны. Совхозы были важнейшим фактором развития села.

Сыновья Хамаа внесли свой вклад в Великую Победу нашего народа над фашистской Германией и милитаристской Японией. Не часто встретишь семью, которая отправила четырех сыновей защищать Родину, или солдата, который, демобилизовавшись по ранению, снова добровольно уходит на войну, как Василий (Глухой). Василий, Дмитрий, Иван, Игнатий своей кровью и жизнью доказали преданность Родине.

Послевоенное восстановление народного хозяйства района прежде всего связано с именами вчерашних фронтовиков, в том числе Дмитрия, Игнатия и Василия Хамаковых. Руководство доведенными войной до полного обнищания колхозами, наслегами, их восстановление, укрепление, строительство школ, клубов, бань, электростанций, приобретение первых тракторов, автомашин связано с их именами. В восстановлении народного хозяйства района

принимали активное участие Егор и Елена Хамаковы. Род Хамаковых может и должен гордиться своими представителями, достигшими высоких производственных результатов, как Елена Дмитриевна — передовая телятница республики, награжденная орденами Ленина и Трудового Красного знамени.

Второе и третье поколение Хамаковых дали республике много высококвалифицированных специалистов: более 10 работников народного образования, около 15 работников транспорта, 10 медиков, 5 финансистов и экономистов, 10 сотрудников МВД, в т.ч. два полковника, по одному подполковнику, майору и капитану, 2 энергетиков, десятки работников сельского хозяйства, строительства, 2 организаторов учреждений культуры, 6 журналистов и общественных корреспондентов газет. В этом перечне практически не учтены представители четвертого поколения, среди которых есть и будущие ученые.

Среди представителей второго и третьего поколений Хамаа есть пять руководителей отраслевого, районного масштаба, партийные, профсоюзные работники. В третьем поколении пять человек довольно успешно занимаются частным предпринимательством. Как видите, практически нет отрасли, где бы не трудились потомки Хамаа.

Награждены орденами и медалями за ратный подвиг: Дмитрий, Игнатий, Василий Алексеевичи Хамаковы, за успехи в труде: Елена Дмитриевна, Егор Васильевич, Михаил Егорович. Удостоены почетных званий: Виктор Игнатьевич Васильев — «Заслуженный работник ЕЭС России», Дмитрий Акимович Васильев — «Заслуженный работник народного хозяйства ЯАССР», Михаил Егорович Васильев — «Заслуженный работник транспорта РС(Я)». Ряд представителей рода Хамаа награждены грамотами Верховного Совета ЯАССР, ОК КПСС, РК и ГК КПСС, отраслевых министерств, Президента РС(Я). Отдельные представители Хамаа избирались депутатами районных и наслежных Советов. В Книгу Почета Нюрбинского района внесен Дмитрий Акимович Васильев. Звание Почетного гражданина Нюрбинского улуса присвоено Елене Дмитриевне Егоровой, ее сестре Марии Дмитриевне присвоено звание «Матери-героиня». Самой высокой оценкой трудового подвига Елены Дмитриевны Егоровой было ее избрание делегатом XXIV съезда КПСС и членом Якутского ОК КПСС.

Будущим поколениям рода Хамаа есть, кем гордиться. Им надо знать свои корни, славные ратные и трудовые подвиги старшего поколения, беречь и приумножать их традиции.

М.Е. Васильев,

«Отличник Аэрофлота»,

«Почетный работник транспорта РФ»,

«Заслуженный работник транспорта РС(Я)»

ВАСИЛЬЕВ ИГНАТИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ (КЫҢАА)

кэргэнэ Акулина Гаврильевна Васильева

	Оҕолоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ
1	Виктор Игнатьевич	Игнат	Витя
			Шурик
			Снежана
			Трофим
			Надя
		Александр	Валера
2	Вера Игнатьевна	Гена	Дима
		Кира	
3	Дмитрий Николаевич	Петр	
		Анна	Маша
			Сахая

КЫЛГАС БИОГРАФИЯТА

30-с сылларга нэһилиэккэ культурнай революцияны ыытыспыт нэһилиэк бастакы комсомолеһа.

1931 с. Эбэ кытытыгар «Кыһыл титиик» ТСОЗ, 1932 сылтан «Ленин Суола» колхоз тэриллииһигэр үлэлэспитэ.

1931-33 сс. — «Ленин суола» колхоз чилиэнэ.

1933-35 сс. «Марха» наспотун агена.

1935-39 сс. «Ленин суола» колхозка бастаан биригэдьиirinэн, кэлин председателинэн үлэлээбитэ.

1939-40 сс. Республиканскай колхознай оскуола курсана.

1940-41 сс. Акана сельсоветын председателэ.

1941-42 сс. «Ленин суола» колхоз председателэ.

1943-46 сс. Забайкальскай фронтна 210-с мотострелковай дивизи-

зия 644-с стрелковай полкатыгар сулууспалыыр. Японияны кытта сэрии кыттыылааба.

1946-50 сс. Акана сельсоветын председателэ.

1950-53 сс. Дьаархан нэһилиэтин салалтатын бөһөгөтөр сылтан Сэбиэтин председателинэн, ону сэргэ «Марха» колхоз солбуйааччы председателинэн ананар.

1954-55 сс. Акана райфинотдел налоговой агенынан үлэлиир.

1956-57 сс. Марха учаастагар дорожной отдел маастара.

1957-59 сс. Акана нэһилиэтин Сэбиэтин председателинэн быыбарданан үлэлиир.

1959-60 сс. Марха учаастагар дорожной отдел маастара.

1960-69 сс. райлесхоз лесобъезчигынан үлэлиир.

1969 с. пенсияга тахсар.

1969-73 сс. «Марха» совхозка түүлээби тутууччынан үлэлиир.

1973 сылтан пенсияга олорон 8 сыл устата нэһилиэктээби народнай хонтурол группатыгар председателинэн үлэлиир.

Игнатий Алексеевич Васильев-Кыһаа 1910-1985 сс. олорон ааспыт. Хамаа улууска биир биллибит уола. Сэрии уонна үлэ ветерана, нэһилиэк бастакы комсомолеһа, 1939 с. партия чилиэнэ. Кыһаа баай Антонов Моисейга иитиллибитэ, хамначчыт курдук сылдыбыт. Сэбиэскэй былаас туран хамначчытыттан босхолонон, ликбезкэ үөрэнэн, аабар, суруйар буолбут. 1931 с. «Кыһыл Титиик», ТСОЗ-һу, 1932 с. «Ленин суола» колхозу тэрийсибит. 1933-1935 сс. Марха сельпотун аабына, 1935-39 сс. «Ленин суола» колхозка биригэдьиirinэн, председателинэн үлэлиир. 1939-1940 сс. Дьокуускайга колхознай оскуола курсана, 1941-1942 сс. «Ленин суола» колхоз председателэ, 1942-1943 сс. сельсовет секретара. 1943-1948 сс. Забайкальскай фронтна сулууспалыыр, Япония милитаристарын уруссаллааһынна сэриилэһэр. Аңаар атабын Манчжурия сиригэр хаалларан 2-с группалаах инбэлиит буолан дойдутугар төннөр. 1946-1950 сс. Акана нэһилиэтин Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ. 1950-1953 сс. партия райкома Дьаархан нэһилиэтин Сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн уонна бөдөҥсүйбүт «Марха» колхуос солбуйааччы бэрэссэдээтэлинэн үлэбэ ытар. Сэриигэ ылбыт бааһа бэргээн үлэтиттэн босхолонон дойдутугар төннөр, итиэннэ 1956 с. диэри Акана нолуогабай аабынынан үлэлиир, 1957-1959 сс. хаттаан Акана нэһилиэтин Сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн быыбарданан үлэлиир. 1959-1960 сс. Марха учаастагар суол-иис онорор отдел маастара. Биир сыл пенсияга

олорон баран 1973 с. диэри «Марха» совхозка түүлээх тутааччынан, булду тэрийээччинэн үлэлиир. Кэлин бүтэһиктээхтик пенсияҕа тахсар. Пенсиятыгар тахсан баран 8 сыл устата нэһиликтээҕи норуодунай хонтуруол группатын бэрэссэдээтэлинэн үлэлээбитэ. Элбэх төгүл нэһилиэк депутатынан, партбюро секретарынан, чилиэни-нэн талыллан үлэлээбитэ. Үтүс общественной-политической үлэни ыппыта, элбэх хайҕабылга тиксибит үлэһит быһыытынан биллэр. «Аҕа дойду сэриитэ» 2-с степеннээх орденынан, «Германияны кыайыы иһин» медалынан, «Үлэ ветерана» медалынан, 3 төгүл Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Президиумун Бочуотунай Грамоталарынан наҕараадаламмыта, элбэх төгүл нэһилиэк, оройуон Бочуотунай Грамоталарынан бэлиэтэммитэ. Коммунистической үлэ ударнига, нэһилиэк бочуоттаах гражданина. Баара-суоҕа ликбез үөрэхтээх киһи үрдүк ирдэбиллээх, дэгиттэр тэрийэр талааннаах, чиеһинэй үлэһит буолан ити үлүгэрдээх элбэх уонна араас хайысхалаах, тустуспа тэрийэр үлэни ирдиир араас үлэлэргэ барытыгар сирдэрбэккэ тахсыылаахтык үлэлээбит биир бөдөҥ тэрийээччи буолан үүнэн тахсыбыт нэһилиэк биир сэдэх киһитэ. Бэйэтэ атабынан улахан-нык кыанар, күүстээх-уохтаах, сымса киһи этэ. Хапсаҕайга, атах оонньууларыгар эдэригэр ыһыах бириһин элбэхтик сиэбитэ үһү. Бааһынайдынгыта улахан-нык биллибэт, хаппыт-куурбут киһи этэ. Киһини баттаабыта, атаҕастаабыта биллибэт, ол гынан баран ирдэбиллээх, кытаанах салайааччы этэ. Кини «Кыһаа» диэн хос аата кэлин оонньуу таарыйа «Кыһарыйар», онтон тупсарыллан партийнай тэрилтэни салайар кэмигэр ЦК-нан солбуллубута. Олус дьээбэлээх, оонньуулаах-күлүүлээх киһи этэ.

Игнатий Алексеевичи сэрии сылларынааҕы хоргуйууга буруйдуулар. Ону мин ылыммаппын. Нэһилиэккэ 1934 с. кураан саҕаламмыта, аһыҥа сута 1940 сылтан тэнийбитэ. 1941 с. кураан, аһыҥа мунутаабыта. Игнатий ити кэмнэргэ Дьокуускайга үөрэнэ сылдьыбыта, нэһилиэгэр суоҕа. 1941 с. хас да киһи «дьэнкэрэн» өлөөхтөөбүттэрэ. Игнатий 1941 с. күһүн үөрэхтэн кэлэн баран алтынньыга кураанах ыскылааттаах, ото-маһа суох, эстибит хаһаайыстыбаны туппута. Сэрии саҕаланан байыаннай балаһыанньа дойдуга киллэриллэн ирдэбил үөһээттен кытааппыта. Хоргуйан өлүү олунньу ыйтан саҕаламмыта. Олунньу, кулун тутар ыйдарга 9 киһи хоргуйан өлбүтэ, бэрэссэдээтэл ыксаабыта. Бырабылланньалаан баран сиэмэ бурдугуттан 30 буут бурдугу колхозтаахтарга түнэппитэ. 2 ынах сүөһүнү, 2 сылгыны өлөрөн хоргуйбут ыалларга дохуот суутугар абаанса биэртэлээбитэ. Онтон 1 атах эти бэйэтигэр ылыммыта. Ону ким эрэ райкомна үнсүбүт, ревизия кэлэр, түмүгэр бюроҕа көрүллэр. Кинини партиятыттан усталлар, бэйэтин суукка биэрэллэр, үлэтиттэн босхолуулар. Бэйэтэ уоран сиэбэтэҕэ, абаанса ылбыта быһаарыллар, хоргуйан өлөөрү сытар төрөппүт дьонун

өрүһүйээри үгүөрү эти ылбыта суутунан дакаастанар. Колхуос баайын-дуолун олоҕо суох ыскайдааһынҥа эппиэккэ тардыллан 3 сыл дьиэ хаайыытыгар бириигэбэрдэнэр. Ити кэмнэ партия райкомун секретарынан олус кытаанабынан биллибит Чурапчы киһитэ Николай Харитонов диэн киһи кэлэн үлэлээбитэ. Игнатийы ууратан баран Гаврил Долбуров диэн партизан аңардаах киһини бэрэссэдээтэлинэн ыппыттар, кэлэн олус кытаанахтык туппут-хаппыт. Сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн II Ханалас дьахтара Варвара Николаеваны онорбуттар. Кини улахан куолаһа суох, Долбуурап күлүгүн курдук сылдьыбыт. Долбуурап кэлээтин кытары хоргуйуу күһүрбүт. 1942-43 сс. барыта, нэһилиэк үрдүнэн, 114 киһи хоргуйан өлбүт. Итинтэн бу Долбуурап кэмигэр 93 киһи өлбүт, сылы кыайбат кэмнэ. Игнатий Алексеевичи оройуон салалтата өйөөбүтэ, үлэтиттэн уураппатаҕа буоллар итинник алдьархай тахсыа суох этэ, арыый да кыра ахсааннаах буолуо этэ. Үлэтиттэн ууратыллыбыт, сууттаммыт, бэйэтэ баайа-дуола суох, 1 ынахтаах Игнатий дьонугар көмөлөһөр кыага суоҕа. Кини уурайбытын кэннэ ийэтэ, быраата сайын хоргуйан өлөллөр. Убайа Ленин Ньюкулай өлөөрү сытарын дьиэтигэр аҕалан сытыарбыт. Игнатий сэриигэ сырыттабына, 1944 с., кини дьиэтигэр сытан тыына быстыбыт. Онон Игнатийы итиннэ сэмэлиир сыһа. Чиеһинэйэ суоҕа буоллар колхозка председателии сылдьан бэйэтин дьонноро хоргуйбат усулуобуйатын тэрийбит буолуон сөп этэ. Кини дьыннээх патриот, коммунист партия ытар политикатын олоххо киллэрсибит нэһилиэк чулуу үлэһитэ. Дьон билэринэн Виктор диэн электрик, Вера диэн эмчит оҕолордоох, олортон 4 сиэннээх. Дьонно биллибэтэх, атын дьахтарга оҕоһуллубут Дмитрий диэн физик уоллаах. Кинилэр баалларын тухары Игнатий аата ааттана туруо.

В.Н. Николаев, 1995 с.

ТӨЛӨРҮЙБҮТ БУРУЙДААҤЫННААХ САЛАЙААЧЧЫ

Игнатий Алексеевич Васильевы-Кыһааны сорохтор колхоз баайын-дуолун ыспыт-тохпуг, сиэбит киһинэн өйдүүллэр. Мин эдэр эрдэхпинэ эмиэ оннук толкуйдуурум. Сорох кырдыаҕастар: «Кыһаа колхоз баайын сиэн баран армияҕа баран турар», — дииллэрэ. Колхоз председателэ бронялаах буолан сэриигэ барбатын билэр буоламмын ити тылы итэҕэйэрим. Нэһилиэк историятын суруйаары архыбы хасыһа сылдьан кини буруйдаммыт докумуонун булан ылбытым. Райком бюротун уурааҕа бэрт кылгас уонна чуолкай этэ.

«Ленин суола» колхоз председателэ т. Васильев И.А. колхоз баайын-

дуолун сокуоннайа суох 28925 солкуобай сууммалаабы ыскайдаабытын ыйан туран БСКП(б) члениттэн таһаарарга уонна дьыалатын сэлиэс-тийэлиир органнарга биэрэргэ. «Ленин Суола» колхозка председателинэн т. Долбуrow Гаврил Алексеевичи рекомендацыйырга.

БСК(б)п райкомун секретара Харитонов»

Уураах чуолкай, колхоз баайын-дуолун ыскайдаата диэн тахсыбыт. Сиеһин диэн тыл суох. Уонна колхоз председателин эбээһинэ-хиттэн босхолуурга диэн уураахха суруллубатах. Председателинэн атын киһини рекомендациялаабыттар, анабатахтар. Ол аата Игнатий колхозтаахтар уопсай мунһахтара быһаардаҕа. Ол мунһах боротокуола архыыпка суох. Бэрэбиэргэни ыппыт Егор Денисов онгорбут түмүк ааҕа баар. Ол аахха 245 кг. сылгы этэ, 312 кг. ынах этэ, 825 кг. сиемэ бурдуга колхозтаахтарга туох да олоҕо суох ведомость быһыытынан түгэтиллибит, бэйэтэ 8 киилэ ынах, 6 киилэ сылгы этин, 20 киилэ сиемэ бурдугун ведомоска суруттаран баран ылбытын туһунан суруллубут. Биир сылгы анаара — 118 кг. эт бэйэтин кэтэх ампаарыгар ууруллан сытара булуллубутун туһунан туспа аах онгоһуллубут. Игнатий Алексеевич уһун быһаары суруга баар. Онно быстыбыт «Конституция» уонна «Кыһыл Бэрэ» колхозтар холбоспуттарын, аһыыр астары суоҕун, сиемэ бурдуктарын сием кэбиспиттэрин, дьон хоргуйан өлүүтэ саҕаламмытын, 7 киһи аҕыйах хонук иһигэр өлбүтүн, элбэх киһи хоргуйан охтон оронтон турбат буолбуттарын туһунан суруйбут. Дьону өрүһүйээри, кырдьык оройуонтан көнгүлэ суох 2 абараах биэни, 3 абараах ынаҕы өлөрөн аччык дьонго түгэспитин билиммит. 825 кг. страховой фонда сиемэтин түгэспитин билиммит. Сааскы ыһыыга сиемэ бурдук тийэрин тоһоҕолоон бэлиэтээбит. Бэйэтигэр ылыммыт бородуукталарын: кырдьык ылыммытын, көлөһүн күннээхпин, онно колхозтаах бэрээдэгинэн абаанса ылар бырааптаахпын диэбит, уорбатаҕым диэн быһаарбыт.

Ампаарыгар уурулла сытар эт колхоз этэ. Складка приходтамыт эт, ыскайлаакка эт баарын биллэхтэринэ көрдөөн тулутуохтара суоҕа диэммин бэйэм ампаарбар аҕалан кистээбитим кырдьык диэбит. Ол ууруллубут эттэн муунта да эти сиебэтэбим диэбит. Көрө сылдьан өлөн эрээччилэргэ биэрэн тыыннарын уһатыахтаах этим диэбит.

Байыаннай кэм балаһыанньата дии-дии урукку салалталар колхоз баайын-дуолун оройуонтан көнгүлэ суох туттууну кытаанахтык боппут кэмнэрэ этэ. Ол бобууну күрүөлээһини дьинэр, эр санаалаах харса суох салайааччылар онороллоро. Күрүөлүлээбит салайааччылар үгүстэрэ сууттамыттарын туһунан суруйар буолан эрэллэр. Ити кэмнэ республика үрдүкү салалтатын чөмчөкөлөрүнэн балаһыанньаны билбэт Москва туруортаабыт дьонноро үлэтиллэрэ.

Кинилэр оройуон салалтатын үгүстүк уларыталаабыттар. Райком секретарынан Чурапчы киһитин, тойомсук, харса суох киһини Харитоновы аҕалан үлэлэппиттэрэ. Харитонов харса-хабыра суох, партизанны, киһиргэс дьоннору бэйэтин тула мунһуммута. Кини салайар кэмигэр Ньурба улуу трагедията буолбута. Ону ким даҕаны аһах атан саҕара илик. Иирээки анаардаах олус киһиргэс киһи Денисов Акананы буулаабыта, мэлдьи кини бэрэстэбиитэл буолан Акананан тахсара. Бурдук ичигэстээн сана бурдук лэппиэскэтин сием олоһор ыаллар лэппиэскэлэрин кэрийэ сылдьан үтөһүбэ үөлэн ылан бэрэмдэйигэр хаалыыр киһиттэн туох аанна тахсыай. Аканан ыалларын эспит киһинэн Аканалар Денисовы ааҕаллар.

И.А. Васильев, ол айылаах ыгыыны-түүрүүнү аахсыбакка, дьинэр дьонун өрүһүйэ сатаабыт киһи эбит. Кинини үлэтиттэн устубуттар, дьыалатын суукка биэрбиттэр, үс сылга дьыа хаайытыгар ууруллубут. Арааһа, кини ампаарыгар угуллубут сылгы этэ улаханлык эрийбит бадахтаах. Оттон, ол сылгы этин уурбутун, колхоз этэ буоларын, бэйэтэ онтон муунта да эти сиебэтэбин туһунан этэрэ учуоттаммат. Ууруммукуун, онон бүтэр диэн буолбут.

И.А. Васильев ууратыллар кэмигэр быһыы-майгы хайдах этэй? «Конституция», «Кыһыл Бэрэ» колхозтар баадыра-дуоллара эстэ сыһан, хоргуйаннар «Ленин суола» колхозка холбоспуттара. Сана, бөдөҥсүйбүт колхозтан ахсынны-тохсунну иһигэр 7 киһи хоргуйан өлбүтэ докумуонна көстө сылдьар. Элбэх киһи хоргуйан охтубута, аччыктаан испиттэрэ баар суол. Оннук ыарахан балаһыанньалаах колхозка председателинэн, дэлби тамаҕар силлээн, киһиргэс, харса суох Долбуrow диэн эдэр киһини оройуонтан таһаараллар. Гаврил Алексеевич Долбуrow, кигээһиннээх киһи быһыытынан, олус кытаатар, аһынар сүрүбэ суох. Ыран охто сытар дьону дэлби тэбиэлээн үлэбэ таһаартыыр. Киниэхэ Денисов хомуох буолар. Түмүгэ хайдах буолбутай?

1942 с. олунньу ыйтан 1942 сыл ахсынны ыйга диэри «Ленин суола» колхозтан хоргуйан 98 киһи өлөр. Үгүс ыаллар хоргуйууттан куотан дьыэнэн атын нэһилиэктэргэ, Үөһээ Бүлүү, Бүлүү оройуоннарыгар куоталлар. Куоппуттар тыыннаах ордоллор. Хоргуйан өлүү олус элбээбиттэн буолуо, республика үрдүкү салалтата дьэ айманар. Харитоновы үлэтиттэн усталлар, салалтаҕа сана киһини аҕаллар. Г.А. Долбуrow эмиз үлэтиттэн ууратыллар. Председателинэн олохтоох киһини И.Р. Романовы туруораллар. Өлүү намырыр. Колхоз өрүттэн барар. Бу барыта докумуонунан бигэргэтиллибитэ.

Дьэ, бу кэнниттэн И.А. Васильевка онгоһуллубут буруйдааһын олоҕо суоҕа дьэҥкэрэн кэлэр. Кини кырдьык 4-5 сүөһүнү көнгүлэ суох өлөрбүт. Колхоз — чааһынай бас билии холбонмуттун үөскэтиллибит тэрилтэ. Бэйэтин баайыттан өлөр-хаалар күн тирээн турдаҕына сөбүн көрөн туттара тоҕо бобуллуохтааҕый? Страховой

фонд бурдуга туох эмэ ыксаллаах балаһыанньага туттуллаары ууруллар буоллаба, ол дыон хоргуйан өлөн эрэллэригэр туттуллубакка ханна туттуллаары ууруллар? Сокуону токурутуу содула хайдах содулламмытын билэн баран, мин И.А. Васильевы диринник убаастыыр буолбутум. Ыраас дууһалаах, аһыныгас сүрэхтээх, чизинэй киһитин кэлин бииргэ алтыһарбар билбитим.

1946 сыллаахха сэрииттэн кэлэн иһэн, Дьокуускайга быстаран сырыттаһына бэйэтэ аһатан, бырайыаспын сатабыллаахтык быһааран илдьэ кэлбитигэр махталым улахан. Онтон атын кэнники дьылһам хайдах буолуо эбитэ буолла. Туох да аймаҕа-уруута буолбатах, көрбөтөх уолун, аһаардас Аканам иһин эрэ илдьэ кэлбитэ. Бэйэтин киһи бостууктуур киһитэ этэ. Унга атаҕа төрдүттэн суоҕа. Баттыгынан ойуолуу сылдыра.

Кэлэтин кытта партия райкома персональнай дьыалатын хат көрбүтэ. Ончолуллубут буруйдааһыны төлөрүтэн, партийнай стаһын бигэргэппитэ. Акана нэһилиэгэр Совет председателинэн бигэргэппитэ. Онтон ыла өлүөр диэри араас үлэлэргэ үлэлээбитэ. Общественнай-политическай үлэлэргэ активнайдык кыттыбыта. Акана нэһилиэгэр народнай хонтуруол группатын өр салайбыта, партбюро чилиэнинэн, секретарынан, нэһилиэк советын депутатынан үлэлээбитэ. Ханнык да үлэҕэ үлэлээбитин иһин чизинэйдик, үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Дуоһунаһынан туһанары таһаарбатаҕа. Сэрии инвалидын быһыытынан нэһилиэк көмөтүнэн туһамматаҕа, көмөлөһүн диэн туруорсубат этэ, инвалидынан өгнүбэт, сэриигэ сылдыбытынан киэбирбэт этэ. Аһаар атаҕа төрдүттэн суох эрэри, мас атабы соһо сылдьан оттук маһын бэйэтэ кэрдинэн, көлөнөн тиэнэн мастанан олорбута. Кэтэх сүөһүтүгэр оту атыылаһан сиртэрэ. Лесхозка үлэли сылдьан сокуонна сөп түбэһиннэрэн оттуур сирдэммитэ. Ойуун алааһа диэн госфонда сириг анаппыта. Ол сириттэн сыллата 6-7 тонна оту бэйэтэ оттуура. Бугулларын улахангына онорон баран тордуохтаах икки уһун ураҕаһы онгостон бугулу илиитинэн соһон бэйэтэ кээһэрэ. Ол отун кыһын бэйэтэ тиэнэрэ. Оттуур сирэ дэриэбинэттэн 9 биэрэстэ ырааҕа, онно атынан сылдыра. Бэйэтин үчүгэйдик кыанар, улахан сэниэлээх киһи этэ. Сэрии иннигэр тустан аатыран испитэ, тустубут кэмигэр киһиттэн охтубатаҕа. Киһи үс чиэппэрэ эрэри, кыахтаах буолан, бэйэтин бэйэтэ көрүнэн ныр-бааччы олорбута. Кырдьарын диэки быстыбыт атабын төһүргэһэ сүрдээбин приступтанар буолта. Ыһиэрбэтин ыарыыта аһаар өттүгэр бүтүннүүтүгэр дьайара. Пристуба кирирдэбинэ туох да эмэ көмөлөспөт этэ. Атабын төһүргэһин икки илиитинэн хам туттан баран олорор буолара. Ыксаатабына киһини ыһыттаран хомуут түөһүн быатынан эрийэ тутан баран ыбылы таттарара. Арыт икки киһи тардара. Оччоҕо пристуба арыый хаптаһара. Түүн ол курдук сордонон хоһон баран үлэтигэр син биир туран барара. Оннук

УГОЛОВНОЕ ЗАМ. НАРОДЫ ТИМОШЕВА. № 27 -19

О П Р Е Д Е Л Е Н И Е

СУДЕБНАЯ КОЛЛЕГИЯ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ ВЕРХОВНОГО СУДА ЯАССР
ПРЕДСЕДАТЕЛЬСТВО ШЕСТОГО - Сафьянникова.

в составе:
членов - Платьонова и Охлопкова.

Рассмотрев в заседании от 30 мая 1943 года, в кассационном порядке жалобе Васильева И.А. на приговор народного суда Нарьян-Оленокского района от 18 марта 1943 года,

По делу обв. гр. Васильева Игнатия Алексеевича - 1913 г. рождения, якута, семейного, исключенного из рядов ВКП/б/ не судимого.

2. Поликарпова Семёна Еремеевича - 1910 г. рождения, якута, не судимого, б/п. преданных суду по ст. 109 УК.

СУД ПРИГОВОРИЛ:

гр. Васильева Игнатия Алексеевича по ст. 109 УК подвергнуть к 6 месяцам л/свободы а гр. Поликарпова Семёна Еремеевича по ст. 109 УК к 4 месяцам л/свободы, находящийся под подпиской о не выходе.

Заключив члена докладчика Охлопкова, письменное об"явление кассаторов, и заключение прокурора Якутского областного приговора суда оставить в силе с изъятием. СК находит УСТНОВЛЕННЫМ, что гр. Васильев являясь председателем колхоза "Путь-Ленина" 1941 г. в марте месяце раздал колхозникам 28 ц. зерна. А Поликарпов будучи председателем ревизионной комиссии в течение 1941 г. на базу не провел ревизии в колхозе, в результате преступника оставил без наказания. Кроме вышеизложенного, было разбазарено 5786 литров молока. Кассаторы просят смягчение меры наказания. СК учитывая их отношение к военной службе считает возможным смягчение наказания.

А потому руководствуясь ст. 411 УПК

определила:

Приговор суда оставить в силе с изменением меры наказания - назначение меры л/свободы, обоям, заменить УТР по месту работы с удержанием 25% из заработной платы. Срок отсидки несколько назначено л/свободы, по приговору.

И.П. Председательство Сафьянников.
п.п. члены - Платьонова и Охлопков.

копия определения верна.
член Верховного Суда ЯАССР.

2 экз.б.

кытаанах волялаах киһи этэ. Ыарыйдым, өлүм-быһынным диэн хаһан да үнсэргээбэтэ. Кэргэнэ Өкүлүүнэ Үөһээ Бүлүү Аһыкайын кыһа. Игнатий сэриигэ барбытын кэннэ Игнатий убайын Николай Васильевы ыарыылаан, көтөбөн сытыарбыта. Өлбүтүн кэннэ көмтөрбүтэ. Кэргэнэ суох соботобун олорбута. Кэргэнэ кэлбитин кэннэ уоллаах кыыс оҕоломмуттара. Уоллара Виктор электрик. Хас да оҕолоох, сиэннэрдээх ыал эһэтэ. Маарга олорор. Кыһа Вера

фельдшер, икки оџолоох, Ньурбаџа олорор. Игнатий Алексеевич Васильевка олоџо суох хара мэнг түһэн ааспыта 1946 сылга сотуллубута. Кини оройуонгҥа биир биллибит салайааччы, Акана нэһилиэгин дьоһун киһитэ. Хамаа Өлөксөй оџолоро бары да дьоһун дьоннор, Акананы ааттаппыт халын аџа ууһа буолаллар.

В.Н. Николаев

АҔАБЫНАН КИЭН ТУТТАБЫН

Мин, Виктор Игнатьевич Васильев, 1948 с. олунньу 13 күнүгэр Аканаџа төрөөбүтүм. Ийэм Акулина Гаврильевна Васильева, 1913 с. төрүүх, Үөһээ-Бүлүү Аһыкайыттан төрүттээх. Биир быраата Егор Гаврильевич, сэрии кыттыылааџа, Дьаархангҥа олорон 2000 сыллаахха атырдьах ыйыгар өлбүтэ, балтыла-ра Маайа, Мэйиккэ, Настаа Далырга, Аана Уус-Алдангҥа Тулунаџа олорон өлбүттэрэ. Ийэм өттүттэн итинтэн атын аймахтарбытын билэттээбэппин, арай Марфуша диэн Үөһээ-Бүлүү Хоротугар олорорун истэбин.

Аџам Игнатий Алексеевич 1910 с. төрүүх. Бу даата чуолкайа суох, Марха тангаратын дьизтэ умайбытыгар докумуоннар метрикалара умайбыттар. Быраата Дьэргэстэй Миитэрэй миигиттэн 7 сыл аџа диирин өйдүүбүн. Ийэлээх аџам элбэх оџоломмуттарыттан балтым Вера биһикки тыыннаах ордубуппут. Уоннаабылар 7 оџо кырала-рыгар, мунгутаан 5-6 саастарыгар тийиэн ыалдьан өлөөхтөөбүттэр. Онон кинилэр аһы-хомолто амтанын билбит дьоннор. Аџам аџата Хамаа Өлөксөй 11 оџолооџо үһү. Онон кыаммат буолан оџолорун со-рохторун дьонгҥо ииттэрэ биэрбит. Холобур: аџабын Мойуһуойга, Дьэргэстэйи Акыым кулубаџа ииттэрэ биэрбит. Бу дьон кинилэри куһабаннык туппатахтар. Ииппит дьоннорун үчүгэй эрэ өттүнэн ах-таллар этэ. Кэпсээн баара маннык: биирдэ Мойуһуойдаах Акыым туохтан эрэ сылтаан иирсибиттэр, дьыалалара суукка тийибит. Аны иккиэн туоһунан Хамааны булбуттар. Хамаа хайа да диэки буолуон булбатах. Бииригэр туоһу буоллабына, иккиһэ оџобун үүрүө диэн.

Суут буолбут, боппурос биэрбиттэригэр оџонньор букатын таас дьүлэй буолан хаалбыт, онон суут бу киһи туоһу буолар кыаџа суох диэн туоһутттан уураппыт. Кэнники Мойуһуойдаах Акыым ил-лэспиттэр уонна Хамаа туоһу буолбут түбэлтэтин саны-саны күлсэллэрэ үһү.

Дьоннор кэпсииллэринэн эдэрдэригэр уолаттар: Ньюкулай, Дьө-

гүөр, Игнатий, Миитэрэй, Баһылай, Өндүрэй, Уйбаан, Бүөтүр бары улахан унуохтаах, күүстээх-уохтаах ыччаттар эбиттэр.

Аџам эдэригэр элбэхтик ыһыахтарга тустара үһү, үксүгэр кыайы-лаабынан тахсан мүһэни элбэхтик сиэбитэ үһү. Ону таһынан илии-атах оонньуутугар иннин биэрбэтэ үһү. Бэйэтэ ону оччо-бачча кэп-сээбэт этэ, арай Чаппанда нэһилиэгиттэн Күүстээх Ефремов диэн киһи Маар Бүтэйдээбин ыһыаџар аџабыттан охтон баран охсуһа са-таабытын дьоннор буойан тохтоппуттарын, ол киһи ыһыахха ситэри сылдыбакка дьизлээбитин кэпсээбитэ.

Убайым Миисэ (Михаил Егорович) онуска үөрэнэ сырыттабына аџам илиибин токурут, көннөр диэтэбинэ кыайан токуруппат, көннөрбөт этим диэн кэпсиирэ.

Чуукаар учутала Михаил Прокопьев «Киһи барахсан» диэн кинигэтигэр Өнөлдьөттөн Игнатий Васильев диэн киһи Ньурба ыһыаџар 1937 с. тустубутун ахтыбыт этэ, ол гынан баран бу киһи Өнөлдьөџо баарын билбэппин, баџар атын киһи буолуо диэбит этэ. Ол оруннаах: аџам мин ийэм иннинэ Өнөлдьөттөн кэргэннэнэн, икки оџолонон кылгас бириэмэџа олоро сылдыбыт. Олор өлбүт буолуохтаахтар, тыыннаахтара буоллар билсиэ этилэр диэн окко үлэли сылдьан оџонньоттор кэпсииллэрэ. Дьонум өлбүт оџолорун тустарынан олох кэпсээбэт этилэр. Бэйэм сүрэхтэрин бааһын таа-рыйыам диэн ыйыппат да этим, дьининэн ыйытыах да баар этэ. Ийэм кыра балтын Аананы ииттибиттэрэ. Аана Дьокуускайга мед-училищени бүтэрэн Аканаџа, Чыкаалапка фельдшердээбитэ. Кэрг-гэн тахсан Уус-Алдан Тулунатыгар эмиэ фельдшердээбитэ. 1974 с. сайыныгар иккис оџотун оџолоноору быраастар халаатынастарыттан өлбүтэ. Наташа диэн биир кыыс оџо хаалбыта.

Вера биһикки кыра эрдэхпитинэ ыарыһах буоламмыт дьоммут сүрэхтэрин элбэхтик хамнаппыт буолуохтаахпыт. Улаатан бороох-туйан этэнгэ билингэ дылы сырыттаппыт.

Аџам бастакы ТСОЗ-тары, колхозу тэрийсибит, бэрт өр сыллар-га сэбиэт, колхоз бэрэссэдээтэллэринэн, наspo аабынынан, суол маастарынан, леснигинэн, түүлээх тутааччынан үлэлээбитэ, биир да үлэџа букатын сирдэрбэккэ үлэлээбит. Сэбиэккэ үлэли сылдьан 2 төгүл Саха АССР Советтарынан куоталаһыларыгар 3-с миэстэни ылбыта. Ону туоһулуур докумуона балтыбар Вераџа харалла сытар. Онон сурулларынан 1500 солкуобай бириэмийэ бэриллэр эбит, он-тон 500 солкуобай тус бэйэтигэр туһанарыгар, 1000 солкуобай сэ-биэт миэбэлигэр диэн бэриллэр эбит. Бастакы быыбартан (1937 с.) саџалаан элбэх төгүл нэһилиэк советын депутата, оройуон советын хас да төгүллээх депутата буолбут.

Сэрии кэмигэр ачыктааһын саџаланан эрдэбинэ оройуонгҥа бил-лэрэ сатаан баран бурдугу, эти дьонгҥо түнэппит, ону оройуонгҥа үнсүбүттэр. Тахсан бэрэбиэркэлээн бараннар аџабын уонна Семен

Еремеевич Поликарповы (Дьөгдөрөөт Сэмэн) Бүлүү хаайыгыгар ытталар. Хас да ыйдаах сэлиэстийэ кэнниттэн суут буолбут. Ол суут буруй састааба суоһунан уонна байыаннай эбээһинэстээхтэрин быһыытынан босхолообут.

Хаайыгыттан тахсыбытыгар үлэбин тут диэбиттэрин сөбүлэспэккэ армияҕа барбыт. Забайкальской фронга 210-с дивизия 644-с стрелковой полкатыгар сулууспалыыр. Японияны кытта сэрии сабаланаан, кыраныссаны туораан Хайлар туһаайыгытынан бараллар, онно сэриигэ кыттар. Бииргэ сулууспалыыр доҕоро Соколов диэн старшина разведкаҕа ананар уонна аҕабын сөбүлэһиннэрэн бэйэтигэр ылар. Биэрбит соруудахтарын толорон төннөллөрүгэр японцтар билэн экирэппиттэр. Соколов японнар ысчылааттарыттан уоран ылбыт дьааһыгын аҕабар биэрбит уонна дьоннор төнүн, дьааһыгы осуобай отдел капитана көрдөөтүбүнэ биэрээйэбин (ол капитан кинилэри кытта разведкаҕа барсыбыт), бэйэн дьоннор биэрээр диэбит. Аҕам дьааһыгын сүгэн сыллан урут туораабыт ханаалларыгар тийэн туораан эрдэбинэ минометунан ытыалаабыттар. Санга унуор тийэн эрдэбинэ, миинэ чугас түһэн өйүн сүтэрбит. Хата кэтэспит дьонноро соһон ылбыттар. Өйдөммүтүгэр, кэтэспит бөлөх старшайа ким илдьэр диэн баҕалаахтары ыйыппыт. Онно биир аҕам табаарыһа «мин илдьиэм» диэн биир саллааттан плащ-палаткатын көрдөөбүт. Анараангыта биэрбэтэх, ону автоматынан түөскэ тирээбит: «биэрбэтэххинэ ытабын» диэбит. Хайыаҕай биэрбит, ону тэлгэтэн баран аҕабын сытыарбыттар. Ити бириэмэҕэ японцтар кэлэннэр ытыалаһыы буолбут. Табаарыһа сыллан соһон истэбинэ аҕам кытаанах титирик курдук от үүнээйиттэн тардыһан кинитигэр көмөлөһө сатыыр эбит да ингиригтэн эрэ иннибит атаҕа оттонмастан иннэн сотору-сотору өйүн сүтэрэр эбит. Кэмниэ-кэнэбэс бэйэлэрин дьонноругар тийибиттэр. Кинитэ аҕам илиитин ыга тутан быраһаайдаһан дьонугар төннүбүт. Кэнники истибитэ Соколов да, били капитан да төннүбэтэхтэр. Тыыннаах хаалбыттара буоллар хайаан да госпитальга кэлэн көрсүө этилэр диирэ.

Госпитальга сыттабына Союзка бааһырбыттары илдьэ эшелон барар буолбут. Аҕабын онно ылбатахтар, ол иһин сыллан тийэн бүтэһик вагонга ыйаастан тахсан сытынан кээспит. Ол-бу таһаҕас хааламмыт вагона эбит. Өр-өтөр буолбакка эшелон хоннобут. Союзка кэлэн бааһырбыттары сүөкээбиттэр. Аҕам кэтэһэ сатаан баран бэйэтэ ыйаастан түһэн перрон устун сыллан истэбинэ икки майор көрсөн икки хоннобуттан өйөөн илдьибиттэр, эшелон начальнигын кытта тимир-тамыр сангарсыбыттар, баанныкка учарата суох киллэрбиттэр.

Ити эшелон бараатын кытта аҕам сыппыт госпиталыгар түүн японцтар кириэннэр сүүһүнэн бааһырбыттары, медперсоналы быһабынан кэйгэллэн өлөртөөн кэбиспиттэр. Ити быһылааны

японскай сэриигэ сылдыбыттар билэллэр. Онон тыыннаах хаалар ыйааҕа тардан, бэйэтин кыанар буолан тыыннаах ордубут.

Бырааттара Баһылай, Миитэрэй сэриигэ бааһыран кэлбиттэрэ. Уйбаан госпитальга сытан бааһыттан өлбүт. Акана кинитэ Михаил Чиряев кинини санбаакка илдьэн истэхтэринэ көрсүбүт. Онон Уйбааны бүтэһигин көрбүт кини буолар. Баһылай кэлэн баран иккиһин сэриигэ баран кэлбитэ. Иккиһин 1945 с. кэлэн баран аҕабын: «Мин иккитэ баран кэлиим, кини хайдах аныаха дылы кэлбэт кининий», — диэбитэ дьонно номох буолан хаалбыт. Аҕам сэрииттэн 1946 с. кэлбит. 1946-1950 сс. Аканаҕа Совет председателинэн үлэлиир. Итинтэн кэлин кинини партия райкома Дьаархан сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн уонна бөдөҥсүйбүт «Марха» колхуос солбуйааччы бэрэссэдээтэлинэн анаан ытар. Онтон Аканаҕа кэлэн 1957-59 сс. сэбиэттиир, нолуогабай ааһынынан, суол маастарынан, леснигинэн, түүлээҕи тутууччынан үлэлээбитэ. Элбэх наҕараадалаах этэ: үс төгүл Саха АССР Верховнай Советын Грамотатынан, оройуон советын, совхоз, нэһилиэк грамоталарынан, «Отечественная война» II степеннээх орденынан, «Отечественная война» I степеннээх орденынан (өлбүтүн кэннэ), «За отвагу», «За победу над Германией», «За победу над Японией», «За доблестный труд в Отечественной войне» медаллардааҕа, ону таһынан алта юбилейнай медаллааҕа, «Ветеран труда» медаль эмиэ баара, коммунистическай үлэ ударнигын аатын эмиэ ылбыта.

Элбэх доҕоттордооҕо, Аканаҕа сэрии ветераннарыттан Морой Степаны, Акыым Байбалын кытта тапсара. Оройуон салалтатын кытта билсэрэ, аатырар Литвиновтара атаһа этэ. Биирдэ Литвинов лесхоз дириэктэринэн олодобуна Далырга бараары массына көрдөөбүт, онуоха газик массынатын ыппыт. Сэрии ветерана атаҕа суох лесник Игнатий диэннэ тийэбин диэбит. Суоппар буккуйан, эмиэ Аканаттан төрүттээх сэрии ветерана, атаҕа суох лесник Игнатийга (Халыаска уола Андреев Игнатийга) Мархаҕа тийбит, эйиэхэ ыттылар диэн. Кинитэ таайбыт, Аканаҕа Игнатийга ыппыттар диэн уонна бары-барыта сөп түбэһэн диэн күлбүт үһү.

60-с сыллар бүтэһиктэригэр биир райком үлэһитэ аҕабар кэлэ сылдыбыта, аатын умнан кэбиспиппин. Ол киһи собуруу Москваҕа бара сылдьан Ньурбаҕа сэрии иннинэ райсовет председателинэн үлэлээбит поэт Сергей Васильевы уонна Ньурбаҕа тугу үлэлээбитэ эбитэ буолла, эмиэ киэнник биллибит Сунтаар кинитэ Дормидонт Даниловы көрсүбүт. Олор аҕабын туоһуласпыттар уонна бука диэн улахан эбэрдэтэ тиэрдээр диэбиттэр. Аҕам ол улахан дьон миигин умнубаттар эбит диэн үөрбүтэ, этэргэ дылы, үөрүүтүттэн өттүгүн үлтү түһэ сыспыта. 1963 дуу, 1964 дуу сылга Ньурбаҕа сэрии инбэлииттэригэр икки «Запорожец» массына кэлбитэ: биирин аҕабар, биирин Амакинскай экспедиция үлэһитигэр анаабыттара. Ити массына, этиэххэ наада, мин дьылбабын тосту уларыппыта. Техникаҕа

сыстан киирэн барбытым. Суоппардар: Дьөгүөр Иванов, Ньюкулай Мөлөнкүөп, учууталым Михаил Семенович массынанны ыттарга үөрөппиттэрэ, трактористар Петр Никифоров, Хочулуок Дьөгүөр, Уус Аппанаас тракторга үөрөппиттэрэ. Инньэ гынан алтыс кылаастан массынанны, тракторы хайа баҕарар ыттар буолбутум. Өссө ахсыһы бүтэрбит сылбар от үлэтиттэн ыгыран Николай Сергеевич Иванов (Ойохтоох) уопускаҕа барбытыгар дуу, ыалдыбытыгар дуу ГАЗ-51 водовозка үлэлэппиттэрэ, ыйтан ордук. Шлангиһым Дьараскы Матвеев этэ. Күһүн массына ыттар баҕаттан бурдугу таһар зерновозка массыналарга олорсорум. Биир күн Мөлөнкүөпкэ оло-рустум, киһим миигин уруулга олорто уонна налыччы айаннаар диэн этэн баран, билигин санаахпына эмээхсинэ буолуохтаах санга билсэр кыһынынын кузовка бурдук үрдүгэр тахсан олордулар. Айаннаатабым дии, кинилэр үөһэ тугу кэпсэппиттэрин туох билиэ баарай. Онтон сыһыа-бааһа ыалларга выключатель, розетка оло-дор, өрөмүөннүүр буолбутум. Ити курдук оскуолаҕа Михаил Семенович Николаев салалтатынан кыра мотуорунан уот тардан уочаратынан аһыйахта уот биэрэ сылдыбыппыт, ГАЗ-63 массынанан эмиэ уочаратынан саһаан таһар этибит.

Акана оскуолатын 1965 с. бүтэрбитим. Оччотообу учууталларбыттан Федор Никитич Тартакыновы, Дария Николаевна Григорьеваны, Лариса Тарасовна, Егор Николаевич Ивановтары, Михаил Семенович Николаевы, убайбын Петр Николаевич Соколову, Екатерину Владимировна Иванованы, Мария Алексеевна Местникованы, Петр Софронович Егоровы биһиги, үөрэммит оҕолоро, олох истинник саныбыт. Петр Николаевич Соколов математикаҕа чаччы чин билиини биэрбит эбит. Марха оскуолатыгар аатырбыт учуутал Петр Афанасьевич Яковлев мэлдьи этэр буолара: «Акана оскуолатын оҕолоро математикаҕа ханнык да нэһилиэк оҕолорунааҕар лаппа ордуктар». Үөрэххэ да киирэн баран ол саҕанааҕы оҕолор математикаҕа доҕолоннооботох буолуохтаахтар.

Лариса Тарасовна Иванова нуучча тылыгар олус үчүгэйдик үөрэтэр этэ. Нууччалыы кинигэни элбэхтик аахтарара. Мин онно үөрэнэн билингэ дылы кинигэ аргыстаахпын.

Екатерина Владимировна Иванова учуутал эрэ буолбакка, тэрийэр үлэбэ дэгиттэр этэ: самодеятельнай концерт, субуотунньуктар, пионерскай үлэ. Совет председателинэн талыллан Аканаҕа араас үлэ бөбөнү ыппыта. Бэрээдэк да баар этэ. Кэнники кэмгэ үлэлээбит дьоннортон саамай ордуктара дии саныбын. Того итини этэбин диэтэххитинэ, мин Маарга 1976 сылтан олохсуйбутум. Онон туораттан төрөөбүт Аканабын билэ-көрө сылдыбын. Туох барыта туораттан ордук көстөр дириллэрэ оруннаах. Дьон-сэргэ хайгыыр этэ. Баҕар биир эмэ киһи сөбүлээбэтэҕэ буолуо да, хас сүүс киһи санаатын табыан биллибэт буоллаҕа.

Билигин бэйэм туспуна. Марха оскуолатын 1967 сыллаахха бүтэрбитим. Акана оскуолатыгар кочегардаабытым. 1968 с. Хабаровскайга үөрэххэ киирбитим, үс семестр үөрэнэн баран бүөрүм ыалдьан төннөн кэлбитим. Оччотообуга управляющей Василий Николаевич Николаев тракторист, суоппар элбэтэ, онон электромонтердаа диэн эппитэ. Онон Аканаҕа, Чыкаалапка монтердаабытым, ол быһыгар, аһыйах ый Чыкаалапка биригэдьиридээбитим. 1972 с. Өлүөхүмбэ техникумга киирбитим. 1975 с. бүтэрэн «Марха» сопхуоска ананан үлэлээбитим (Аканаҕа, Маарга, Хангаласка). Ол кэмгэ «Марха» сопхуоска техническэй сайдыы түһүмэҕэ буолбута. Онон үөрэнэ да сылдьан практикабар, бүтэрэн да баран сопхуос объектарын уотун монтаажтаабыппыт. Холобур: Маарга киин мастерской, гараж, депо, икки этээстээх хонтуора, зерноток. Хангаласка: пастеризация сыаҕа, Маар АВМ агрегатын тангыытыгар. Онон үлэм онкулун салайан биэрбит Василий Николаевичка махталлаахпын. Ити курдук табыллан үлэли сырыттаһына Ньурбатааҕы РЭС начальнига В.Ю. Барановскай совхоз директорыгар Николай Николаевич Плотниковка туруорсан Маардааҕы сетевой учаастак маастара И.Н. Лосоров пенсияҕа тахсарынан сибээстээн миигин көрдөөбүт. Бука, үлэбин-хамнаспын көрө сылдыбыта буолуо. Н.Н. Плотников, бэйэтэ инженер-механик үөрэхтээх киһи, кырдык, анал үөрэхтээх киһи үлэлиирэ наада диэн сөбүлэспит. Миигин ыгыран ылан Николай Николаевич эйигин РЭС-тэр Маардааҕы сетевой учаастак маастарынан үлэлэтээри көрдүүлэр диэтэ. Олус соһуйдум. Табыллан үлэли сылдыбын диэтим. Ону Роман Куличкин квартиратын биэрэбит, телефоннаах, ону таһынан наада буоллаҕына көмөлөһүөм, эйигин маастар үлэтин кыайыа диэн ыгыраллар, онно үлэлиринг эйиэхэ да, биһиэхэ да ордук буолуо диэтэ. Сөбүлэстим. Инньэ гынан 1977 с. сэтинньитигэр сетевой учаастакка Маарга үлэли барбытым.

Мин үлэли кэлэрбэр учаастак ыт уйатын саҕа урукку дизельнэй станция проходнойугар дьылээх этэ. Билигин да баар. Учаастак түүрт нэһилиэк уотун көрөрө. ВЛ — 10кв, ВЛ — 04кв, ВЛ — 35кв Ньурба — Маар, Маар — Онхой Марха өрүстэн Түүкээнгэ дылы көрөрө. Биир ГАЗ-51 массыналаах этэ. Онон материальной база диэн суоҕа. Экзамен туттаран баран үлэбин саҕалаабытым. Бастаан үс этибит: Афанасий Федотович Афанасьев, Иннокентий Иванович Алексеев уонна мин. Бөһүөлэктэри хааччыйар 10 кв күүрүүлээх линиялар хаачыстыбата суох онгоһуллубут буолан эрэйдииллэрэ: алдьаналлара, баҕаналара сууллаллара. Саатар И.Н. Лосоров пенсияҕа тахсаат икки сыл суоппардаат уурайбыта. Онон ити этиллибит ГАЗ-51 массынаҕа аҕыс сыл хамнаһа суох суоппардаабытым. Партия ирдэбилэ кытаанах буолара: биир да ыам көтүө суохтаах. Биир сыл сайын ангардас Ханалас «Кутуйах харах» диэн сиригэр 11 баҕана охту-

бута, ааспытын кэннэ санаатахха кытаанах үлэ барбыт эбит. Манна Н.Н. Плотников көмөтө элбэх этэ. Дьэ, кэбис, мантан антах атыннык дьаһаннахха сатаныһы диэн РЭС салалтатыгар кэпсэтии барбыта. Салалта өйөөбүтэ. 1980 сылтан 10 кв күүрүүлээх линияларга капремонт саҕаламмыта — уот баҕаналарын паасынкалааһын ныматынан. Бу үлэ 1994 сылга саҕа линия үлэбэ кириэр дылы барбыта. 1980 сыллаахха «Ньурба — Маар» диэн 110 кв линия үлэбэ кирибитэ. Бу линия үлэбэ кириитэ сүрдээх драматичнайдык барбыта. Уот кыайан барбакка алта төгүл обходтаабыппыт. Бииртэн-биир дефектары булан испиппит. Бу линияны туппут СМУ биригээдэтин маастара Воронов мантан сылтаан барбыт үһү диэн истибиппит.

Базабытын оностууну, штат туруорсууну саҕалаабыппыт. Ол түмүгэр икки хостоох уопсай дьыэ бырайыагынан хонтуора туттубуппут (хаһайыстыбаннай ньыманан), икки гараж, ЗИЛ массыына, сабыс-саҕа прицептээх, кунгтаах МТЗ тракторы ВЭС-тэн харчы туруорсан, Ньурбатаабы тыа хаһайыстыбатын управлениетыттан агроном Николай Николаевич Николаев көмөтүнэн атыыласпыппыт. Аны үс киһиттэн штат абыс киһиэхэ диэри улааппыта. Онон Мархаттан Түүкээнгэ дылы туох баар линиялары, ТП-ры бэйэбит эксплуатациялыр буолбуппут. Хомойуох иһин, 2008 сылга биллэр биричиинэлэринэн сокращение барбыта: абыс киһиттэн биэс киһи уурайбыта. Үс эрэ буолан хаалбыппыт, техникабытын ылбыттара. Хата быйыл биир штаты кэпсэтэн түөрт киһи буоллубут.

Бу ахтыбар ийэм туһунан кыайан ахтыбатым. Бастакытынан, ийэм аймактарын билбэппин, иккиһинэн, боростуой саха ыалын ийэтин, элбэх обо сүтүктээх киһи хомолтотун, аһытын, балтым биһиккини иринньэх бэйэбитин хайдах эрэйдэнэн улаатыннарбытын суруйар кыабым суох. Арай илиибитигэр көрөн-харайан, көмүс унуобун туппуппутунан балтым биһикки санаабытын алы гынабыт.

Наҕараадаларым:

1. «Россия биир кэлим энергетическэй ситимнэрин үтүөлээх үлэһитэ» диэн звание;
2. «Якутскэнерго» ветерана диэн звание;
3. ВЭС кыһыл көмүс значога;
4. РАО ЕЭС Бочуоттаах грамотата;
5. «Якутскэнерго» грамоталара;
6. ВЭС, ЗЭС, РЭС грамоталара;
7. Улуус баһылыгын махтал суруга.

Билигин дьонум туһунан. 1974 с. Маалыкайтан Надежда Григорьевна Иванова диэн кыһы кэргэн ылбытым. Бэйэтин кэмигэр биллибит үлэһит этэ, райсовет депутата буола сылдыбыта. Икки уоллаахпыт. Улахан уол Игнатий 1975 с. төрүүх. Кэргэнэ Лариса диэн, 5 оҕолохтор. Улахан уола Виктор 7-с кылааска табыста, Снежана, Шурик диэн оҕолоро 5-кэ табыстылар, Трофим 1-гы

кылааһы бүтүрдэ, кыралара Надя биэһигэр сылдыар. Игнат РЭС-кэ монтердуур. Арыт Ленскэйинэн, Пеледуйунан командировкалар. Дьыэлээх-уоттаах ыаллар. Иккис уол Саша 1982 сыллаах төрүүх. Маар оскуолатыгар физкультура учуутала. Кэргэнэ Маар, Спиридоновтар кыыстара, эмиэ Надя диэн ааттаах. Эмиэ оскуолаба үлэлиир, завучтуур. Саша табаарыһа Афанасийдыын оҕолору эрчийэллэр, оҕолор араас күрэхтэһиилэргэ Марха куустатыгар, оройуонга, республикаба тийэ миэстэлэһэллэр. Бэйэтэ эдэригэр оройуонга биллибит сүүрүк, волейболист. 2000 сыллаахха Покровскайга буолбут Саха сиригэр норуоттарын II спортивной оонньууларыгар кыттыбыта.

Балтым Вера Игнатьевна Додохова икки оҕолоох, Дьоккуускайга олорор. Фельдшер идэлээх. Кэргэнэ Афанасий Иванович 2008 сыллаахха ыарахан ыарыыттан олохтон туораабыта. Оҕолор үлэһиттэр, сиэннээх. Этэнгэ олороллор.

Маны таһынан аҕам атын дьахтардан Дмитрий Николаевич Николаев диэн уоллаах. Биһиги кинини билинэбит, билсэбит. Оскуоланы бииргэ бүтэрбиппит. Армияба Тихоокеанскай флотка подводнигынан сулууспалаабыт. Үрдүк үөрэҕи бүтэрбитэ, араас үлэбэ үлэлээбитэ. Салайар, тэрийэр улахан дьобурдаах. Билигин Ньурба куорат мэрин солбуйааччыта. Кэргэннээх, оҕолордоох, сиэннэрдээх.

Виктор Игнатьевич Васильев

Ньурба, Маар сэл., 2010 с.

АТ СҮҮРДҮҮТҮН ЭНТУЗИАҔА ЭТЭ

Саха омук былыр-былыргыттан сылгыны ураты тутара, дьөһөгөй оҕото диэн ытыктабылынан сыһыаннаһара. Төһө да анал үөрэхтэрэ суоҕун иһин, анаан иитэн, эрчийэн, удьордарынан арааран сэлэнгэ киирэр улуу сүүрүктэри, уу дьоруолары, сэлииктэри, түргэн атахтаах уһунньуттары, таһаҕасчыттары, ураты тулуурдаах ыраах айанныттары үөскэтэллэрэ. Онон хас нэһилиэк, түбэ ахсын кэпсээнгэ киирэр сылгылардаах буолаллара. Олору уһатар, аһааһыыр, идэтин сайыннарар ураты талааннаах дьон баар буолаллара. Биһиги түбэбэ Сахсаба (ол саҕана I Ханалас нэһилиэгэр киирэрэ) итинник дьоннорунан председатель Иван Иванович Иванов, продавец Гаврил Алексеевич Данилов, Үлэ Кыһыл знамята орденнаах Ефрем Спиридонович Игнатьев, ветсанитар Семен Николаевич Николаев, биригэдьиир Илья Иванович Иванов, мин аҕам, колхоз завхона Данил Дмитриевич Торохов, ферма сэбиэдиссэйэ Кирилл Семенович Васильев этилэр. «Оргуллаах», «Чыычаах манана», «Быттаахы кутаһа», «Кугас уол», «Сэмэтээски сирэрэ», «Көтүппэт көгөччөрө», «Лааһарап», «Чөрөкө», «Сунтаар манана» диэн Ньурбаба биир күнүнэн киирэр аттар баал-

лара. Олору кыра кылаастарга үөрэнэ сылдыан ойбонго уулатар улахан чиескэ тиксэн дыоллонорбут. Ханлык ат үчүгэй олохтообун, холуһун, боотурун, уйуһуярын, сиргэмтэбин ааба билэрбит. Дьоммут көрбөттөрүнэн туһанан хайаан да ойутан ыларбыт, биллэн турар, хаарга буккуллуу, чалбахха таралыйы, охтуу, акка соһуллуу да баар буолаллара. Ол эрэн ким да улаханлык эмсэбэлээбитин, хондоорбутун өйдөөбөппүн. Оччотообу оҕолор оскуолаба үөрэниэхпит инниттэн ат арбаһыгар төрөөбүт курдук акка сыстабас буоларбыт. Онон да буоллаба, мин төрдүс кылааска үөрэнэрибиттэн ыһаахха ат сүүрдээччи буолбутум. Марха түбэтин ыһаахтарын кэрийэн «Харчылаах», «Дьабыл», «Сунтаар манана», «Быттаахы кугаһа», кэлин «Уйбаан сонобоһо» аттары сүүрдэн элбэхтик бириискэ тиксибитим.

Акананы кытта холбоһуу кэнниттэн оройуонна аатырбыт «Акана атыырын», «Харчылаабы», «Уйбаан сонобоһун» анаан-минээн Чиннээнигэ, Хачыкка, Липпэ эргиригэр, Олом тэлээрэр ааныттан атын аттары аараттан түһэрэ-түһэрэ сырыһыннаран эрчийэрбит. Итини барытын тэрийээччинэн, көбүлээччинэн сельсовет председателэ, Аба дойду Улуу сэриитин инвалида Игнатий Алексеевич Васильев буолара. Кини улахан талааннаах, тэрийэр дьобурдаах салайааччы быһыытынан, нэһилиэгэр эрэ буолбакка, оройуон олохтоохторун ортолоругар улахан авторитеттааба. Төһө да ангар атабын дойдутун көмүскэлигэр толук уурбутун иһин, хайдахтаах да бэйэлээх аты сыһытар этэ, оройуонна ат сүүрдүүтэ сайдарыгар биллэркөстөр кылааты киллэрбитэ. «Акана атыырын» тус бэйэтэ көлүнэн, бүөбөйдээн ыһаахха сүүрдүүгэ бөлэмниирэ, киһилиин көпсэтэрдии санара-санара имэрийэрэ-томоруйара. Онон да буолуо, «Атыыр» хайдахтаах да тыһааһыннаах, күүрүүлээх сүүрүүлэргэ уйуһуярын, мөхсөрүн, сатаан мииннэрбэккэ холоруктуурун-турбалаһарын өйдөөбөппүн. Хайдах эрэ бэрт налыччы, дуоспуруннаах буолара, хайаан да чэпчэтинэр үгэстээбэ.

Игнатий Алексеевич оройуон сүүрүк аттарын төрүччүлэрин билэр этэ, хайа нэһилиэккэ ханлык аты ким эрчийэрин ааба билэрэ уонна ол аттары кытта хайдах сүүрдүллүөхтээбин биһиэхэ куруутун сүбэлиирэ. Аты кыабын таба тутарга, сүүрдэр сир үктэлин үөрэтэргэ, сүүрдүү тэтимин көрөн аты соруйарга, тутарга, көнүл ытарга, ойбоһолоторго, кэннигэр олордорго, инники киллэрэргэ киниттэн үөрэнэрибит. Итини таһынан сэрии кэннинээби сылларга Аканаттан биллэр сүүрүксүттэр Кирилл Семенович Петров, Сидор Макарович Спиридонов миигин куруутун идьэ сылдыан такайаллара.

Ат сүүрдүүтүнэн үгүс нэһилиэктэргэ дыарыктаналлара, ордук Антоновкаба Сталин аатынан колхоз, Акана, Күндээдэ аттара биллэллэрэ, хамаанда туруораллара, Малдыбар, Дьиикимдэ, Таркаайы, Хангалас биирдиилээн аттарынан кытталлара.

Сталин аатынан колхозка ат сүүрдүүтүн тэрийээччинэн, дыһа-

йааччынан Игнатий Алексеевич бииргэ төрөөбүт быраата Дмитрий Акимович Васильев этэ, онон оройуон атын сүүрдүүтэ быраатты фронтвиктар күрөстэригэр кубулуйара. Аттары сүүмэрдээн улахан, орто, эдэр сүүрүктэр диэн, эбэтэр I, II, III бириистэри олохтоон күрэхтэһиннэрэллэрэ. Сталин аатынан колхоз сүүрүктэрэ үгүстэрэ боруодалар уонна боруода ангардаахтар этилэр, уңуох-арбас өттүнэн саха аттарыттан букатын уратылара. Аканалар бөдөн-садан «Атыыр-бытын» I бириискэ, «Харчылаабы», төһө да «Атыыры» куотарын үрдүнэн, кыайыахтаах диэн эрэнэн туран II-кэ, онтон атыттарбытын III бириискэ сүүрдэрбит. Аттар сүүрэр дистанцияларын олохтооһун хамаанданан күрэхтэһиигэ улахан суолталааба. Боруодалар тыгын атахтаах буолан чугаска сахалары тутуһуннарбаттара, онон төһөнөн ыраахха сүүрдэбит да, биһиги аттарбытыгар оччонон барыыстааба.

Сүүрдүү Куочай өттүттэн (былыргы быһа суолунан) ытыллара, сирэ көбдүргэннээх буолан элбэх ат сүүрдэбинэ туман оргуйан олороро. Иннигэр төһө ыраахха ат баран иһэрин ол туманынан ундаардарбыт уонна аппыт сүүрэрин тэтимин тутарбыт. Дьэ ити курдук оскуолаба үөрэнэ сылдыан алта сыл устатыгар оройуон атын сүүрдүүтүгэр кыттыһан арай биирдэ эрэ II бириис I миэстэтиттэн маппыттаахпын, ону даһаны билинни портка кирии суол оллорооттоох-боллорооттоох үктэлигэр иккиэн охтоммут. Оттон «Атыырынан» I бириискэ иккитэ III миэстэни (Сталин, Аранастаах атыырдарын кэннилэриттэн), биирдэ Сталин атыыра халыйбытыгар I миэстэни ылбыттаахпын.

Мин үксүн сонобос эрдэбиттэн миинныбит уонна эрчийбит буолан «Харчылаабы» сөбүлээн сүүрдэrim, атын сүүрүксүттэр умса туттан сүүрэрин, атабынан кулгаабын чугаһынан харбыырын иһин таба олорбот буолан сөбүлээбэттэрэ. Билинни курдук ынгыыр ингэһитигэр туран буолбакка, сыбыдаһы сүүрдэрбит.

Оччотообуга син уксуу баара, көрөөччүлэр чаһыларыгар, аһыахты солкуобайга тутуһаллара, харчы билинни курдук сыанатын сүтэрбэтэх кэмэ этэ. Оттон арыый кыанар дьон атынан, сүөһүнэн, убаһанан уксаллара, ол чып кистэлэннэ тутуллара, Ким төһөнү сүүйбүтүн, сүүйтэрбитин хаһан да көпсээбэттэрэ.

1952 сыллаахха хамаанданан бастаабыппытыгар нэһилиэк салалтатыттан хаппахтаах «Молотов» чаһынан бириэмийэлэммиппин убайбар бэлэхтээбитим. Ат баайааччыларга Семен Еремеевич Поликарповка, Михаил Сидорович Васильевка ат сүүрдээччилэр бириистэриттэн бырыһыаннаан биэрэллэрэ уонна көлөһүн күнэ ааһаллара. Итини даһаны Игнатий Алексеевич колхозтарга туруорсан ситиспитэ, урут бириис 10 эрэ бырыһыанын түнэтэллэрэ, бириискэ тиксибэтэххинэ буор-босхо эрэйдэнэрбит.

Игнатий Алексеевич ат сүүрдүүтүн көбүлээбитин түмүгэр, Акана нэһилиэгин ыһаахтара киэнник биллибиттэрэ, Үөһээ Бүлүү,

Ньурба нэһиликтэриттэн элбэх киһи мустара. Сүүрдэр аттаах, атах оонньооччулаах, тустууктардаах кэлиилэрэ үгэскэ кубулуйбута, оройуон ыһыабын иннинэ да, кэннинэ да буолбутун иһин саамай сурахтаах-садбыктаах ыһыахтар тэриллэллэрэ. Дьиннээх сахалыы сир-туом тутуһуллара, буһуу арыылаах кымыс, үтэхэбэ үөлүллүбүт собо, мунду, буспут эт, сыа саламаат түһүлгэлээн олоһу кэннэ дьонно түгэтиллэрэ. Бөбөстөр-быһыйдар түһүлгэ орто-тугар түөлбэлээн олоһон аһы-аһы күрэхтэһиини сабалыылара. Биһиги, ат сүүрдээччилэр, тоҕо эрэ ураты тутууларбытын өйдөөбөппүн, төттөрүтүн, ким ханнык аты сүүрдэрин кистэлэннэ туталара, онон дьон орто-тугар аһара аалыннаһарбытын боболлоро.

Улаатан, ыйааһыным аһара ыараан, ат сүүрдүүтүтүн тэйдэрбин да Игнатий Алексеевичтыын көрүстэрбит эрэ кэпсэтиибит ат сүүрдүүтүн туһунан буолара. Хаһан ханна сүүрүү буолбутун умну-бакка өйүгэр тутта сылдыра. Оннооҕор күрэхтэспит ааттаах киһи ким атын кытта сырыһыннарыппын умнан кэбиспиһин кини санатара, ол курдук ат сүүрдүүтүгэр бэриниилээбэ, билиннэһин дьыннээх фанат этэ.

Мин армияҕа 3,5 сыл сулууспалаан кэлэн атын сиргэ үлэли сырыттаһына «Уйбаан сүүрүгэ» халыйар буолан хаалбытыгар Игнатий Алексеевич ыныртаран ылан сүүртэрбитэ, кэлин көнөн хас да сыл оройуонна миэстэлэһэ сылдыбыта, халыйарын олох быраһпыт этэ, онуоха наһаа махтанара уонна эдэр сүүрүксүттэргэ үөрэх буолла диэн хойукка дылы кэпсиирэ.

Мин ангардас ат сүүрдүүтүнэн эрэ буолбакка Аканаҕа биригэдьири, кассирды, счетоводтуу да сылдьан Игнатий Алексеевичтыын элбэхтик алтыспыт буолан, кини туһунан үчүгэй эрэ өйдөбүллээхпин. Киһи, үлэһит, салайааччы, тэрийээччи быһыытынан Аканаҕа советскай тутул бөбөргүүрүгэр, нэһилиэк социальнай-экономическай өттүнэн сайдытыгар сүдү кылааттаах киһинэн аабын. Кини Акана сирэ-уота кыараҕаһынан, ото-маһа аһыаһынан, сүөһү-ас кырыымчыгыра туруктамытынан Сахса, Чкалов колхозтаахтарын I Хангалас нэһилиэгиттэн арааран Аканаҕа холбууру туруорсубута. Сорохтор дьыл-хонук ааспытынан туһанан бу холбоһууну тэрийээччилэр курдук ахтыларыгар да, кэпсэтиигэ да киллэринэллэр. Дьиннээх холбоһууну тэрийээччинэн, олоххо киллэрээччинэн, ситиһээччинэн халбаннаабатах коммунист, бэйэтин дойдутун патриота, дьону түмэр-тэрийэр ураты дьобурдаах, орденнаах буйун Игнатий Алексеевич этэ.

Дмитрий Данилович Торохов,
государственной сулууса пенсионера,
оройуон бочуоттаах гражданина, ытык сүбэтин председателэ
2011 сыл, тохсунньу ый

1914-1991 сс.

ВАСИЛЬЕВ ДМИТРИЙ АКИМОВИЧ (ДЬЭРГЭСТЭЙ)

кэргэнэ Прасковья Софроновна Васильева

Маннайгы кэргэниттэн, Анна Петровна аттан оҕолоро

	Оҕолоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ	Хос хос сиэннэрэ
1	Давид Дмитриевич	Стасик	Нина	
			Света	
		Слава	Давид	
			Марита	
			Коля	
		Кеша	Яша	
			Саша	
			Света	
		Валя	Даша	
			Маша	
		Коля		
2	Мария Дмитриевна	Толя	Толя	Андриан
				Вилена
			Туйаара	Юлиана
				Алик
			Юра	
		Лариса	Наташа	
			Афоня	Кира
			Георгий	Ренат
			Дима	

		Галя	Алеша	Антон
				Алина
			Маша	Дима
				Айаан
			Марианна	Саша
			Лида	Владик
			Надя	
		Аркадий	Дима	Милена
			Афоня	
		Кеша	Егор	
			Афоня	
		Саша	Варя	
			Иван	
		Альберт	Эдик	
			Артем	
			Женя	
			Александра	
			Сеня	
			Афоня	
		Анна	Тимур	
			Аня	
			Коля	
		Альбина	Оля	Максим
			Алеша	
			Дима	
			Игорь	
		Алена	Женя	
			Эльдар	
			Леня	
		Айта	Саяна	

3	Елена Дмитриевна	Зоя	Коля	Костя
			Артем	Лилиана
				Аэлита
			Дима	
			Маша	Сайаана
			Саша	
		Зина	Афоня	
			Еля	Вилза
				Инга
			Василина	
			Лаура	Уйгууна
			Артем	Сайыына
			Коля	
			Лия	Галя
			Миша	
			Нелли	
		Валентин	Аня	Эмилия
				Сайдам
			Вероника	

Иккис кэргэнэ Прасковья Софроновнаттан оболоро

	Оболоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ	Хос хос сиэннэрэ
1	Михаил Дмитриевич	Северина	Таня	
			Маргарита	
			Настя	
		Рита	Дима	
			Алина	
		Василика	Миша	
			Максим	
			Валерия	

2	Зоя Дмитриевна	Стасик	Саяна	
			Лиана	
			Настя	
		Дима	Диана	
			Саша	
3	Валентина Дмитриевна	Спартак	Егор	
			Мария	
			Алексей	
			Алина	
		Ярослав	Андрей	
			Артем	
			Анна	
		Саргылаана	Лариса	
			Маанылаана	
			Иван	
		Дима	Валентина	
			Юрий	
4	Лана Дмитриевна	Жанна	Эмилия	Софья
			Ньургустаана	Ксения
			Ньургуйаана	
			Туйаара	
			Эрхаан	
		Гена	Евгений	
			Гелена	
			Вероника	
		Айта	Таня	Камила
			Аэлита	
5	Лидия Дмитриевна	Туйаара		
		Ньургуйаана	Володя	
			Андрей	

6	Александр Дмитриевич	Ирина	Дайаана	
		Паша	Света	
			Георгий	
		Дима	Александра	
			Надежда	
			Миша	
7	Анатолий Дмитриевич	Сахая	Милана	
		Вероника		

КЫЛГАС БИОГРАФИЯТА

1935-1944 сс. комсомол чилиэнэ.

1936-39 сс. Толоон, Нуучча күөлүнэн олорор 18 ыалы холбоон «Конституция» колхоһу тэрийсбитэ уонна ити тэрийбит колхоһу-гар председателинэн быыбардаммыта.

1941 с. комсольскай тэрилтэ секретарынан быыбардаммыта.

1941-43 сс. Хотугу фронт 995-с стрелковой полкатын састаабыгар Аба дойду Улуу сэриитин кыттылааба.

1945 с. ССКП чилиэнэ.

1944-47 сс. партия райкома рекомендациялаан Куочай нэһилиэгэр Сэбиэт председателэ.

1947 с. кэргэн ылан Аканаба тахсан ферма сэбиэдиссэинэн үлэлиир.

1948-51 сс. Куочай нэһилиэгэр «Коммунар» колхоһу атабар туруортараары партия райкома эдэр коммуниһы председателинэн аныыр.

1951 сылга колхоһун Антоновка Октябрьскай нэһилиэгин «Октябрь төлөнө» диэн колхоһун кытта холбоон «Сталин суола» диэн колхоз тэриллэр. Бу бөдөҥсүйбүт колхозка 1955 сылга диэри сылгы ферматын сэбиэдиссэинэн үлэлээбитэ. Боруода тупсарынан араас боруода аттары ажалтарбыта. Оройуонна аатырбыт сүүрүк сылгылар үөскэтиллибиттэрэ.

1955-56 сс. комплекснай биригээдэ биригэдьиirinэн үлэлээбитэ.

1957 сылга колхоз совхоз буолбутугар совхоз сылгытын барытын дьаһайар старшай конюх буолбута. Сылгы көрүүтүгэр 1970 с. пенсияба тахсыар диэри үлэлээбитэ.

1970-74 сс. пенсияба олорон Ньурба 3 нүөмэрдээх оскуолатыгар завхозтаабыта.

ДМИТРИЙ АКИМОВИЧ

Дмитрий Акимович Васильев — Дьэргэс-тэй 1914-1991 сс. олон ааспыт киһи. Кини Хамаалар тэнийиилэригэр сис киһилэрэ. Төрөппүттэрин аарыма Аал-луук мастарын элбэх салаалаах биир бөдөн умнастар, үлэтэ-хамнаһа, олоҕо даҕаны Хамаалартан уһулуччулара. Үс төгүл ойохтоммут, элбэх оҕону үөскэппит киһи. 1935-1944 сс. комсомол чилиэнэ, 1945 с. ССКП чилиэнэ, сэрии уонна үлэ ветерана, ыччат наставнига, оройуоннаабы революционнай, боевой Албан Аат кулуубун чилиэнэ, Октябрьскай нэһилиэк бочуоттаах гражданина.

Бастакы ыңгырыкка ыңгырыллан 1941-1943 сс. Хотугу фронтта сэриилэнэр, Кыһыл Армия 995 №-дээх стрелковай полкатыгар сэриилэспитэ. 2 сыл кэринэ сэриигэ сылдьан 1943 с. муус устарга бааһыран, госпитальга сытан эмтэнэн баран устунан ол сайын, «Слава» 3 степеннээх хорсун саллаат үрдүкү орденынан наҕараадаланан дойдутугар кэлбитэ. 8 бойобуой уонна юбилейнай элбэх мэтээллэрдээх. Кыайыы 40 сылыгар Сэрии 2-с степеннээх орденынан наҕараадаланар. Куочай нэһилиэгин хаалыттан таһаарбытын иһин Саха АССР Верховнай Сэбиэтин Бочуотунай грамоталарынан наҕараадаланар. Райком, райсовет, колхоз, совхоз, нэһилиэк элбэх бочуотунай грамоталарынан кини үлэтэ сыаналаммыта. Акана нэһилиэгин историятыгар аата-суола, үлэтэ-хамнаһа үйэтитилибитэ.

Кини Намылысын Акыым — Толоон Акыым диэн сэниэ ыалга иитилибит. Ииппит аҕата сэбиэскэй иннигэр уонна бастаан сэбиэскэй былаас сылларыгар нэһилиэгэр кинээстээбит. Иитиэх уолун кытаанахтык туппут, үлэһит оностубут. Дмитрий сэбиэскэй былаас кэлбитин кэннэ аҕатыттан арахсыбыт, дьонугар олохсуйбут. Үөрэхтэниэн баҕаран бэйэтэ ааҕарга-суруйарга үөрэммит. 1935 с. комсомолга кирибит. Нэһилиэк политическай олоҕор активнайдык кытыбыт. 20-30-с сс. үөдүйэ сылдыбыт үнээччилэри үтүктэн үнээччи буола сылдыбыт, сэбиэскэй былааһы айхаллаан үнэрэ үһү. «Ньукуола тангараны көрүстүм, тангара үчүгэй, аныгы олоҕу биэрдим диэтэ. Онон аныгы олох тутуугугар кыттан иһин диэтэ», — диэн дьону агитациялыыр буолбут. Комсомолугар дьүүлэнэн онтун сотору кэминэн бырахпыт. Ол кэнниттэн Толоон, Нуучча күөлүн 18 ыалын холбоон «Конституция» колхозу тэрийбит уонна 1939 с. диэри бэрэссэдээтэллээбит. Тэрийбит колхоза 1939 с., бөдөнсүүү кэмигэр, «Ленин суола» колхозка холбоммут. Үөрэҕэ суох буолан салайар үлэттэн akkaастаммыт. Бастакы кэргэнэ Аананы кытары 3 сыл

олорбуттара, 3 оҕоломмота. Кэргэнэ сүрдээх куолуһут дьахтар этэ. Эрэ үнээччи буола сылдыбытын сөбүлээбэтэ үһү. Онтон сылтаан сэрии иннинэ арахсыбыттара. Кэргэниттэн арахсан баран нэһилиэк советын депутатынан талыллан үлэлии сылдьан, дьокутаат Марфа диэн дьахтары ойох ылбыта. Иккис олоҕор да уһаан олорботого, сотору кэминэн арахсыбыта. Онон Миитэрэй сэриигэ барыар диэри олоҕо буккуллан ылбыта. Сэрииттэн кэлэн баран дуоспуруннанан олохтоохтук үлэлээбитэ. Партия райкома сытыы уолу таба көрөн Куочай нэһилиэгэр Сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн анаабыта. Куочай нэһилиэгэ оччолорго 2 бөһүөлэктээҕэ, 3 колхозтааҕа, оройуон детдома баара, 7 кылаастаах оскуолааҕа. Ити үлэтигэр 1947 с. диэри үлэлээбитэ. Ити сыл Аканаттан кэргэн ылан көһөн тахсыбыта. Ферма сэбиэдиссэйинэн үлэлии сырыттаҕына партия райкома ыңыран ылан «Сталин суола» колхозугар бэрэссэдээтэлинэн быыбардаппыта. 1951 с. ити колхоз Антоновка «Октябрь төлөнө» колхозка холбоспота. Барыта 3 нэһилиэги холбоон, бөдөҥсүйбүт колхоз Сталин аатынан буолбута. Ити колхозка 1951-55 сс. сылгы ферматын сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ, сылгы боруодатын тупсарыыга боччумнаах үлэни ыппыта. Колхозка тягеловозтар, сүүрүк сиэнчэр аттар баар буолбуттара. Сталин аатынан колхоз сүүрүк аттара оройуонна аатырбыттара. Убайа Кыһаа эмиэ сүүрүк аттары бэлэмниир идэлээҕэ. 1954 с. Кыһаа икки ата киирэннэр быраатын Миитэрэй аттарын хаардыы тэпсэн тахсаннар Акана аттара биридэ күөрэс гынан тахсыбыттара. Онтон ыла бырааттылар бэлэмнээбит аттара оройуон ыһыаҕын кизгэтэр буолбуттара. 1955-1956 сс. Куочайга комплекснай биригээдэ биригэдииринэн үлэлээбитэ. Ити сыллаларга Куочай дэриэбинэтин Антоновкага көһөрүү саҕаламмыта, ону утарсыбытын иһин үлэтиттэн уураппыттара. 1957 с. «Ньурба» совхоза тэриллибитэ. Совхоз оройуон сириҥ үс гыммыт биирин бас билбитэ. Совхоз аттарын бүтүннүүтүн дьаһайар старшай куонньугунан аламмыта. Үлэтэ олус кизэниттэн саллан, доруобуйата мөлтөөн, 1959 с. уурайбыта, пенсияҕа тахсыбыта. Оройуонна 3 №-дээх оскуолаҕа 1974 с. дылы завхозтаабыта.

Миитэрэйи биридэ көрбүт киһи умнубат киһитэ. Үрдүк, көнө унуохтаах, биллэр-билибэт үөһэ уоһугар тыырбалаах бытыктаах, түөрт кырыылаахтыгы, кыһаан харатыгы сирэйдээх, бааһынайдыгы дьүһүннээх, толору эттээх-сииннээх, культуралаах, дьонун тойон көрүннээҕэ. Киһини тургутардыы көрөр, өйдөөх, оттомноох харахтааҕа. Кэпсэтиригэр төбөтүн ханас диэки кыңнары туттан туран иһиллирэ. Куолулаатаҕына төбөтүн хамсатар идэлээҕэ. Уус, киһини тардар, кэрэхсэтэр тыллааҕа. Хамаалартан саамай элбэх оҕолоохторо. Үһүс кэргэнэ Борускуотуттан 7 оҕоломмота, онон 10 оҕону үөскэппит ытык аҕа. Ол сиэринэн билигин 126 сиэннэрдээх уонна хос сиэннэрдээх. Манньык 3 көлүөнэ иһигэр 136 саха-

ны үөскэппит Саха ыала Саха сиригэр сэдэх түбэлтэ. Дьэргэстэй диэн хос ааты олус сытыытын иһин оҥо сырыттабына биэрбиттэр. Аҕаларын, эһэлэрин удьуордаан оҥолор үгүстэрэ сытыылар, үөрэхтээхтэр. Дьэргэстэй Хамааларга хойутун да сис киһилэрэ буола туруоҕа.

В.Н. Николаев, 1995 с.

*Арай мин кыахтаах эбит буолуум,
Өр да өр үөрүүгүтүн үрдэтэн
Өлбөт мэнэ уутун иһэрдэн,
Тилиннэриэм этэ эһэбин.*

К. Урастыыран

ЭҤЭМ ХАТЫҢА

Олох бүппэт ырыата дуу, эһэм олобун сэхэнэ дуу — эһэм эргэ дьэитин тэлгэхэтигэр саас ахсын аарыма хатын күөх солко сэбирдэхтэригэр суулланан, суугунуу көрсөр. Хаһан эрэ эһэм олордубут хатынҕа... Эһэм кэриэхэ... Хатын мас күөх лабааларын тыал бурайан, буйун эһэм буурбалаах олобун санатар.

Мин эһэм, Дмитрий Акимович Васильев, Ньурба улуунун Акаана сэлиэнньэтигэр 1911 сыллаахха 11 оҥолоох саха дьадангы ыалыгар төрөөбүтэ. 8 уол, 3 кыыс улаатан, харах астынар толугу дьон буолбуттара, үлэлэригэр кыайыылаахтара-хотуулаахтара, тэрийэр, дьону түмэр дьобурдаахтара. Мин эһэм кыра сааһыттан Акыым диэн олохтоох баай киһиэхэ иитилибитэ. Иитиэх аҕата кытаанахтык боппутун аахсыбакка, эһэм комсомол үрдүк аатын сүгэн, сотору кэмминэн нэһилиэк бастын активиһынан буолбута. Ити курдук Хамаа оҥонньор оҥолоро Советскай былаас туругуларын туһугар үлэлээн-хамнаан барбыттара.

1941 сыллаахха ыраас халлаанҕа этинг эппитинии, сэрии ыар сураҕа дьон дууһатын аймаабыта. Ити сыл балаҕан ыйыгар Иван, Дмитрий, Василий Васильевтар, саа-саадах тутан, сэриигэ аттамыттара. Оттон бырааттара Игнатий 1943 сылга ынырыллыбыта.

Эһэм Дмитрий Акимович Ленинградскай фронт 995-с стрелковай полкатын састаабыгар сэриилэспитэ. Төһө да нууччалыы билбэтэр, сэниэлээх, айылҕаттан сытыы-хотуу киһи дьону кытта биир тылы булан, бодоруһан, элбэх доҕордоммута, кинилэртэн хаалсыбатаҕа. Ленинград фронугар разведчик быһыытынан сылдьан, немецтэр блиндажтарыгар саба түһэн, 24 фашистскай разведчигы билиэн ылбыттара. 1943 сыллаахха илиитигэр ыараханлык бааһыран, биэс аҥаар ый

госпитальга сыппыта, онтон дьэитигэр кэлэн, Куочай сельсоветын председателинэн ананан үлэлээбитэ. 1948 сылга «Коммунар» колхоз председателинэн, 1952 сылга колхоз биригэдьиirinэн, өр сылларга сылгы ферматын сэбиэдиссэийинэн үлэлээбитэ. 1974 сылга бочуоттаах сынньаланҥа тахсыар диэри дьон олоҕо тупсарын туһугар түбүгүрбүтэ, үгүс сыратын биэрбитэ.

Эһэм Антоновка сэлиэнньэтин бочуоттаах гражданина, Саха республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ этэ. Кини Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии I степеннээх, «Албан аат» III степеннээх орденнарынан уонна да элбэх бойобуой медалларынан наҕараадалааммыта. Үлэтигэр уһулччу ситиһиilэрин иһин Саха ССР Верховнай Советын Бочуоттаах Грамотатын туттарбыттара.

Мин эһэм, эйбэс эһэм, буйун эһэм дьон дьоллоох олобун туһугар күүһүн-уоһун ууран туран сэриилэспитин, үлэлээбитин, кини дьонго киһилии чиеһинэй сыһыанын билэр, саныыр дьон-нор өйдөрүгэр, сүрэхтэригэр илдьэ сылдьаллара буолуо диэн эрэ-нэ саныыбын.

Кини билигин баара эбитэ буоллар, бу өрөгөйдөөх кыайыы бырааһынньыгын мэлдьитин курдук сүргэтэ көтөбүллэн көрсүө этэ уонна биһиги ситиһиilэрбититтэн ордук улаханлык кини үөрүү этэ.

Өссө төгүл аргыый арыйабын эһэм альбомун, бэрийэбин буурбалаах ытык олох дьиннээх туоһуларын. Санаан кэлэбин эһэм иһирэх тылларын, көстөн кэлэр эһэм мөссүөнэ, эһэм истинг мичээрэ.

Оттон саас аайы аарыма хатын күөххэ сууланыа, эһэм туһунан сэхэнин саҕалыа. Эһэм хатынҕа. Эһэм кэриэхэ...

Дмитрий Акимович сиэнэ

Н. Степанова

КУОЧАЙ ПРЕДСЕДАТЕЛЭ

Ааспыт үйэбэ кэлбит көс дьон икки нуучча сэлиэнньэтин: Аммосовканы уонна Александровканы төрүттээбиттэрэ. Кинилэри Александро-Невскэй таңара дьэитэ хааччыйара. Революция иннигэр Куочай волоһа туспа административнай үлэһник этэ. Икки сэлиэнньэ бары дьыалатын уонна олобун Куочайдаагы бааһынай обществота салайара.

1910 сыл кэнниттэн Ньурба политической сылынайдары Куочайга Первэй Маайдаагы бастакы маевканы тэрийбиттэрэ. Ыраахтаагыны сууллары кэнниттэн Александровка сэлиэнньэтигэр 1917 сыллаахха кулун тутарга бастакы революционнай миитин буолбута, онно революционнай санаалаах общественность общественнай куттал суох буолуутун советын талбыта. Советскай сылларга

Куочайдаабы икки нуучча сэлиэнньэтигэр дохсун событиелар буолталаабыттара: бааһынай Н.А. Чусовскойу — Манайы кыыллыы сэймэктээбиттэрэ, бу икки дэриэбинэ олохтоохторун сууттаабыттара уонна сантаастаабыттара.

Аммосовкаа икки кылаастаах начальнай училище аһыллыбыта. Александровкаа 20-с сыллар бүтүүлэригэр бааһынай, онтон колхозтаах ыччат оскуолата үлэтин саҥалаабыта. Икки сэлиэнньэ баатыгар «Коммунар» колхоз тэриллиттэ.

1944 сыллаахха Куочай сельсоветын исполкомун чилиэнэ Д.А. Васильевы рекомендациялаабыттара. Элбэх оҕолоох дьадангы ыал уола Дмитрий Акимович баай-талым олохтоох баайга иитиллбитэ эрэри, ол баайа иитийэх уол туһунан соччо-бачча кыһамматтаа, Дмитрий комсомолга киирбитин билэн баран, кини уолун хорчокхой ат тэһиининэн таһыйбыта. Оттон үөрэх-садьык туһунан сананар көр кэлиэ дуо. Сэлиэнньэ активийын «Бааһынай хардарыта көмөлөсүһүүтүн советын» председателинэн талаллар. Ол совет үбүттэн олус наадыһар хаһаайыстыбаларга быһаччы көмө оҕоһуллара.

Сэрии иккис ыйыгар Васильев Кыһыл Армия кэккэтигэр ынгырыллыбыта. Ленинград фронугар тийибитэ. Уохтаах кыргыһылар бара тураллара. Разведкаа анаабыттара. Биир түүн биһиэннэрэ немец разведката ханна баарын билбиттэрэ, кинилэр блиндажтарын суох оҕорбуттара, анал үөрэҕи барбыт 24 фашистскай разведчигы билиэн ылбыттара. Васильев землянкаа киирбитигэр бааһырбыт офицер бэстилиэти хаба тардан ылан ытаары тирээбитэ. Онуоха Васильев хапсабай буолан өрүһүммүтэ. 1943 сыллаахха илиитигэр бааһырбыта. Госпитальга биэс анар ый сыппыта. Онон демобилизацияламмыта. «Албан аат» III степеннээх орденын дьыэтигэр кэлэн баран туппута.

Фронтовигы сельсовет председателинэн быыбардыыллар. Сэрии кэннинээҕи бастакы сыллар. Күчүмэҕэй сыллар. Нэһилиэнньэттэн нолуогу хомуйуу, заемга суруттарыы, общественной уонна кэтэх хаһаайыстыбаны чөлүгэр түһэри, түбүктээхтик быыбардыыр хампаанньалар. Ыһыы хампаанньатын кэмигэр ордук күчүмэҕэй буолара. Ветеран 1946 сылы ураты саныыр. Дьыл хойутаан кэлбитэ. Бааһынаа онон-манан хаар баара, оттон ыһыы болдьоҕо ыкпыта. Дьокуускайтан партия обкомун представителэ кэлбитэ. Васильевы көрөөт даҕаны сэмэлээбитинэн барбыта: «Тугу ына олоробутуй? Бурдук ыһыытын тоҕо атахтыгытый, соруйан олоробут дуу!» Онуоха Дмитрий Акимович бу курдук хардарбыт: «Саас хойутаан кэлбитин көрбөккүн дуо. Ыһа охсун диэн хайдах хамаанда биэриэх тустаахпыный. Буор сыллыдаабына ыһахпыт». Уобаластан кэлбит начальнигы кыайан итэбэппэтэх. Ол начальник туруорсуутунан партия райкомун бюрота Д.А. Васильевы Куочай сельсоветын председателин дуоһунаһыттан устар. Дьэ онтон эмиэ райкомга ынгыраллар.

Сыыстарыы тахсыбыт диэн буолар. Обкомтан үлэтигэр төттөрү ылын диэн эппиттэр. Итинник түгэннэр эмиэ бааллара.

1948 сыллаахха Васильев — «Коммунар» колхоз председателэ. Оччолорго балаҕа улахан хаһаайыстыба икки сэлиэнньэни уонна Туойдааҕы хабара. Ыһах сүөһү 5 хотонго турара. Ыһыы бааһыналарын Ньурбатаары МТС таҕастыыра.

1952 сыллаахха Дмитрий Акимович Антоновкаа бөдөҥсүйбүт колхоз биригэдьиirinэн буолбута. Дьэ ити курдук пенсияга тахсыар диэри түбүктээхтик үлэлээбитэ.

Прасковья Софроновна уонна Дмитрий Акимович Васильевтар сэттэ оҕону атахтарыгар туруордулар. Оҕолоро ыал буоллулар. 20-тэн тахса сиэннээхтэр уонна хос сиэннээхтэр. «Дьэ, дьол диэн ити буолар», — диир Дмитрий Акимович.

Куочай айылҕата, ото-маһа сотору силигилиэ. Хас саас кэлиитэ дьон сүргэтин көтөҕөр. Ордук Куочай сельсоветын урукку председателэ Д.А. Васильев санаата көтөҕүллэр.

К.Д. Уткин,

*философскай наука доктора, профессор,
СР наукатын үтүөлээх деятелэ,
РСФСР култууратын үтүөлээх үлэһитэ*

МУЖЧИНЫ НАШЕГО РОДА

Не знаю, почему моего деда звали Хамаа. Не могу составить точный список всех его сыновей, дочерей, внуков. Я никогда его не видала. Но при имени этом представляется мне образ мудрого, мужественного человека — защитника семьи. Я имею в виду при этом всех мужчин из рода Хамаа, которых лично знала, встречалась, общалась.

Говорят, достоинство мужчины измеряется качеством его отношения к женщине. Мужчины, которых я знала, — пример искреннего преклонения перед женщиной. Избранниц своих они способны окружить такой любовью и вниманием, о которых мечтает любая женщина. Статные красавцы, они предмет восхищения многих женщин.

Смотрю на Артема, рядом сидящего, с которым встречалась на презентации книги, посвященной зятю Юрию Дмитриевичу Федорову. Удивляюсь, в нем та же фамильная осанка, знакомая посадка головы, рука, подпирающая подбородок, внутреннее достоинство во

всем облике, выражение лица, манера говорить... Какое счастье, что не все исчезает бесследно! Как много в нем от него, моего самого дорогого человека — отца. Это его правнук от первой жены.

Вспоминая смешной случай времен студенчества. В студенческом общежитии №12, где я жила, однажды у меня гостил отец. Каково было удивление девочек, когда узнали, что отец у меня работает конюхом: «Как? Такой видный, представительный мужчина? Мы подумали, что министр». Я сама иногда удивляюсь: откуда в нем, необразованном и простом человеке из простой крестьянской семьи, столько интеллигентной привлекательности, галантности, аристократизма. Невестки смущались, когда он им целовал руки. Из дальних поездок (из курортов, санаториев) нам, всем дочерям и невесткам, привозил подарки — дорогую помаду, отрез ткани на платье с модной расцветкой. Все, что он ни делал, было умилительно-трогательным. Мы часто слышали его слова благодарности нашей маме: за хороших детей, за семейное счастье. История их женитьбы достойна быть сюжетом целого романа. Он не стеснялся проявлять к жене нежность своей пылкой души, умел говорить красивые слова. Мы привыкли к таким проявлениям настоящего чувства. Это была естественная атмосфера нашей семьи, созданная его глубокой, любящей душой. «Ты счастливая женщина, мама, рядом такой мужчина...» «Какое счастье, что мы родились не от другого мужчины», — обсуждаем мы между собой. В нашей семье его, наверно, можно назвать культовой личностью. Он умел окружать нас всех этой трепетной, мудрой отцовской любовью, которая и сейчас нас поддерживает в трудных ситуациях. Как я благодарна ему за простую философию жизни — что нет плохих людей, есть люди слабые, за умение понимать и прощать людей, за ясность мыслей и чувств, за дорогу, освещенную светом его любви. Мне проще и легче жить с этой нехитрой философией.

Эта душевная щедрость, широта и глубина мироощущения присущи всем мужчинам нашего рода. Я помню моих дядьев Егора, Игнатия, Василия. Они были нашими частыми гостями. Помню, когда они оставались ночевать, мама стелила им на столе, большом и широком. Он, кажется, был символом нашего гостеприимства.

Дядя Егор был очень высокий, красивый старик, с белоснежно седыми волосами. Он казался мне великаном. Иногда добрый великан доставал из кармана пятнадцатикопеечную монету на конфету.

Когда гостил дядя Игнатий, я не могла без содроганья смотреть на «красовавшийся» где-нибудь в углу у изголовья его протез, который он снимал на ночь. Как нежно он любил своих детей — Виктора и Веру, заботился о них. Иногда баловал нас, сажал на колени здоровой ноги, и мы слышали от него столько ласковых и нежных слов. Война и жизненные невзгоды не ожесточили его сердце

и душу. Когда в последний раз он приехал к нам тяжело больной, я так пожалела его, что подошла и погладила по голове, и он всплакнул, и выкатилась из его глаз слеза прощания. Это была моя последняя встреча с дядей — воином, удивительно нежным и ласковым человеком.

Дядя Василий — человек такой душевной простоты, детской доверчивости, открытости и наивности даже. Я понимаю, почему он, раненный и контуженный, второй раз напросился на фронт. О таких «чудаках» рассказывается разве только в произведениях Шукшина.

На дядю Василия очень похож был внешне и внутренне его двоюродный брат Никита, с которым я познакомилась, будучи студенткой, у сестры Анны Николаевны. Он был искренне рад неожиданной встрече с новоявленной сестрой. Носил мои тяжелые сумки, провожая до авиапорта, приехал на мою свадьбу с подарком — одеялом из верблюжьего меха, копченой колбасой. Потом остался строить мне дом. Я очень жалею, что не успела ему высказать слова благодарности. Это был очень добрый, искренний и бескорыстный человек.

Я близко знала Петра Николаевича Соколова. В своей черной фетровой шляпе он очень был похож на моего отца. С прекрасным чувством юмора, он иногда подтрунивал надо мной (выпускницей ФИЯ ЯГУ): «Ну-ка переведи...». Самый обыденный случай он умел приправлять шепоткой юмора, что делало его каким-то необычным. Он вложил душу в воспитание своих детей, которые были смыслом его жизни. «Учитель перед детьми просто обязан быть красивым», — я помню эти его слова. В свою новую квартиру по улице Лонгинова он пригласил нас с сестрой Валей. Мы попали прямо на праздничный стол. Долго сидели, разговаривали, вспоминали былое, и не подозревали, что это наша последняя встреча.

Еще один яркий представитель мужской половины нашего рода — Михаил Егорович Васильев, крупный деятель авиации республики, общественник, журналист, семьянин, прекрасный отец — Большой человек. Я была совершенно искренна, когда однажды просила у продавца подарок для самого красивого мужчины. Сейчас он седовласый мужчина в летах. А тогда, в моем детстве, это был высокий стройный юноша. Мы, все сестры Васильевы, обожали его, с нетерпением ждали его приезда на каникулы из Киева. Помню, он обычно привозил нам в подарок красивые капроновые ленты самых разных цветов. Тихими вечерами перед сном мы любили слушать его рассказы о самых невероятных историях. Как я была счастлива, когда он сажал меня на велосипед и мчался по проселочной дороге. И думала: «Хоть бы кто-нибудь из подружек увидела меня с красавцем-братом в летной форме». Он был всегда к нам очень внимательный, но требовательный и строгий. Я благодарна судьбе,

что имею счастье знать его, слушать и общаться. Мне кажется, что в него вложено все лучшее из всех мужчин нашего рода — чувство долга и чести, честность, искренность, любовь и забота о близких, преданность, умение быть земным, но в то же время возвышаться над всеми. Какую душевно теплую атмосферу, семейный уют они умеют создавать с женой Розалией Петровной!

Еще один мой дорогой и любимый человек, Михаил Дмитриевич — мой старший брат, так рано ушедший из жизни. Как падающая звезда молнией сверкнула его жизнь для нас. Оплот и опору потеряла наша семья вместе с ним. Его внезапная смерть оказалась для нас самым неожиданным ударом судьбы. Мы долго и медленно приходили в себя после этой ничем не восполнимой утраты. Мы надолго разучились смеяться и радоваться. Отменили все семейные праздники, торжества. Потеряли всякую радость долгожданные походы в лес на пикник... В нем, скромном и сдержанном человеке, было так много душевной щедрости, понимания и в то же время твердой непоколебимости. Строгий и неподкупной честности, он был трогательно внимательным к жене, матери. Помню, с какой детской радостью он сообщил однажды матери, что обещали ему шубу из норковых лоскутков для нее. Тогда о норковой шубе мечтать не приходилось. Он умел украшать жизнь близких, переполнять ее радостью и счастьем, приумножать их. Потому что сам любил жизнь.

Однажды в детстве я гостила у другого двоюродного брата — Егора Васильевича. Он иногда бывал у нас. Помню, мы с сестрой Валей восхищались шикарным убранством их дома: мягкие кресла, диваны, полированные шкафы, все это в то время не у каждого было. Они долго жили в Нюрбе, потом переехали в Якутск. С женой Анной у них очень красивые дети.

Вот такие наши мужчины, строгие начальники и нежные мужья, честные работники и заботливые братья, требовательные отцы и прекрасные семьянины — люди неподкупной честности и трогательной чуткости. Они умеют делать самое главное — украшать жизнь, умножать счастье своим близким, быть надежной опорой и защитником своих любимых. Не в этом ли главное предназначение мужчины на земле?

Говорят, соотношение добра и зла в этом мире всегда постоянно. Но иногда зло берет верх над добром и всплывает, совершая свои ужасные деяния. Это происходит оттого, что иногда обедняется земля мужчинами-созидателями, творцами, защитниками, чье высокое призвание — украсить землю добрыми делами, как мужчины нашего рода Хамаа.

Лидия Дмитриевна Степанова

ИЙИРЭХ ТЫЛЫНАН АХТЫЫ

Давид Дмитриевич Васильев ыам ыйын 21 күнүгэр 1932 с. Ньурба оройуонун Ака-на нэһилиэгиттэн 16 км. сытар Хачык диэн кыра дэриэбинэбэ төрөөбүтэ.

Ийэтэ Анна Петровна Егорова үйэтин тухары фермаба ыанныксыттаабыта, аҕата Дмитрий Акимович Васильев — кладовщик, счетовод, онтон ыраах тэлэһийэн айанга сылдьар этэ.

Давид аас-туор олохтоох дьадангы кэргэн-нэ иитиллибитэ. Үс кыра (2 кыыс, 1 уол) эмдэй-сэмдэй оҕолору көрүү-харайыы оччолорго ыарахана биллэр. Инньэ гынан икки кыыс үөрэбэ суох хаалбыттара. Давиды ийэтэ үөрэхтээх киһи буоллун диэн сүөһүтүн өлөрөн харчылаан үөрэттэрбитэ, ол быһыгар аҕата эмиэ кыралаан көмөлөһөрө. Итинник ыарахан олохтоох буолан, ас-танас кэмчи бириэмэтигэр эдэр сааһыгар да охсууну ылбыт буолуон сөп. Ону ол диэбэккэ оҕолортон итэҕэс курдук санаммакка күлэ-үөрэ, үөрэххэ баҕалаах буолан үөрэнэн, идэ ылан, кэргэннэнэн, оҕолонон үлэтигэр бэриниилээхтик үлэлээтэҕэ.

Балта Мария Дмитриевна Егорова ийэтигэр көмөлөһөн фермаба үлэлэспитэ, онтон детсадка үлэлээн, 10 оҕону төрөтөн «Герой-ийэ» аатын ылбыта. Кэргэнэ Афанасий Григорьев эмиэ эрдэ олохтон баран, оҕолорун бэйэтэ ииппитэ.

Иккис балта Елена Дмитриевна Егорова — кыра сааһыттан ферма үлэһитэ, ньирэй көрөөччү. Правительство үрдүктүк сыаналаан Ленин, Үлэ Кыһыл Знамятын орденнарын кавалердара, Москваба буолбут 24-с партийнай съезд делегата, Г.И. Чиряевы, Томилованы кытта баран кэлбитэ.

Давид начальнай кылааһы дэриэбинэтигэр бүтэрэн I Ханалас оскуолатыгар киирэн 7-с кылааһы бүтэрэр, онтон Ньурба 1 №-дээх оскуолатыгар киирэн онус кылааһы бүтэрэр. Үөрэбин бүтэрээт Дьоккуускай куоракка пединститутка ИФФ-гар киирэн 1955 с. бүтэрэр.

Үөрэбин бүтэрээт Ньурба II Ханалас сэттэ кылаастаах оскуолатыгар история учууталынан, завучунан үлэтин саҕалаабыта. Оччолорго директорынан В.Е. Максимов диэн улахан талааннаах, билиилээх, үтүө майгылаах, үлэни үчүгэйдик аттарар, методическай өттүнэн баай опыттаах киһи этэ.

1957 с. төрөөбүт дэриэбинэтигэр сэттэ кылаастаах оскуолаба эмиэ завучунан, история учууталынан анаммыта, ону тэнэ математика, физкультура уруктары үөрэппитэ. Үөрэппит оҕолоро физкультура уруктарын аһара сөбүлүүллэрэ. Олортон билигин М.А. Гаврильев

— РФ норуотун үөрэҕириитин туйгуна, ССРС спордун маастарыгар кандидат, физкультура учуутала.

Бу оскуолаҥа эмиэ баай ыпыттаах РСФСР уонна Саха АССР оскуолаларын үтүөлээх учуутала П.С. Егоров директорынан үлэлээбитэ.

Давид Дмитриевич партия чилиэнэ буолан ханна ыыталлар да баран испитэ. Ол курдук, 1961 с. Ньурба оройуонун Чаппанда сэттэ кылаастаах оскуолатыгар директорынан ананан барбыта. Бу оскуолаҥа олохтоох кырдыаҥас учууталлар үлэлииллэр этэ. Ол да буоллар күлэн-үөрэн эдэр эрчиминэн коллектив үлэтин үрдүк таһымна таһаарбыттара. Үлэ бары көрүннэригэр ситиһиилээх этилэр.

Үс сыл үлэлээбитин кэннэ мин аҕам И.А. Колесников ыалдьан 1963 с. Сунтаарга көһөн кэлбиппит. Сунтаар 1 №-дээх оскуолатыгар история учууталынан ананан үлэлээн барбыта.

Саас муус устар ыйга Роно сэбиэдиһсэйэ ыңыран ылан РТС территориятыгар фундамена түһэн баран ситэри тутуллубатах оскуоланы туттаран күһүн оскуоланы бүтэрэн үлэҥ киллэрэр курдук соруудах биэрэн, аны онно үлэли барбыта.

Туох да техника, база суох, ол да буоллар сүүрэн-көтөн, тэрилтэлэри кытта кэпсэтэн, туруорсан 32 саастаах директор соруудаҥ чииэстээхтик толорон 1964 с. сэттинньи ыйга оскуола аана тэлэччи аһыллан Сунтаар аҕыс кылаастаах оскуолата буолбута.

Саҥа коллектив сүүмэрдэнэн үлэ күөстүү оргуйда. Сүүмэрдэммит коллективка бааллар Л.Н. Саввинова, Р.А. Николаева, Р.А. Саввинова, Е.П. Кириллина, Е.В. Дорожиев, Н.В. Кириллин уо.д.а. Билигин бу учууталлар оройуонҥа биллэр үтүөлээх учууталлар, үөрэх туйгуннара.

Оскуолаҥа таһаарыылаахтык үлэли сырыттаҕына партия райкомун пропагандаҥа отделын инструкторынан аныыллар. Онтон тыа хаһаайыстыбатын профсоюзун райкомун председателинэн үлэлиир. 1967 с. нэһилиэк советын депутатынан талыллан үлэлээбитэ. Общественнай үлэтэ аһара элбэх этэ: «Знание» общество лектора, ыһахтарга комиссия председателэ, чилиэн, онтон да атын үлэлэр.

Мань барытын элбэх грамоталара, эбэрдэ суруктара туоһулууллар: Саха сириэҥҥи «Знание» общество правлениетын Махтал грамотата, ССКП обкомун, САСР Верховнай Советын Прэидиумун, Министрдер Советтарын грамоталара, 1965 с. РСФСР норуотун үөрэҕириитин туйгуна аат.

Ленин төрөөбүтэ 100 сыла туоларыгар ССКП обкомун грамотата.

1966 с. Акаҥа окуолатын юбилейыгар Давид Дмитриевич Акаҥа сэттэ кылаастаах оскуолатын Бочуотун кинигэтигэр киллэриллибитэ.

Элбэх командировкаларга сылдьан, үлэтигэр аһара бэриниилээхтик үлэлээн доруобуйата мөлтөөн 1975 с. операцияланан 2-с группалаах инвалидноска таһаарбыттара. Эдэрэ бэрт буолан ону ол

диэбэккэ 1976 с. эмиэ үлэтигэр тахсан үлэлээн сайыныгар бэргээн баара-суоҥа 44 саастааҥар олохтон туораабыта. Билигин баара буоллар 78 сааһын туолан баҥар үлэли да сылдьар буолуох этэ.

Туттарбыт оскуолатыгар директорынан үлэлээн (1964-1970 с.с.), учууталлар, үөрэнээччилэр сүрэхтэригэр хаалбыт буолан оскуола 45 сыллаах үбүлүөйүнэн сибээстээн Давид Дмитриевичка мемориальнай дуоска туруорарга үлэлэспит, сөбүлэспит директордарга А.А. Герасимовка, Л.Н. Саввиноваҥа (Давид Дмитриевич уола Иннокентий Давидович Васильев сүүрэн-көтөн дуосканы онотторбута), барҥа махталлаах тыллара этэн туран, сүргэбит көтөбүллэн, үөрэн-көтөн дуоһуя сылдьабыт. Аҕыйах сыл үлэлээн дьон өйүгэр-санаатыгар хаалар бу улахан чииэс. Үйэҥ тухары үлэлээн да баран умнуллан халыахха эмиэ сөп.

Давид Дмитриевич биэс оҕолоох, улахан уола Станислав билигин ийэтин кытта Сунтаарга олорор, икки кыыс оҕолоох. Иккис уола Владислав, ырыанан дьарыктанар, билигин Ньурба куоратыгар олорор, үс оҕолоох. Үһүс уола Иннокентий Сунтаарга олорор, предприниматель, үс оҕолоох. Биир соботох кыыһа Валентина Дюкуускай куоракка олорор, икки кыыс оҕолоох. Кыра уола Николай Акаҥа балтыгар Дьэлиэнэҥэ иитилибитэ уонна эдэр сааһыгар дэннэ түбэһэн өлбүтэ.

Л.И. Колесникова,

Давид Дмитриевич оҕдообото,

«РФ үөрэҕириитин туйгуна»,

«Учууталлар учууталлара» бэлиэлээх,

«Сунтаар нэһилиэгин Бочуоттаах олохтооҕо,

«Педагогической династия» бэлиэлээх, үлэ, тыыл ветерана

АҔАМ ТУҔУНАН

АҔам, Дьэргэстэй Миитэрэй, Хамаа Өлөк-сөй төрөппүт уола, Акыымнаахха иитилибит. Акыым урут кулубалыы сылдьыбыт. Хамаа Акыымныын ханан эрэ аймахтыылар. Кинилэр оҕоломмотохтор, ол иһин мин аҔабын кыратыгар ылан ииттибиттэр. АҔам мин ийэ-биттэн үс оҕоломмота. Мин Дабыыт кэнниттэн иккис оҕото буолабын.

Иппит эһэм, Акыым, наһаа суостаах-суодаллаах оҕонньор этэ. Ол гынан баран кийиитигэр, мин ийэбэр Анна Петровнаҥа, олус үчүгэйдик сыһыаннаһара үһү. Миэхэ наһаа

бэрт этэ. Оџом төрүт үчүгэй ыал буолуо диэн алџаан бөџө буолара. Өлөрүгэр иһит, дьиэ ирээттээн барбыта. Кини алгыһынан билингнэ диэри тийиэн олоробун дии саныбын.

Кыра сырыттапына, Акыымнаахха биир кэмнэ босхон аймахтара дьахтар дьиэ уонна хотон икки ардыгар баар хоско сыппыта. Хаппырыыс баайы быһыылааџа. Биирдэ миигинэн тугу эрэ ылларбытын сыһа ылан биэрбиппэр дьахтар күргүйдээн баран тайабынан сырбатан иһэн эһэм көрөн турарыттан тохтоон хаалбыта. Эһэм кинини: «оџону тоџо итинник гынаџын» диэн баттаџыттан илгийдэ. Онтон аччык эрэ үрдүнэн олорор аймахтарыгар Чууппардарга илдьиттээтэ: «эдьиийдэрин кэлэн илдэ бардыннар», — диэн. Ол дьон сангата-ингэтэ суох кэлэн эдьиийдэрин илдэ барбыттара. Кэлин «биһиги аспыт суох, төттөрү ылын», диэн кэлбиттэрин тайабынан кырбаан үүрэн таһаарбыта.

Кэргэнин кытта (ийэм, аџам суохтарыгар) этиһэн тахсаллара. Акыым этэрэ: «Дьэ баайбын Чууппардарга (Акыым кэргэнин кытта бииргэ төрөөбүт уолаттар Аканаџа бааллара) сиэтиэм суоџа, ол кэриэтин Аан дойду иччитэ дьаһайыа», — диэн. Баайа үксэ сылгы үһү. Кэргэнэ Чаппандаџа эмиэ аймахтаах эбит. «Мин бардахпына олорго баайбыттан биэриэн да, суол төрдүгэр көрө сытыаџым уонна баскын хайыта сынньаммын таскар таһааттарыам», — диэбит.

Акыым өлбүтүн кэннэ кэргэнэ үс хааһах кэһиилээх Чаппанда-тааџы аймахтарыгар барбыт. Чаппандаттан дьиэтигэр төннөн иһэн, Акыым унуоџун ааспытын кэннэ, ата туохтан эрэ сиргэнэн бэйэлэрин өтөхтөрүгэр, киириигэ турар сэргэџэ төбөтүн хайа түһэн өлбүтэ. Акыым унуоџа дьиэбиттэн кестөн турар этэ. Оннук суостаах-суодаллаах оџонньор этэ, ииппит эһэм.

Ийэм кэпсиринэн, Хамаа эһэм өлөрүн чугаһыгар ийэбэр киирэн даџа (күөрчэх) онготторон сиэн тахсара үһү. Улахан баџайы, бааһынай хааннаах, маџан баттахтаах оџонньор этэ. Дөйүнгү буолан буолуо, улахан баџайы сангалааџа. Мин куттанаммын орон анныгар киирэн хаалааччыбын. Киниэхэ уола Сулбурук Дьөгүөр уонна кини уола Михаил Егорович майгынныыллар. Хамаа Өлөксөй Акыым кэнниттэн сыл курдугунан өлбүтэ.

Ииппит дьоно өлбүттэрин кэннэ аџам колхоз тэрийэн бэрэс-сэдээтэллээбит. 1941 с. сэриигэ барбыт. Бааһыран, сэрииттэн кэлэн баран Борускуону кэргэн ылан Куочайга олорбута. Ол олорон биһиэхэ көмөлөһөр этэ. Дабыты 4-с кылаастан оскуолатын бүтэриэр дылы Ньурбаџа үөрэттэрбитэ. Ийэм Дабыты атын ыалга дьиэлээн олордубута. Аџата, уола өрөбүл аайы Аканаџа кэлэригэр, ат биэрэрэ уонна кыра куулга арыт мэлии ньэһимиэн, арыт бүтүн ньэһимиэн бурдук кэһиилээн ыытара.

Дабыт аџыйах кэмнэ аџатыгар дьиэлэнэ сылдьан: «түүн хойукка диэри хаһыат аахтарар» диэччи.

Абаџаларбыт Сулбурук, Кыһаа, Баһылай биһиэхэ наһаа үчүгэй сыһыаннаахтар этэ. Кыһаа, дьонум арахсыбыттары кэннэ, миигин бэйэтин аннынан суруттарбыт. Сэриигэ барарыгар ийэбэр төттөрү биэрбит. Тыыннаах, бүтүн кэллэхпинэ ылыам диэбит да, сэрииттэн атаџа суох эргиллибитэ.

Баһылай, кэлин ыал буолбутум кэннэ, куруук сүөһүбүтүн өлөрөн, астаан биэрээччи. Кэргэним Аппанаас сатаан астаабат этэ.

Бэйэм бу олорбут олохпор 11 оџолоохпун, 45 сиэннээхпин, 14 хос сиэннээхпин. Кэргэним Аппанаас оһолго түбэхэн эрдэ өлөн хаалан, оџолорбун соџотоџун иитэн улаатыннарбытым. Билигин Тулагыга кэлэн кыра кыыспар Айтаџа олоробун. Оџолорум, сиэннэрим этэнгэ олордуннар, биһиги олохпутугар кыайбатахпытын кыайдыннар, ситиспэтэхпитин ситэрдиннэр диэн баџалаахпын.

Мария Дмитриевна Григорьева,
Тулагы бөһүөлэгэ, 21.09.10 с.

ССКП XXIV СЪЕДИН ДЕЛЕГАТАБЫН

Мин Дмитрий Акимович Васильев (Дьэргэстэй) үһүс оџото буолабын. Кинини кыратыттан Хамаа Өлөксөй аймаџа, баай, хаста да кинээстээн олорбут, Намылысын Акыым уонна кини кэргэнэ Анисия иитэ ылбыттар. Акыымнаах Анисия бэйэлэрэ оџолоро суох эбит. Аџабын бэйэлэрин аннынан суруйтарбыттар, ол иһин Акимович буолбут. Кэргэннэнэн да баран ииппит дьоно өлүөхтэригэр дылы кинилэри кытта, аттыларыгар дьиэ туттан, олорбут. Дьонум Акыым өтөџөр оло-ро сылдыбыт дьиэлэрэ кэлин Аканаџа киирэн Кыһаалаахха саала дьиэ буолан турбута. Акыымнаах сайынгы уонна кыһынгы дьиэлэрдээхтэр эбит. Билигин Толоон таһыгар Романов олоџунан ааттанар сир Акыымнаах сайылыыр өтөхтөрө этэ. Онтон Күүлэт диэки ойуур иһигэр кыһынгы кыстыыр өтөхтөрө баара. Кыһынгы хотонноро онно баар эбит. Мин ийэм онно олорон 40-ча ынаџы ыыр эбит, Акыым кэргэнэ Анисия аџыйах ынаџы ыаһар үһү. Ынах саабын түннүгүнэн быраџаллара хойукка дылы томтойо сытар этэ.

Убайым Дабыты уонна Маайаны, төрөөттөрүн кытта, мин ийэбинэн эбэм Даарыйа Чиннээнигэ илдээн көрөттөөбүт. Ийэм сүөһү көрө сылдьан оџону кыайан көрбөт буоллаџа. Миигин 7 ый-даах төрөөбүт диэн ылбатах үһү. Онон мин дьоммор уонна ииппит

эһэбэр уонна эбэбэр сылдыбыт үһүбүн. Ииппит эбэм Анисия миигин 7 ыйдаахпар тымтайга уга сылдьан Күүлэккэ оттуу киирэр үһү.

Аччыктааһын сағана, ийэм Байбал Кылыаров ийэтэ Мотуруунаны ынгыран ылан ынах ырыгар көмөлөһүннэрбит, онон абырамытым диирэ. Кэлин Мотурууна, аччык кэмнэ ынгыран ылангын өлүүттэн быһаабытын диэн, ийэбэр махтанар үһү. Сахсаға баар Сунтуулалар диэн аймахтара киирдэбинэ, бэйэбит нэһиилэ олоробут диэн холдоһон таһаараллара үһү.

Акыым уолун, мин аҕабын, комсомолга киирбитин билэн баран ат сэтиитинэн таһыйбыт. Ийэм кэпсииринэн, Акыым кийиитигэр, мин ийэбэр, олус үчүгэй сыһыаннах үһү, өлөрө чугаһаан баран: «баайбын оҕото суох дьахтарга сиэппэппин», — диэн сэбиэтинэн, кэргэниттэн кистээн, мин аҕам аахха холботторбут. Кэргэнигэр тугу да анаабатах.

Аҕам ийэбинээн мин үстээхпэр суутунан арахсыбыттар. Ийэм атабын тоһутан Чингээнигэ ийэтигэр сыттабына, аҕам депутат Мааппа диэн оҕолоох дьахтарга иирэ сылдыбыт. Ити сэрии буолуон иннинэ. Ол кэнниттэн 1941 с. сэриигэ барбыт.

Абаҕаларбыттан ордук Кыһааны уонна Сулбурук Дьөгүөрү билэбин. Кинилэр биһиэхэ олус үчүгэйдик сыһыаннаһаллар этэ. Кыра эрдэппитинэ Кыһаа Маайа биһиккини тобугар ордон баран олонхолуур этэ. Дьөгүөр наар атыһыттыырын билэбин. Кини миигин наһаа атаахтатар этэ. Харчы диэни аан маннай миэхэ кини көрдөрбүтэ. «Чэ, тоҕойуом, бу харчынан бэйэбэр ырбаахы таһаһына ылын», — диэн 25 солкуобайы биэрбитин, харчыны санга көрбүт киһи, илиибэр ботуччу тутан баран ийэбэр илдьэн биэртим. Биирдэ «оҕобор көмүс курдук кылабачыйар орон аҕалан биэриэм», — диэбитэ. Онто кэлин эт туттарытыгар бэриллэр буолан хаалан атын дьон ылбыттар этэ, оо онно ытаан бөбөбүн.

Эдэрбиттэн пенсияға барыахпар дылы, биир да күн өрөбүлэ суох, ыччат сүөһү көрүүтүгэр үлэлээн кэлбитим. Ол үлэм түмүгэр Ленин уонна «Кыһыл знамя» орденнарынан наҕараадаламмытым. 1971 с. Москва куоракка, Саха сиригэр делегациятын кытта, ССКП XXIV съездин үлэтигэр кыттыбытым.

Билигин, сааһыран баран, урут үлэлээбит, олорбут сирбэр, Нуучча күөлүгэр кэлэн оҕонньорум Мэхээлэлиин сайылыбыт. Оҕолорбут күн аайы кэлэн бараллар. Барыта 3 оҕолоохпун, 14 сиэннээхпун, 11 хос сиэннээхпун.

Елена Дмитриевна Егорова,
Акана, Нуучча күөлэ
20.08.10 с.

АҔАМ ИЙЭБИН КҮРЭТЭН АҔАЛБЫТА

Биһиги төрөппүттэрбит, ийэбит Прасковья Софроновна, аҕабыт Дмитрий Акимович сэттэ оҕону көрөн-харайан, иитэн улаатыннарбыттар. Иккиэн Аканаттан төрүттээхтэр. Аҕабыт Дмитрий Акимович 1911 с. Аканаҕа дьадангы ыалга төрөөбүт, ийэбит Прасковья Софроновна 1921 с. Аканаҕа баай кыанар ыалга төрөөбүт. Аҕабытын кыра сааһыттан Акыым диэн баай киһи ииппит. Кыра эрдэбиттэн сытыы-хотуу, кириилээх-тахсыылаах буола улааппыт. Эдэр сылдьан көрүнгүнэн улахан, киһи астынар кыраһыабай дьүһүннээх эбит. Иитиэх аҕата кытаанахтык боппутун үрдүнэн комсомолга киирэн сотору кэминэн нэһилиэк бастакы активниһынан буолбут. 1941 с. сэриигэ тылланан барар. Кини Ленинградскай фронтта разведкаҕа сулууспалаабыта. 1943 с. улахан кыраһыан дойдутугар төннөр. Куочайга сельсовет председателинэн үлэлиир. Ол сылдьан ийэбин көрсөн сөбүлээн, таптаан Аканаҕа кэргэн кэлсэтэ барар. Ийэбит аҕата Софрон диэн элбэх сүөһүлээх-сылгылаах, ыраах сирдэринэн сылдьан эргинэр баай киһи, кыһын дьадангы уолга биэрбэт. Ол иһин быраата Баһылайдыын атынан күрэтэн Куочайга тийиэн 1944 с. ыам ыйын 2 күнүгэр холбоһоллор. Онон биһиги дьыэ кэргэнгэ ити чыыһылааҕа улахан бырааһынньык буолааччы. Ийэбит аҕабытын көрдө-көрөөт сөбүлээн күрөстэбэ. 1945 с. бастакы оҕолоро убайбыт Миша төрүүр. Ол сыл эһэбит Софрон кэлэн көрсүтэлээн баран, сымнаан, бырас-тыы гыммыт. Онтон утуу-субуу 6 оҕолоһоллор. Аҕабыт олус кытаанах иитээччи этэ, ардыгар курданаар да этэ. Ангараас көрүнгүттэн да киһи толлоро. Ийэбит наһаа сымнаҕас, налыччы майгылааҕа. Наһаа үчүгэйдик иистэнэрэ. Элбэх киһи киниэхэ таһас тиктэрээччи. Аҕалаах ийэбит бэйэ-бэйэлэригэр наһаа истин сыһыаннаахтара, бэйэ-бэйэлэрин ытыктаһаллара, суохтаһаллара. Ийэбит үлэтигэр кэлэрин аҕабыт таһырдыа тахсан кэтэхэр буолара. Ханна эмэ бардаҕына түргэнник кэлээр дии хаалара. Оҕолор, биһиги, туспа ыал буолан олороммут дьоммутун биир эмэ күн көрбөтөхпүтүнэ туохпут эрэ итэбэс курдук буолааччы. Хас сайын аайы айылҕаҕа тахсан сайыны көрсө бары оонньоон-көрүлээн, сэхэргэһэн кэлээччибит. От үлэтигэр бары бииргэ тахсан, бырааһынньык курдук бүтэрэн-оһорон кэбиһээччибит. Аҕабыт муударай буолан биһигини иллээх, бэйэ-бэйэбитин өйдөһөр гына ииппитэ.

Убайым Михаил Дмитриевич Ньурбаҕа ГАИ начальнигынан

үлэли сүлдбэн ыарахан ыарыыттан 1998 с. бу орто дойдуттан барбыта. Кэргэнэ Олимпиада Трофимовналыын Северина, Маргарита, Василика диэн кыргыттардаахтар, 8 сиэннээхтэр.

Мин Александр Афанасьевич Протопоповтыын 1968 с. ыал буолбуппут. Улахан уолбут Станислав Александрович 1969 с. төрүүх. Шофер идэлээх. Кэргэнэ Галина Николаевна — санитарнай фельдшер. Икки кыыстаахтар: Саяна — 19 саастаах, Настя — 8 саастаах. Кыра уолбут Дмитрий Александрович 1970 с. төрөөбүтэ. Шофер идэлээх, кэргэнэ Валентина Николаевна фельдшер, юрист идэлээх. Икки оҕолоохтор: Диана — 17, Саша — 7 саастаахтар.

Зоя Дмитриевна Протопопова (Васильева)

Антоновка бөл., 10.06.10 с.

АҢАМ КУРДУК САНЫЫБЫН

Мин Дмитрий Акимович Васильевы 1943 с., фронтан кэлиэбиттэн, Куочай нэһилиэгэр нэһилиэк Советын председателинэн үлэлиэбиттэн билэбин.

Дмитрий Акимович 1942 с. Ленинград куоратын көмүскэлигэр Ленинградскай фронтна сэриилэһэ сүлдбэн партия кэккэтигэр киирбит этэ. Онон армияттан коммунист киһи тийээн кэлбитин партия райкома, төһө да үөрэбэ суоҕун иһин, салайар дьобурдаабын таба көрөн салайар үлэбэ анаабыта. 1949 с. Куочай нэһилиэгин «Коммунар» уонна «Туойдаах» колхозтарын холбоон «Коммунар» колхоз онорбуттара. Бу нэһилиэккэ «Коммунар» колхоз председателинэн 1950 сылга диэри үлэлээбитэ. Онно мин хонуу биригэдьиirinэн үлэли сүлдбэбытым. Колхозпут үлэтинэн-хамнаһынан орто колхозтар ахсааннарыгар киирсэрэ. 1950 сылтан оройуонна колхозтары бөдөнсүтүү, сэрииттэн алдьаммыт норуот хаһаайыстыбатын чөлүгэр түһэри уонна салгы сайыннары үлэтэ партия уонна правительство салалтатынан күүскэ ытыллыбыта.

Партия райкома, 1950 с. 5 колхозу бөдөнсүтэн, Антоновка киииннэн, Сталин аатынан колхозу тэрийэр уурааба тахсыбыта. Бу тэрээһиннэ Дмитрий Акимович активнай кыттыыны ылбыта. Бу тэрилибит колхозка кини сылгы иитиитин босхоломмут сэбиэ-диссэийинэн ананан үлэлээбитэ. Кини салалтатынан 11 сылгыһыт үлэлээбитэ, олоҥ истэригэр Гаврил Ксенофонович Илларионов, Григорий Дмитриевич Яковлев, Семен Ильич Пахомов, Владимир Афанасьевич Никифоров, Гаврил Тимофеевич Лабашев, Савва Иннокентьевич Прокопьев, Егор Иванович Семенов, Софрон Михайлович Михайлов, Прокопий Иванович Иванов, Дмитрий Николаевич Яковлев у.д.а. Бу сылларга Сталин аатынан колхоз 2000

кэринэ сылгылааба, кымыс онҕорор фермалааба. Биз үүтүн кымыс көөнньөрөн ыһаахтарга иһэрдэллэрэ уонна колхозтаахтарга көлөхүн суотугар кымыһынан биэрэллэрэ. Колхоз 3 сыл иһигэр миллионер колхоз буолбута. Сылгы-ынах төрүүбэ үчүгэйдик ылыллыбыта, от, бурдук үүммүтэ, оҕуруот аһыттан хортуоска олус үүммүтэ. Бу үлэтигэр Дмитрий Акимович чахчы тахсылаахтык үлэлээбитэ, колхозтаахтар ортолоругар улахан авторитетынан туһанара, олохтоох совет депутата буолбута.

1957 сыл муус устар ыйыттан, Сталин аатынан колхоз базатыгар совхоз тэрийэр туһунан партия обкомуттан дыһал кэлбитэ. Райком уонна райсовет совхозу тэрийэр туһунан уураахтара тахсан агитация үлэтэ саҕаламмыта. Дмитрий Акимович коммунист быһыытынан агитация үлэтигэр биһигини, эдэр ыччаты, түммүтэ. Мунньахтарга сүлдбаммыт агитациялыыр үлэни ытыспытынан барбыппыт. Василий, Степан Мартиновтар, Гаврил Лабашев, Семен Рожин у.д.а.

Совхоз тэрилибитигэр Дмитрий Акимович совхоз Антоновкатаабы киин отделениетыгар сылгы иитиитин босхоломмут сэбиэ-диссэийинэн үлэлээбитэ. Кэлин, 1960-с сылларга, совхоз «Коннай двору-гар» старшай куонньугунан үлэлээбитэ. Ити сылларга Дьокуускайтан 4 тяжеловоз уонна 1 сиэлиик боруода атыыр аттары аҕалбыттара. Бу кэлбит атыырдартан сылгы бөбө тэнийбитэ.

Дмитрий Акимович салайааччы, ыал аҕатын быһыытынан ки-миэхэ да сирдэрбэт курдук үлэлээбитэ, олоҕубута. Оҕолорун барыла-рын үөрэхтээх, үлэһит дьон онҕортообута. Билигин оҕолоро, сиэн-нэрэ, хос сиэннэрэ кини олобун салгыылар. Мин ийэбинэн, Ва-сильевтар дьиэ кэргэни кытта өр сыллар усталарыгар бииргэ, дыу-каах олоҕубуппут. Биир астаах-танастаах, иитэр сүөһүнү биир хотонго иитэн үчүгэйдик да олоҕубуппут. Оҕолоро Куочайга уонна Антоновкага төрөөбүттэрэ.

Дмитрий Акимович ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытыгар, кини кэриэһин толорон, оҕолоро Куочай «Кэлтэккэй арыытыгар» таһаарбыттара.

Мин кинини аҕам курдук саныыбын. Кини рекомендациятынан 1944 с. бастаан комсомолга, онтон 1953 с. партия кэккэтигэр киир-битим. Дмитрий Акимович мунура суох убаастыбын.

*Бииргэ үлэлээбит, бииргэ олоҕубут
уолун кэриэстэ тыыл, үлэ бэтэрээнэ*

Гаврил Лабашев, 2011 с.

ВАСИЛЬЕВ ИВАН АЛЕКСЕЕВИЧ

Иван Васильев 1916–1943 сс. олон ааспыт. Марха оскулаты-
гар 7 кылааһы бүтэрбит. Хамаа оҕолоруттан саамай үөрэхтээхтэрэ.
Сэриигэ өлбөтөҕө буоллар хайаан да улахан үлэһит киһи тахсар чин-
чилээбэ. Кини Ампаска иитилибит уол. Ампас уолун олус сөбүлээ-
бит. Оскулатын бүтэрээт «Ленин суола» колхуоска чилиэнинэн
киирбит, комсомолга киирбит. Нэһилиэгэр налоговой агентынан
үлэһии сылдьан Сатаҕа тахсан Сэбиэт бэрэссэдээтэлинэн талыллан,
«Эдэр Бассабыык» колхозу тэрийсибитэ. Манан кыһыл хааннаах,
ортоһу үрдүнэн унуохтаах, бэрт сыты-хотуу киһи тахсыах киһитэ
этэ, элбэхтэ дакылаат ааҕара, бэсиэдэлэри ытар этэ диэн Сата
кырдыаҕастара ахталлара. Сэриигэ бастакы ынырыыга, 25 сааһыгар,
кэргэннэммэккэ эрэ 1941 с. барбыта. 1943 с. Старай Русса таһыгар
ыараханлык бааһыран өлбүт, көмүс унуоҕа онно көтөҕүллүбүт.
Онон кини салҕаныахтаах буруотун удаһыннаах сэрии быспыт.

В.Н. Николаев, 1995 с.

Аҕа дойдуну көмүскүүр улуу сэриигэ 1941 с. от ыйыгар Аканат-
тан маннайгы ынырыкка барбыт 7 киһи иһигэр бырааттыы Иван,
Дмитрий бааллара. Ол сыл күһүнүгэр Василий барбыта. Убайда-
ра Дмитрий, Василий уонна Игнатий тыыннах төннөн кэлбиттэрэ.
Арай Иван өр кэмнэ сураҕа суох сүппүтүнэн аабылла сылдыбыта.

Герасим Иванович Васильев салайааччылаах кыһыл суолдьуттар
көрдөөһүннэринэн Иван Хотугулуу-Арбаанҕы фронтта Старай Рус-
са хайысхатыгар сэриилэһэ сылдьан ыараханлык бааһыран 1943 с.
госпитальга өлбүтэ биллибитэ. Кини Старай Русса аттыгар көмүллэ
сытар.

Хамаа оҕонньор сэриигэ сылдыбыт 4 уолуттан 1 уола сэрии то-
лоонугар хаалбыта.

ВАСИЛЬЕВ ВАСИЛИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ - ДЬҮЛЭЙ БАҢЫЛАЙ

кэргэнэ Христина Тимофеевна Николаева

	Оболоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ
1	Аркадий	Вася	
		Ваня	
		Венера	Айыллаан Аркадий
2	Анна	Вася	Саша
		Миша	
		Стас	Дайаана Сулустаан
		Саша	Ратмир
		Сахая	
3	Алеша		
4	Андрей	Антон	Аян Валентин
		Вероника	
		Сааскылаана	
5	Дуня	Вася	
		Вадим	
		Күннэй	
6	Миша	Толя	
7	Гоша	Миша	Дьулустаан
		Гоша	
		Хаарчаана	

8	Паша	Христина	
		Виктория	
9	Коля	Максим	
		Алеша	
		Коля	

ҮЛЭТИН КЫЛГАС СУОЛА

1935 с. «Кыһыл титиик», кэлинги аатынан «Конституция» колхоз чилиэнэ. Колхозка биригэдьиридээн уонна хонуу үлэтигэр сылдыбыта. Ити кэмнэ ликбезкэ үөрэнэн ааһар, суруйар буобута.

1941-43 сс. бастакы ынгырыкка сэриигэ барбыта уонна Ленинградскай фронтта сылдьан бааһыран тыыннаах эргиллэн кэлбитэ.

1944-45 сс. иккинн бэйэтэ тылланан сэриигэ баран Венгриянан, Чехословакиянан Берлингэ тийэн кыайыны көрсүбүтэ.

1945 с. колхозка кладовщиктаабыта.

1951-61 сс. сүөһү иитиитигэр араас үлэлэргэ үлэлээбитэ.

1961-70 сс. колхозка, кэлин совхозка харабынайынан, бостуугунан, куннугунан үлэлээбитэ.

ВАСИЛИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ

Василий Алексеевич Васильев-Дьүлэй Баһылай 1917-1970 сс. олорон ааспыт. Сэрии уонна үлэ ветерана. Үрдүк көнө, модьутаах унуохтаах-арбаастаах, бөбө-таба көрүнгээх, кыһаан хааннаах, сахата баһыйбыт бааһынайдыны киһи этэ. Кэлэбэйдиги бөлүгүрүс сангалааба. 1935 с. «Конституция» колхозка чилиэнинэн кирибитэ, ликбезкэ үөрэнэн ааһар-суруйар буолбута. Колхоз биир хоһуун үлэһитэ этэ. Бастакы ынгырыкка, 1941 с. сэриигэ барбыта. Ленинградскай фронтта 1943 с. диэри сэриилэспитэ, атаһар бааһыран

ити сайын дойдутугар төннөн кэлбитэ. «Хорсунун иһин» медаллааба. Дьүлэ-уота, кэргэнэ суох киһи кэлэн баран табыллыбатаба. Ийэтэ, быраата өлбүттэр, убайа сэриигэ барбыт этэ. Сут кэмигэр ас да булан аһыр күчүмэбэй этэ. Онон 1944 с. тылланан төттөрү сэриигэ барбыта. Иккис сырытыгар Молдавияттан сабалаан Румыниянан эргийэн Берлин таһыгар тийэн сэриини түмүктээбитэ. Баастаах саллааты

сэриилэһэр чааска ылбатахтара, хаачыйар чааска ыппыттара. Онно да өлүү-сүтүү баара. Бомбаттан контузияламмыта, онтон сылтаан дөйүнгү буолбута, кэлэбэйэ бэргээбитэ. Баһылай онгоһуута-ыйааба, дьылбата бөбө буолан, өлөрдүү табыллыбакка сырыттаба. 1945 с. балаһан ыйыгар дойдутугар төннөн кэлбитэ. Бэстээхтэн сылдар Ылдьаана диэн анардас дьахтары ойох ылбыта. Хоһуун киһи 2 хостоох улахан дьэ туттубута. Завхонунан, колхоз баайын-дуолун, бурдугун, аһын-үөлүн үрүү-тараа ыспакка өр сылларга үтүө суобастаахтык, чизинэйдик үлэлээбитэ. Суруга-бичигэ суох дьонго тугу да биэрбэт этэ, бэйэтигэр да тугу да ылыммат этэ. Кэргэнэ оҕоломмокко сотору ыалдьан өлөн хаалбыта. Ол кэнниттэн Христина диэн оҕолоох, тулаайах анардаах дьахтары ойох ылбыта, элбэх оҕоломмота. 1957 с. кэргэнинэн сүөһү иитиитигэр: кэргэнэ ыанньыксытынан, Баһылай тас үлэһитинэн уонна бостуугунан үлэлээбиттэрэ. Кэлин кэргэнин, оҕолорун дэриэбинэбэ киллэртээн баран бэйэтэ хойукка дылы ыраах фермаларга бостуугунан, тас үлэһитинэн үлэлээбитэ. Амарак дууһалаах, аһыныгас буолан бырааттарын иитиспитэ. Бэйэтэ элбэх иитимнүүлээх буолан мэлдьи тийиммэт мунун-тангын көрбүтэ. Ол да буоллар хаһан да сулана сылдыбат, санаатын түһэртэ этэ. Өс кирибэх буолан баран, санаабытын ситиһэр, толорор киһи этэ. Кэлэбэйдиги соһус да буоллар, кыһыйан-абаран туран тыл этэрэ. Сэриигэ ылбыт бааһа бэргээн 1970 с. олохтон туораабыта. Кини 9 оҕолоох, олортон биирэ эрэ фельдшер үөрэхтээх, хас да оҕото тыла суохтар. Барыта 16 сиэннээх, онон Баһылай Хамаалары тэнитэр кыахтаах иккис сис киһинэн буолар.

В.Н. Николаев, 1995 с.

АҢАМ АТААХ ОҕОТО ЭТИМ

Мин аҕам Василий Алексеевич Васильев, дьонго биллэр аата — Дьүлэй Баһылай диэн. Биһиги барыта 9 оҕобут. Аҕам мин 7-с кылааска үөрэнэ сырыттаахпына өлбүтэ. Үрдүк унуохтаах, сырдык хааннаах, куруук үөрэ-көтө сылдьар этэ. Элбэх кыра оҕо айдааммыт, ытаһыбыт-сонгоһуубут ханна барыай, ол гынан баран аҕабыт мөбөрүн, үөрэтэн такайарын өйдөөбөппүн.

Аҕа дойдуга Улуу сэриитигэр икки төгүл баран кэлбитэ. Бастакытыгар бааһыран госпитальга сытан кэлбитэ. Онтон иккинн тылланан сэриини Берлингэ түмүктээн эргиллэн кэлбитэ.

Аҕам сэрииттэн кэлэн баран, бэйэтэ 40-н ааспыт киһи, 20-н эрэ ааспыт кыһы, биһиги ийэбитин, кэргэн ылбыт. Онон сааһыран баран оҕоломмот буолан оҕолоругар наһаа бэрт этэ, олус ачаалатар да этэ.

Биһиги 6 уол, 3 кыыс этибит. Мин ыал улахан кыыһа буолан аҕам саамай атаах оҥото этим. Кыра сылдьан ытыы-ытыыбын аҕабын батыһа сылдьарбын өйдүүбүн.

Сэрииттэн кэлэн баран бииргэ төрөөбүт балта Өлөөнө ыалы кэрийэ сылдьарын булан Чымыровка кэргэн тахсыар диэри бэйэтин кытары олордубута. Биир быраатын үөрэттэрбит этэ. Ол туһунан маамабар да, биһиэхэ да тугу даҕаны кэпсээбэт этэ. Аҕам оннук көнө, аһыныгас санаалаах, дьон туһугар кыһаллар киһи этэ.

Маамам Христина Тимофеевна Николаева диэн. Аҕам өлөрүгэр баара-суоҕа 36 сааһыгар 9 оҕону кытта соҕотох хаалбыта. Бу 9 оҕону соҕотобун атахтарыгар туруорбут күүстээх санаалаах дьахтар эбит, мин ийэм. Билигин бэйэм 52 саастаахпын, 5 оҕолоохпун, 7 сиэн-нээхпин. Билигин ийэбин санаатахпына наһаа аһынабын уонна киэн туттабын.

Кыыһа Анна Васильевна Васильева

САЛЛААТ БАҢЫЛАЙ ХАМААХАП

1945 сыллаахха ыам ыйыгар Берлин анныгар сэриини түмүктэспит Ньурба оройуонун Акана нэһилиэгин олохтооҕо Васильев Василий Алексеевич кэриэһигэр.

Урукку Ньурба оройуонун Акана нэһилиэгэр «Хамаалар» диэн хос аатынан биллэр 8 бырааттыылартан түөртүрэ Аҕа дойду Улуу сэриитигэр арҕаа фронтка немецкэй талабырдыттары утары суостаах кыргыһыларга сылдыбыттара. Үс уол — Кынаачай, Миитэрэй уонна Баһылай тыыннаах, элбэх орден, медаль кавалердара буолан, бааһыран-эчэйэн да буоллар дойдуларын буорун булбуттара. Оттон Уйбаан сэрии хонуутуттан төннүбэтэҕэ. Бары талбыт курдук ыраас, сырдык хааннаах, 180 сантиметртан үрдүк унуохтаах кппэ, ингиир-ситии, күүс-уох да баар дьоно этилэр. Кынаачай сэрии иннинэ ыһахтарга тустара, кимиэхэ да бүдүрүйбэтэҕэ. Фронтан аңар атаҕа суох эргиллэн кэлэн баран бэрт өр колхозка, сэбиэскэ үлэлээбитэ.

Кэпсэтии Баһылай Алексеевич — «Баһылай Хамаахап» туһунан буолуо. Кини 1917 сыллаах төрүүх, кыра сахалыы үөрэхтээх, фронтка сэрии бастакы сылыгар күһүн, билэр дьоно этэллэринэн тылланан барбыт. Ол тийээн Волховскай фронт састаабар сылдьан сэриилэспит. Контузияланан «За отвагу» медаллаах 1943 сыл сааһыгар эргиллэн кэлбит. Кини эргиллиитэ дьонго сэриигэ барбыт эрэ барыта өлбөтүн туһунан санга эрэл санаа кыымын сахпыт. Кэлээт да колхоз үлэтигэр төбөтүн оройунан түһээтээбит. Оччолорго колхозка хамныыр эрэ барыта үлэлиирэ.

1944 с. бэс ыйыгар эмискэ иккиһин ыңгырыллан эмиэ барбыт. Бу сырыыга тылланан барбыта оройуонга сурах буолан тарҕаммыт, дьонно эмиэ соһуйан хаалбыттар. Кэлин, сэрииттэн иккиһин эргиллэн баран: «Оччоҕо колхозка туос аччык сылдьан үлэлиир өлүүгэ тэнэ, оттон сэрии дьонун аһаталлар этэ, ол иһин тылламмытым», — диирэ.

Сэриигэ иккиһин тийээн Баһылай Хамаахап Венгрияны, Чехословакияны босхолоһон Берлин анныгар тийээн сэриини түмүктэспит. «Берлин оол турар» диэбиттэрэ, ыыс-быдаан, тыас-уус, хара күдэрик көтө турар сириҥ ыйаллара», — диэхтиирэ, ону барсан көрбөтөбүм ээ диэн хомойор курдук сангарара. «Кыайыыны бэрт уһуннук бырааһынныктаабыппыт, ас-үөл дэлэйэ, арыгы уу курдук элбэҕэ, баҕар, суун даҕаны», — диирэ.

Баһылай иккис сырыытыгар аттаах сэрии эскадронугар сылдыбыт, «куонньук этим, аты бостууктааһынга, аһатыыга, уулатыыга, боккуоптааһынга тутан-хабан биэриигэ сылдьар этим, бииргэ сулууспалыыр дьонум олус үтүө дьон түбэспиттэрэ, кырдыаҕас киһи, бэйэтин баҕатынан кэлбит диэн убаастыыллара, олох кимиэхэ да атаҕастаппат этилэр. Ол сылдьан син быһылаан-ытыһы ханна барыйай, баара да син ордон испитим ээ», — диирэ.

Бастакы сэхэн

«Бастаан ыңгырыллаат Забайкальега тийибиппэр аҕыйах хонукка сэрии үөрэбэр үөрэппиттэрэ. Онно өлө сыспытым, үксүн дьону үтүктэн сытан-туран сылдыбытым, киһи түүлүгэр да түһээн көрбөтөх быһыыта тахсара, саха олох аҕыйах этэ. Бастаан Дьоккуускайга тийиибитигэр элбэх этибит да ыскайдаан тарҕатан кэбиспиттэрэ. Үөрэх олус кытаанаҕа, ас куһаҕана, кэмчи этэ, буор умуһах дьибэҕэ ололорбут. Нууччалыы билбэт буолан биир эрэй, лааҕырбытыгар урут кэтиллэ сылдыбыт эргэ саллаат таңаһын биэртэрэ», — диэн кэпсээнин саҕалаабыта.

Баһылайга — бөдөн-садан киһиэхэ, олус кыра таңас түбэспит, гимнастекката, ыстаана кылгас, харытын ортотугар эрэ нэһиилэ тийэрэ үһү. «Аны сотоҕо эринэр уһун сордоох таңаһы (обмотка) сатаан эриммэккэ биир эрэй, бачыыҥкам 46 размеры кэтэр киһиэхэ 44 размер тиксэн атахпын ыга тутан атаҕым бааһыран хаан-сиин, дьон кэнниттэн куруук содьоронноон сылдьан мөбүллүү-этилли бөҕөтө. Нэрээт үһүэ нэрээт, үрүҥ харахпын өрө көрбөккө угууар-сынньанар кыаҕа суох, ол-бу куһаҕан үлэни толоро сылдыабын, аспар да топпоппун, туос аччык кэриэтэ өлбөт эрэ үрдүнэн быһыы, арыт нэрээппэр ас буһарар улахан чугуун ыраастааһына түбэстэҕинэ ол кэһиэҕэ абырыра. Күн-түүн ыран-быстан иһэбин, санаа арааһа киирэрэ...», — диирэ. Кини саллаат эрэйдээх сырыытын туһунан кэпсээнин өссө салҕаабыта.

— Хаһаарымаҕа үөһэ наараҕа түбэхтэн биирдэ эмэ утуйар дьол тосхойдобуна аны атаҕым ыалдьан дьаралыйан сордонон, сарсыарданан санга нухарыйан эрдэхпинэ, оо дьэ, «Подъем!» диэн хамаанда дэлби барарыгар дылы куһаҕан туох баар үһүө... Эмтэтэр туһунан ким да наадыйбат этэ, мөбөртөн-этэртэн атыны билбэттэрэ, киһилии сыһыан суоҕа. Биирдэ бэйэм курдук саастаах саллаат «Киэһэ утуйаргар ииккинэн суунан көр, көмөлөһөөччү» диэбитэ, ону ылынан туттубутум туһалаабыта, бааһым син халаҕыйан түүн дьаралыйара арыый да, күнүс хастанан син биир хаанынан устара.

Аны сарсыарда аайы биир кыра унуохтаах моройбут ыстарсыына миигин булла, барыбытын да «маат-муут» диирэ да, миигин ордук бурууһаата, куруук чопчу кэлэн үөһэ наараттан соһон түһэрэр идэлэммитэ. Ону көрө сылдьан биирдэ учуутал үөрэхтээх Сахаарап диэн саха: «Эн, Баһылай, син кыанар киһи эрэри тоҕо атаҕастатабыный? Түспүтэ буолан иһэн, аны состобуна сирэйин быһа тэбэн түс, олох арахпат киһи барыбытын буулаата, ол эрэн онгостон тэбимэ, түһээри сыһа туттубут буола сатаар. Айдаан табыстабына көмүскэниэхпит, бары көрө сылдьаллар ээ, ити үлүгэр кыахтаах эрэри тоҕо кэһэппэт диэччи элбэх ээ», — диэтэ. Нөнүө сарсыарда үгэһинэн «Подъем!» дии-дии миэхэ кэллэ да соспутунан барда. Мин үөһэ наарам бүүрүгүттэн тутуһан түспүтэ буолан иһэн умса эргиллээт, сирэйин туһайытынан туох баар күүспүнэн тэбэн саайбытым орубуна түбэстэ быһыылаах, тэбиэ эрэ диэбэккэ турбут эристийин нөнүө наараҕа охсуллан куул курдук дөйөн сыппалаата, сырайа бүтүннүү кыа хаан буолбут, онтон нэһиилэ оронон тураат саната-ингэтэ суох таһырдьаны былдьаста. Хаһаарыма иһэ им-һым, ким эрэ «Молодец» диирэ иһиллэр. Мин олус күүскэ тэптим, дьэ иэдээн, сууттанар киһи буоллум диэн саныы-саныы аллараа наараҕа олорон, били бачынкам дуомун кэтэн астаһа олордум. Арай били учуутал Сахаарабым таһыттан солуурга уу баһан киирэн бачокка уу кута турар эбит, куруускаҕа уу аҕалан иһэрдэ туран сибигинэйэн «куттаныма, көмүскэһилиэ» диэбитигэр, дьэ кэнээн эрдэхпинэ доҕоор, таһыттан буор дьибитигэр хаһан да харахтаабатах тойотторум кутулла түстүлэр, тугу эрэ баллыгыраһаллар. Биир улахан соҕус тойон киһи миэхэ кэллэ, кыһырбыта сүр, сирэйэ-хараҕа миэхэ үтүөнү санабата көстө сылдьар, ыйытар курдук гынар. «Чэ, синэ биир, сүгүннээбэт, үтүөнэн арахсыбат дьон буоллулар» дии санаат, дьукку тэбиллэн хаанынан уста сылдьар атаһын көрдөрө-көрдөрө уу сахалыы, симмэр түһэн, иһиттиннэр-истибэтиннэр, хайдах эрдэ-дэммиппин үөгүлүү былаан куттум-симним, онтон арыый уоскуйан кэнээн тохтоотум быһыылааҕа, дьонум ол-бу диэки көрбөлөөн баран, тулалаан ыраах соҕус турар дьоммор эргиллэн тугу эрэ диэбит-тэригэр, Сахаарап учууталым нууччалыы бөрөбүттээтэ быһыылаах. Син өр сангарда, онтон бары улахан тойону арыаллаан киирбиттэ-

рин курдук тахсан бардылар. Онуоха били Сахаарабым кэлэн: «Дьэ, маладьыас киһигин, доҕоор, сөпкө сахалыы сангардын, бэйэн нууччалыы балкыйбытын» буоллар, итиччэ өйдөбүлү ылыа суоҕа этилэр, бүгүн тугу да гыннарыман, госпитальга ытын диэтэ, эчи, сирэй-харах да сүр киһитэ эбикиин, өлүгөн-быстыан суох, ити аата старшинабыт «гражданка бөбүн ыраастыыр» быһыыта үһү», — диэбитэ, өтөр буолбатаҕа, биир санитар кэлэн госпитальга илдьэн биэртэ. Ый кэрингэ сыппытым «тойон олоҕор». Тахсарбар, хата, сабыс-санга сөп буолар танас таныннаран, киэн баҕайы киирсэ остоох саппыкы кэтэппиттэрэ. Ол таһаһы боростуой саллаат оччоҕо кэппэт этэ, кыра соҕус тойотторбут эрэ кэтэ сылдьалларын көрөрүм. Онтон биир түүн түлүк уубар утуяа сыттаһына туруоран, барыбытын вагонна симэн сэриигэ букатыннаахтык утаарбыттара, сордообут ыстарсыынабын уонна абыраабыт учуутал Сахаараппын кэлин көрсүбэтэҕим, бадаҕа, Таатта киһитэ этэ. Хайдах эрэ аппысыар, тойон онгооттор курдук кэпсээни истэн аһарбыттаахпын».

И. ПАВЛОВ, Ньурба, Акана.
«Сахаада», бэс ыйын 11 күнэ 1998 с., 21 №.

БУУЛДҔА БУОЛБАТАХ, ТААС

Саха сириттэн гитлеровскай фашистары утары кыргыһа, советскай норуоту көмүскүү барбыт буойуннар ортолоругар биир дьибэ кэргэнтэн аҕа уолун, убай быраатын кытта сэриилэспиттэрэ аҕыйаҕа суохтара. Ньурба Аканатыттан Хамаа Өлөксөй түөрт турбут уолаттара Игнатий, Миитэрэй, Баһылай, Уйбаан араас фроннарга сэриилэспиттэрэ. Уйбаан кыргыс толоонуттан эргилибэтэҕэ. Бу ахтыы геройа — Баһылай — бу күннэргэ тийибэккэ олохтон туораахтаабыта. Кини туһунан былырыын «Сахаада» хаһыат «Саллаат Хамаакап Баһылай сэхэннэрэ» диэн үс балаһалаах ахтыыны бэс-от ыйдарыгар 21-22 нүөмэрдэригэр бэчээттээбитэ.

Бүгүн эһиги болҕомтобутугар сэхэн ханна да көстө илик биир лоскуйун таһаарабыт.

«Дойду иһин, Сталин иһин, ураа... ураа... аа... аа...». Ити хаһыыны истээт, хам сыста сытар никсик сыттаах сииктээх буор окуобабыттан нэһиилэ, баҕарбатаргын да бэрт бытааннык, өндөйөн турбута буола сатыы турдаххына «Түргэнник-түргэнник» ыксатар хаһыы тиэтэтэр, тула маат-куут доҕуһуоллаах ыһыы-хаһыы, үөхсүү иһиллэр. Бэрт бытааннык ороммута буола сатыыгын. Эмискэ бэстилиэт тымныы уоһа чэчэгэйгэр тирэниэ-хайыангый, ити барыта сэрии кытаанах сокуона, хас киһини ааттаһыангый? Бэйэ дьонуттан «таннарыахсыт» аатыран ытыллан өлүү-улуу буруй буоллаҕа дии. Дойдугар-дьонгор,

хаан-уруу аймахтаргар «тангнарахсыт» диэн биллэриэхтэрэ турдаҕа. Хайыан баарай? «Чэ, синэ биир. Дьылҕа-онгоһуу билиэбэ» диэн харса суоххар түһэ сатыгынын да, наар өкчөччү туттан иннинг диэки хара күүскүнэн сүүрбүтэ буолабын. Ол кэмнэ мунха хотоҕоһунуу ыһыллан сыабын дыоно ыраатан эрэллэрин ситээри, ийэ-хара көлөһүнүн иэнгинэн түһэн, абылы-абылы сүүрэн бакаалыгынын, онно бэйэн да билбэккинэн умса туттан төнкөйбүт буолабын, арааһа, бары да буулдыаҕа таптарбат санааттан «кыччаабыт» быһыыбыт ини...

Бу сырыыга өстөөх тоҕо эрэ ытара сэллээтэ, арааһа, чугаһатан баран оттуу охтороору үөннүрдэбэ... Хайдах эмэ гынан таптарбатах киһи, диэн санаа эрэ баара. Эмискэ снаряд түһэн ньиргийэр, сири кута курдук титигирэтэр-күөгэлдьитэр, хара буору, тааһы өрүтэ ыһан онно-манна күдээритэр. Сыһа-халты эйигин тамныыр. Дьэ дуо, хата, онно үөрэппиттэрин саныы биэрэн, аһыы буорах сыттаах, снаряд тоҕо тэппит буруолуу сытар умуһаҕар ньимиччи түһэн тыын ылабын. Буруоттан-сыттан чачайан бопторо сыһа-сыһа хахсайабын, ол сыттааххына ким эрэ ыараханлык тыынан абылы-абылы сиирэ-халты түһэн сытынан кэбиһэр. Атын кэм эбитэ буоллар үөхсүөн этэ, билигин ол суох, хата доҕордоһон үөрэбин.

Буулдыа тыаһа инчэбэй эттэбэ булбакка ытаан-сонгоон ыйылаан аһара хойунна, чугас соҕус эмиэ хамаанда үтэйэр саната дуорайар: «Вперед, вперед! Вашу мать...» Эмиэ маат-куут. Били киһим: «Чэ бардыбыт» дии-дии бэрт бытааннык нэһиилэ оронон, олох баҕарбатар да, иннин диэки дьүккүйэр, мин эмиэ киһибин батыһан инним диэки харбыластабым дии, хайыамый? Тула улуу содуом, өй мэйдээх тулуйбат хаһыта-ыһыта, кыланьыта, өлөн эрэр киһи тыын былдыһан орулааһына, табыллан сыыллан иһэн, көмө көрдөөн хаһы-ыһы. Эн онно эрэ наадыйбаккын, ол эмиэ сэрии сокуона, ааһа сүүрэбин, санааҕар буулдыаны аһаран, кирик-хорук, мултук-илтик буолар бадахтаабын да, кэлин өйдөөтөххө, ол аһарбыт буулдыан дьинэр ааспыта ырааттаҕа дии, биир эмэ сор суоллаабы эн кэннигэр булуо...

Миинэ улуйар, снаряд ыраах-чугас түһэр, оскуолка, таас, буор үөһэттэн-аллараттан сиирэ-халты түһэн таммалыыр, арай онно ыт баһын саҕа таас таптын... бүттэбин ол. Оттон эн ол кэмнэ санаан наар «буулдыа табан сиэ» диэн эрэ, киһи муокасы буолар эбит этэ. Дьэ ол сэрэммэтэх, сэнээбит тааһым сии сыһан турар. Ол курдук дьаабыланан өстөөх бастакы траншеятыгар тийбиһиппит — инники иһэр сыап ыла охсон, ааһа барбытыгар дьулаан хапсыһы буолбута өтө көстөрө траншея иһэ бүтүннүү өлүгүнэн туолбут, тутуһан турар ньыйысы буолбут... өлбүт дьон быһыгар ынчыктаһа-энэлиһэ сытааччы диэн элбэбэ, эмиэ биир ад араллаана этэ. Арай траншея мунугар биир бэргэһэтэ суох эдэр баҕайы санитар кыыс бааһырбыт

саллааты эркиннэ өйөннөрө сатыы олороохтуур эбит, миэхэ эргиллээт илиитинэн ынгыран «көмөлөс» диэтэ бадахтаах, уоһа онгоннуур, погонугар сержант бэлиэтэ көһүннэ, хайаабытын да иһин хамандыыр буоллаҕа... төнкөйөн эрдэхпинэ эмискэ траншеям бүтүннүү хамнаан өрө түллэх гынна да, хабыс-харанаҕа иин иһигэр түһэн эрэр курдугум.

Төһө өр сыппытым эбитэ буолла. Хам сыстыбыт халтаһабын нэһиилэ аһа сатыыбын, кулгаабым чункунасы, мэйиим дьалкыннасы, тылым тангалайбар хам сыстыбыт, кубус-кураанах. Нэһиилэ аспыт харахтарбар бастаан туман курдук сырдык көстөргө дылы. Күүспүн түмүнэн илиилэрбин өрө көтөбөөрү гынным да, бас бэриммэтилер, эт-этим сүр ыарыттан умайан эрэргэ дылыта, эмиэ туох эрэ хам баттыыр курдуга. Сыппахтаан баран харахпын астым-халлааны дьэ лаппа көрдүм. Эргиллээри гыммытым, үрдүбэр ыбыс-ыарахан туох эрэ хам баттыы сытарын биллим. Илиилэрбин баттыы киһи сытар эбит, кэтэбим нүөлүйэн ыалдыар. Бэрт өр эриһэн баттыы түспүт өлүкпүн син киэр астым да, сэниэ-күүс суох. Кулгаабым төһө да чункунааттар, иһилии сатыыбын, тыас-уус суохха дылы. Күүспүн түмүнэн, өндөйөн иһэн, өй-мэй баран туймааран ыллым. Арай биирдэ өйдөммүтүм, умса эргиллэн өлүк үрдүгэр сытар эбиһиппин, этим тардан нэһиилэ эргиллэн аны иттэннэри сытан халлааммын одууластым. Биһиги атаакаҕа халлаан саҕа сырдаан, бастакы туман түһэн эрдэбинэ киирбиһиппит, билигин лаппа киһэрбит, ол аата мин күнү быһа өйбүн сүтэрэн өлүктэр быыстарыгар сыппыт эбиһиппин. Өндөйө сатыыбын, сытар сирбин одуулуубун, дьэ дьулаан көстүү: буор траншея эркинэ көстөр, били сырдык баттахтаах сиэстэрэм илиитигэр ыһыллыбыт биинтэтин туппутунан бэрэбээс-килии олорор киһитин үрдүгэр сытаахтыыр эбит, өлбүт. Диринг траншея иһигэр толору өлбүт дьон сыталлар, немецтэр борон сиһиэллэрэ онон-манан эмиэ көстөллөр. «Мантан тэскилии охсуохха» диэн үлүбээй инним диэки сыыллыбыта буолабын да, дуоннаах сыбарыйыы мэлигир.

Маннаык туруктаах диринг траншеяттан тахсар кыах суоһун өйдүүрүм, онон ханан эрэ үөһэ тахсар хороон көрдүүр өй баара да, эмиэ сэниэм эстэн сыбарыйар кыаҕа суох буолан сытабын. Ол сыттаахпына тэйиччи соҕус ойоһоспор үөһэ киһи саната иһиллэргэ дылы. «Аны немецтэр буолуо, оччоҕо бүттэбим» дии санаат, умса сытан санаабар сүр түргэнник өлбүт саллаат синиэлин энэринэн төбөбүн саба тардынным. Дьэ, улаханлык сасыт курдук сананнабым буолуо. Ити икки ардыгар субу баллыгыраһаллар. Чахчы немецтэр эбит, ол аата бэйэлэрин бааһырбыт дьоннорун харайа, тыыннаах нуучча дьоннорун тыын салгыы кэллэхтэрэ. Мин иһийэн өлбүтэ буолан сытабын, чугас автомат хатан тыаһа чачыгырыы түстэ, кими эрэ тыынын салҕаатылар. Эмискэ өттүгүм нүөлүйэ түстэ, сүр сытыы ыарыы эп-

пэр тарбанна... Хата сохуйан «дыгис» гымматым бадахтааба, тыйнаахпын биллэлэр да кэтит ыстык көхсүм харабар ыаллыхтааба... Ол биллэр суол.

Кэлин өйдөммүтүм — бүрүммүт синиэлим энэрин ыбыс-ыксары ытыра сыппыт этим. Хата аастылар. Ыарыбын төһө да биллэрбин, куттал диэн баар, ардыгар киһиэхэ күүһү-уоһу угааччы. Тулуйа сатыбын туохпар эрэ таптардым буолла, илии-атах бүтүнгэ дылылар, арай кэтэбим уот кутаа, дын курдук уонна сымнабас сириг көп этэ ыалдьара сүр, ангар атабым соһуллар эрэ буолан хаалбыт. Барытын тутан-хабан чинчийэр кыах-күүс миэхэ оччоҕо суоҕа.

Аны уу булан испит киһи ньи, аны били баҕайыларым төннөн кэлэн өлөрүүхтэрэ, хаарыан эдэр кыыс ыттыгы өллөбө, диэн били сиестэрэбин санаан кэлиим, киһи сөбөрө баар ээ бэйэм өлөөрү өлүктэри хоонньоһо сытан өссө киһини аһынабын дии...

Эмиэ сыыллабын, арыт тыбыс-тымныы өлүк сирэйигэр тайаннахпына этим тардан илиибин сүр түргэнник сыбарытарга дылыбын, арыт туох эрэ инчэбэй, бука, хаан бөлөбө илиибэр билиннэбинэ сиргэнэн соттубута буолар быһыылаабым. Ол дыабылланан иһэн танас бүрүөһүннээх немец флягатыгар тайана түстүм. Тардан көөртүм кэлбэтэ, куругар иилинэ сылдыар буоллаба... Саппыкым оһугар баар быһахпын нэһиилэ тиниктэһэн ылаат, илиим иминэн куру быһа сотон ылаат, хаппабын аһан инсэлээхтик ыймахтаан киллиргэттим. Доҕоор, этим-сииним бары тымырдарынан били аһым (сухой арыгы эбит) өлбөт мэнэ уута буолан кутуллан киирбэтэ дуо? Арааһа, төбөҕө да табыста ини, ачыктаабыппын онно биллим да, иһитим курааннахтаныар дылы сыппайдым. Син көхсүм кэнээн, сэниэ киирбит курдук буолан, эмиэ сыыллан харбыалаһабын. Тулам чуумпу, тыйнаах дууһа баара биллибэт. Санаабар тахсар хороону эрэ көрдүүбүн. Ол истэхпинэ илиибэр автомат төгүрүк диискэтэ түбөстө, тардан көрбүтүм ППШ эбит. Автоматы булаат бөбөтүк сананным. «Лис» курдук, ол аата ботуруона баар буолуохтаах. Бэрт өр сыыллан тахсар хороону син буллум, тардыһан үөһэ сыыллан табыстым да, туох да көстүбэт харанга. Баһым иһэ куп-куугунаһа, туран көрөөрү тобуктаан иһэн өттүгүм уот аһыйан түлэй-балай бардым, ыарыбын аһаран сыттым, сэниэ да суох. Тугу гынабын, ханна барабын?

Сотору сырдыа, оччоҕо похороннай-трофейнай хамаанда дьону-сэби хомуйа кэлиэ. Хайалара урут кэлиэй? Немец эбэтэр биһиэннэрэ, биллибэт. Ханна эрэ хаһа сири булан онуоха-маныаха дылы саһааһа баара диэн санаан, ыараан хаалбыт автомаппын урут анһа-анһа сыыллан бардым, өр да өр сыылынным. Санаабар сарсыарда атаакаба турбут сириг туһаайытынан. Онно танка, массыына үлтү тэпсибит хомуллубатах бурдук бааһыната кэлиэхтээх этэ. Бааһына ортотугар элбэх хойуу баҕайы талахтар будьдуччу үүнэн тураллара, ону булбут киһи диэн саныыбын. Айахпар били испит сухойум ам-

тана куруххайдык биллэргэ дылы буолла, сэниэ мунньуна-мунньуна санаабар тиэтэйэн инним диэки харса суох үнэбин, өттүгүм ыарыыта сүрдээх. Атабым арыт туора соһуллан ынырык уотунан хаарыыталыыр, мастыы соһуллар. Ыарыытын тулуйа сатыы-сатыы инним диэки дьулуруйбута буолабын, төһө өр оннук сордоммутум эбитэ бу-олла? Биирдэ өйдөөбүтүм халлааным танас сууйбут уу курдук болооро сырдаан кэллэ, онно көрбүтүм били баҕалаах талах ойуурум иннибэр көстөргө дылы, тийиэт хойуу ньыраайы талабы тобо үнэн сыыллан киирэн ортотугар умса түһэн сытынан кэбистим. Ол курдук төһө өр сыппытым эбитэ буолла, арай эмискэ кулгаахпар тэлиэгэ кыычыргыыр тыаһа иһиллэргэ дылы уонна дьон кэпсэтэргэ дылылар. Кимнээх буолуохтарай? Немецтэр дуу, бэйэм дьонум дуу? Көрбүт киһи дии санаат эргиллээри гынан, иһэн сүр ыарыытан өйбүн сүтэрдим. Өйдөнөн кэлбитим тэлиэгэм тыаһа олох субу чугаһаабыт, киһи саната атын тиэтэтэрэ субу иһилиннэ. «Ээ, биһиэннэрэ. Аны аһан хаалыахтара, бүтэбим ол», — диэн санаабар сүр улаханлык хаһытаан «бытарытан» көрдүм да дорбоон суох, тылым кууран таналайбар хам сыстыбыт, сыһаахтарым эмиэ хам сыстыбыттар, ыксаатым «бу дьону мүччү туттум да өлөбүн» диэн санаа үүйэ-хаайа тутан өйбөр бэрт чуолкайдык киирдэ, бэл ыарыбын умнубут курдук буоллум, онтон-мантан талахтан тардыһан, сыыллан тахсан көрбүтүм, дьонум оол курдук аһан эрэллэр эбит. Саһа таһааран көөртүм да, бэл бэйэм истибэтим... Оо, сор эбит хомолтобуттан икки харабым уута иэдэспэр субуруспуттарын сэрэйдим, өлбөт быатыгар эбитэ ини, илиибэр син сонос талах төрдүн тутта сытар эбиппин, хантан өй киирбитэ буолла, автомаппын күүһүм баарынан таһыйдым. Син тыас тахсарга дылы. Дьонум тохтуу биэрдилэр биир киһи саатын утары туппутунан тийиэн кэллэ, сэрэнэр бадахтаабын сэрэиэн автомаппын утары аспыта буоллум, киһим сулбу тардан ылаат дьонугар ыстанна, туту эрэ сүбэлэстилэр, кэлэн көтөҕөн ылан тэлиэгэҕэ сытыардылар, туталлара-хабаллара сымнабаска дылы. Хам сыстыбыт сыһаахпын сэрэнэн атытан бу барахсаттар айахпар флягаттан уу кутан иһэттилэр, туту эрэ ыйыталлар да истибэппин. Оо ол уу барахсан эппин-хааммын сайан киирэн өрүһүйбүтэ, чэпчии-кэнни түспүтүм.

Дьонум түөһүм сиебиттэн саллаат киниискэтин хостоон аахтылар. Аһалан полевой госпитальга туттардылар, кэлин этэллэринэн, өттүкпэр киирбит немец ыстыыга хорук тымырбын бэрт кыранан таарыйбатах үһү, хаан элбэхтик барбатах хата, ону баччаба тийиэхпэр танаһым хааммар хам сыстан мэхэйдээн, хааным тобо түспэтэх эбит. Кэтэбим баттабын онон-манан кырыяат маастаан баран ыга эрийэн кээстилэр «Буудьа буолбатах таас түһэн дөйүппүт, аһыа, ерунда» дэһэллэр. Тас госпитальга таһааран өр эмтээбиттэрэ, көп сириг бааһын иринэтин хайытан ыраастаан кэбиспиттэрэ, ыстыы-

гынан киирсэ сылдьан бааһырбыт курдук саныыр быһыылаахтара, онон кыһаллан-кичэйэн эмтээбиттэрэ.

Снаряд тааһы логлу тэбэн, кэтэхпэр түһэрбиттэн өйбүн сүтэрэн сыттаһпына, ааһан иһэр немец уорбалыы санаан ыстыгынан саайбыт, арай онно этим тардан эбэтэр ыарыыбыттан «дыгик» гынан хамсаабыт буолуум, оччоҕо автомат кылгас уочарата сиידэлиэ этэ, эбэтэр ол немец ыстыгына көхсүм харабар саайдын, бүттэбим ол дии... «Өлөр онгоһуута суох киһи өлбөт» дииллэрэ кырдык эбит дии саныыбын.

Билигин сэрии бүппүтэ 25 сылын туолла, сэрииттэн эргиллибит саллаат уолаттар арааһы «кыайбыт-хоппут» курдук кэпсэнээхтииллэр ээ. Истэбин ону, мин бэйэм иккитэ ынҕырыллан сэриигэ сылдыбытым. Бастаан Ленинград анныгар, онтон бааһыран кэлэн баран үтүөрэн иккиһин барбытым. Берлин анныгар тийэн, онно аттаах сэрии чааһыгар түбэһэн сэриини түмүктээбитим. «Берлин ол турар», — дииллэрэ, ыыс-быдаан сири ыйаллара, уолаттар баран көрөн кэлэллэрэ да, мин барсан көрбөтөбүм, билигин син хомойо саныыбын...

Бастаан сэриилэһэрбэр нууччалыы билбэт буолан наар дьону батыһан-үтүктэн, сэрэйэ былаан сылдыбытым. Оччону «кыайбытым-хоппутум» — диирим суохха дылы. Арай наар дойду ахтылҕана уонна хайдах эмэ гынан өлбөтөх киһи эрэ диэн санаа өйбүттэн арахсыбат этэ. Өссө биир куттал — бэйэн дьонун сыһа-халты өйдөөн «дьууктаан» да кэбиһиэхтэрин сөбө. Оннук түбэлтэни биирдэ көрбүтүм, умнубаппын ээ.

*Ахтыыны суруйда Иннокентий Павлов,
Таатта улууһа. «Забота-Арчы». 7.05.99 с.*

БАППАТ АТ

Сэриигэ иккис барыыбар кырдыга бастакым курдук буолуом дуо? Син «кэл», «бар», «утуй», «аһаа» диэни биллим уонна саллаат олоҕо диэн улахан муудараһа суох боростуой, эмискэ түһүүлээх-тахсыылаах улахан ууһумсуйар кэтэхтээх өйү эрэйбэт, хамаанданы толорон бэйэн курдук дьону батыһан син сылдыабын. Эрэй диэн ханна барыай тыыннаах тухары көрсөр аналын. Оччоҕо эдэр буолан күүс-уох да баара, ол эрэн сэриигэ дьиннээхтик түбэстэххинэ, куруук кутталы аргыс гынабын, өлөртөн куттаммат бу күн сиригэр суоҕа буолуо ээ...

Иккис барыыбар «хабаларыыскай» диэн ат көлөлөөх сэрии чааһыгар түбэһэн наар аттары тутан-хабан, айааһаан, боккуоптаан энгин тахсарбыт. Ону кэлин арыый быаҕа-туһаха үөрэннэхтэринэ кэлэн

илдьэ бараллара. Ол оннугар саҕа быаны-туһаҕы билбэтэх кыыл аттары аҕалаллара, олору көрөр, аһатар, сууйар-тарыыр үлэтэ дьэ түбүктээх этэ. Ол сырыттаһпына биир татаар киһитэ «ат луохтуура» таба көрөн илии-атах гыммыта. Тылбытын син түн-танг буккуһан син өйдөһөрбүт, ат бостууга миэхэ саха киһитигэр улахан солуна суоҕа, үксэ кыра баҕайы хойуу түүлээх монгуол аттара этилэр. Арыт сорох баартыйаҕа уһун атахтаах туомускай «дончак» диэн боруода-лар түбөһэллэрэ, хата олор киһи саҕатын истэр быһыылаахтара, нууччалы «маат-муут» түһэрдэхтэринэ сыһыйаллара, араас да аттар түбөһитэлииллэрэ. Биирдэ миэхэ биир баппат, элбэх эрэйбин ылбыт аты туттарбыттара. Хайдах эрэ саха атыгар маарынныыра, сахалыы ханыытааһына тохтуу биэрэн икки кулгаабынан туора-таара хамната-хамната тура түһэрэ, мэлдьэхтээх кыһыл муннунан сытыргыыр курдук туттаахтыыра, онтон эмиэ киэбэ киирэрэ биир сиргэ олох таба турбата. Аны босхо сырытта да аттары кытта тэпсэн-ытырсан үөрү аймыыра, быаны олох тулуппат этэ. Киниэнэ куруук быстыбыт эбэтэр сөллүбүт буолан иһэрэ, аны мүччү туттарда да, сүрдээх үрдүк хааччаҕы көтөн унаарытара уонна куотан сүтэн хаалан эрэй бөҕөтө буолара. Вася» земляккын бул, эмиэ сүттэ» дэһэ-дэһэ уолаттарым күлсэллэрэ. Аны куотта да, атын туһайыларынан мэнээк барбат, булгу дойдутун диэки төттөрү куотаахтыырын иһин «дезертир Бааска» диэн аат биэртэрэ.»Землягын дезертир, бэйэн доброволецкын» диэн эмиэ хаадылыыллара, аны ол иһин эбитэ ини аһына саныырым, эбиэһи, оту куруук хадаҕалыырым. Биир сарсыарда «дезертир эмиэ күрээбит» диэн киирдилэр, бу кыраныссаҕа чугаһаан баран этэ бадаҕа, хайыахпытый иккиэ буолан икки күн көрдөөн урут таабылланан олорбут сирбит таһыгар тийибитин бэрт эрэйинэн күөйөн аҕалбыппыт. Уһар тынгата суох сылгы этэ, соруһан эскирэтэн да көрөрбүт олбу-солбу, уһан бэрт. Хата тэнийэн туран куота-сүүрэ сатыыра. Икки хонукка көрдөөн эрэй бөҕөнөн бул-буппутун били тойоммут татаар киһитэ истибит этэ, ынҕыран ылан миэхэ эттэ: «Баһылай, ити аты өлөр, эмис буолуо сиэхпит, туолка соруһан өлөрөрдүү өлөрүмэ «дэн» курдук буолуохтаах» диэн киктэ, мин дьэ толкуйга түстүм бэйи хайдах дэнниэх бэйэбиний» — дии саныыбын испэр. Арба былыр сахалар сылгыны «чэчэгэйэ кэбирэх буолар — дииллэрин өйдүү биэрэн, онтон ыла туох таас, кирпииччэ буоллун чэчэгэйин туһулаан тамныыбын да өлө сылдыа дуо? Суох, таптарбат, арай биир сарсыарда били атым быатын быһан аймалҕан бөҕөтүн таһаарбыт, атыыр айдаан. Босхо сылдыар аттарбын тутан кормушкаҕа эбиэс биэртэлээн аһаттым. Били аппын тобус соруһан оҕуурдаан туттум да, ыга кэлгийэн баран сүннүүн анһан кэбистим, «нукус» гынаат охтон түспүтүн кэннэ эбэ түһээт тойоммор киирэн тыллааччы буоллум. Луохтуурум көрбүтэ буолаат «ойуурга сотор, хайдах да гынын» диэтэ, дьыэбэ киирэн иһэн «биир котелокта

уураар эрэ диир, күлэр. Уолаттарбынаан тыаба таһааран омолоон олоҕо биһиэхэ буолла, истиһэ-истиһэ атын да саллааттар аһаһын бөҕөтө буоллубут, луохтуур тойонум котелога хаста да ыаллаабыта. Ол күн эскадрон тойотторо бары арыгылаабыттара, миэхэ эт аҕалан биэрэ сырыттаһына курууска курдугу холуочук тойонум «якши» кутан биэртэ, үчүгэй барахсан этэ. Ол ат хаһата буспутун кэннэ биэс илии баара, кэлин совхозка син элбэхтик сылгыны өлөрбүтүм, да оннук эмис сылгыны көрбөтөбүм ээ дии-дии күлээхтиирэ.

И. ПАВЛОВ, *Ньурба, Акана.*
«Сахаада», 1998 с., 22 №.

ÓÑĖÎÂÍÛÉ
ÐÀÇÄĀĖĖÒĀĖÛ

АЛЕКСЕЕВА ЕЛЕНА ВАСИЛЬЕВНА (ӨЛӨӨНӨ)

кэргэнэ Прокопий Афанасьевич Чымыров

	Оболоро	Сиэннэрэ	Хос сиэннэрэ
1	Револий	Ирина	
		Ньургун	
		Александра	Ньургустаан
			Сардаана
			Айыллаана
2	Люция	Игорь	
3	Александр	Алеша	
		Айыына	
4	Зина	Саша	
5	Егор	Лена	Валя
			Света
		Таня	Сахамин
		Люся	Алик
		Проня	

ЕЛЕНА ВАСИЛЬЕВНА

Елена Алексеева — Куолай Өлөөнө 1919-1967 сс. олорон ааспыт, араспаанньатын аҕатын аатынан Алексеева дэппит. Үксүгэр ыалга иитимнэи сылдыбытын иһин Куолай диэн хос ааттаммыт. Кэргэн тахсыар диэри убайыгар Баһылайга олорбута. Начальнай эрэ үөрэхтээх. Ньурбаба биир сыл үөрэнэн ветсанитар идэтин ылбыта. Идэтинэн «Ленин суола» колхуоска кэргэн тахсыар диэри үлэлээбитэ. Кини ыллам-дьэллэм майгылааба, сүрдээх аһыныгас, үтүө санаалаах киһи этэ. Колхуоска үлэлии сылдьан Прокопий Чымыровка

кэргэн тахсыбыта, Ньурбажа көһөн барбыта. Онно идэтинэн үлэли сылдьан бруцеллез ыарыыга ыалдьан үлэтиттэн уурайбыта. Кэлин араас үлэбэ үлэли сылдьан пенсияга тахсыбыта. Чымыровтар Аканалар түһүүлэнэр ыаллара буолбуттара. Мэлдьи элбэх хоһоһолоох, ыалдьыттаах буолаллара. Ажалара бухгалтер-экономист идэлээбэ, оройуонна ытыктанар нүһэр киһи этэ. Биэс оҕону иитэн улаатын-наран атахтарыгар туруортаабыттара: биир врач, икки финансист, биир продавец, биир шофер бааллар, сиэннэрдээхтэр. Өлөөнө бу-руота Ньурбажа унаарыйар.

В.Н. Николаев, 1995 с.

ИЙЭМ ТУҢУНАН

Биһиги ийэбит Өлөөнө 1919 с. Хамаа оҕонньор 10-с оҕотунан күн сириҥ көрбүтэ. Кини фамилиятын соруйан аҕатын аатынан Алексеева дэппит. Үксүгэр ыалларга ийтим-ньи сылдыбытын иһин Куолай Өлөөнө диэн хос аат инэрбиттэр. Кэргэн тахсыар диэри убайыгар Баһылайга олорбута. Начальнай үөрэхтээх. Совет секретарынан үлэлээн иһэн налоговой агент буолар — нолуок хомуйааччы. Онтон Ньурбажа 1 сыллаах курска үөрэнэн ветсанитар идэтин ылбыта. Ити идэтинэн «Ленин суола» колхозка ыал буолуор диэри үлэлээбитэ. Колхозка үлэли сылдьан аҕабытын Прокопий Чымыровы көрсөн 1953 с. ыал буолбуттара. Ньурбажа көһөн киирэн баран, идэтинэн салгыы үлэли сылдьан бруцеллез ыарыыга ыал-дьан, үлэтиттэн уурайбыта. Кэлин араас үлэлэргэ үлэли сылдьан пенсияга тахсыбыта. Аҕабыт бухгалтер идэлээх, оройуонна ытык-танар бас-көс киһи этэ. Биһиги Аканалар түһүүлэнэр түһүлгэ ыала буолбуппут. Мэлдьи элбэх ыалдьыттаах, хоһоһолоох этибит. Ийэбит ыллам-дьэллэм майгылааба, сүрдээх аһыныгас, үлэһит, үтүө санаа-лаах, амарах сүрэхтээх этэ. Дэлэбэ, матырыйаал, танас кырыымчы-гар, билэр кыыһа ыал буоларыгар «ыһыахха ырбаахы тиктиэм» диэн ууруна сыппыт сийдэһин уонна оҕуруотун бэлэх биэрбитэ диэн кэп-сииллэрэ. Бүөтүр Соколов кэпсииринэн, эдьиийэ (биһиги ийэбит) кинини олус атаахтатар эбит, сүгэн баран сылдьара үһү. Ийэбит биһиги кыра эрдэспитинэ 1967 с. күн сириттэн күрэммитэ.

Биэс оҕо бары үөрэхтээх, үлэһит дьоммут. Улахан уол, Революий Прокопьевич, быраас идэлээх, 3 оҕолоох, 6 сиэннээх, билигин бо-чуоттаах сынньаланна Хангалас улуунун Нөмүгү нэһилиэгэр олорор.

Кыра кыыһа Александра Острельдина 3 оҕолоох: Ньургустаан — 9 кыл., Сардаана — 8 кыл., «Мини Мисс Якутия-2007» кыайыылааба, «Маленькие красавицы России» финалистката, «Мини-Мисс Мира» күрэххэ «Лучший национальный костюм мира», «Приз зрительских симпатий» номинация хаһаайката, Айыллаана-1 кылаас. Александра кэргэнинэн Гавриллыын «Эпл-Даймонд» тэрилтэбэ үлэлииллэр. Улахан кыыс Мария Прокопьевна (Люция) товаровед, билигин бо-чуоттаах сынньаланна Дьокуускайга олорор. Уола Игорь студент, Кытайга үөрэнэр. Орто уол Александр Прокопьевич экономист, 2 оҕолоох, эмиэ Дьокуускайга олорор, охронаба үлэлиир. Кэргэнэ Ев-докия Дмитриевна бочуоттаах сынньаланна олорор. Уола Алеша ИТФ-га 4 кууруска үөрэнэр, кыыһа Айыына культура колледжын 3 куурсун студентката, «Россия Едина» диэн Москвага буолбут ырыа күрэххэ лауреат. Мин, Зинаида Прокопьевна, «Коммунтеплосбыт» диэн тэрилтэбэ кылаабынай бухгалтерынан үлэлибин, уолум Саша 9 кылаас. Кыра уол, Егор Прокопьевич суоппар, кэргэнэ Светла-на Серафимовна киинэ, культура ветерана, 4 оҕолоох, 4 сиэннээх: улахан кыыһа эбэтин аатынан Лена Кириллина диэн, психолог идэ-лээх, Бүлүүгэ олорор, кэргэнэ Кузьма «Ленагаз» тэрилтэбэ үлэлиир, 2 кыыстаахтар — Валя уонна Света. Орто кыыс, Таня Алексан-дрова Ньурба улуунун спорт уонна ыччат комитетын сүрүннүүр специалиһа, кэргэнэ Клим «Коммунтеплосбытка» үлэлиир, оҕолоро Сахамин биир саастаах. Кыра кыыс Люся Семенова Дьокуускай куоракка олорор, «Эпл-Даймонна» үлэлиир, уола Алик 1 кылаас. Кыра уол, Проня 10 кылааска үөрэнэр.

Кыыһа Зинаида Прокопьевна Степанова, 2010 с.

ҮРҮҢ КИЛИЭБИ АМСАЙЫ

Аҕам, Прокопий Афанасьевич Чымыров, Хорулаба төрөөбүт. Ийэм Матрена диэн ааттаах этэ. 1945 с. убайым Рево төрөөбүт. Мин 1949 с. төрөөбүтүм. Ийэбит мин кырабар ыалдьан өлөн хаал-быт. Миигин дьонум маннай Люция диэн ааттаабыттар. Кэлин эбэм эдьиийим аатынан Мария диэн суруттарбыт.

Аҕабыт колхозка бухгалтерынан үлэлиир быһыылааба. Куруук атын дэриэбинэлэринэн колхозтары кэрийэн үлэлиирэ.

1952 с. Елена Васильевналыын (Өлөөнөлүүн) ыал буолбуттара. Өлөөнө аҕабын кытта холбоһуон иннинэ, Аканаба, бииргэ төрөөбүт убайыгар Баһылайга олорбут.

Ыал буолан баран, аҕам Мархаба МТС-ка үлэлиир буолан, ула-хан уолун Ревоны илдьэ Мархаба олорбуттар. Миигин кырам бэр-дин иһин эбэбэр хаалларбыттар. Хорулаба эбэбин кытта иккиэйэбин

олорбуппут. Сарсыарда эрдэ туран, аһыырбар лэппиэскэ хаалларан баран, киэһэ хойукка диэри оттуу баран хаалара. Мин күнү быһа дьиэбэр соботобун хаалабын. Киэһэ, аччыктаан, эбэм кэлэрин кэтэһэн бөбө буоларбын өйдүүбүн. Ол олодохпутуна: «паапанг кэллэ, Ньурбаҕа убайдааххын, барсабын», — диэбиттэригэр үөрүүбүн кытта барсан хааллым.

Дьонум миигин Ньурбаҕа уопсай дьиэбэ олорон ылбыттара. Ньурбаҕа киэһэ харанҕа кэлбиппит. Киэнг сиргэ хаһан да сылды-батах оҕо көрдөхпүнэ түннүгүнэн дьиэлэр истэрэ сандааран олорор, сырдык. Дьонум дьиэтигэр киирбитим, лаампа уотуттан дьиэ иһэ күнүс курдук сып-сырдык. Хорулаҕа сыа ыһырынныгынан сыр-датынааччыбыт. Саала хоско, оһох аттыгар улахан баҕайы төбөлөөх хара уол турар этэ, олоппоско кыһыллыгы уһун сирэйдээх уол оло-роро. Ол Рево уонна Михаил Егорович эбиттэр. Михаил Егорович ол саҕана дьоммор олорор быһыылааҕа. Атын хоско киирбитим остуолга үп-үрүн, наһаа үчүгэй ас тэриэлкэбэ быһыллан турар. Ол үрүн аһы ыламмын сиэн көрдүм. Аһым миннигэс баҕайы эбит, барытын сиэн кэбистим. Бары күллүлэр. Ити үрүн килиэби бастакы амсайыым.

Ийэбит, Өлөөнө, убайа Баһылай маннайгы кэргэнэ өлбүтүгэр, көмө буолан биир сыл Аканаҕа олоро сылдыбыппыт. Мин бас-такы кылааска Аканаҕа үөрэммитим. Рево 4-с кылааска үөрэммитэ. Сыл буолан баран Баһылай, Аркадий диэн уоллаах, Христина диэн кыһы кэргэн ылбыта. Биһиги, Баһылай кэргэннэммитигэр, Ньурбаҕа көһөн киирбиппит.

Ийэбит 1955 с. диэри ветсанитарынан үлэлээбитэ. 1955 сылтан, Сашаны оҕолонон баран олохтоута. 1957 с. Зина, онтон 1958 с. Гоша төрүүллэр.

Дьоммор Хамаа оҕолоро, сиэннэрэ бары сылдыааччылар. Арааһы бары кэпсэтээччилэр да оҕо буолан болҕойон истээччим суох.

Хамаа уолаттарыттан Егору наһаа сөбүлүүр этим. Улахан баҕайы киһи көтөҕө сылдыарын өйдүүбүн. 3-кэ дуу 4-кэ дуу үөрэнэ сыл-дьан, Егору сайыһан, Ньурбаттан Аканаҕа сатыы барсан турардаах-пын. Инчэбэй сир эбэтэр бадараан кэллэбинэ сүгэн туоратааччы. Төттөрү кэлэрбэр Дьаарханҥа аҕам массыынанан көрсүбүтэ. Егор үлэлээн иһэр буоллабына 3 солкуобайы «туохта эмэ ылын» диэн биэрээччи. Кини барыларыттан ордук бааһынай хааннаах уонна үрдүк унуохтаах этэ.

Дабыыт Чаппандаҕа директорды сылдыан сылдыааччы. Кэлин кэргэнин дойдутугар Сунтаарга көһөн барбыттара.

Кыһаа элбэхтик сылдыааччы. Биирдэ, Кыһаа баарыгар, аҕам үлэтиттэн кэлэн иһэн сиргэ водка сытарын булан киирбитэ. Кыһааны — дьэ баартаах эбиккин диэн үөрүү-көтүү бөбө буолбут-тара. Остуолга олорон иһэн көрбүттэрэ уу буолан хаалан, күө-дьаа буола олохтоо дьонум сырайдара «уһаан» хаалла.

Соколов Бүөтүрү: «кыратыгар мэник этэ, биирдэ докуменнаах суумкатын хонууга ыһан кэбиспитин, нэһиилэ хомуйбутум», — диэн кэпсээччи.

Ийэбит Гоша 4-5 кылааска үөрэнэ сырыттабына өлбүтэ. Похоро-натыгар убайдара-бырааттара бары кэлэн харайсыбыттара.

Кини кырдык, дьон кэпсиирин курдук, эллэм-дьэллэм майгы-лааҕа. Наһаа аһыныгас, кыраҕа да үөрүннээн этэ.

Люция (Мария) Прокопьевна Чымырова, 2011 с.

ÓÑĖÎĀÍÛÉ
ÐÀÇĀĀĖĖÒĀĖÛ

ВАСИЛЬЕВ ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ

Бүөтүр Васильев — Хамаа оччугуй — бүтэһик уола. 1920-1942 с.с. олорон ааспыт. Албаска киһини саанан дэнгнээн хаайыыга олорон тахсыбыта. Доруобуйата онно айгыраан, армияҕа ынгырыллыбатаҕа. Хамаалартан саамай чуумпулара, сэмэйдэрэ этэ. 1942 с. от ыйын 5 күнүгэр хоргуйан өлбүтүн И.Р. Романов, Д.Т. Иванова, М.Е. Поликарпов бигэргэтэллэр. Өлүү актатыгар хоргуйан өллө диэн көнүл-лэммэт эбит, ол иһин ыалдьан өллө диэн суруллубут.

В.Н. Николаев, 1995 с.

ÓÑĖĬĀĬŮÉ
ĐĀÇĀĖĖŌĀĖŮ

АЙМАХТАРДЫЫН БИЛСИҢИИ

2010 сыллаахха сайын Ньурбачаанҥа аймахпыт баар үһү диэн истэн, Григорьев Аркадийдыын баран, көрсөн, кэпсэтэн кэлбиппит. Ньурбачаанҥа кэлэн, дьонтон ыйдаран дьиэлэригэр тийбиппитин, уоллара Геннадий таһырдыа көрсүбүтэ. Дьиэбэ киллэрэн ийэтин, 86 саастаах Егорова Александра Нестеровнаны уонна аҕатын Егоров Петр Дорофеевиһы кытта билиһиннэртээбитэ.

Чаайдыы олорон кэпсэппиппит. Аҕата ким буоларын билбэт, эдэригэр кимтэн да ыйыппакка хаалбыт. Эдэр сылдьан түспүт хаартыскатыгар Хамаалар хааннара олох баар, онон чахчы аймахпыт буолара саарбаҕа суох.

Ньурбачаанҥа кэлэн олохсуйбуттара ырааппыт. Кэргэнинээн, Петр Дорофеевич Егоровтыын, эйэ дэмнээхтик, 7 оҕону иитэн-аһатан, 60 сыл бииргэ олорон кэлбиттэр. Ыал буолбуттара 60 сылын бэлиэтиир, бриллиантовай юбилейдарын, 2011 сыл кулун тутар ыйга Ньурбачаан администрацията тэрийэн ыппыта. Биһиги аймах аатыттан Валентина Дмитриевна, Лана Дмитриевна, Зинаида Прокопьевна, Виктор Игнатьевич Ньурбачаанҥа тийэн эбэрдэлээн кэлбиттэрэ.

АЛЕКСАНДРА НЕСТЕРОВНА ЕГОРОВА АХТЫЫТА

Мин 1924 с. Чкаловка (Үөдэйгэ) төрөөбүтүм. Билигин 86 саастаахпын. Төрөппүт ийэм Маайа диэн ааттаабын эрэ билэбин. Кыһыл оҕо эрдэхпинэ Иннокентий Григорьевтаахха (Тонус) иитиэх биэрбит. Кэргэнэ, мин ииппит эбэм, атаҕа суох Маайа диэн. Бу дьон Нестер диэн эмиэ иитэр уоллаахтара, оччолорго 20-ин аһан эрэр уол мин ииппит аҕам. Аҕам сэриигэ бастакы ынгырыкка баран сураҕа суох сүппүтэ.

Колхоз 1936 сыллаахха тэриллээбиттэн, 12 сааспыттан эдэр сааһым үлэ үөһүгэр ааспыта. Сэрии ыарахан кэмэ буолан күн тахсарыттан киэһэ кириэр диэри үлэлиирбит. Үксүн бурдук сынныгытыгар, от-мас тизийиитигэр үлэлээбитим. Ол үлэм иһин Сталин төбөлөөх мэтээли биэрбиттэрэ, онон тыыл бэтэрээнэбин. «Материнская Слава» 1, 2 степеннээх мэтээллээхпин.

Дойдубар, кэлин үлэһит буолтум кэnnэ, Хамаалар урууларатын диэн этээччилэр. Ону ханан уруу буоларбын чуолкай билбэт буолла-
бым уонна эдэр буолан ыйытааччым да суох.

1950 сыллааха Өгөлдөттөн сылдыар Егоров Петр Дорофеевичка, 1927 с.т., кэргэн тахсыбытым. Маннай Акаана олобуппут, онтон Ньурбачаанга көһөн кэлэн олохсуйбуппут. Олорум бары манна төрөөбүттэрэ, улааппытара. Сэттэ олоохпут: 3 — уол, 4 — кыыс. 12 сиэннээхпин, 7 хос сиэннээхпин.

Ньурбачаанга олодохпутуна Васильев Дмитрий Акимович (Дьэргэстэй) Антоновкага ыныран ыалдыттаппыта. Кэргэмминэн, улахан уолбунаан Колялыын бара сылдыбыппыт. Чэйдээбиппит. Офонньор: «хата көрдүм, кырдык майгынныыр эбиккин», — диэн үөрбүтэ. Уолбун Коляны: биір бэйэбит курдук киһи сылдыар диэн үөрүү бөбө буолбута. Кини: «Эн биһикки бэйэбит эрэ кэпсэ-тэрдээхпит, хайдах биһиэхэ аймах буоларгын быһааран биэриэм», — диэбитэ. Ону мин: «Билигин кэпсээ», — диэбиппин, «Суох, эн кэлин кэлэ сылдыар, хоно да кэлиэххин сөп, оччоҕо мин олохчу барытын кэпсээн биэриэбим», — диэбитэ. Оччолорго массыына суох этэ, атынан сылдыар этибит уонна үлэлиир буолан кыайан кэлэ сылдыбатабым. Онон Хамааларга киминэн аймах буоларбын бил-бэккэ хаалбытым.

Кэлин Васильев Михаил Дмитриевич уонна Васильев Михаил Егорович кэлэ сылдыбыттара. Кэпсэтэн билсиппэн барбыттара. 1995 с. Михаил Дмитриевич кэлэн Хамаалар бастакы көрсүһүүлэригэр илдьэ сатаабыта. Ону мин: «дойдубуттан тэйбитим ыраатта, билигин барар сэттээх-сэлээннээх буолуо» диэн айыырбаан барбатабым. Ол оннугар кыһым Марина Петровна барсабын диэн, Мирнэйгэ оло-
рор Лида диэн балтын илдьэ бара сылдыбыта.

2011 сылга кэргэмминэн ыал буолбуппут 60 сыла буолар, онон этэннэ буоллахха Бриллиантовай сыбаайба буолуохтаах.

Хамаалар уустара тэнийэ турарыттан үөрэбин, сиэннэрбит, хос сиэннэрбит биһиги олохпутун салгыатара, ууспутун тэниттэхтэрэ диэн эрэнэбин.

Ньурбачаан, 14.12.2010 с.

ИЙИНЭЭБИТЭ

Кирири тыл.....3

Архив матырыйааллара.....
Хамаковы.....
Хамаа аҕа ууһа.....
Васильев Николай Алексеевич.....
Васильева Анна Алексеевна.....
Васильев Андрей Алексеевич.....
Васильева Прасковья Андреевна.....
Васильев Егор Алексеевич.....
Васильев Игнатий Алексеевич.....
Васильев Дмитрий Акимович.....
Васильев Иван Алексеевич.....
Васильев Василий Алексеевич.....
Алексеева Елена Васильевна.....
Васильев Петр Алексеевич.....

Аймахтардыын билсии.....

Массово-политическое издание

НАЗВАНИЕ КНИГИ

Составитель
Соколов Андрей Петрович

На якутском и русском языках

Редактор *Стручков Г.П.*
Компьютерная верстка,
техническое редактирование *Стручков В.Г.*
Художник *Мекумянова И.А.*
Корректор *Стручкова В.А.*

Подписано в печать .12.2011. Формат 60х84/16.
Усл. п.л. 11,16 + 2,79 вкл. Тираж 200 экз. Заказ № .

ИП Стручков В.Г. Издательство «Сахаада»,
Республика Саха (Якутия)
677000, г. Якутск, ул. Крупской, 19, каб. 312.
тел./факс: 32-08-01, 733-500, 8-914-273-35-00
E-mail: sahaada@list.ru, iseeall@list.ru

Отпечатано в типографии ООО «Компания «Дани-Алмас»
с готовых оригинал-макетов,
г. Якутск, ул. Билибина, 10-А
